

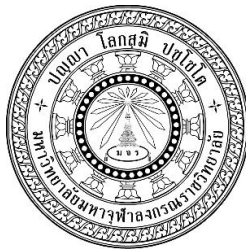

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท
THE ANALYTICAL STUDY OF THE PARENTS SUPPORT
OF MONKS IN THERAVADA BUDDHISM

พระมหาทรงชัย วิชยเกรี (ศิริ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๙

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาทรงชัย วิชยเกรี (ศิริ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๙

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Analytical Study of the Parents Support
of monks in Theravada Buddhism

Phramaha Songchai Vijayabherī (Siri)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2016

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระราชปรียัติมณี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชปรียัติมณี, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาทรงชัย วิชยเการี)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท
 ผู้วิจัย : พระมหาทรงชัย วิชยเถรี (ศิริ)
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
 คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร., ป.ธ.๙, M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)
 วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๓) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า มารดา แปลว่า หญิงผู้รัก บูชา ชาบซึ้ง หรือยังบุตรให้เต็ม ส่วน บิดานั้น แปลว่า ชายผู้รัก หรือคุ้มครองบุตร ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่า มารดาบิดาเป็นผู้มีความสำคัญต่อบุตรเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตแล้วเลี้ยงดูบุตรทั้งทางร่างกายและจิตใจด้วยพรหมวิหารธรรม ทั้งเป็นผู้คอยคุ้มครองดูแล อบรมสั่งสอน จัดระบบการเป็นอยู่ พร้อมกับส่งเสริมเส้นทางดีงามที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่บุตรทุกด้าน ดังนั้น มารดาบิดาจึงอยู่ในฐานะที่บุตรพึงเทิดทูนอย่างสูงในชีวิตและพึงทำหน้าที่บำรุงเลี้ยงดูตอบแทนคุณทั้งทางร่างกายและทางจิตใจโดยผ่านหลักธรรมสำคัญ เช่น หลักกตัญญูกตเวทิตาธรรม หลักทศ ๖ และสังคหวัตถุธรรม ๔ หากบุตรละเลยต่อหน้าที่ดังกล่าวก็อาจจะได้รับโทษจากทางรัฐ สังคม และผลกระทบข้างฝ่ายอกุศลได้ แต่ในทางกลับกันหากบุตรบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาได้อย่างสมบูรณ์ ก็จะได้รับอานิสงส์และประโยชน์ข้างฝ่ายกุศลทั้งในปัจจุบันและในอนาคต อีกทั้งยังเป็นผู้เชื่อว่าได้สืบสานเจตนาของเหล่าบัณฑิตชนมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ไม่ให้สูญหายไป

การบำรุงมารดาบิดาสำหรับบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์นั้นสามารถทำได้ครอบคลุมทุกด้านต่างกับกับบุตรผู้เป็นบรรพชิตที่มีเรื่องพระธรรมวินัยเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ถึงอย่างไรก็ปรากฏพบว่ามีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้อย่างคฤหัสถ์ตามรูปแบบและวิธีการเดียวกัน ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) การบำรุงทางร่างกาย ได้แก่ การบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ร่วมกับการทำกายภาพ หรือการบริหารร่างกายต่างๆ ให้แก่มารดาบิดา โดยมีจุดหมายเพื่อทำให้ท่านมีสุขภาพะทางกายที่ดีและสมบูรณ์ (๒) การบำรุงทางจิตใจ ได้แก่ การทำให้ท่านดำรงอยู่ในคุณธรรมสำคัญ เช่น หลักสัมปทา ๔ ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา โดยมีจุดหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพจิตและยกระดับภาวะของมารดาบิดาจากปุถุชนขึ้นสู่กัลยาณชน กระทั่งสูงสุดสู่ภาวะอริยชน โดยมีรูปแบบของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวกเป็นแบบอย่างปฏิบัติสำคัญ ซึ่งหากการบำรุงทั้ง ๒ ลักษณะนี้ ภิกษุละเลย เพิกเฉย หรือไม่สามารถปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานภาพของตนก็อาจได้รับโทษทางพระวินัย ทั้งยังอาจมีความเสี่ยงต่อการถูกสังคมตีตรา แต่ในทางกลับกันหากภิกษุปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาได้

อย่างสมบูรณ์ก็ย่อมได้รับประโยชน์ ๓ ประการ คือ (๑) ประโยชน์ส่วนตน (๒) ประโยชน์แก่ผู้อื่น มีมารดาบิดาเป็นต้นเป็นประธาน และ (๓) ประโยชน์แก่พระศาสนา อย่างบริบูรณ์เช่นกัน

ในสังคมไทยปัจจุบัน การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุมีความแตกต่างไปจากเดิม เนื่องจากพบว่าครอบครัวไทยมีความยึดโยงอยู่กับระบบเศรษฐกิจ และความเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม และสังคมอยู่ทุกขณะ จนกระทั่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมารดาบิดาเป็นวงกว้าง ยิ่งโดยเฉพาะมารดาบิดาอยู่ในวัยชรา เกิดทุพพลภาพ ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ กอปรกับไม่มีบุตรหลานคอยเอาใจใส่เลี้ยงดูด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในปัจจุบันประสบกับปัญหาเพิ่มมากขึ้น เหตุเพราะมีเงื่อนไขทางด้านพระธรรมวินัยเป็นข้อจำกัด ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดปัญหาเป็นกรณีศึกษาเพื่อการวิจัยอยู่ ๔ ประเด็น (๑) ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชรา (๒) ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในคราวเจ็บป่วย (๓) ปัญหาของภิกษุทำกสิกรรมช่วยมารดาบิดา และ (๔) ปัญหาของภิกษุกราบไหว้มารดาบิดา ซึ่งแต่ละประเด็นปัญหานั้น พบว่าล้วนเกิดมาจากการที่ภิกษุเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับมารดาบิดาของตนด้วยมุ่งหวังจะแบ่งเบาภาระทางร่างกายเป็นสำคัญ แต่ทว่าการเข้าไปจัดการของภิกษุนั้นยังไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยเท่าที่ควรจะเป็น เช่น มีพุทธบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุถูกเนื้อต้องตัวมารดา หรือประกอบธุรกรรมทางโลกแทนโยมมารดาบิดา จึงต้องอาศัยบุคคล ๒ กลุ่มเข้ามาร่วมกันจัดการอย่างเหมาะสม คือ (๑) กัลยาณมิตร ได้แก่ ญาติสายโลหิต และญาติทางธรรม (๒) ภาครัฐและสังคม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการบำรุงทั้ง ๒ ประการ คือ (๑) เป้าหมายทางด้านร่างกาย และ (๒) เป้าหมายทางด้านจิตใจ ได้อย่างสมบูรณ์ถูกต้องตามหลักจริยธรรม และหลักพระธรรมวินัย

Thesis Title : The Analytical Study of the Parents Support of monks
in Theravada Buddhism

Researcher : Phramaha Songchai Vijayabherī (Siri)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee
: Phra Rajapariyattimuni, Assist. Prof. Dr., Pali IX,
M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)

Date of Graduation : 17 March 2017

Abstract

This thesis is a qualitative research with 3 objectives as follows:- (1) To study the principles of teaching about supporting the parents in Theravada Buddhism, (2) To study the patterns and the methods of supporting the parents by the Buddhist Monks in Theravada Buddhism, and (3) To analyze the problems and the ways of supporting the parents by the monks as appearing in the Thai Societies.

The research results were found that according to the Buddhist principles, “Mother”, defined as a woman who loves, adores, cherishes or feeds her children, and “Father”, defined as a man who loves and protects his children, are considered highly important for their children because they are life-givers who both physically and mentally nurture their children with Brahmavihāras as well as protecting, teaching their children, taking care of the living, and encouraging their children in advantageous and beneficial ways to develop the quality of life in every aspect. Therefore, the children should have great respect for their parents and requite them favors by supporting and taking care of them both physically and mentally by practicing various important Buddhist doctrines e.g. KataññuKataveditā, Six Directions, and Four Sangkhahawatthus. If the children neglect such duties, they would be punished by the state, society, and Akusala-kamma. On the other hand, if the children completely support their parents, they will derive benefit from the fruit of merit and Kusala-kamma both in the present and future, and will be considered as persons who carry on the virtuous intention of Panditas like the Buddha as well.

For laypersons, they can comprehensively support their parents in every aspect, unlike the ordained due to the related Dhamma-vinaya. However, it appeared that, by the Buddha’s permission, the Bhikkhus are allowed to support their parents in the same patterns and ways as the laypersons do, which can be concluded in 2 aspects as follows: (1) Physical support including the Four Requisites

provision, physical therapy, and physical exercises for their parents for the sake of physical well-being, (2) Mental support including encouraging their parents to live in conformity to important virtues e.g. Four Sampadās comprising Faith (Saddhā), Virtue (Sīla), Abandonment (Caga), and Wisdom (Puñña) for the sake of developing quality of mind and upgrading their parents' state of mind from Puthujjana (worldling person) to Kalyānajana (admirable person) and finally, to Ariyajana (noble person) having the Buddha and Buddhist Disciples as their influential role models. If the monks neglect, ignore, or fail to support their parents in both ways as above-mentioned corresponding with their own statuses, they would be punished according to the Vinaya and risk being blamed by the society. On the other hand, if the monks completely support their parents, they will derive complete 3 aspects of benefits comprising (1) Personal benefits, (2) Common benefits e.g. mainly for the parents, and (3) Benefits for the Religion as well.

Nowadays, in Thai society, the monks support their parents differently from the past because it was found that Thai families have always clung to the economic system and socio-cultural changes so that this extensively affects the parents' living conditions, especially elderly parents having disabilities, being unable to take care of themselves, and having no descendant who supports and looks after them. This causes even more problems for the monks in supporting their parents due to various restricted conditions according to the Dhamma-vinaya. Thus, the problems were determined by the researcher as research case studies classified into 4 aspects as follows: (1) problems of parents with senility, (2) problems of parents with illnesses, (3) problems of monks who help their parents to do the agricultural works, and (4) problems of monks who pay homage to their parents. In each aspect of problems, it was found that these problems caused by the association of the monks with their parents mainly for the purpose of lessening the physical burdens of their parents. However, the contributions and arrangements of the monks for their parents were not performed in accordance with the discipline of Dhamma-Vinaya as expected. For example, there is a code of conduct for monks prescribed by the Buddha that the monks are not allowed to have physical contact with their mothers or to perform secular tasks on behalf of their parents. Therefore, the monks have to rely on these 2 following groups of persons for proper arrangement: (1) Kalyānamitta including biological kins and Dhamma friends, and (2) Public and social sectors in order to properly and completely achieve both aspects of objectives of supporting their parents comprising (1) Objective of physical support, and (2) Objective of mental support according to the Buddhist ethics and Dhamma-Vinaya.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เพราะได้รับความเมตตาช่วยเหลือจากหลายๆ ท่าน ทั้งที่เป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร. (เทียบ สิริธนาโณ ป.ธ.๙) ที่ได้เมตตาเป็นประธานควบคุมวิทยานิพนธ์, ท่านอาจารย์พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร. ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์, ขอเจริญพรขอบคุณ ผศ.รังษี สุทนต์ ป.ธ.๙, พธ.ม. และ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กัณฑ์เตียน ป.ธ.๙ ที่ได้เมตตาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่ดี อันมีอุปการะอย่างมากต่อการทำงานวิจัยให้มีคุณภาพและมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นจนถึงที่สุด

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี ป.ธ.๙, พธ.บ., พธ.ม. วัดสร้อยทอง ที่ได้เป็นผู้จุดประกายงานวิทยานิพนธ์ตั้งแต่เริ่มต้น โดยมีเมตตาแนะนำแหล่งข้อมูลสำคัญต่างๆ เพื่อประโยชน์ต่อการทำงานวิจัย พร้อมช่วยเป็นที่ปรึกษา ชี้แนะ และจัดรูปแบบ ตลอดจนช่วยปรับแก้สำนวนให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตลอดการทำงานวิจัยด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์พระมหาสุพจน์ วรวิฑูส ป.ธ.๙ (นาคหลวง), พธ.บ., ศศ.ม. ผู้คอยสร้างความเบิกบานทางด้านสติปัญญาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติงานภายใต้วิถีพรหมจรรย์แก่ข้าพเจ้าด้วยไมตรีจิตเสมอมา พร้อมทั้งยังร่วมแสดงทัศนะเชิงวิเคราะห์ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย และคอยปรับแก้สำนวนของงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์พระมหาวิฑู สิริภทโท ป.ธ.๗, พธ.บ. อาจารย์ผู้ให้ทางชีวิตในการศึกษาพระธรรมวินัย พร้อมทั้งคอยฝึกหัดบุคลิกลักษณะนิสัยและการปฏิบัติงานแก่ข้าพเจ้าด้วยเมตตาจิตตลอดมา รวมทั้งยังคอยเป็นที่ปรึกษาที่ดีในทุกด้านของข้าพเจ้าอีกด้วย

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์พระมหาพิชัย ตปสีโล ป.ธ.๙, ศน.บ., ศน.ม. อาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดอมรคีรี กรุงเทพมหานคร ที่ได้เมตตาแนะนำสถานที่พักอาศัยเมื่อคราวปฏิบัติธรรมท่ามกลางสถานการณ์ที่รีบเร่งทำงานวิจัย พร้อมกับแนะนำข้อคิดดีๆ และคอยปรับทัศนคติใหม่ให้เกิดกำลังใจในการทำงานวิจัยให้เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณท่านพระมหาบัณฑิต สมุทฺธิธนาโณ ป.ธ.๗, พระมหาทรงวิทย์ วรฺุทธิจาณี ป.ธ.๙, พธ.บ. และพระมหาวุฒิไกร กิตติสิทฺโธ ป.ธ.๘ พี่น้องร่วมอุดมการณ์ของข้าพเจ้า ที่ได้คอยช่วยแบ่งเบาภาระงานด้านการสอนภาษาบาลีและนักธรรมโดยเฉพาะช่วงเวลาที่ต้องรีบเร่งทำงานวิจัย ทำให้มีเวลาเต็มที่ในการเขียนงานวิจัยจนสำเร็จลุล่วงเป็นรูปเล่มได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

ขออนุโมทนาขอบคุณ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ได้ให้ความเมตตาในการแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอสำนึกในบุญคุณของ คุณแม่พรณี เอี่ยมสำอางค์ และคุณพ่อไชยะ ศิริ โยมมารดาบิดา ผู้ให้กำเนิดชีวิตแก่ข้าพเจ้า ผู้ซึ่งเชื่อว่าให้ออกาสสำคัญแก่ข้าพเจ้าได้เกิดมาตระหนักรู้ซึ่งถึงพระคุณ ทำให้มีแรงบันดาลใจเขียนงานวิจัยนี้อย่างสุดกำลังสามารถจนสำเร็จลุล่วงเป็นรูปเล่มบริบูรณ์ได้ในที่สุด

ขอเจริญพรขอบคุณ คุณแม่จิตราภา โรหิตะศุน โยมแม่บุญธรรมผู้คอยถวายเป็นอุปัชฌาย์ทุกด้านตลอดการศึกษา ทั้งคอยอำนวยความสะดวกต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ข้าพเจ้าถือครองเพศพรหมจรรย์ รวมทั้งคอยปลุก ปลูกบ กระตุ้น และให้กำลังใจตลอดการทำงานวิทยานิพนธ์จนเห็นผล

ประจักษ์เป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์ พร้อมทั้งคุณพ่ออดิศักดิ์ คุณย่าทิพพา คุณป้านัน คุณยายละม่อม คุณน้าดา คุณน้าแดง คุณน้าเปี้ยก โยมพี่ตุ๋-พี่ต๋ม ครอบครัวเต่าทอง ครอบครัวกานต์วิโรจน์ ครอบครัว-โรหิตะสุน ครอบครัวศิวะโกเมน, ครอบครัวศิริ, ครอบครัวม่วงบุญศรี, โยมแม่ชีอาจารย์กุสุมา อยู่ยูนาน, คุณนภักดิ์รัฐ เกตุบุรณะ (โยมพี่อ้าว), โยมพี่เจี๊ยะ โยมพี่อ้อม, โยมพี่แก้ว-พี่ผึ้ง, โยมพี่ฉี, ชาววัดไตรสามัคคี และคณะญาติมิตร สหายธรรมทุกท่านที่ได้ถวายความอุปถัมภ์ด้านปัจจัย ๔ และอื่นๆ ด้วยดีเสมอมา

ขอเจริญพรขอบคุณ โยมแม่ชีรักข์เกษมณี ภัฏฐเวโรจน์, อ.หนู่ย พร้อมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้เป็นธุระจัดหาข้อมูลที่เป็นบทความภาคภาษาอังกฤษพร้อมกับแปลถอดความออกมาด้วยวิริยะอุตสาหะที่บริสุทธิ์อันเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์งานวิจัย และสร้างความแปลกใหม่ให้กับเนื้อหาได้อย่างเหมาะสม

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม, พระเสถียร สุทธิสัทโธ, คุณภพ-ภพ (ไพศาล) เทพธานี และเจ้าหน้าที่สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานด้านวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ พร้อมทั้งคำแนะนำที่ดีในการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการเขียนงานวิจัยได้เป็นอย่างดีจนทำให้เนื้อหามีความสมบูรณ์

ขอขอบคุณท่านอาจารย์พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร. เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการคลินิกศึกษาวิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้จัดระเบียบบริการการทำงานวิจัยอย่างเป็นระบบอันเป็นอุปการะต่อผู้วิจัยโดยตรงที่จะได้วางแผนเขียนงานวิจัยให้เสร็จครบกำหนดตามกรอบและข้อบังคับของมหาวิทยาลัย

อนึ่ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเสร็จสมบูรณ์มิได้หากไม่ได้รับความเมตตาอนุเคราะห์และความกรุณาจากคณะครูบาอาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยผู้ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในด้านวิชาการและวิทยาการต่างๆ แก่ผู้วิจัยตลอดการศึกษา พร้อมทั้งแนะนำแนวทางการค้นคว้าแหล่งข้อมูลเพื่อการเขียนในระดับต่างๆ และเทคนิคการเขียนวิทยานิพนธ์ให้มีประสิทธิภาพ ตลอดจนอื่นๆ อันเนื่องประโยชน์ต่อการศึกษาในระดับสูงโดยเฉพาะด้านพระพุทธศาสนาแก่ข้าพเจ้า รวมไปถึงท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความวิชาการ และอื่นๆ ที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นเป็นหลักฐานอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณเพื่อนสหธรรมิก สหายธรรม ญาติมิตร กัลยาณมิตรทุกท่านที่มีส่วนร่วมทำให้งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมด้วยดี ตลอดจนเจริญพรขอบคุณญาติโยมทุกท่านที่ได้เสียสละกำลังกาย กำลังใจ กำลังทุนทรัพย์ถวายความอุปถัมภ์และบำรุง โดยเฉพาะด้านการศึกษาแก่ข้าพเจ้าตลอดมา บุญกุศลได้อันอาจจะมี พังได้จากแรงวิริยะอุตสาหะที่ข้าพเจ้าได้ตั้งใจทำงานวิทยานิพนธ์จนสำเร็จลุล่วงด้วยดีนี้ ขอน้อมอภิวัตสักการถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และขอน้อมอาเศียรวาทเพื่อเป็นมาตาปิตุคุณบูชา อาจารย์ผู้ประมาคุณบูชา และ-ธัมมิกมหาราชบูชา ทั้งจงอำนวยผลก่อเกิดเป็นบุญฤทธิ์แก่เหล่าสหธรรมิก สหายธรรม หมู่ญาติมิตร กัลยาณมิตร วิสสาสิกชน กุลบุตร กุลธิดาผู้มีบุญคุณและมีอุปการคุณทุกท่านโดยทั่วกัน

พระมหาทรงชัย วิชยเกรี (ศิริ)

๑๗ มีนาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ หลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๓
๒.๑ ความหมายของมารดาบิดา	๑๓
๒.๑.๑ ความหมายตามรูปศัพท์ของ “มารดาบิดา”	๑๓
๒.๑.๒ ความหมายของมารดาบิดาในทัศนะของนักปราชญ์	๑๕
๒.๑.๓ คำไวพจน์ของ “มารดาบิดา”	๑๘
๒.๒ ประเภทของมารดาบิดา	๒๐
๒.๒.๑ มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด	๒๑
๒.๒.๒ มารดาบิดาบุญธรรม	๒๕
๒.๒.๓ มารดาบิดาโดยธรรม	๒๙
๒.๓ ความสำคัญและคุณค่าของความเป็นมารดาบิดา	๓๙
๒.๓.๑ ความสำคัญของมารดาบิดา	๓๙
๒.๓.๒ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นพระพรหม	๔๑
๒.๓.๓ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพเทพ	๔๓
๒.๓.๔ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพาจารย์	๔๔
๒.๓.๕ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นอาหุไนยบุคคล	๔๕
๒.๓.๖ มาตรฐานการชี้วัดระดับบุญคุณของมารดาบิดา	๔๖
๒.๔ หน้าที่ของมารดาบิดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา	๔๙
๒.๔.๑ การบำรุงบุตรธิดาด้วยหลักทศ ๖	๕๑

๒.๔.๒ การบำรุงบุตรธิดาทางจิตใจ	๕๔
๒.๕ หลักพระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ	๕๖
๒.๕.๑ หลักพระธรรม เรื่องทศ ๖	๕๖
๒.๕.๑.๑ ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ	๖๐
๒.๕.๑.๒ จักช่วยทำกิจและดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน	๖๒
๒.๕.๑.๓ จักประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาท	๖๔
๒.๕.๑.๔ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน	๖๕
๒.๕.๒ หลักพระวินัย	๖๙
๒.๕.๒.๑ พุทธบัญญัติที่เป็นข้อห้ามทางปฏิบัติต่อมารดาบิดา	๗๐
๑) ภายสังสัคคสิกขาบท	๗๐
๒) อวินทียบุคคล	๗๓
๒.๕.๒.๒ พุทธบัญญัติที่เป็นขออนุญาตทางปฏิบัติต่อมารดาบิดา	๗๕
๑) ทรงอนุญาตให้บำรุงมารดาบิดาทางร่างกายและจิตใจ	๗๕
๒) ทศนะเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาของพระอรรคณาจารย์	๗๗
๒.๖ สรุป	๗๙
บทที่ ๓ ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๘๒
๓.๑ ประเภทของมารดาบิดาที่ภิกษุพึงบำรุง	๘๒
๓.๑.๑ มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด	๘๒
๓.๑.๒ มารดาบิดาบุญธรรม	๘๗
๓.๑.๓ มารดาบิดาโดยธรรม	๘๙
๓.๒ ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ	๙๒
๓.๒.๑ การบำรุงทางร่างกาย	๙๒
๓.๒.๑.๑ การดูแลเรื่องเครื่องนุ่งห่ม	๙๓
๓.๒.๑.๒ การดูแลเรื่องอาหาร	๙๕
๓.๒.๑.๓ การดูแลเรื่องที่อยู่อาศัย	๙๗
๓.๒.๑.๔ การดูแลเรื่องการรักษาพยาบาล	๙๘
๓.๒.๒ การบำรุงทางจิตใจ	๑๐๐
๓.๒.๒.๑ สัทธาสัมปทา	๑๐๑
๓.๒.๒.๒ สीलสัมปทา	๑๐๒
๓.๒.๒.๓ จาคสัมปทา	๑๐๓
๓.๒.๒.๔ ปัญญาสัมปทา	๑๐๕
๓.๓ วัตถุประสงค์ของการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ	๑๐๗
๓.๓.๑ ชั้นโลกิยธรรม	๑๐๗
๓.๓.๒ ชั้นโลกุตระธรรม	๑๑๓
๓.๔ ผลกระทบจากการที่ภิกษุไม่บำรุงมารดาบิดา	๑๑๗
๓.๕ ประโยชน์ที่ภิกษุได้รับจากการบำรุงมารดาบิดา	๑๒๑

๓.๖ สรุป	๑๒๕
บทที่ ๔ วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคัมไทย	๑๒๗
๔.๑ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคัมไทย	๑๒๘
๔.๑.๑ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ	๑๒๘
๔.๑.๒ ปัญหาด้านวัฒนธรรมและสังคม	๑๒๘
๔.๑.๓ ปัญหาด้านสุขภาพ	๑๓๐
๔.๒ สถานการณ์ชีวิตความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคัมไทย	๑๓๑
๔.๒.๑ ครอบครัวเดี่ยว	๑๓๑
๔.๒.๒ สังคมอุตสาหกรรม	๑๓๒
๔.๒.๓ สังคมผู้สูงอายุ	๑๓๓
๔.๓ วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคัมไทย	๑๓๔
๔.๓.๑ ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชรา	๑๓๖
๔.๓.๑.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม	๑๓๗
๔.๓.๑.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย	๑๓๘
๔.๓.๑.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง	๑๔๐
๔.๓.๒ ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในคราวเจ็บป่วย	๑๔๒
๔.๓.๒.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม	๑๔๓
๔.๓.๒.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย	๑๔๕
๔.๓.๒.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง	๑๔๗
๔.๓.๓ ปัญหาของภิกษุทำกสิกรรมช่วยมารดาบิดา	๑๕๐
๔.๓.๓.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม	๑๕๑
๔.๓.๓.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย	๑๕๒
๔.๓.๓.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง	๑๕๔
๔.๓.๔ ปัญหาของภิกษุกราบไหว้มารดาบิดา	๑๕๖
๔.๓.๔.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม	๑๕๗
๔.๓.๔.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย	๑๕๙
๔.๓.๔.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง	๑๖๑
๔.๔ เป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคัมไทย	๑๖๕
๔.๔.๑ เป้าหมายทางด้านร่างกาย	๑๖๕
๔.๔.๑.๑ บทบาทของภิกษุผู้เป็นบุตร	๑๖๖
๔.๔.๑.๒ บทบาทของกัลยาณมิตร	๑๖๗
๔.๔.๑.๓ บทบาทของภาครัฐและสังคม	๑๖๘
๔.๔.๒ เป้าหมายทางด้านจิตใจ	๑๗๑
๔.๔.๒.๑ ระดับโลกิยะ	๑๗๑
๔.๔.๒.๒ ระดับโลกุตระ	๑๗๒

๔.๕ สรุป	๑๗๔
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๗๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๗๖
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๘๔
บรรณานุกรม	๑๘๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๙๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑) ภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐. และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาธรรมบทภาษาบาลี และภาษาไทย คัมภีร์ปกรณ์วิเสสมังคลัตถทีปนี ภาคภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์ ไวยากรณ์ อภิธานวรรณนา ฉบับภาษาไทย แปลโดยพระมหาสมปอง มุทีโต เรียงตามลำดับคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	จุฬาคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตุตก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตุตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)

ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวตถุपालิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตกपालิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมณฑปาสาทิกา	มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมณฑปาสาทิกา	มหาวคคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวคคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปณณาสกัอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สั.ส.อ.	(บาลี)	=	สังยุตตนิกาย	สารตถุปลกาสินี	สคาถวคคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
สั.สพา.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถุปลกาสินี	สพายนววรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.	(บาลี)	=	องคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	เอกกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.อ.	(บาลี)	=	องคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	ทุกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ.	(บาลี)	=	องคุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	ติกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ธมมปทฐกถา		(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อิติวุตตะกอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อิติวุตตะกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	สุดตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	เปตวัตถุอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ชาตกอรรถกถา		(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ชาตกอรรถกถา		(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

มงคล.	(บาลี)	=	มงคลตถทีปนีปกรณ์			(ภาษาบาลี)
มงคล.	(ไทย)	=	มงคลตถทีปนีปกรณ์			(ภาษาไทย)

ไวยากรณ์

อภิธาน.	(ไทย)	=	อภิธานวรรณนา			(ภาษาไทย)
---------	-------	---	--------------	--	--	-----------

๒) การระบุเลขหน้าภาษาไทย

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาไทย การอ้างอิงให้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์ ดังใช้อักษรย่อตัวพื้นปกติ เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलขนธวคคปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และทีฆนิกาย สीलขนธวคคปาลี ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา ระบบอ้างอิง ให้ระบุคำย่อคัมภีร์/ลำดับ เล่ม (ถ้ามี) /ข้อ (ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคควลีสินี สीलขนธวคคอภุคคกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ หรือ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๘๙ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๒ หน้า ๘๙

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ปกรณ์วิเสสมังคลัตถทีปนี ระบบอ้างอิง ฉบับภาษาบาลี ให้ระบุ ภาค/ข้อ/หน้า หลังอักษรชื่อย่อคัมภีร์ เช่น มงคค. (บาลี) ๑/๒๗๖/๓๗๓ หมายถึง มงคคตถทีปนี ภาษาบาลี ภาค ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๓ ส่วนฉบับภาษาไทย ให้ระบุ ภาค/ตอน/ข้อ/หน้า หลังอักษรชื่อย่อคัมภีร์ เช่น มงคค. (ไทย) ๑/๑/๒๗๖/๓๗๓ หมายถึง มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑ ตอน ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ไวยากรณ์ อภิธานวรรณนาภาษาไทย ให้ระบุชื่อย่อคัมภีร์ พร้อมด้วย คาถา/หน้า เช่น อภิธาน. (ไทย) ๒๔๔/๓๓๓ หมายถึง อภิธานวรรณนา ภาษาไทย คาถาที่ ๒๔๔ หน้า ๓๓๓ ฉบับแปลและเรียบเรียงโดยพระมหาสมปอง มุทีโต วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์.

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในทุกสังคม ส่วนมากจะนิยมอยู่รวมกันเป็นสังคม ผู้คนจึงเรียกมนุษย์ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” ดังจะเห็นได้จากการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของมนุษย์ตามส่วนต่างๆ ของโลก แบ่งเป็นเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ต่างๆ มีความแตกต่างกันโดยรูปพรรณสัณฐาน การงาน การศึกษา ประเพณีนิยม ตลอดจนลัทธิความเชื่อที่หลากหลาย แม้มนุษย์จะมีความแตกต่างกันในหลายเรื่อง แต่ก็มีความจำเป็นหลายด้านที่ต้องเกี่ยวเนื่องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง จึงไม่สามารถปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับบุคคลรอบข้างและสังคมที่อยู่รายล้อมอยู่รอบตัวได้ กล่าวเฉพาะระบบโครงสร้างสังคมที่เป็นหน่วยย่อยที่สุดของมนุษย์ คือสถาบันครอบครัวย่อมมีองค์ประกอบสำคัญในความเป็นสมาชิกภาพของคน ๒ กลุ่มหลักๆ กล่าวคือ (๑) ผู้ปกครองดูแลซึ่งก็ได้แก่พ่อแม่ผู้ริเริ่มก่อตั้งครอบครัว และ (๒) บุตรธิดาผู้ถูกดูแลตลอดจนได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่มาตั้งแต่เป็นเด็ก สมาชิกภายในครอบครัวทั้งสองกลุ่มนี้ ย่อมมีหน้าที่อันเป็นพันธกิจที่เนื่องด้วยชีวิตระหว่างกัน ผูกพันเกี่ยวข้องกันโดยฐานเป็นบุรพการีชนและกตัญญูกตเวทิตะบุคคล หน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันของบุคคลทั้งสองกลุ่ม ได้แก่ พ่อแม่ควรเป็นผู้ชุบชูดูแลบุตรธิดาในเบื้องต้น คอยจัดสรรโอกาสที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุตรธิดาอย่างดีที่สุด คอยนำสิ่งดีๆ เข้าสู่ชีวิตของพวกเขาไม่ขาดสาย จัดการวางรากฐานชีวิตให้พวกเขาตั้งแต่ต้นมุ้งหวังให้พวกเขาสืบสกุลวงศ์ของพวกเขาให้ดำรงต่อไป ส่วนบุตรธิดาผู้ถูกเลี้ยงดูในเบื้องต้น ควรประพฤติตนอย่างคนรู้คุณและตอบแทนคุณด้วยการปรนนิบัติดูแลพ่อแม่ คอยจัดสรรความสะดวกทางกายและความสบายแห่งจิตให้ท่านทั้งสองจนบั้นปลายชีวิต กระทั่งเวลาที่ท่านทั้งสองละโลกนี้ไป

ด้วยเหตุนี้ การบำรุงมารดาบิดาจึงนับเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่บุตรธิดาจำต้องตระหนักใส่ใจ เพราะถือเป็นจริยวัตรหรือวิถีปฏิบัติที่เหล่าวิญญูชนได้ประพฤติกกันมาตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังได้รับการยกย่องเชิดชูจากสังคมมนุษย์ทั่วไปว่าเป็นจรรยาที่งดงามอย่างยิ่ง ทั้งนี้ด้วยเหตุว่ามารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรธิดาอย่างมหาศาลเปรียบประมาณมิได้ มีภาพลักษณ์ของคนคู่ที่น่าเชิดชูยกย่องทั้งของลูกทั้งหมดและของโลกทั้งมวล โดยท่านทั้งสองได้ถูกยกย่องว่าเป็นมนุษย์คู่แรกที่เปิดโลกทัศน์แก่ผู้ให้กำเนิด เปิดโอกาสให้พวกเขาได้เรียนรู้โลกและสังสรรค์สมประสงค์ชีวิตอย่างเต็มศักยภาพ ฐานะนี้ปรากฏเป็นบทบาทว่า “ผู้แสดงโลกนี้แก่บุตรธิดา”^๑ อีกทั้งท่านทั้งสองยังได้รับการยกฐานะให้สูงส่งขึ้นมาน่าเชิดชู กล่าวคือเลื่อนจากฐานะของมารดาบิดาขึ้นสูงสู่ภาวะพระพรหม บุรพเทพ บุรพจารย์ และเป็นอานูไนบุคคลของบุตรธิดา^๒

อนึ่ง การบำรุงมารดาบิดานี้ โบราณบัณฑิตทั้งหลายได้พากันสมทานประพฤติดอย่างเคร่งครัด แม้พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงบำเพ็ญเป็นแบบอย่างทางปฏิบัติเพื่อให้พุทธบริษัทได้ยึดถือเป็น

^๑ วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^๒ วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

ทิวฐานาคติ ดังญาติตถจริยาในคราวที่เสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาที่กำลังประชวรหนักในพรรษาที่ ๕ ทรงโปรดประทานพระธรรมเทศนาจนพระพุทธบิดาสำเร็จอริยผลเป็นอรหันตบุคคคลในที่สุด^๓ ฝ่ายพระมารดา พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปโปรดด้วยอภิธรรมเทศนา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์จนครบไตรมาส ในพรรษาที่ ๗ ส่งผลให้เทพบุตรพุทธมารดาบรรลุอริยผลเป็นพระอริยบุคคคลชั้นโสดาบัน^๔ ส่วนพุทธสาวกฝ่ายภิกษุผู้ปฏิบัติมารดาที่นักศึกษาพระพุทธศาสนาสามารถยึดถือเป็นแบบอย่างแนวทางประพฤติได้อีกท่านหนึ่ง คือพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า คราวท่านจวนหมดอายุขัยใกล้นิพพานก็ได้เดินทางกลับไปยังมาตุภูมิเพื่อภารกิจแทนคุณโยมมารดา ตอบแทนอุปการะยิ่งใหญ่ด้วยการมอบให้ซึ่งอริยผล ฌานโยมมารดาจากผู้เห็นผิดครรถงธรรมให้เห็นถูกตามครรถงธรรมเปี่ยมด้วยสัมมาทัศนะ สร้างเหตุแห่งความก้าวหน้าในอริยคุณยิ่งขึ้นไปซึ่งนับเป็นการบำรุงชั้นสูงด้วยโลกุตระธรรม ก่อผลลัพท์คือปิดประตูอบายให้แก่โยมมารดาได้อย่างสิ้นเชิง และถือเป็นการตอบแทนค่าข้าวป้อนน้านมของมารดาโดยสมบูรณ์และคุ้มครกัน^๕

หากคำนึงถึงกรอบความคิดของคฤหัสถ์ การบำรุงมารดาบิดาไม่ใช่ประเด็นปัญหาที่ต้องคลี่คลาย เพราะไม่มีเงื่อนไขหรือหลักการอะไรที่รุงรังซับซ้อน ทว่าประเด็นปัญหาอยู่ที่การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุว่าพระวินัยจะเปิดช่องให้ปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใดต่างหาก เนื่องจากภิกษุมีสถานภาพเป็นอนาคาริก^๖ ผู้ต้องละเรือนชานบ้านช่อง สละทรัพย์สินเงินทองข้าวของเครื่องใช้ทั้งหลาย ตัดกังวลใจในฆราวาสวิสัยให้ขาด ไม่คลุกคลีเกี่ยวข้องกับบุตรภรรยาตลอดจนวงศาคณาญาติ มาใช้ชีวิตอย่างผู้ไร้เรือนครอง ไร้ข้าวของสะสม ต้องปลงผมโกนหนวดเคราให้เกลี้ยงเกลาสะอาด และนุ่งห่มผ้าที่เย็บย้อมด้วยน้ำฝาดซึ่งทำมาจากวัสดุธรรมชาติ^๗ ปฏิบัติตนเพื่อความเป็นคนมักน้อย สันโดษ เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มุ่งหน้าทำความเพียรเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือการพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงเป็นหลักสำคัญ

เมื่อเพ่งถึงสถานภาพของภิกษุซึ่งดำรงวิถีชีวิตของผู้ตัดขาดโลกียวิสัยแล้ว ดูเหมือนจะไม่เอื้อต่อการปรนนิบัติมารดาบิดาไม่ว่ากรณีใด เพราะผู้ดำรงวิถีพรหมจรรย์ไม่ควรเกี่ยวข้องกับกิจกรรมภายในเรือน แต่ความจริงแล้ว หน้าที่อันเนื่องด้วยการบำรุงมารดาบิดาหาได้หมดไปพร้อมกับการมีสถานภาพใหม่ภายใต้กรอบพระธรรมวินัยและวิถีพรหมจรรย์อันหมดจดจากกิจกรรมโลกไม่ ด้วยพระวินัยได้จัดสรรเงื่อนไขให้โอกาสในการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรได้ตามสมควรแก่ฐานานุกรม เพื่อที่ว่าภิกษุจะได้สะดวกกายในการทำหน้าที่ของบุตรที่ดี และสะดวกใจในการปฏิบัติศาสนกิจตามสมควรแก่ธรรมชั้นอยู่กับความฉลาดสามารถจัดการหน้าที่ทั้งสองให้สอดคล้องเหมาะสม กล่าวคือหน้าที่บุตรผู้มีความกตัญญูต่อมารดาบิดา และหน้าที่บุตรของพระศาสดาที่ต้องรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สามารถทำหน้าที่ทั้งสองควบคู่กันไปอย่างเกื้อกูล ประเภทโลกก็ไม่ซ้ำ ธรรมก็ไม่เสีย

^๓ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๒๕-๒๓๐/๓๒๑.

^๔ ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๘๗-๘๘., ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๘๒-๘๓.

^๕ ฎรายละเอียดใน ส.ส.อ., (บาลี) ๕/๑/๔๒๗-๔๒๘., ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑/๓๗๔-๓๘๑.

^๖ อคारे नियुतो न उत्तिदि अनारिको. ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐/๑๐-๑๑., ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๘๓-๓๘๕.

ประเด็นปัญหาที่ค่อนข้างซับซ้อนและละเอียดอ่อนควรแก่การยกขึ้นมาพิจารณาก็คือ ท่าทีและกรอบความคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลัก ซึ่งยึดถืออย่างเคร่งครัดในวินัยประเพณีได้แสดงท่าทีเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในบางแง่มุมอย่างเข้มงวด จนอาจถูกมองว่ามากมายด้วยเงื่อนไขทำให้เป็นอุปสรรคต่อการตอบแทนคุณมารดาบิดาอันเป็นหน้าที่ของบุตรที่ดี โดยเฉพาะทัศนคติของกลุ่มสตรีนิยมที่ย่อมโน้มเอียงไปในทางค้านแย้งอย่างแข็งขันว่ามีการลั่นกันทางเพศสภาพระหว่างบุรุษกับสตรี กล่าวคือบิดากับมารดาได้รับสิทธิในการเข้าถึงการปรนนิบัติจากบุตรผู้เป็นภิกษุต่างกัน สุ่มเสี่ยงต่อการแสดงทัศนคติด้านลบต่อพระพุทธศาสนาว่ามีท่าทีกดขี่ สร้างความเลื่อมล้ำต่ำสูงและความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศเพราะเห็นว่ามารดาถูกวินัยตีกรอบไว้ค่อนข้างเคร่งตึงจนถึงคับแคบ เข้าข่ายเลือกปฏิบัติและจำกัดการดูแลทั้งที่ผู้เป็นเพศแม่ต้องรับภาระอุ้มชูดูแลมาตั้งแต่เริ่มต้นแรกถือปฏิสนธิและคอยประคบประหงมจนบุตรเติบโตมาเป็นลำดับ

ประเด็นปัญหาเหล่านี้สามารถคลี่คลายได้ หากเข้าใจในเจตนารมณ์และท่าทีที่พระอรหันตญาณฝ่ายพุทธเถรวาทได้วางกรอบปฏิบัติไว้ก็เพื่อให้ภิกษุแสดงความเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัยมิใช่เพราะเลือกปฏิบัติหรือจำกัดสิทธิในการได้รับการปรนนิบัติของมารดาแต่ประการใด ดังที่ปรากฏในอรรถกถาเภสัชกรณวัตถุ ตติยปาราชิกว่า “ถ้าภิกษุนำมารดาไปเลี้ยงดูที่วัด ก็สามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่างทั้งควรให้ของขบเคี้ยวและของใช้สอยด้วยมือตน แต่ไม่ควรแตะต้องตัวมารดา ส่วนบิดาภิกษุสามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่าง เช่น นวด ฟั้น ให้อาบน้ำ เป็นต้น ดุจบำรุงสามเณร”^{๘๘} ในส่วนที่เป็นวัตถุเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น จีวร อาหาร ผลไม้^{๘๙} ภิกษุก็สามารถเกื้อกูลเพื่อบูชาคุณมารดาบิดาได้ ทั้งยังสามารถบำรุงมารดาบิดาด้วยอาหารพิเศษอย่างอนามัญธูปธูปบาต^{๙๐}ได้ แม้กระทั่งปัจจัยขั้นพื้นฐานจำพวกคิลานเภสัชบริวารได้แก่ยารักษาโรคและเครื่องใช้ไม้สอยที่เกี่ยวกับเภสัช ภิกษุก็สามารถดูแลด้วยการปรุงยาให้แก่มารดาบิดาผู้ป่วยใช้ได้^{๙๑}

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาแสดงพอเป็นตัวอย่างในเบื้องต้นนี้ ทำให้มีน้ำหนักเพียงพอที่จะยืนยันได้ว่าภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้โดยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต อีกทั้งทรงอนุโมทนายกย่องภิกษุผู้บำเพ็ญพันธกิจที่เนื่องด้วยชีวิตนี้ การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ จึงถือเป็นธรรมจรรยาที่ถูกแท้ เพียงแต่ภิกษุต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามครรลองของพระวินัยเถรวาทโดยไม่ให้ขัดต่อหน้าที่อันบุตรที่ดีพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาและต้องปฏิบัติอย่างละมุนละไมไม่ให้กระทบต่อภาพลักษณ์ของสังคมสงฆ์ด้วย

แต่ในปัจจุบัน ยังมีประเด็นที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย ซึ่งสังคมกลุ่มหนึ่งได้ตั้งข้อสงสัยอย่างน้อย ๓ ประเด็น คือ

- (๑) ภิกษุผู้เป็นเพศบรรพชิตสามารถบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นเพศคฤหัสถ์ได้หรือไม่
- (๒) การทำเช่นนั้น ไม่เป็นการละเมิดพระวินัยอันจักเป็นเหตุให้พระศาสนามัวหมองหรือไม่

^{๘๘} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๘๕-๑๘๗/๕๑๐., มงค.ล. (บาลี) ๑/๓๐๑/๒๗๖.

^{๘๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๑/๒๓๒.

^{๙๐} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๑/๒/๔๓๖.

^{๙๑} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๕-๑๘๗/๕๐๘., มงค.ล. (บาลี) ๑/๒๐๕., ๒๗๘.

(๓) หากจำเป็นจริงๆ ถ้าภิกษุต้องการบำรุงมารดาบิดาที่แก่ชรา เจ็บป่วยหรือได้รับความลำบากในการดำเนินชีวิต ภิกษุสามารถกระทำได้มากน้อยแค่ไหน ด้วยวิธีใด สิ่งใดมีพุทธบัญญัติให้ทำได้ สิ่งใดมีพุทธบัญญัติห้ามไว้ คนในสังฆมณฑลเข้ามาช่วยเหลือภิกษุในเรื่องนี้มากน้อยแค่ไหน

ข้อสงสัยเหล่านี้สืบเนื่องมาจากมีสื่อสารมวลชนนำเสนอข่าวภิกษุทำหน้าที่ดูแลมารดาบิดาด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งบางเรื่องสังฆมณฑลได้ตั้งข้อสงสัยว่าภิกษุสามารถทำได้หรือไม่ เช่น บางรูปทำนาเลี้ยงมารดาบิดาที่ป่วยไข้และทุพพลภาพ บางรูปปรนนิบัติดูแลมารดาที่อยู่ในวัยชรา ป่วยเป็นอัมพาตช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ โดยพระลูกชายทำหน้าที่ดูแลทุกอย่างนับตั้งแต่อุ้มไปอาบน้ำ เช็ดตัว ป้อนข้าว น้ำและยา หรือบางรูปถึงขนาดกั้นห้องหรือสร้างกุฏิให้มารดาบิดาอยู่อาศัยเพื่อที่ว่าจะได้ดูแลอย่างใกล้ชิด เรื่องลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏตามสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนการส่งต่อข้อมูลในโลกออนไลน์ ต่อการกระทำดังกล่าวมานี้ทำให้ผู้คนในสังฆมณฑลไทยได้แสดงความคิดเห็นไปใน ๒ แนวทาง กล่าวคือ ฝ่ายแรกสนับสนุน เห็นว่าเป็นการกระทำที่พึงสมควรแก่การยกย่อง ถึงกับมีการเชิดชูให้เป็นพระยอดกตัญญู หลายคนก็อุ้มชูช่วยเหลือด้วยการส่งปัจจัยไปให้ ตลอดจนให้กำลังใจแก่ภิกษุผู้ปรนนิบัติมารดาบิดารูปนั้น ฝ่ายที่สอง แม้จะเห็นว่ากรกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งดีงาม แต่ก็ได้ตั้งข้อสงสัยว่า วิธีการดูแลมารดาบิดาของภิกษุตามที่ปรากฏในสื่อเป็นวิธีที่ถูกต้องหรือไม่อย่างไร เพราะมีความเห็นว่าการกระทำดังกล่าวอาจจะขัดต่อพระวินัย ไม่เหมาะสมแก่สมณเพศ โดยเฉพาะการดูแลมารดาที่เป็นผู้หญิง ทำที่ของคนในสังฆมณฑลทั้งสองนี้ ดูเหมือนเป็นการปะทะกันทางทัศนคติระหว่างกลุ่มชนที่นิยมกระแสโลกหรือกระแสสังคมกับกลุ่มบุคคลที่ยึดตามกระแสธรรมหรือกระแสพระวินัย จนการณ์อาจกลายเป็นว่าสังคมนิยม^{๑๒} กับพระบรมพุทธานุญาตมีความขัดแย้งกัน ด้วยกระแสโลกมีลักษณะโอบอุ้มการดูแลมารดาบิดาของภิกษุทุกกรณี ส่วนกระแสธรรมมีท่าทียอมรับในบางแง่แต่ไม่ยอมตามทุกกรณี

ประเด็นปัญหาและท่าทีเหล่านี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจควรค่าแก่การศึกษาและพิจารณาหาคำตอบอย่างยิ่ง แม้จะมีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนซ่อนอยู่ในบางประเด็น แต่ก็ถือเป็นบททดสอบที่ท้าทายสติปัญญาอยู่ไม่น้อย บทสรุปอันเป็นคำตอบสุดท้ายของประเด็นเหล่านี้จะเป็นไปในลักษณะใด ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้ในรูปแบบใด พระวินัยเปิดโอกาสให้พระภิกษุปฏิบัติหน้าที่นี้โดยไม่ขัดต่อสถานภาพของตนได้ในเงื่อนไขใด มีเหตุผลจำเป็นที่จะพึงละเว้นวินัยบางข้อที่ถูกตีกรอบไว้อย่างเคร่งครัดได้หรือไม่ ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์แล้วพยายามจะเสนอมุมมองที่เป็นประโยชน์ต่อการพิจารณา เพื่อคลี่คลายทัศนคติที่ดูเหมือนจะเคร่งตั้งแห่งพระวินัยให้พอยอมรับกันได้โดยอาศัยหลักธรรมาธิปไตย มนุษยธรรม ท่าทีของสังฆมณฑลที่ร่วมผสมแสดงความรู้สึก และมโนสำนึกของความเป็นบุตรมาประกอบ ตลอดจนแสดงขอบเขตของการบำรุงเลี้ยงดูแลมารดาบิดาของภิกษุว่าสามารถทำได้มากน้อยเพียงใด ด้วยหวังว่าจักเกิดมุมมองใหม่ที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในเรื่องของมาตรฐานทางพระวินัย และข้อจำกัดของเพศสภาพได้เป็นอย่างดี ซึ่งมุมมองที่มุ่งหวังดังกล่าวนี้จักทำหน้าที่เสมือนเพียงจักรที่ผลักดันให้หน้าที่ทางธรรมคือการบำรุงมารดาบิดากับหน้าที่ทางวินัยคือการรักษาความหมดจดแห่งพุทธบัญญัติสามารถขยับเคลื่อนไปในหนึ่งครรลองอย่างสอดคล้องและตรงแนวทาง

^{๑๒} คำว่า “สังคมนิยม” นี้ ผู้วิจัยใช้ในความหมายว่าข้อกำหนดที่สังคมตั้งเป็นเป็นกฎกรอบเพื่อเห็นชอบร่วมกัน ไม่ได้ใช้ในความหมายที่อิงลัทธิทางการเมืองแต่อย่างใด.

จากสภาพปัญหาที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวอันเกิดมาจากการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยปัจจุบันที่เป็นทั้งประเด็นอ่อนไหวและประเด็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางในแวดวงนักวิชาการ นักการศึกษา หรือบุคคลผู้สนใจทั่วไปที่คิดจะหาข้อยุติและทางออกที่เหมาะสมตามที่ตนคิดของตนนั้นอย่างถูกต้องลงรอยกันโดยไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัยและจริยธรรมทางสังคม ผู้วิจัยเข้าใจในสถานการณ์และสภาพปัญหาดังกล่าวจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดว่าด้วยเรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเริ่มจากการศึกษาหลักคำสอนที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา ลักษณะและวิธีการการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางในการเอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพของภิกษุในสังคมไทยปัจจุบัน ด้วยการเสนอมุมมองต่างๆ ที่คาดว่าจะช่วยคลี่คลายข้อสงสัยและปรากฏการณ์ปัญหาต่างๆ ได้ กระทั่งหวังผลไปสู่การอำนวยประโยชน์ได้อย่างถูกต้องตรงแนวทางของหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๒ เพื่อศึกษาลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

ในการศึกษางานวิจัยวิทยานิพนธ์นี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับภิกษุผู้บำรุงมารดาบิดา และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่เพื่อให้เห็นทัศนะของสังคมที่มีต่อภิกษุผู้บำรุงมารดาบิดาอย่างรอบด้านทั้งในบริบทของชมพูทวีปและสังคมไทย ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความ และสื่อสิ่งพิมพ์ของนักวิชาการ ตลอดจนหนังสืออิเล็กทรอนิกส์สื่อออนไลน์ต่างๆ ประกอบการพิจารณาด้วย

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาของงานวิจัยนี้ จะมุ่งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภิกษุผู้บำรุงมารดาบิดาให้ครอบคลุมเนื้อหาในด้านที่สำคัญ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ ๑ จะศึกษาให้ทราบถึงหลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ใน ๕ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) ความหมายของคำว่า มารดาบิดา (๒) ประเภทของมารดาบิดา (๓) ความสำคัญและคุณค่าของความเป็นมารดาบิดา (๔) หน้าที่ของมารดาบิดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา และ (๕) พระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ

ขั้นตอนที่ ๒ จะศึกษาลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท ใน ๕ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) ประเภทของมารดาบิดาที่ภิกษุพึงบำรุง (๒) ลักษณะและวิธีการ

บำรุงมารดาบิดาของภิกษุ (๓) วัตถุประสงค์ของการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ (๔) ผลกระทบจากการที่ภิกษุไม่บำรุงมารดาบิดา และ (๕) ประโยชน์ที่ภิกษุได้รับจากการบำรุงมารดาบิดา

ขั้นตอนที่ ๓ จะวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคัมไทยอยู่ ๔ ประเด็นสำคัญ คือ (๑) ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคัมไทย (๒) สถานการณ์ชีวิตความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคัมไทย (๓) วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคัมไทย และ (๔) เป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคัมไทย

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ หลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ การวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคัมไทยเป็นอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การบำรุง หมายถึง การดูแล เลี้ยงดู อุปถัมภ์ รับผิดชอบ ตลอดจนพยาบาล รักษามารดาบิดา ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ ๒ อย่างคือ

๑) การบำรุงทางร่างกาย ได้แก่ การบำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ คือ เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

๒) การบำรุงทางจิตใจ ได้แก่ การดูแลจิตใจของมารดาบิดาให้มีความสุขอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความหมั่นหมองให้ปรากฏขึ้นในจิตใจ ตลอดจนทำให้มารดาบิดาตั้งอยู่ในคุณธรรมสำคัญต่างๆ ได้ เช่น หลักสัมปทา ๔ ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา

๑.๕.๒ มารดาโดยกำเนิด หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดา

๑.๕.๓ มารดาบุญธรรม หมายถึง หญิงที่รับอุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดาโดยสมัครใจ

๑.๕.๔ บิดาโดยกำเนิด หมายถึง ชายผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดา

๑.๕.๕ บิดาบุญธรรม หมายถึง ชายที่รับอุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดาโดยสมัครใจ

๑.๕.๖ ภิกษุ หมายถึง ชายที่บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วยวิธีอุปสัมปทากรรม

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารและหนังสือ

(๑) สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของลูกกตัญญูไว้ว่า ลูกกตัญญู รู้สึกรู้ว่าตนอยู่ในตำแหน่งกตัญญู มีหน้าที่จะต้องสนองคุณ มาระลึกถึงอุปการคุณของพ่อแม่ ผู้เป็นเจ้าของบุญคุณที่ได้ทำไว้แก่ตนก่อนแล้ว ตั้งใจสนองคุณท่านด้วยแสดงตนเป็นคนซื่อสัตย์ ปฏิบัติ

เลี้ยงดูท่านให้ได้ความสุขสำราญ และไม่ลืมว่า “เราเป็นเลือดเนื้อของพ่อแม่ เราจะไม่ทำให้เสื่อมเสีย เราจะไม่ลืมบุญคุณของท่าน ชื่อของท่านจะเป็นถ้อยคำสุดท้ายของเรา”^{๑๓}

(๒) พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าววิธีตอบแทนคุณมารดาบิดาไว้ สรุปได้ว่า การสนองพระคุณพ่อแม่ที่ท่านพูดไว้หรือกล่าวไว้ตามขนบธรรมเนียมประเพณี พูดเป็นสำนวนวัดๆว่าจะสนองคุณพ่อแม่ด้วยสิ่งสูงสุด ก็คือทำให้พ่อแม่เป็นญาติในพระศาสนา ด้วยการทำให้พ่อแม่รู้ธรรมะ ขอให้ลูกชวนขวายทุกอย่างทุกทางเพื่อให้พ่อแม่ได้รู้ธรรมะ เพราะพ่อแม่บางทีก็ไม่มีโอกาสได้ไปศึกษาไปวัด อยากจะรู้ก็ไม่ได้รู้ เมื่อลูกมีโอกาสไปเล่าเรียนศึกษา ก็อยู่ในฐานะที่จะพูดอะไรได้มากกว่า ก็ขอให้ลูกนี้ช่วยส่งข่าวมาให้พ่อแม่รู้ธรรมะ^{๑๔}

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวความสำคัญของการบวชทดแทนคุณมารดาบิดา สรุปได้ดังนี้ว่า การบวช เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้จิตใจของพ่อแม่มีความสุข แต่ไม่ใช่แค่นั้น พ่อแม่ยังมีความปลาบปลื้มใจ ด้วยหวังว่าเมื่อลูกได้เข้าไปอยู่ในวัด ได้ศึกษาพระธรรมวินัยแล้ว ต่อไปก็จะเป็นคนดี จะรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้ พ่อแม่ก็จะมีความสุขเพิ่มขึ้นอีก นอกจากนั้น ขณะที่ลูกไปเป็นพระอยู่ที่วัดนั้น ยังมีผลตามมาอีก คือตามปกติพ่อแม่จะห่วงใยกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ บางทีก็ไม่มีเวลาเข้าวัด ไม่มีเวลาแม้แต่จะนึกถึงพระ หรือนึกถึงวัด แต่พอลูกบวชแล้ว นึกถึงลูกเมื่อไร ก็เท่ากับนึกถึงพระด้วย เมื่อนึกถึงพระ ก็นึกถึงวัด นึกถึงพระศาสนา จึงเท่ากับว่าลูกได้โน้มน้าวมโนใจของพ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนา และมาสู่คำสอนของพระพุทธเจ้าคือเข้ามาสู่ธรรม

เพราะฉะนั้น เมื่อลูกเข้ามาบวช จึงเท่ากับลูกพ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนาด้วย เริ่มตั้งแต่ทำให้จิตใจของพ่อแม่เข้ามาใกล้ชิดพระศาสนามากขึ้น ตลอดจนมีโอกาสไปวัดมากขึ้น เพราะจะไปหาลูกของตัวเองก็ต้องไปที่วัด เมื่อไปวัดก็ได้ไปพบพระ บางทีก็ได้มีโอกาสฟังธรรมะ และได้เรียนรู้ธรรมะไปด้วย นี่แหละจึงเป็นทางที่ช่วยให้พ่อแม่ได้ใกล้ชิดพระศาสนา เรียกว่าเป็นญาติของพระศาสนาอย่างแท้จริง^{๑๕}

(๔) พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ทัศนะเรื่องความกตัญญูต่อบุคคลว่า “พระในบ้าน” นั้น คือพ่อกับแม่ เพราะท่านมีความเป็นพระ (ผู้ประเสริฐ) คือคุณธรรมความดีอยู่ในตัว และได้ปฏิบัติภารกิจอันเป็นหน้าที่ของตนเองอย่างบริบูรณ์ ทั้งในด้านจิตใจก็เปี่ยมล้นด้วยความรัก ความปรารถนาดี และความสงสาร อันเป็นเหตุชักจูงให้ท่านได้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ยอมเป็นผู้ให้อยู่ตลอดมา

เหตุที่เรียกพ่อแม่ว่าเป็นพระในบ้านนั้น ก็เพราะท่านเป็นบุพการีชน คือ ผู้ทำให้ก่อน ได้สะสมบุญคุณแก่ลูกมาตั้งแต่ลูกอยู่ในครรภ์ จนกระทั่งตายจากกันไป หรือกระทั่งทำให้ไม่ไหว ที่นับได้ว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากนัก เพราะตามปกติคนเรามักจะมีความเห็นแก่ตัว ใจไม่กว้างพอที่จะยอมเสียสละเอื้ออารีต่อผู้อื่น แต่พ่อแม่ท่านทำได้และทำได้อย่างดีเสียด้วย ดังนั้น ตำแหน่งพระในบ้าน จึงเป็นตำแหน่งที่สมควรอย่างยิ่งแล้ว สำหรับเป็นของขวัญอันบริสุทธิ์ จะมีใครเหมาะกับตำแหน่ง “พระ” เท่า

^{๑๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร), **บทสร้างนิสัยคนดี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙๑.

^{๑๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **แม่ที่ท่านยังไม่รู้จัก**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: พิมพ์ที่ บริษัท เอส.อาร์. พรินต์ จำกัด ๒๕๕๐), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนจิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒-๑๓.

พ่อแม่อีกเล่า และพ่อแม่ฉัน ยังเป็นพระยิ่งกว่าพระใดๆ ในโลก ประเสริฐกว่าพระใดๆ ในโลกเท่าที่ลูกจะฟังมี และฟังหาได้ ทั้งนี้ เพราะพ่อแม่เป็นศูนย์รวมความเป็นพระไว้ในตัวมากมาย คือ เป็นหลายพระนั่นเอง ตำแหน่งพระของพ่อแม่ คือ พ่อแม่เป็นพระพรหม พ่อแม่เป็นพระเทพ พ่อแม่เป็นพระอาจารย์ พ่อแม่เป็นพระอรหันต์^{๑๖}

(๕) พระมหาสุรศักดิ์ ธนปาโล ได้กล่าวถึงพุทธกิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำตอบแทนพระคุณพระพุทธบิดาและพระพุทธรามารดา สรุปความได้ว่า ในระหว่างที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจพระพุทธเจ้า ทรงตอบแทนพระคุณพระพุทธบิดา และพระพุทธรามารดาด้วยการแสดงธรรมโปรดหลายครั้ง ดังต่อไปนี้ ในพรรษาที่ ๑ หลังจากออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงตอบแทนพระคุณของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชผู้เป็นพระพุทธรบิดา ด้วยการเสด็จเข้าไปนิมนต์ที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธรบิดา จนบรรลุเป็นพระโสดาบันและพระสกทาคามี และได้ทรงแสดงมหาธรรมปาละชาดก ตรัสถึงเรื่องกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ โปรดอีกครั้ง พระพุทธรบิดาทรงบรรลุเป็นพระอนาคามี พรรษาที่ ๔ หลังจากออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงทราบบว่าพระพุทธรบิดาประจวบเหมาะเสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว ทรงแสดงอนิจจตาภิธรรมสูตร ตรัสถึงเรื่องสังขารไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา โปรดพระพุทธรบิดาจนบรรลุเป็นพระอรหันต์และปรินิพพาน พรรษาที่ ๗ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (สวรรค์ชั้นที่ ๒) เพื่อทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธรามารดาจนบรรลุเป็นพระโสดาบัน^{๑๗}

(๖) เขมกะ (พระสุธรรมเมธี) ได้กล่าววิธีตอบแทนคุณมารดาบิดา สรุปได้ว่า วิธีตอบแทนท่านก็คือ เวลาท่านยังมีชีวิตอยู่ต้องพยายามบำรุงเลี้ยงกายและใจของท่านให้ดีที่สุด การตอบแทนคุณพ่อแม่ฉัน พระพุทธเจ้าก็ทรงสรรเสริญและอนุญาตไว้ว่า แม้ลูกบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์แล้ว จะบิณฑบาต มาเลี้ยงพ่อแม่ก็ไม่ปรับอาบัติโดยเฉพาะข้อนี้ ถ้าเป็นพ่อ ลูกเป็นพระภิกษุจะบิณฑบาต อาบน้ำ ป้อนข้าว ปฏิบัติให้ท่านเหมือนกับสามเณรปฏิบัติต่อพระภิกษุก็ได้ ถ้าเป็นแม่พระองค์ทรงอนุญาตให้เลี้ยงดูได้คล้ายบิดา แต่จะต้องตัวแม่ไม่ได้เท่านั้น^{๑๘}

(๗) พ.อ.ปิ่น มุกกันต์ ได้กล่าวคุณธรรมของลูกไว้ดังนี้ว่า คุณธรรมของลูกไม่ใช่เริ่มที่รู้จักตัวพ่อแม่ แต่เริ่มรู้จักคุณพ่อแม่ คือ รู้จักคุณของท่าน รู้ว่าท่านดีต่อเราอย่างไร สูงขึ้นไปอีกคือตอบแทนคุณท่าน ในทางศาสนาพระองค์ตรัสบรรยายคุณธรรมของลูกไว้อย่างสั้นๆ แต่จับความไว้ได้อย่างครบถ้วน คือคำ “กตัญญู กตเวทิตี” นี้แหละหัวข้อคุณธรรมของลูก คุณค่าและศักดิ์ศรีของความ เป็นลูกรวมอยู่ในคำสองคำนี้^{๑๙}

^{๑๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พระในบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒-๖.

^{๑๗} พระมหาสุรศักดิ์ ธนปาโล, พระคุณพ่อ พระคุณแม่, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นนทบุรี: สุสวัสดี printer, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๑๘} เขมกะ (พระสุธรรมเมธี), หน้าที่ของคน, พิมพ์ครั้งที่ ๕๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๑.

^{๑๙} พ.อ.ปิ่น มุกกันต์, มงคลชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓๙.

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

(๑) พระณัฐพลชัย ฉันทธมโม (พิศแสนสุวรรณ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษามารดา-บิดาต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยมุ่งศึกษาถึงคุณสมบัติที่แท้ของความเป็นมารดาบิดา สรุปลงความได้ว่า ความเป็นมารดาบิดาต้นแบบในพระพุทธศาสนา เบื้องต้นจะต้องเป็นผู้มีพรหมวิหาร ๔ และมีหลักคุณธรรมอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับหน้าที่ของมารดาบิดาในการอนุเคราะห์บุตรที่ปรากฏในสังคาลก-สูตร ๕ ประการ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้แสดงตัวอย่างของบุคคลที่เป็นมารดาบิดาต้นแบบ ได้แก่ มหาอุบาสิกาวิสาขา มหาอุบาสกอนาถบิณฑิกเศรษฐี และอุบาสกจิตตคหบดี^{๒๐}

(๒) พระมหาภูเนต จันทรจิต ได้ทำการศึกษาเรื่อง “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริย-ศาสตร์” สรุปลงความได้ว่า บุตรธิดา มีหน้าที่ต่อมารดาบิดาในฐานะเป็นกตัญญูและกตเวทียบุคคล คือการ รู้คุณ และกระทำการตอบแทน การกระทำดังกล่าวคือคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังจากมารดาบิดาให้เป็นมโน-ธรรม ซึ่งสามารถต่อต้านป้องกันมิให้บุตรธิดาเป็นบุคคลอกตัญญูและเป็นบุคคลที่ไม่รู้บุญคุณของผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ประสบกับวิบากกรรมที่มีผลแผ่ตร้อน มารดาบิดา คือ บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณูปการของบุตรธิดา กล่าวคือเป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา (เป็นผู้คุ้มครองรักษา) เป็นบูรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื่ออายุอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา ดังนั้น การกระทำหน้าที่ตอบแทน สามารถกระทำได้ด้วยฐานะ คือ

- ๑) กระทำให้ท่านเป็นผู้มีศรัทธามั่นคง (สัทธาสัมปทา)
- ๒) กระทำให้ท่านเป็นผู้มีศีลธรรม (ศีลสัมปทา)
- ๓) กระทำให้ท่านเป็นผู้เสียสละ (จาคสัมปทา)
- ๔) กระทำให้ท่านเป็นผู้มีปัญญา (ปัญญาสัมปทา)

การตอบแทนพระคุณต่อบุพพการี แม้ว่ากระทำการนั้นๆ ไม่สามารถจะตอบแทนให้หมดไปเสียทีเดียว บุคคลนั้นก็ยังคงได้ชื่อว่ากตัญญูกตเวทีย เพราะความกตัญญูกตเวทียเป็นคุณธรรมของคนดี^{๒๑}

(๓) พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบูรณสุข) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปลงความได้ว่า หลักการสงเคราะห์ญาติในทางพระพุทธศาสนานั้น จำแนกเป็น ๒ ประการ คือ การสงเคราะห์ด้วยอามิส และการสงเคราะห์ด้วยธรรมะ บรรดาการสงเคราะห์ทั้งสองนั้น การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ ถือว่ามีคุณค่าสูงสุด พระภิกษุแม้จะได้ชื่อว่า ออกจากเรือนบวชโดยไม่มีครอบครัว หลีกหนีความวุ่นวายจากญาติทางสายโลหิต เพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีภาระหน้าที่ต่อการสงเคราะห์ญาติที่สืบเนื่องกันมาทางสายโลหิตตามสมควรแก่ฐานะ โดยให้ผู้เป็นญาติมีสิทธิพิเศษบางอย่าง ในกรอบของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้^{๒๒}

^{๒๐} พระณัฐพลชัย ฉันทธมโม (พิศแสนสุวรรณ), “ศึกษามารดา-บิดาต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๒๑} พระมหาภูเนต จันทรจิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษร-ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๒๒} พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบูรณสุข), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธ-ศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย, ๒๕๕๖).

(๔) พระมหาสุพจน์ คำน้อย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปผลจากงานวิจัยได้ว่า การอุทิศส่วนบุญเป็นกิจกรรมที่มีอิทธิพลในการผลักดันให้เกิดพลวัตทางศีลธรรมอย่างสำคัญ โดยอาศัยหลักคำสอนที่เป็นพุทธจริยธรรม เพื่อสังคมเป็นต้นว่า พลี ๕ และทิส ๖ เป็นพลังชี้แนะที่สำคัญในการสร้างสรรค์จริยธรรมของสังคม เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่ดีขึ้น มีความเคร่งครัดเรื่องศีลธรรมจรรยามากขึ้น อย่างน้อยก็เป็นเสมือนเครื่องมือสำหรับสร้างสรรค์ความสัมพันธ์อันอบอุ่นและแน่นแฟ้นภายในสถาบันครอบครัว ระหว่างเครือญาติ มิตรสหาย ชุมชนและสังคมโดยรวม ยิ่งไปกว่านั้น กิจกรรมการอุทิศส่วนบุญควรได้รับการสถาปนาไว้ให้ยั่งยืนในสังคม เพื่อที่จะช่วยสร้างเอกภาพ สมภาพ ภราดรภาพ และความสำนึกในคุณค่าความดีซึ่งตั้งอยู่บนฐานของสัมมาทัศนะได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะล้วนนำไปสู่เสถียรภาพของสังคมโดยรวมได้^{๒๓}

(๕) โกวิทช์ ราซิงค์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูทเวทในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนะของคนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ” ผลการวิจัยเอกสารพบว่า ความกตัญญูทเวท คือความตระหนักรู้ในคุณของบุคคลสัตว์ และประโยชน์สิ่งของอื่นที่มีต่อตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม แล้วประกาศตอบแทนคุณตามความเหมาะสม มี ๕ ประเภท คือ ความกตัญญูต่อบุคคล กตัญญูต่อสัตว์ กตัญญูต่อวัตถุ สิ่งไม่มีวิญญาณ และกตัญญูต่อธรรม ความกตัญญูทเวทที่สัมพันธ์กับสัมมาทิฐิในฐานะเกื้อกูลกัน และสัมพันธ์กับหลักกรรม ในฐานะมีผลถึงกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า บุพการีที่เน้นในงานวิจัยครั้งนี้คือบิดามารดา ถูกยกย่องในฐานะพิเศษเป็นพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลหรือพระอรหันต์ของบุตรธิดา ควรที่บุตรธิดาจะต้องตระหนักในบุญคุณแล้วตอบแทนด้วยการเลี้ยงดู ช่วยทำกิจธุระ ดำรงวงศ์สกุล ประพฤติตนให้สมควรได้รับทรัพย์มรดก และทำบุญอุทิศไปให้เมื่อก่อนล่วงลับไปแล้ว ปัญหาการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยปัจจุบันนั้นมาจากสาเหตุสำคัญ ๔ ประการคือปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้านสังคม การปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว แนวทางแก้ไขจึงต้องเริ่มที่ครอบครัวก่อน คือครอบครัวต้องเสริมสร้างกันเอง โดยมีความรักความเข้าใจกันแล้วจึงให้รัฐบาลหรือสังคมที่เกี่ยวข้องช่วยสนับสนุนอีกแรง^{๒๔}

(๖) พันโท สุนทร อ่อนนาค ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การบำรุงมารดาบิดา” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท งานวิจัยเรื่องนี้ได้แสดงถึงความสำคัญและคุณค่าของมารดาบิดาซึ่งอยู่ในฐานะที่บุตรพึงทำตอบแทน ได้ข้อสรุปว่า มารดาบิดา เป็นผู้เลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโต ด้วยการยอมสละสิ่งต่างๆ จึงเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรอย่างมาก สมควรที่บุตรจะบำรุงท่านตอบ โดยการเลี้ยงดูด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชาเพื่อให้ท่านมีความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่การบำรุงที่ถือว่าสูงสุด คือการชักนำท่านให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงามทางพระพุทธศาสนา พร้อมด้วย ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคลอันสูงสุด ทั้งนี้เพราะมารดาบิดามีอุปการคุณ เลี้ยงดู

^{๒๓} พระมหาสุพจน์ คำน้อย, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗).

^{๒๔} โกวิทช์ ราซิงค์, “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูทเวทในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนะของคนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

บุตร แสดงโลกนี้แก่บุตร เป็นผู้กระทำกิจที่ทำได้ยาก มีคุณค่าจนได้รับยกย่องว่าเป็นพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ อาหุไนยบุคคล และเป็นไฟ ตลอดจนเป็นมิตรในเรือนตนของบุตร พระคุณมารดาบิดาที่มีต่อบุตรนั้นมหาศาล ดังนั้น กุลบุตรกุลธิดาพึงตั้งกตัญญูกตเวทิตีแล้วบำรุงท่านให้อยู่ดีมีสุขโดยความไม่ประมาท^{๒๕}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเบื้องต้นนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นฐานรองรับในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบทของบุตรที่จะพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาในมิติต่างๆ อย่างครอบคลุมทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ทั้งจากการทบทวนเอกสารในครั้งนี้ยังได้ทราบไปถึงบทบาทหน้าที่ที่มารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาอย่างลึกซึ้งเพื่อได้ตระหนักในคุณค่าของมารดาบิดาอย่างรู้สำนึกในบุญคุณ รวมถึงกรอบพระธรรมวินัยบางประการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตไว้ พร้อมกันนั้นยังมีหลักคิดของพระอรธกถาจารย์ในยุคหลังเชิงระบบพุทธศาสนาเถรวาทเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนให้ภิกษุบำรุงมารดาบิดาได้ทั้ง ๒ ทาง คือ (๑) ทางกาย และ (๒) ทางใจ ด้วยการอนุเคราะห์ด้านปัจจัย ๔ และบำรุงเลี้ยงใจให้ได้รับความสุขตามอัธยาศัยโดยไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัย และนับเป็นเรื่องทำหายที่จะทำการศึกษาวិเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยผ่านปรากฏการณ์สำคัญที่ยังต้องการคำตอบและแนวทางที่เหมาะสม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องนี้โดยจะเริ่มศึกษาวิเคราะห์แนวทางการบำรุงมารดาบิดาในบริบทของสังคมไทยผ่านบทบาทของภิกษุในยุคปัจจุบันอย่างเจาะลึกลงไปโดยละเอียดเพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยเชื่อว่าจะสามารถช่วยคลี่คลายเกี่ยวกับประเด็นปัญหาดังกล่าวได้อย่างครอบคลุมรอบด้าน อีกทั้งงานวิจัยเรื่องนี้ยังเป็นประเด็นใหม่ที่ยังไม่มีใครได้ทำการวิจัยอย่างเป็นทางการมาก่อนด้วย จึงทำให้ผู้วิจัยมีความปรารถนาที่จะนำเสนอข้อมูลจากแหล่งต้นเดิมและจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นตามข้อเท็จจริงเพื่อศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทผ่านบทบาทของภิกษุในสังคมไทยอย่างรอบด้านที่สุดเท่าที่จะทำได้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยมุ่งทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับหลักการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ขั้นตอนการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร

(๑) **ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)** จะศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๒) **ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)** จะศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ตลอดจนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งที่เป็นงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและบทความวิชาการอื่นๆ

^{๒๕} พันโท สุนทร อ่อนนาค, “การศึกษาเรื่อง “การบำรุงมารดาบิดา” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

๑.๗.๒ ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ เพื่อให้ทราบหลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดจนการวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๗.๓ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนสุดท้ายจะสรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จากนั้นจะเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการนำผลการวิจัยไปใช้และเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการทำการศึกษิตวิจัยต่อไป

๑.๘. ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ๑.๘.๑ ได้ทราบหลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๒ ได้ทราบลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๓ ได้ทราบปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทย

บทที่ ๒

หลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีปรากฏมากมายในพระไตรปิฎก เป็นหลักคำสอนที่แสดงถึงสัจธรรมคือความจริงของทุกสรรพสิ่ง มีแนวทางปฏิบัติที่เกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่น สามารถช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงามแก่คนทุกระดับชั้นกล่าวคือสร้างดุลยภาพให้เหมาะแก่การกระทำกิจต่างๆ ในทุกสถานการณ์ของผู้ปฏิบัติ กล่าวเฉพาะประโยชน์อย่างสูงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกิดมีขึ้นก็เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ชาวโลก ทั้งยังดำรงไว้ซึ่งความดีงามอย่างแท้จริง ซึ่งเมื่อกล่าวถึงคำสอนที่สามารถช่วยสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีในระดับครอบครัวอันถือว่าเป็นจุดเริ่มในการสร้างบุคลากรต้นแบบเพื่อพัฒนาสังคม และประเทศชาติให้มีความมั่นคงอย่างยั่งยืนในอนาคตแล้ว จำต้องมาศึกษาคำสอนที่เกี่ยวข้องกับมารดาบิดา พร้อมกับนำเสนอหลักพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาตที่ภิกษุพึงปฏิบัติเชิงศึกษาวิเคราะห์ โดยเริ่มจากศึกษาความหมาย ประเภท ความสำคัญ คุณค่า และหน้าที่ของมารดาบิดา พร้อมกับวิเคราะห์แนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่จะพึงกระทำได้ตามกรอบพระธรรมวินัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของมารดาบิดา^๑

๒.๑.๑ ความหมายตามรูปศัพท์ของมารดาบิดา

ในคัมภีร์อริธานวรรณาได้แสดงความหมายตามรูปศัพท์ของมารดาไว้ ๒ ความหมาย คือ (๑) มารดา แปลว่า สตรีผู้เทิดทูนบุตร^๒โดยธรรม หรือ (๒) สตรีผู้รักษาบุตร^๓

ในพจนานุกรม มคอ-ไทย ได้ให้ความหมายของมารดาตามรูปศัพท์ไว้ ๒ ความหมายเช่นเดียวกัน คือ

(๑) มารดา แปลว่า หญิงผู้บูชาซึ่งบุตร หรือ (๒) หญิงผู้ชาบซึ่งในบุตร^๔

^๑ คำว่า “มารดาบิดา” นี้ แปรจากศัพท์บาลีว่า “มาตาศีโร” ประกอบขึ้นจาก ๒ ศัพท์ คือ มาตุ+ปิตุ, ตามความนิยมในภาษาบาลีจะเรียงคำว่า “มารดา” ไว้ก่อน “บิดา” ข้อนี้จะแตกต่างจากภาษาไทยที่จะเรียงคำว่า “บิดา” ไว้ก่อน “มารดา” เป็น “บิดามารดา หรือ พ่อแม่”, นัยเดียวกันกับคำว่า “อาจารย์-อุปัชฌาย์” ภาษาบาลีจะเรียงคำว่า “อาจารย์” ไว้ก่อน “อุปัชฌาย์” เป็น “อาจารย์อุปัชฌายา” แต่ในภาษาไทยนิยมเรียงคำว่า “อุปัชฌาย์” ไว้ก่อน “อาจารย์” เป็น “อุปัชฌาย์อาจารย์” อ้างในเชิงอรธ พระราชปัญญาสุธี (อุทัย ญาโณทโย ป.ธ.๙), พระเลียงแม่พ่อดบแทนคุณได้ไหม?, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๘.

^๒ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คำว่า “บุตร” หากกล่าวโดยรวมจะหมายถึงทั้งลูกชายและลูกสาว เช่น ในมงคลชื่อว่า บุตตทวารสส สงคโห การสงเคราะห์บุตร (บุตร+ธิดา), แต่ในบางแห่งหมายถึงเฉพาะลูกชาย, ส่วนลูกสาวจะเรียกว่า “ธิดา” มงคล. (ไทย) ๑/๑/๒/๓๔๘.

^๓ ฐมเมณ ปุตตฺ มาเนตฺติ มาตา., ปุตตฺ ปาตฺติ วา มาตา. อภิธาน. (ไทย) ๒๔๔/๓๓๓.

^๔ ปุตตฺ มาเนตฺติ มาตา., ปุตเต ปาตฺติ วา มาตา. พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อารการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๕๗๓.

ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์ พระมหาโพธิวงศาจารย์ ได้ให้ความหมายของมารดาตามรูปศัพท์ไว้ ๒ ความหมายเหมือนกัน คือ

(๑) มารดา แปลว่า หญิงผู้รักบุตรโดยธรรมชาติ หรือ (๒) หญิงผู้ยังบุตรให้เต็ม^๕

จะเห็นว่าทั้ง ๓ คัมภีร์ที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นมาแสดงรูปศัพท์ของมารดานี้ มีการแสดงถึงความหมายและรูปวิเคราะห์ที่คล้ายคลึงกัน แตกต่างเพียงเล็กน้อยตรงที่การแปลถอดความหมายของมารดาตามสำนวนของผู้แปลเท่านั้น

ส่วนความหมายของบิดา ในคัมภีร์อภิธานวรรณนาได้แสดงรูปศัพท์ไว้ ๓ ความหมาย ดังนี้

(๑) บิดา แปลว่า ชายผู้รักษาชาวโลก (บุตร) ทั้งปวง (๒) ชายผู้รักษาบุตร หรือ (๓) ชายผู้รักใคร่บุตร^๖

พจนานุกรมมคธ-ไทย ได้ให้ความหมายตามรูปศัพท์ของบิดาไว้ ๓ ความหมายเช่นกัน คือ

(๑) บิดา แปลว่า ชายผู้เลี้ยงบุตรโดยธรรม (๒) ชายผู้รักษาคัมภีร์ของบุตร หรือ (๓) ชายผู้ประพฤติกุศลซึ่งบุตร^๗

ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์ พระมหาโพธิวงศาจารย์ ได้ให้ความหมายของบิดาตามรูปศัพท์ไว้ ๒ ความหมาย ดังนี้

(๑) บิดา แปลว่า ชายผู้คุ้มครองบุตร หรือ (๒) ชายผู้รักบุตร^๘

จะเห็นว่าทั้ง ๓ คัมภีร์ ที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นแสดงอ้างมาประกอบการวิเคราะห์ศัพท์ของบิดานั้น ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันในเรื่องของตัวแม่บทวิเคราะห์ แม้แต่คำแปลของบิดาท่านก็ได้ให้ความหมายตามรูปศัพท์ไว้ไม่ต่างกันมากนัก

ความหมายตามรูปศัพท์ของมารดาบิดาที่กล่าวมา จะสังเกตว่ามีความหมายและบทวิเคราะห์คล้ายคลึงกันเพียงแต่แตกต่างในเรื่องของการแปลถอดความเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้ศึกษาเท่านั้น แต่ถึงอย่างไรจากความหมายตามรูปศัพท์ของมารดาบิดา เป็นเครื่องบ่งชี้และสะท้อนถึงบทบาทและหน้าที่ของมารดาบิดาอย่างโดดเด่นและครอบคลุมโดยฐานะเป็นผู้ให้กำเนิด และเลี้ยงดูตลอดจนคุ้มครอง รักษา บุตรธิดาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ความหมายตามรูปศัพท์ของมารดาบิดายังแสดงถึงคุณสมบัติที่แห่งความเป็นมารดาบิดาได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่จะพัฒนาก้าวเข้ามาสู่การเป็นมารดาบิดานั้นพึงรู้ซึ่งสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ ทั้งควรยึดถือและปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักการพระพุทธศาสนาจึงจะกล่าวได้ว่าเป็นมารดาบิดาต้นแบบของบุตรธิดาที่พึงประสงค์ดังกล่าว

^๕ ฐมเมณ ปุตตฺ มาเนตฺติ มาตา., (ปุตฺต) ปาเยตฺติ วา มาตา. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๖๙๙.

^๖ สัพพโลกํ ปาติ รกฺขตฺติ ปิตา., ปุตฺตํ ปาติ รกฺขตฺติ ปิตา. ปุตฺตํ ปิยายตฺติ วา ปิตา. อภิธาน. (ไทย) ๒๔๓/๓๓๒.

^๗ (ฐมเมณ) ปุตฺตํ ปาติตฺติ ปิตา., ปุตฺตํ ปาเลตฺติตฺติ ปิตา. ปุตฺตํ ปิยายตฺติตฺติ วา ปิตา. พันตรี ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคธ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: อารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๙๒.

^๘ ปุตฺตํ ปาติ รกฺขตฺติตฺติ ปิตา., ปุตฺตํ ปิยายตฺติตฺติ วา ปิตา. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๕๘๖.

๒.๑.๒ ความหมายของมารดาบิดาในทัศนะของนักปราชญ์

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้ให้ความหมายของมารดาบิดาไว้ว่า “คำว่า แม่ เป็นคำศักดิ์สิทธิ์เป็นคำแรกที่เราารู้จัก แม่คำว่า พ่อ ก็เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ เป็นคำที่สองซึ่งเรารู้จักก่อนคำอื่น และทั้งสองคำเป็นคำมีอำนาจที่เหนียวแน่นดึงดูดใจ ใครไม่รู้จักเคารพนับถือซื่อสัตย์ต่อท่านนั้นคือ กากมนุษย์ มิใช่คนที่มีความรู้สึกเป็นมนุษย์เลย”^๙

ข้อความข้างต้นได้แสดงบ่งชี้ถึงความสำคัญของคำว่า “แม่” กับ คำว่า “พ่อ” ว่าเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ เพราะถือเป็นคำแรกที่บุตรธิดาได้เริ่มหัดพูด หัดเรียกขานเมื่อครั้งเวลาที่ตนออกมาทัศนาคูโลก อีกทั้งเป็นคำชวนฟังและฟังระลึกนึกถึงเนื่องด้วยแฝงนัยสำคัญในความเป็นผู้ควรต่อการแสดงกตัญญูตเวทิตาธรรม เพราะได้แสดงถึงคุณภาวะของความเป็นบุคคลผู้หาได้ยากและเป็นผู้คอยให้การปกป้องคุ้มครอง รักษา ดูแล ตลอดจนให้ความอบอุ่น และความปลอดภัยแก่ผู้ที่ได้รับอุปการะ กล่าวคือบุตรธิดาได้รับความอุ่นใจคล้ายกังวลเมื่อคราวที่ตนได้อาศัย และคำว่า “แม่พ่อ” นี้ยังใช้เป็นคำสื่อความหมายสำคัญโดยฐานะเป็นที่พำนักพึ่งพิงแก่บุคคลทั่วไปให้ได้รับความเย็นกายสบายใจ เมื่อคราวได้มาอาศัยคล้ายความดับร้อนตามโอกาสอีกด้วย

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้นิยามความหมายของมารดาบิดาไว้ว่า “คำว่า พ่อแม่ หรือ บิดามารดา มีอยู่ ๒ ความหมาย คือ บิดามารดาในทางกาย ที่ให้กำเนิดมาในทางกาย กับบิดามารดาในทางจิตวิญญาณ ที่ให้เกิดความรู้ ให้แสงสว่างอันถูกต้องทางจิตวิญญาณขึ้นมา ซึ่งกลายเป็นการเกิดอีกครั้งหนึ่ง คือการเกิดโดยธรรมะ การเกิดโดยแสงสว่างของพระธรรม”^{๑๐}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นมารดาบิดาที่สมบูรณ์ นอกจากจะแสดงออกมาทางร่างกายกล่าวคือเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอย่างป็นรูปธรรมแล้ว ยังจะต้องแสดงความเป็นมารดาบิดาแก่บุตรธิดาในรูปแบบนามธรรมทางจิตใจด้วย กล่าวคือเป็นผู้มีจิตวิญญาณในความเป็นมารดาบิดา โดยจะต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่บุตรธิดาเป็นเบื้องต้น ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และคอยชี้โทษแนะนำประโยชน์ที่บุตรธิดาพึงได้พึงถึงตามสมควรแก่ฐานะ ตลอดจนส่งเสริมด้านการศึกษา เพื่อให้บุตรธิดาได้มีความเจริญก้าวหน้า และมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญาณันทภิกขุ) ได้ให้ความหมายของมารดาว่า “คำว่า แม่ เป็นคำที่น่าฟัง ไพเราะเสนาะหู เป็นคำที่เด็กพูดได้ก่อนคำใดๆ ผู้ที่ใกล้ชิดต่อเด็กน้อยก่อนใครๆ ก็คือ แม่ สัมผัสที่เด็กได้สัมผัสก่อนใครๆ ก็คือเนื้อหนังของแม่ น่านมของแม่ที่ทำให้เด็กรู้จักแม่แล้วก็อยากเข้าใกล้ เวลาใดเด็กร้องไห้ พ่อแม่อุ้มมาประทับที่อกหยุดร้องทันที ที่หยุดร้องให้ก็เพราะเขาได้สัมผัสกับเนื้อหนังที่เขารู้จักดีว่าเป็นเนื้อหนังที่มีแต่ความรัก มีแต่ความเมตตาต่อตัว เขาจึงได้เกิดความรัก ความเคารพบูชา คำว่า แม่ จึงเป็นคำที่มีความหมายในทางชื่นอกชื่นใจ เราจึงเรียกคนที่เกิดเรามาว่า แม่ เรียกคำอื่นก็ไม่ชื่นใจ”^{๑๑}

^๙ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **บทสร้างนิสัยคนดี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙๒.

^{๑๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **พ่อแม่สมบูรณ์แบบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๑๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญาณันทภิกขุ), **แม่ พระในบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๒.

คำว่า “แม่” นอกจากจะเป็นคำเรียกขานที่น่าซาบซึ้งตรึงตราใจแล้ว ยังคงแฝงด้วยนัยสำคัญหลายประการ เช่น ความรัก ความปรารถนาดี ความมีเมตตาไมตรีจิต ความกรุณา สงสาร ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความเฝ้าทะนุถนอม การดูแลเอาใจใส่ ตลอดจนการให้ความปลอดภัยต่อบุตรธิดาด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ดังนั้น คำว่า “แม่” นี้ จึงเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ และเป็นบุชชัญญะบุคคลที่บุตรธิดาควรเคารพ นับถือ และบูชาอย่างสูงสุดในชีวิต

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของมารดาไว้ว่า “ความเป็นแม่มี ๒ นัย คือ แม่โดยเป็นผู้ให้กำเนิด และแม่โดยธรรม แม่นั้นตามปกติได้ครบทั้งสองนัย แต่ถึงเราจะไม่ใช่เป็นผู้ให้กำเนิด ก็เป็นแม่โดยธรรมได้ คือ คุณธรรมของแม่มีในผู้ใด ผู้นั้นก็เป็นผู้ให้ ความเป็นแม่อยู่ที่จิตใจที่มีคุณธรรม มีความรักแท้จริงที่เป็นเมตตากรุณา คุณธรรมนี้เกิดขึ้นมาเมื่อไร ความเป็นแม่ก็เกิดขึ้นเมื่อไร”^{๑๒}

จากข้อความดังกล่าว ได้แสดงถึงความเป็นมารดาบิดาไว้ ๒ นัย คือ ความเป็นมารดาบิดาทางร่างกาย และความเป็นมารดาบิดาทางจิตใจ ผู้ที่เป็นมารดาบิดาได้ทั้ง ๒ สถานภาพก็คือผู้ที่ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดามาโดยตรงเพื่อพัฒนาร่างกายของบุตรธิดาให้มีความสมบูรณ์ และแข็งแรง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีจิตปรารถนาดี คอยชี้แนะพร่ำสอน ว่ากล่าวตักเตือน ซ้ำถูกซัดให้แก่บุตรธิดาด้วยหลักสัมมาทศนะที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อสร้างคุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพแก่บุตรธิดาให้สามารถสร้างหลักฐานและความมั่นคงในชีวิตด้วยกำลังสติปัญญาของตนเอง เมื่อทำได้แบบนี้ จึงกล่าวได้ว่า เป็นมารดาบิดาที่สมบูรณ์ของบุตรธิดาได้ แต่ในขณะที่บางคน แม่ตนเองมิได้เป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดามาโดยตรง แต่มีใจเมตตา กรุณาที่บริสุทธิ์ หรือทำกิจการหน้าที่ของความเป็นมารดาบิดาต่อผู้อื่นได้อย่างสมบูรณ์ ก็นับว่าเป็นมารดาบิดาได้ด้วยเช่นเดียวกัน

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวคุณค่าของมารดาบิดาไว้ว่า “คำว่า พระหมายถึง ผู้ประเสริฐผู้ยอดเยี่ยม เพราะเป็นผู้มีคุณสมบัติที่ประเสริฐเยี่ยมในตัวและทำความดีโดยมิได้มุ่งหวังตอบแทนทำด้วยดวงใจอันเปี่ยมล้นด้วยความรัก ความปรารถนาดีและความสงสารเป็นที่ตั้ง หากผู้ใดทำได้ดังนี้ไม่ว่าผู้นั้นจะครองเพศแบบไหน ชาวโลกย่อมสรรเสริญแซ่ซ้องผู้นั้นว่าเป็น “พระในบ้าน” คือพ่อแม่ ที่เป็นต้นแบบอันแท้จริง”^{๑๓}

ข้อความข้างต้น ได้แสดงถึงคุณค่าของความเป็นมารดาบิดา โดยท่านเปรียบมารดาบิดาว่าเป็น “พระ”^{๑๔} ซึ่งคำว่า “พระ” นี้ ตามรูปศัพท์มาจากคำว่า วร แปลว่า ประเสริฐ เลิศ วิเศษ^{๑๕} จึงนับได้ว่า มารดาบิดาเป็นบุชชัญญะบุคคล คือ บุคคลที่น่าบูชา น่านับถือ เป็นบุคคลสำคัญที่มีอุปการคุณหรือ

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้ สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๓} คณะศิษยานุศิษย์, *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ, ท่านเจ้าคุณพระราชสีลาจารย์*, (๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒), หน้า ๒๙.

^{๑๔} คำว่า พระ เป็นคำที่ใช้ประกอบหน้าคำอื่น เพื่อแสดงความยกย่อง เคารพ นับถือ หรือให้ความสำคัญ. อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕๙.

^{๑๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ “คำวัด”*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๖๓๕.

ทำประโยชน์^{๑๖} อย่างยิ่งต่อบุตรธิดาด้วยใจบริสุทธิ์และไม่คิดหวังสิ่งใดตอบแทนที่บุตรธิดาควรเคารพสักการะ กระทั่งอุปถัมภ์ บำรุง เลี้ยงดูทั้งทางกายและทางใจ และเอาใจใส่ดูแลท่านอยู่เสมอ เพราะท่านดำรงอยู่ในฐานะอันสำคัญเปรียบดังพระอรหันต์คือ เป็นอาหุไนยบุคคล ที่บุตรธิดาจะต้องคำนับด้วยอามิสบูชา คือ นำของที่ประณีตเบื้องต้นคือปัจจัย ๔ มาเกื้อกูลชีวิตของท่าน และควรประพฤติเกื้อกูลต่อมารดาบิดาอย่างผู้รู้คุณโดยฐานเป็นกตัญญูทุกเวลาที่ชน จึงจะสามารถประสพความเจริญและความมั่นคงในชีวิตได้

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ) ได้ให้ความหมายของมารดาไว้ว่า “คำว่า แม่ เป็นคำที่มีความหมายและมีความสำคัญมาก เป็นคำที่ไพเราะ ดุดมชื่นใจสำหรับลูกทุกคน เพราะแม่เป็นผู้ให้ชีวิต ให้ความรัก ให้ทรัพย์สมบัติ ให้ได้รับการศึกษา เป็นผู้เลี้ยงดู และเป็นผู้ใกล้ชิดต่อลูกมากกว่าใครอื่น ทั้งคำว่า แม่ เป็นคำพูดที่คนเราพูดได้ก่อนกว่าคำอื่นใดในชีวิต”^{๑๗}

พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) ได้นิยามความหมายของมารดาบิดาไว้ว่า “คำว่า พ่อ นั้น มีความสำคัญยิ่งเพราะมีได้เพียงคนเดียว โลกต่างยกย่องให้เกียรติพ่อกัน อยากที่จะหาสิ่งใดเปรียบ พิสูจน์ได้จากนามพ่อ ที่โลกและสังคมร้องเรียกพ่อต่างๆ กัน แต่ละชื่อล้วนมีความหมายสูงส่งทั้งนั้น เช่น คำราชาศัพท์ เรียกพ่อว่า ชนก แปลว่า ผู้ยังบุตรให้เกิด, ราชการ เรียกพ่อว่า บิดา แปลว่า ผู้เป็นที่รักของบุตร ผู้เลี้ยงบุตร, คำติดปากชาวบ้าน เรียกชายผู้นั้นว่า พ่อ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ผู้สร้างความมั่นคงมั่งคั่ง ผู้คุ้มครองภัย และผู้เป็นหลักชัยอันยิ่งใหญ่ของครอบครัว

คำว่า แม่ แม้เป็นคำพยางค์เดียวสั้นๆ คู่กับคำว่า พ่อ แต่ก็เป็นคำที่ศักดิ์สิทธิ์มีมนต์ขลังในทางที่ก่อให้เกิดการยกย่องเทิดทูนบูชาสักการะและให้เกียรติเพราะ หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดลูกเมื่อแรกสัมผัสตาโลก ดวงหน้าแรกที่ลูกเห็นคือดวงหน้าแม่ โอรุณแรกที่ได้รับ คือโอรุณจากอกแม่ เสียงแรกที่ลูกได้ยิน คือเสียงแม่ คำว่า แม่ จึงมีอิทธิพลต่อชีวิต และจิตใจสุดพรรณนา”^{๑๘}

จากข้อความข้างต้น ท่านได้แสดงถึงความหมายของคำว่า “พ่อ” และ คำว่า “แม่” ว่าเป็นคำสามัญที่ชาวบ้านใช้เรียกขานทั่วไปและมีความหมายชั้นสูงด้วยมีนัยแฝงด้วยคุณน่านับการ โดยเฉพาะภาษาไทย ท่านได้บัญญัติศัพท์ว่า “พ่อ” และ “แม่” ไว้ใช้เป็นการเฉพาะมากมายเพื่อเป็นการยกย่องและให้เกียรติตามฐานานุกรม หรือบัญญัติศัพท์ว่า “พ่อ” และ “แม่” ตามลักษณะคุณสมบัติ ความสามารถ และอุปนิสัย เพื่อเป็นการประกาศคุณค่า และบุคลิกลักษณะที่แสดงออกของผู้เป็นพ่อและแม่ โดยผู้ที่เป็นพ่อ ว่าตามลักษณะนิสัยทั่วไป ก็จะต้องเป็นผู้มีจิตใจที่มั่นคง เข้มแข็ง โดยแสดงบทบาทสำคัญเป็นกำลังหลักในการหาทรัพย์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มาจุนเจือสมาชิกภายในครอบครัวมิต้องให้ได้รับความเดือดร้อน ฝืดเคือง ตลอดจนคอยปกป้องคุ้มกันภัยอันตรายต่างๆ มิให้มากระทบต่อคนภายในครอบครัวได้ ส่วนผู้ที่เป็นมารดา ว่าตามลักษณะนิสัยแล้ว จะต้องเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยน โอบอ้อมอารี มีความรักที่บริสุทธิ์ต่อบุตรธิดา ไม่เลือกที่รัก ผลักที่ชัง คอยปลอบโยน ปลอบขวัญ ให้ความอบอุ่นและเลี้ยงดูลูกน้อยอยู่เสมออย่างมิให้คาดสาวยตา และคอยหัดให้ลูกทำกิจ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๗.

^{๑๗} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), **พระคุณแม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๑๘} พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), **พระคุณพ่อแม่**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียง-เสียง), หน้า ๕-๖.

ของตนเองทุกอย่าง โดยปราศจากการช่วยเหลือ เพื่อให้เป็นคนมีคุณภาพในภายภาคหน้าได้ ด้วยเหตุนี้ คำว่า “พ่อ” และ “แม่” ทั้งสองคำนี้ จึงมีความสำคัญต่อบุตรธิดาเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นบุคคลสำคัญของบุตรธิดา และอาจจะกล่าวได้ว่า พ่อแม่ เป็นทั้งหมดกล่าวคือเป็นกัลยาณมิตรที่ดีเยี่ยมของลูกเลยที่เดียวก็ว่าได้

ข้อความหรือทัศนะทั้งหมดของนักปราชญ์ที่ผู้วิจัยได้แสดงนั้น พอสรุปได้ว่า ๑) คำว่า พ่อ-แม่ นี้ ถือเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ และถือเป็นคำแรกที่บุตรธิดาหัดเรียกขานเมื่อยามออกมาทัศนาคูโลก จึงเป็นคำพูดที่ติดปาก ติดหู และติดตราตรึงใจสำหรับผู้ที่เป็นลูก และเป็นคำที่ลูกควรระลึก นึกถึง เทิดทูน และบูชาอย่างสูงสุดในชีวิต ๒) ความเป็นมารดาบิดานั้นเป็นได้ ๒ นัย คือ (๑) เป็นมารดาบิดาทางร่างกาย กล่าวคือ เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดามาโดยตรง (๒) เป็นมารดาบิดาทางจิตใจ กล่าวคือ เป็นผู้คอยชี้แนะพร่ำสอนสิ่งที่เป็นคุณและโทษ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุตรธิดาให้มีความเจริญงอกงาม ไพบุลย์ ๓) คำว่า พ่อแม่ นี้ นับเป็นคำสำคัญที่แฝงด้วยคุณน่านับการ เช่น ความมีเมตตา กรุณา สงสาร การช่วยเหลือ เกื้อกูล ความปลอดภัย เป็นต้น และท่านบัญญัติศัพท์ว่า “พ่อแม่” นี้ไว้ใช้เป็นการเฉพาะต่างๆ เพื่อยกย่องเชิดชูและให้เกียรติในความเป็นผู้ทรงคุณที่ประเสริฐล้ำของลูก ในขณะที่บทบาทและหน้าที่ต่างๆ มารดาและบิดาก็มีอุปนิสัยในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยผู้ที่เป็นมารดา จะมีอุปนิสัยอ่อนโยน มีเมตตาคอยเลี้ยงดูบุตรและสั่งสอนหัดให้บุตรทำสิ่งต่างๆ อย่างไม่ให้ขาดสายตา ส่วนผู้ที่เป็นบิดา มักจะมีอุปนิสัยกล้าหาญ และความเสียสละโดยจะต้องออกหาปัจจัย ๔ เพื่อมาจุนเจือคนภายในครอบครัวมิให้ขาดตกบกพร่อง

จึงเป็นอันสรุปความหมายของมารดาบิดาในทัศนะของนักปราชญ์ได้ว่า มารดาบิดาเป็นปูชนียบุคคลและกัลยาณมิตรของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดู ตลอดจนฝึกหัด อบรมสั่งสอนบุตรธิดาด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา พร้อมทั้งเป็นผู้วางอนาคตและรากฐานชีวิตแก่บุตรธิดาอย่างรอบด้าน ด้วยเหตุนี้ มารดาบิดาจึงถือว่าเป็นบุรพการีชนที่บุตรธิดาควรยกย่อง เชิดชูอย่างสูงในชีวิต และควรกระทำตอบแทนคุณท่านทั้งด้านร่างกายและจิตใจทุกโอกาสตามสมควร

๒.๑.๓ คำไวพจน์ของ “มารดาบิดา” (มาตาปิตุ)

คำว่า “ไวพจน์” มาจากภาษาบาลีว่า วิวจน แปลว่า คำต่าง, คำแปลก, คำแปลกกัน, คำเป็นไวพจน์, คำไวพจน์

ไวพจน์ คือ คำที่ออกเสียงไม่เหมือนกัน แต่มีความหมายอย่างเดียวกัน ใช้แทนกันได้ มีวิเป็นบทหน้า, วจ ธาตุ ใช้ในอรรถว่ากล่าว (วจเน) ลง ยุ ปัจจัย^{๑๙}

ไวพจน์ คือ คำที่มีรูปต่างกันแต่มีความหมายคล้ายกัน, คำสำหรับเรียกแทนกัน เช่น คำว่า มหนิมมโท เป็นต้น เป็นไวพจน์ ของ วิราคะ คำว่า วิมุตติ วิสุทธิ สันติ อสังขตะ วิวิภูฏ เป็นต้น เป็นไวพจน์ของ นิพพาน^{๒๐}

ดังนั้น คำว่า “ไวพจน์” นี้ จึงหมายถึง คำที่เพิ่มความหมายขึ้นมาใหม่เพื่อขยายคำหลักให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยทำหน้าที่สะท้อนถึงบทบาท หน้าที่ หรือความสามารถของคำหลักอันเป็น

^{๑๙} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๖๒.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘๘.

เครื่องช่วยเสริมความเข้าใจความหมายของคำหลักในหลากหลายมิติและหลายแง่มุม ในที่นี้ ผู้วิจัย จะได้กล่าวคำไวพจน์ของมารดาบิดา ดังต่อไปนี้

๑. คำไวพจน์ของคำว่า “มารดา” (มาตุ)

ในคัมภีร์อภิธานวรรณนาได้แสดงคำไวพจน์ของมารดาไว้ ๕ ศัพท์ ดังนี้

๑) อมมา แปลได้ ๒ ความหมาย คือ (๑) สตรีผู้ที่บุตรและธิดาบูชา หรือ (๒) สตรีผู้ยังความรักให้เป็นไปในบุตร^{๒๑}

๒) อมพา แปลว่า สตรีผู้ที่บุตรและธิดาบูชา^{๒๒}

๓) ชนนี้ แปลว่า สตรีผู้ให้กำเนิด^{๒๓}

๔) ชเนตติ แปลว่า สตรีผู้ให้กำเนิด^{๒๔}

๕) ชนิกา แปลว่า สตรีผู้ให้กำเนิด^{๒๕}

จากรูปวิเคราะห์ที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า คำไวพจน์ของศัพท์ว่า “มาตุ” ที่แปลว่า “มารดา” นี้ สื่อความหมายสำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) สตรีผู้ที่บุตรธิดาควรบูชา (ด้วยศรัทธาและสัจจะ), (๒) สตรีผู้มีความรักในบุตรธิดา, (๓) สตรีผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา

๒. คำไวพจน์ของคำว่า “บิดา” (ปิตุ)

ในคัมภีร์อภิธานวรรณนาได้แสดงคำไวพจน์ของบิดาไว้ ๒ ศัพท์ ดังนี้

๑) ตาต แปลว่า บุรุษผู้รักษาบุตร^{๒๖}

๒) ชนก แปลว่า บุรุษผู้ให้กำเนิด^{๒๗}

จากรูปวิเคราะห์ที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า คำไวพจน์ของศัพท์บาลี คือ “ปิตุ” ที่แปลว่า “บิดา” นี้ สื่อความหมายสำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) ชายผู้รักษา(คุ้มครอง)บุตร และ (๒) ชายผู้ให้กำเนิดบุตร

พิจารณาจากรูปวิเคราะห์ในศัพท์ว่า “มาตาปิตุ” และคำไวพจน์ของศัพท์ว่า “มาตาปิตุ” แล้ว ทำให้ทราบถึงคุณลักษณะสำคัญของมารดาบิดาอย่างน้อย ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. คุณลักษณะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางกาย กล่าวตามรูปสำเร็จของมารดาบิดาที่แปลว่า หญิง-ชายผู้ยังบุตรธิดาให้เกิด ได้แก่ มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดบุตรธิดาด้วยความสมัครใจทั้ง ๒ ฝ่ายจนเกิดมีบุตรธิดาขึ้น

๒. คุณลักษณะที่แสดงถึงหน้าที่ของมารดาบิดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา กล่าวคือ รูปสำเร็จของมารดาบิดา ที่แปลว่า หญิง-ชาย ผู้ให้การรักษาบุตรธิดา หรือผู้ให้การคุ้มครองดูแลบุตรธิดา

^{๒๑} ปุตตธีตเรหิ อมียเต ปุชียเตติ อมมา., ปุตตเสสุ ปิย อเมติ ปวตเตตตีติ วา อมมา.อภิธาน. (ไทย) ๒๔๔/๓๓๓.

^{๒๒} ปุตตธีตเรหิ อมียเต ปุชียเตติ อมพา. อภิธาน. (ไทย) คาถาและหน้าเดียวกัน.

^{๒๓} ชนยตีติ ชนนี้. อภิธาน. (ไทย) คาถาและหน้าเดียวกัน.

^{๒๔} ชเนตตีติ ชเนตติ. อภิธาน. (ไทย) คาถาและหน้าเดียวกัน.

^{๒๕} ชนตีติ ชนิกา. อภิธาน. (ไทย) คาถาและหน้าเดียวกัน.

^{๒๖} ตายตีติ ตาโต. อภิธาน. (ไทย) ๒๔๓/๓๓๒.

^{๒๗} ชนตีติ ชนโก. อภิธาน. (ไทย) คาถาและหน้าเดียวกัน.

หมายความว่า มารดาบิดาจะต้องรักษาบุตรีธิดาของตนด้วยการอบรม เลี้ยงดู ตลอดจนสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดีงาม

๓. คุณลักษณะที่แสดงถึงความรักบริสุทธิ์ของมารดาบิดา กล่าวคือ รูปศัพท์ที่บ่งความหมายของมารดาบิดาว่าเป็น หญิง-ชายผู้รักใคร่ในบุตรีธิดา หมายถึง มารดาบิดามีความรักความห่วงใยในบุตรีธิดา มีความห่วงหาอาทรต่อบุตรีธิดาเสมอ แม้บางครั้งบุตรของตนจะทำผิดต่อตนก็ไม่ถือโทษโกรธเคืองด้วยมีเมตตาธรรมอยู่ในจิตใจ

ตามที่ได้อธิบายความหมายรูปศัพท์และไวพจน์ของมารดาบิดานั้น แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมารดาบิดาอย่างน้อย ๓ ฐานะ คือ (๑) ฐานะเป็นผู้ให้กำเนิด (๒) ฐานะเป็นผู้อบรมเลี้ยงดูสั่งสอน และ (๓) ฐานะเป็นกัลยาณมิตรผู้ให้ความรักความห่วงใยในบุตรีธิดา ทั้ง ๓ ฐานะนี้ล้วนเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างครอบครัวให้มีความเข้มแข็งในระยะยาว และเป็นเครื่องช่วยสร้างคุณสมบัติความเป็นบุตรีธิดาที่สมบูรณ์อีกด้วย โดยมีมารดาบิดาเป็นจุดเริ่มในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิด อบรมเลี้ยงดู และคอยแนะนำพร่ำสอนบุตรีธิดาให้ตั้งตนอยู่ในความดีงามเสมอ จนสามารถสร้างความรัก ความผูกพันอันบริสุทธิ์ระหว่างกันและกันได้ เมื่อเป็นอย่างนี้ บุตรีธิดาก็จะระลึกนึกถึงมารดาบิดา และจะประพฤติตนอย่างเหมาะสม ตลอดจนทำหน้าที่ของตนในฐานะเป็นลูกได้อย่างดีโดยมีการสร้างความสมบูรณ์ของครอบครัวเป็นจุดหมาย ดังนั้น ทั้ง ๓ ฐานะของมารดาบิดาที่แสดงข้างต้น จึงเป็นเหมือนเสาหลักที่จะช่วยค้ำ และประคับประคองให้สถาบันครอบครัวมีความมั่นคง และเข้มแข็งขึ้นได้ในอนาคต ทั้งยังเป็นปัจจัยส่งเสริมให้บุตรีธิดามีความเจริญ งามกาย ใฝ่บุญในชาติอีกด้วย

๒.๒ ประเภทของมารดาบิดา

มาตรฐานการชี้วัดความเป็นมารดาบิดาที่เด่นชัดประการหนึ่งคือความรักบริสุทธิ์ (Pure love) ที่มารดาบิดามีให้แก่บุตรธิดานับตั้งแต่มาปฏิสนธิในครรภ์ คุณสมบัตินี้แสดงถึงภาวะที่มารดาบิดามีความห่วงหาอาทรต่อบุตรีธิดารวมที่จะช่วยเหลืออุปการะ เลี้ยงดู สั่งสอนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม ทั้งคอยแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตมาประคับประคองให้บุตรมีความสุขสบายทางกาย รวมถึงคอยจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ที่สมวัยแก่บุตรอันจะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตเพื่อก้าวไปสู่การเป็นคนดีมีคุณภาพในสังคม และดำรงตนอยู่ในฐานะที่ชอบที่ควรอันจะนำไปสู่การมีชีวิตที่ดี มีมั่นคง และเข้มแข็งในอนาคตได้ ตลอดจนคอยชี้แนะ วางแผน และบอกวิธีการดำเนินชีวิตที่ดีงามแก่บุตรธิดาเพื่อเป็นการป้องกันและปิดกั้นความเสียหายอันอาจจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในดำเนินชีวิตของบุตรแบบระยะยาวด้วยใจที่บริสุทธิ์อย่างไม่ระย่อท้อถอย และไม่มียออะไรแอบแฝง ดังนั้น หากพิจารณาบทบาทของมารดาบิดาข้างต้นแล้ว ทำให้เห็นว่า มารดาบิดามุ่งกระทำการอย่างผู้เสียสละโดยมีความคิดทุ่มอุทิศชีวิตเพื่อบุตรได้อย่างไม่ตะขิดตะขวงใจ และดูเหมือนว่าพันธกิจสำคัญนี้ มารดาบิดาจะไม่มีที่ท่าว่าจะล้าเล็ก หรือท้อถอยในการปฏิบัติตนเพื่อมุ่งประโยชน์ต่อบุตรีธิดาด้วย

การกระทำดังกล่าวนี้ จึงถือเป็นการประกาศฐานะของมารดาบิดาว่าเป็นผู้ดำรงอยู่ในฐานะบูรพการีคือผู้ทำอุปการะก่อน ทั้งยังเป็นผู้สมควรในการเป็นผู้ถูกกำหนดว่าเป็นบุคคลต้นแบบ และเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างสูงต่อชีวิตของบุตรธิดาเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้แสดงบทบาทของความเป็นมารดาบิดาที่เด่นชัดและสมบูรณ์ออกมาอย่างจริงใจกล่าวโดยเฉพาอย่างยิ่งคือเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตบุตรธิดาจากความรักบริสุทธิ์ที่ตนได้ร่วมสร้างกัน และเฝ้าทะนุ ถนอม ฟูมฟัก อบรม บ่มเพาะบุตรธิดาเป็นอย่างดี

นับตั้งแต่ลูกน้อยอยู่ในครรภ์ จนในที่สุดก็ได้ออกมาเรียน และรับรู้สิ่งใหม่บนโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ มารดาบิดาจึงนับว่าเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในชีวิตของบุตรธิดา ทั้งยังเป็นผู้อยู่ใน ฐานะที่บุตรธิดาควรเคารพ เคารพ และบูชาอย่างสูงสุดในชีวิตด้วยมีใจภักดี และสำนึกกรีกกตัญญูอย่าง ผู้รู้คุณ จากนั้นก็พึงทำตอบแทนคุณท่านด้วยการสักการะ^{๒๘} คือ การนบถบูชาท่านด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกต่อคุณภาพชีวิตของท่าน ด้วยการมอบให้ซึ่งปัจจัย ๔ เพื่อเป็นเครื่องอุดหนุนชีวิตให้ท่าน ได้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง และมีสุขอนามัยที่ดี ตลอดจนปรนนิบัติดูแลท่านด้วยการเป็นผู้วางใจเชื่อ พึ่ง และกระทำหน้าที่ของตนอย่างตรงไปตรงมาไม่บกพร่องจนเป็นที่สบายใจแก่มารดาบิดาในที่สุด ครั้นบุตรธิดารับผิดชอบหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์แล้ว ก็ควรต่อยอดด้วยการนำท่านเข้าสู่หนทางที่ ดิงตามโอกาสอันสมควร เมื่อทำได้เช่นนี้ บุตรธิดาจึงเป็นผู้ชื่อว่าบำรุงมารดาบิดาด้วยศรัทธา^{๒๙} ซึ่งถือว่าเป็นพันธกิจสำคัญที่ผู้เป็นลูกควรปฏิบัติให้ได้โดยฐานะที่ท่านเป็นปูชนียบุคคลที่มีความรักอัน บริสุทธิ์ ทั้งยังมีบุญคุณต่อตนอย่างสูง และยากที่จะหาผู้ใดเปรียบปานได้

ดังนั้น ภาวะที่แสดงถึงความเป็นมารดาบิดาที่พึงประสงค์ของบุตรธิดาจำต้องมีคุณธรรม ชั้นพื้นฐาน ได้แก่ เมตตา กล่าวคือ มีความรักที่บริสุทธิ์ต่อบุตรธิดาอย่างจริงใจ ซึ่งในทางร่างกาย ผู้ที่ มุ่งแสดงบทบาทเป็นมารดาบิดาอย่างสมบูรณ์นั้น จะต้องตระหนัก ใส่ใจ และปฏิบัติหน้าที่ของมารดา บิดาตามหลักการพระพุทธศาสนาอย่างมีจิตสำนึก ส่วนในทางจิตใจ มารดาบิดาก็ยังสามารถธำรงคุณ- ธรรมสำคัญ กล่าวคือเครื่องเสริมสร้างความเป็นมารดาบิดาที่สมบูรณ์ไว้ได้อยู่เสมอ เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ถึงแม้ตนเองไม่ได้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดทางร่างกาย แต่ก็สามารถดำรงอยู่ใน ฐานะเป็นมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดทางจิตใจแก่บุตรธิดาได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความสำคัญกับ บทบาทนี้เป็นพิเศษสำคัญยิ่งอีกด้วย ดังนั้น ในเนื้อหาต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบทบาทของความ เป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาในสถานะต่างๆ ตามลำดับดังนี้

๒.๒.๑ มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด

สถานภาพความเป็นมารดาบิดาได้ปรากฏขึ้นภายหลังได้รู้ว่าบุตรถือปฏิสนธิในครรภ์ จุดเริ่มต้นของการสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์จึงเกิดขึ้นโดยมีความรักและความผูกพันระหว่างมารดา บิดากับบุตรเป็นจุดเชื่อม ทำให้แรงบันดาลใจและความรู้สึกพิเศษต่างๆ เกิดขึ้นแก่มารดาบิดา จาก สถานภาพความเป็นสามีภรรยาได้เปลี่ยนสถานภาพเป็นมารดาบิดาภายใต้บทบาทหน้าที่ๆ จะต้องรับ

^{๒๘} สักการะ มีหลายความหมาย ได้แก่ (๑) การกระทำที่ดี, การกระทำอย่างดี อย่างพร้อมมูล คือการ ต้อนรับ, การให้เกียรติ, การแสดงความเคารพนับถือ, การบูชาด้วยสิ่งของหรือเครื่องอันพึงบูชา เช่น ดอกไม้ อาหาร เป็นต้น (๒) สิ่งของหรือปัจจัย ๔ มีอาหารเป็นต้นที่ปรุงหรือจัดแต่งอย่างประณีตบรรจงสวยงาม อันเป็นเครื่องบูชา ชั้นดี ซึ่งเรียกว่า เครื่องสักการะก็ได้ (๓) การบูชาและเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง จึงนิยมเรียกต่อกันว่า สักการบูชา และ เครื่องสักการบูชา (๔) การแสดงออกถึงความเคารพนับถืออย่างสูงต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพนับถือ เป็นการ กระทำที่ชอบ และสิ่งที่เรียกว่าเครื่องสักการะนั้น นิยมจัดแต่งอย่างดี พร้อมมูลบริบูรณ์. อ้างใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”**, หน้า ๑๐๓๕.

^{๒๙} คำว่า “ศรัทธา” หมายถึง การแสดงความเคารพ นอบน้อม ให้เกียรติ การแสดงความอ่อนน้อม ประณมมือ อัญชลี กราบไหว้ ยกย่อง ให้เกียรติทั้งทางกาย วาจา และใจที่ยกย่องเทิดทูน. อ้างใน พระราชปัญญาสุธี (อุทัย ภาโณทโย ป.ธ.๙), **พระเลียงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๕๓.

ผิด ชอบร่วมกัน ความจริง ผู้ที่เป็นมารดาบิดาในฐานะผู้ให้กำเนิดนั้น ย่อมจะมีความรู้สึกอ่อนไหว ห่วงหาอาทร และคำนึงถึงบุตรอยู่เสมอโดยเฉพาะมารดาในระหว่างตั้งครรภ์ ต้องระวังเรื่องการเคลื่อนไหวทางกายในทุกอิริยาบถ แม้แต่อาหารก็ต้องคัดสรรเลือกบริโภคแต่เฉพาะสิ่งที่ดีมีประโยชน์อันเกื้อกูลต่อร่างกายเพื่อสุขภาพที่ดีต่อตนเองและต่อบุตรที่อยู่ในครรภ์

จากบทบาทที่มารดาได้แสดงต่อบุตรเป็นเบื้องต้นนี้ จึงเป็นเครื่องพิจารณาได้อีกแง่หนึ่งว่า บุตรเป็นเหมือนแก้วตาดวงใจ หรือสมบัติอันล้ำค่าที่สุดที่มารดาชนิดจะต้องคุ้มครอง รักษา และเฝ้าทะนุถนอมมาเป็นอย่างดี ดังนั้น พฤติกรรมของมารดาดังกล่าว จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมารดากับบุตรที่ถือเป็นความรู้สึกพิเศษ จนก่อเกิดเป็นสายใยรักสายใยแห่งความผูกพันที่มีอาจแยกขาดจากกันและกันได้

ธรรมชาติของมารดาย่อมแสดงความรักที่บริสุทธิ์แก่บุตร มีความปรารถนาอยากจะทำทุกอย่างเพื่อบุตรอย่างไม่อึดอัดคับข้องหัวใจ และมีจิตราบเรียบในบุตรด้วยพรหมวิหารธรรมอยู่เสมอ โดยไม่ได้คิดเผื่อใจไปก่อนว่าบุตรของตนจะเกิดมาเป็นหญิงหรือชาย หรือเกิดมาจะมีอวัยวะครบ ๓๒ ประการหรือไม่ เพราะคิดแต่เพียงว่าเมื่อลูกเกิดมาแล้วก็คือลูกของตัวเองและจะต้องรับผิดชอบ อบรม และเลี้ยงดูดูแลอย่างสุดความสามารถ ดังนั้น มารดาจึงถือเป็นบุรพการีชนที่มีอุปการคุณแก่บุตรอย่างยิ่งนับตั้งแต่มาปฏิสนธิ กระทั่งบุตรได้มาลืมตาทัศนาคูโลกแล้ว ก็ได้แนะนำพร่ำสอนเพื่อพัฒนาการที่ดีของลูก ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นดาบสชื่อโสมณบัณฑิต มีใจความว่า

มารดาเมื่อหวังผลคือบุตร ย่อมมอบน้อมเทพยดา ถามถึงฤกษ์ ฤกษ์ สัตว์เกิดในครรภ์ ย่อมก้าวลง ด้วยเหตุนี้ มารดา ท่านจึงเรียกว่า โทหะสินี (หญิงแพ้อัง) ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า สุหทา (หญิงมีใจดี) มารดานั้นถนอม (ครรภ์) ปีหนึ่งหรือหย่อนปีหนึ่งแล้วจึงคลอด ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า ขนยนต์ิ เชนตติ (ผู้ยังบุตรให้เกิด) มารดาปลอมโยนบุตรผู้ร้องให้ด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ และ เครื่องกกด้วยอวัยวะ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า โทเสนตี (ผู้ยังบุตรให้ยินดีหรือปลอมโยน) แต่ถนั้น เมื่อลมและแดดแรงกล้า มารดาทำความหวั่นใจ คอยแลดูบุตรผู้ยังเป็นทารกไม่เตียงสา ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า โปเสนตี (ผู้เลี้ยง) ทรัพย์ของมารดาอันใดมีอยู่และทรัพย์ของบิดาอันใดมีอยู่ มารดาย่อมคุ้มครองทรัพย์แม่ทั้ง ๒ นั้นไว้เพื่อบุตรนั้น ด้วยหวังว่า เออ ก็ทรัพย์ทั้งหมดนี้ ควรเป็นของบุตรเรา มารดาเมื่อให้บุตรสำเหนียกว่า อย่างนี้ลูก อย่างโน้นลูก เป็นต้น ย่อมเดือดร้อนด้วยประการฉะนี้ เมื่อบุตรถึงความป็นหนุ่มแล้ว มารดาว่าบุตรมีวามในภริยาของผู้อื่น ในเวลาค้าสิน ไม่กลับมาในเวลาเย็นย่อมเดือดร้อน ด้วยประการฉะนี้^{๓๐}

จากพระคาถาที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงใจที่บริสุทธิ์ของมารดาที่มีต่อบุตร การปฏิสนธิของบุตรนี้จึงนับเป็นจุดเริ่มแรกในการการสร้างปฏิสัมพันธ์พิเศษระหว่างมารดากับบุตร ในเบื้องต้นนี้ มารดาได้เกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการมีบุตร แต่ด้วยภาวะแห่งการมีบุตรนั้นมีใช้จะเกิดขึ้นได้ง่ายๆ แก่คู่สามีภรรยาทั่วไป เพราะบางคู่อยู่กินกันมาเป็นเวลานานก็ยังมีบุตรร่วมกันไม่ได้ สาเหตุนี้อาจเกิดมาจากภาวะทางร่างกายของตนบกพร่อง หรืออาจเกิดจากตัวแปรบางประการในการเริ่มมีบุตรของคู่สามีภรรยาขัดข้อง จนบางครั้ง คู่สามีภรรยา จะต้องฝากความหวังในการมีบุตรไว้กับ

^{๓๐} มงคล. (บาลี) ๑/๒๙๒-๒๙๔/๒๖๗-๒๗๑., มงคล (ไทย) ๑/๒/๒๙๒-๒๙๔/๑๙๖-๑๙๗.

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอพรโดยยกอ้างบุญวาสนาให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ประทานพรคือบุตรน้อยมาให้แก่ตนสมความปรารถนา รวมไปถึงการให้ความสำคัญกับการกำหนดฤกษ์ยามที่เหมาะสมในการมีบุตรอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อมารดารู้ว่าบุตรได้มาอาศัยตนเกิดอยู่ในครรภ์ก็เกิดความปิติเบิกบานใจ มีจิตห่วงหาอาทร ปรารถนาความสบายแก่ลูกน้อยเป็นสำคัญ จึงจำต้องทำกิจต่างๆ อย่างระมัดระวัง ดังนั้น ทุกการกระทำในระหว่างตั้งครรภ์ มารดาก็จะคำนึงถึงลูกน้อยเสมอแม้แต่จะบริโภคอาหารก็จะต้องใส่ใจเป็นพิเศษโดยบริโภคแต่สิ่งที่ไม่มีโทษ กระทั่งระมัดระวังครรภ์มิให้มีสิ่งใดมากระทบกระเทือนเพราะกลัวว่าจะเกิดอันตรายบางประการแก่ลูกน้อยได้

ทั้งหมดที่กล่าวนี้คือความรักบริสุทธิ์ที่มารดามีให้แก่บุตรเป็นเบื้องต้น ต่อเมื่อลูกน้อยออกมาทัศนาคูโลกก็คอยเลี้ยงดูห่วงใยมิให้ขาดสายตา ในเวลาที่ลูกน้อยร้องไห้อันอาจเกิดจากความหิว กระหายหรือความไม่สบายตัว ก็เอามานอนกอดอยู่ที่อกของตนพร้อมกับร้องเพลงกล่อมขวัญให้ลูกน้อยนอนหลับไป เมื่อลูกเจริญวัยพอที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ บนโลกได้ ก็พยายามเปิดโลกทัศน์แห่งการศึกษาให้ลูกน้อยได้เรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพเท่าที่มีเพื่อให้รู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ที่เป็นไปในปัจจุบันตามความเป็นจริงและปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ อย่างสมควรและเหมาะสม เมื่อบุตรเจริญวัยพอมีวุฒิภาวะแล้ว ผู้ที่เป็นมารดาบิดาก็คอยจัดสรรเตรียมทุนทรัพย์ไว้ให้เพื่อใช้เป็นต้นทุนในการประกอบสัมมาอาชีพ พร้อมกันนั้นจะต้องคอยเป็นธุระ สอดส่อง จัดหาชีวิตให้แก่บุตรของตนเพื่อให้ได้มาเป็นคู่ครองที่ดีอันจะส่งประโยชน์ไปสู่การร่วมสร้างรากฐานชีวิตใหม่ที่มั่นคงแก่ครอบครัวของบุตรเองเป็นสำคัญแบบประยะยาว

รวมความว่า ทุกช่วงชีวิตของบุตร มารดาบิดาได้เฝ้าระวังรักษา ดูแล และคอยจัดสรรสิ่งอำนวยความสะดวกทุกอย่างให้แก่บุตรของตนเสมอมาด้วยความรัก ความปรารถนาดี และความห่วงใยที่บริสุทธิ์ เมื่อมารดาบิดามีอุปการะมากแก่บุตรเหตุเพราะท่านเป็นผู้ดำรงอยู่ในฐานะผู้ให้กำเนิดทางร่างกายและจิตใจอย่างสมบูรณ์ถึงเพียงนี้แล้ว ท่านโบราณกบัณฑิตทั้งหลายจึงได้พรรณนาคุณของมารดาบิดาไว้มากมาย แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงยกย่องมารดาบิดาไว้โดยฐานะว่าเป็นบุรพการี เป็นพระพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และเป็นพระอรหันต์ของบุตรธิดา เพื่อให้บุตรได้ตระหนักถึงคุณค่าแห่งฐานะสำคัญของมารดาบิดาว่าเป็นฐานะที่ควรเคารพ กราบไหว้ บูชาอย่างสูงในชีวิต ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย^{๓๑}” พระพุทธพจน์บทนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทความเป็นมารดาบิดาที่ประเสริฐล้ำ และแสดงถึงมาตรฐานการชีวิตความเป็นมารดาบิดาที่สมบูรณ์ รวมไปถึงการประกาศเจตนาที่บริสุทธิ์ของมารดาบิดาที่มีต่อบุตรธิดาอย่างหาประมาณมิได้ ด้วยเหตุนี้ มารดาบิดาจึงดำรงอยู่ในฐานะวิสุทธิเทพ คือ เทพผู้บริสุทธิ์^{๓๒} ของบุตรธิดา เพราะท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยใจบริสุทธิ์ ผู้มี

^{๓๑} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕. มารดาบิดา ชื่อว่า พรหม เพราะมีพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ชื่อว่าบุรพเทพ เพราะเป็นคุณเทพผู้มีพรหมวิหารธรรม ไม่คำนึงความผิดที่บุตรทำไป พร้อมทั้งจะให้อภัย มุ่งหวังแต่ความเจริญแก่บุตร นำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาแก่บุตร ชื่อว่าบุรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์คนแรกที่สอนลูกให้เรียนรู้การนั่ง การยืน การเดิน การนอน การเคี้ยว การกิน รวมทั้งสอนให้รู้จักพูดและรู้จักอะไรควร อะไรไม่ควร ชื่อว่า อาหุไนยบุคคล เพราะเป็นผู้ควรแก่ปฏิการคุณที่บุตรพึงทำตอบแทน เช่น การปรนนิบัติท่านด้วยอาหารเครื่องนุ่งห่ม. อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๑๑/๑๑๑-๑๑๒, ขุ.อิติ.อ.(บาลี) ๑๐๖/๓๗๙-๓๘๔.

^{๓๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำว่าดี”, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม), หน้า ๙๓๒.

จิตใจที่ดีงามเช่นนี้ถือว่าเป็นเทพทางจิตใจโดยมีคุณธรรมที่ดีงาม เพราะธรรมสามารถยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงส่งดุจเทพได้ซึ่งท่านเรียกว่าเทวธรรม^{๓๓}

คุณสมบัติพิเศษประการหนึ่งที่แสดงถึงภาวะที่สมบูรณ์ของการเป็นมารดาบิดาก็คือท่านได้ดำรงอยู่ในคุณธรรมคือพรหมวิหารธรรมเป็นเบื้องต้น ตลอดจนกระทำหน้าที่ของตนอย่างไม่บกพร่อง คุณสมบัติเหล่านี้นับได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความเป็นเอกภาพของครอบครัวให้มีความมั่นคง ยั่งยืน และเข้มแข็ง ด้วยเหตุนี้ บุตรธิดาจึงควรทำปฏิการะตอบแทนคุณมารดาบิดาด้วยการตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ที่ควร โดยดำรงตนเป็นคนดี เคารพเชื่อฟัง และพึงปฏิบัติวัตรากบารุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ ตามสมควรแก่ฐานะเนื่องด้วยท่านเป็นผู้มีอุปการคุณมาก อีกทั้งยังทรงฐานะอันประเสริฐล้ำของบุตรอีกด้วย ดังนั้น มารดาบิดาจึงเป็นเหมือนพระผู้คอยให้ความรัก ความปลอดภัย ความปลอดภัยโปร่งโล่งสบายแก่บุตรธิดา กระทั่งเป็นดังสิ่งศักดิ์ภายในบ้านที่บุตรธิดาควรเคารพ นับถือบูชา และกราบไหว้อย่างสูงด้วยความตระหนักรู้สำนึกในพระคุณของท่าน เมื่อบุตรธิดาปฏิบัติได้อย่างนี้ย่อมจะมีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง ดีงาม ทั้งเหล่าวิญญูชนก็นิยมสรรเสริญด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตนสกุลนั้นชื่อว่ามีพรหม บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีบูรพาจารย์ บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีบูรพเทพ บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีอาหุไนยบุคคล คำว่า “พรหม” นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า “บูรพาจารย์” นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า “บูรพเทพ” นี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า “อาหุไนยบุคคล” นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา ๒ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมารดาบิดามีอุปการะมากบารุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตร มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บูรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงนมัสการ และสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแล เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๓๔}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวได้แสดงถึงสถานภาพความเป็นมารดาบิดาที่พึงประสงค์ และบทบาทหน้าที่อันสำคัญที่มารดาบิดาปฏิบัติต่อบุตรธิดาโดยฐานะเป็นบูรพาจารย์ และบุตรธิดาก็พึงทำปฏิการะคุณต่อมารดาบิดาโดยฐานะเป็นกตัญญูกตเวทิตชน ตลอดจนปรนนิบัติดูแลท่านให้มีความสุขทางกายด้วยการเอาปัจจัย ๔ บารุงท่าน และให้ท่านมีความสุขสบายทางใจด้วยการเป็นลูกที่ดี วาง่าย เชื่อฟัง ไม่ทำให้ท่านคับข้องหมองใจ เมื่อทำได้เช่นนี้ ความสัมพันธ์ที่มั่นคงภายในครอบครัวย่อมจะเกิดมิได้ง่าย และคุณภาพของครอบครัวก็จะเกิดมีอย่างมั่นคงขึ้นเหตุเพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีคุณธรรมและตระหนักรู้ในหน้าที่ของตน ในขณะที่บุตรธิดาก็มีมโนธรรมสำนึกในอุปการคุณ พร้อมดำรงตนอยู่ในหนทางที่ประเสริฐ ดีงาม ผลของการปฏิบัติดังกล่าวนี้ ย่อมแสดงถึงภาวะที่สมบูรณ์ของครอบครัวและความสัมพันธ์อันอบอุ่นอย่างแท้จริงโดยมีมารดาบิดาเป็นประธานขับเคลื่อนและมีบุตรธิดาเป็นผู้เดินตามครรลองที่ดีงามนั่นเอง

มารดาบิดานอกจากเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรมาแล้ว ยังจะต้องเลี้ยงดูบุตรด้วยความรัก ความห่วงใย และ กระทั่งลูกได้รับความเดือดร้อนก็เป็นห่วงเป็นใย แล้วยังสั่งสอนอบรมให้ลูกได้รู้จักสิ่ง

^{๓๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓/๖๓๖.

^{๓๔} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

นั่นสิ่งนี้ ให้อัจฉริยะความชั่ว ประพฤติในสิ่งที่ดี^{๓๕} มารดาบิดาจึงเปรียบเสมือนครูที่ดีของคุณ บางครั้ง ก็ทำให้เป็นเหมือนเพื่อนที่คอยเป็นผู้ฟังที่ดีในยามที่คุณมีปัญหา เป็นที่ปรึกษาที่ดี คอยชี้แนะหนทางที่พึง ประสงค์ได้ มารดาบิดาจึงเปรียบเหมือนเป็นมิตรในเรือน^{๓๖} ของคุณ กล่าวได้ว่ามารดาบิดาพร้อมเปลี่ยน สถานภาพของตนเป็นทุกสถานะเพื่อพัฒนาศักยภาพของคุณให้เป็นคนมีคุณภาพที่พึงประสงค์ใน อนาคตเท่าที่โอกาสจะอำนวยให้เป็นไปได้

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวความสำคัญของมารดาบิดาไว้ว่า “คำว่า พ่อแม่ หรือ บิดา มารดา นี้ มี ๒ ความหมาย คือ บิดามารดาในทางกาย ที่ให้กำเนิดมาในทางกาย และบิดามารดาใน ทางจิตวิญญาณ ที่ให้เกิดความรู้ คือเกิดโดยธรรมะ เกิดโดยแสงสว่างของพระธรรม^{๓๗}”

จากข้อความที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงความเป็นมารดาบิดา ๒ สถานะ กล่าวคือ (๑) เป็นผู้ให้กำเนิดทางร่างกาย และ (๒) เป็นผู้ให้กำเนิดทางจิตใจ มารดาบิดานอกจากจะเป็นผู้ให้ชีวิต บุตร บำรุงทะนุถนอม ดูแลบุตรตั้งแตอยู่ในครรภ์ กระทั่งเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ด้วยปัจจัย ๔ แล้ว ในเวลา ที่บุตรมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ก็ต้องคอยแนะนำ พยายาม และให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ บุตรด้วย โดยจัดหากิจกรรมการเรียนรู้สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์แก่บุตรให้สมวัย คอยชี้โทษ ชี้คุณ บอก สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ คอยส่งเสริมการเรียนรู้ที่เสริมคุณค่าชีวิตทุกด้าน และถ่าย- ทอดประสบการณ์ชีวิตที่ดีแก่บุตร ตลอดจนบอกวิธีการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนในสังคมเพื่อให้มีความรู้ เท่าทันต่อสิ่งที่เป็นไปของโลกตามความเป็นจริงและเพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่ในหนทางที่เที่ยงตรง เมื่อทำได้ อย่างนี้ บุตรก็จะเจริญเติบโตได้อย่างเป็นคนดี คนเก่ง มีคุณภาพ ดำรงอยู่ในแวดวงสังคมได้อย่างเข้ม- แข็งสมบูรณ์ และเป็นลูกที่พึงประสงค์ของมารดาบิดา

ดังนั้น สถานภาพความเป็นมารดาบิดา นอกจากแสดงถึงบทบาททางร่างกายกล่าวคือเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดาโดยตรงแล้ว ยังครอบคลุมไปถึงการแสดงบทบาททางจิตใจกล่าวคือเป็นผู้ให้กำเนิด บุตรธิดาโดยธรรมด้วยการสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความถูกต้อง ติงามด้วย จึงจะได้ชื่อว่าเป็นมารดาบิดาที่ สมบูรณ์ของบุตรธิดาโดยแท้

๒.๒.๒ มารดาบิดาบุญธรรม

ชายหญิงที่ตกลงปลงใจแต่งงานอยู่กินกันฉันสามีภรรยาแล้ว ย่อมมีพันธกิจสำคัญคือการ ร่วมกันสร้างชีวิตใหม่ภายใต้กรอบของครอบครัวโดยจะต้องร่วมกันสร้างฐานะทางครอบครัวให้มีความ มั่นคงในทุกๆ ด้าน ทั้งคอยจัดสรรสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ตลอดจนวางแผนชีวิตเพื่อต้อนรับ สมาชิกใหม่ผู้เป็นดั่งห้วงทองคล้องดวงใจกล่าวคือบุตรซึ่งจะเกิดมาเป็นศูนย์กลางของครอบครัวใน อนาคต อย่างไรก็ตาม สามีภรรยาบางคู่อาจสร้างครอบครัวที่สุขสันต์และสมบูรณ์ได้เหตุเพราะดำรง อยู่ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดู แต่บางคู่ทำได้แต่เพียงเป็นผู้เลี้ยงดูเท่านั้นเพราะค่าที่ตนมีบุตร ไม่ได้อันอาจเกิดจากภาวะบกพร่องทางร่างกายที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการมีบุตร ดังนั้น คู่สามีภรรยาผู้หวัง ความสมบูรณ์ของครอบครัวจึงจำเป็นที่จะต้องรับอุปการะเลี้ยงดูลูกของคนอื่นมาเป็นสมาชิกใหม่

^{๓๕} พระมหาประมวญ โกวิท (ป.ธ.๗), พระคุณแม่, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๓๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๓๗} พุทธทาสภิกขุ, พ่อแม่สมบูรณ์แบบ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

ภายในครอบครัวอย่างสมมติฐานจะเป็นลูก ซึ่งเรียกโดยศัพท์บัญญัติว่า “ลูกบุญธรรม”^{๓๘} เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพใหม่ของครอบครัวให้มั่นคงด้วยการหลอมรวมความรักแก่กันและกันจนก่อเกิดเป็นพลังสรรสร้างความอบอุ่นและความผูกพันระหว่างกันได้ คู่สามีภรรยาจึงนับว่าดำรงอยู่ในความเป็นมารดาบิดาของเด็กผู้ที่ตนอุปถัมภ์ ทั้งยังปรากฏตามฐานะว่า “มารดาบิดาบุญธรรม” แม้ตนเองไม่ได้เป็นผู้ให้กำเนิดโดยตรง แต่ก็นับว่าเป็นมารดาบิดาของบุตรได้โดยฐานะเป็น บุรพการีชนและทำหน้าที่ของมารดาบิดาอย่างสุจริตใจ

อีกประการหนึ่ง คู่สามีภรรยามีบุตรของตนอยู่แล้ว แต่ประสงค์จะรับเลี้ยงอุปการะเด็กเพิ่มเป็นสมาชิกใหม่ภายในครอบครัวเสมือนเป็นลูกตน คู่สามีภรณานี้ก็ยังนับได้ว่าเป็น “มารดาบิดาบุญธรรม” ของบุตรได้ หรือสามีภรรยาคู่ไหนเลิกร้างกันไปแต่เต็มใจรับเลี้ยงเด็กเป็นบุตรของตนก็นับว่าเป็น “พ่อบุญธรรม” ได้ หรือเป็น “แม่บุญธรรม” ได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้น ผู้ที่เป็นมารดาบิดาบุญธรรม จึงมีพันธกิจหรือหน้าที่ในการบำรุงบุตรธิดาที่ไม่แตกต่างจากมารดาบิดาผู้ให้กำเนิด เพียงแต่ลักษณะเด่นในการทำหน้าที่ของมารดาบิดาบุญธรรมนั้นจะเน้นหนักไปทางร่างกาย คือ บำรุง เลี้ยงดูเด็กเป็นสำคัญ ส่วนในทางจิตใจ ก็ค่อยๆ พัฒนา หรือหล่อหลอมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตนกับลูกบุญธรรมอย่างละมุนละไม เริ่มปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมไปพร้อมๆ กันกับการสร้างความคุ้นเคย ความรัก ความผูกพัน และความเข้าใจระหว่างกันฉันท์พ่อแม่ลูกให้ได้ เพื่อเป็นบทพิสูจน์จิตใจและความตั้งใจในความเป็นมารดาบิดาบุญธรรมของเด็กน้อย และให้เด็กน้อยนั้นเกิดความภาคภูมิใจว่าตนโชคดีที่ได้มีเราเป็นมารดาบิดาบุญธรรม และทำให้ตนได้มีชีวิตครอบครัวที่สมบูรณ์เหมือนกับครอบครัวอื่นๆ โดยมีความรู้สึกว่าตนไม่ได้ขาดพ่อขาดแม่ไปแต่อย่างใด

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้แสดงความหมายของมารดาบิดาบุญธรรมไว้ ดังนี้ว่า มารดาบิดา บุญธรรม หมายถึง หญิงชายที่รับอุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดาโดยสมัครใจ เมื่อว่าตามสำนวนภาษาไทยแล้ว มีคำเรียกว่า แม่นม^{๓๙} แม่เลี้ยง^{๔๐} พ่อเลี้ยง^{๔๑}

ศัพท์บัญญัติมารดาบิดาบุญธรรมตามที่เข้าใจและใช้เป็นคำสื่อสารในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากความหมายแล้วท่านเน้นไปในเรื่องของการอุปถัมภ์ดูแลเป็นสำคัญ กล่าวคือมีนัยแฝงบทบาทหน้าที่ๆ มารดาบิดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาเป็นสาระ ด้วยเหตุนี้ เมื่อว่าตามหน้าที่แล้ว การปรากฏฐานะของมารดาบิดาสำหรับผู้ให้กำเนิดบุตรโดยตรงหรือผู้ที่ให้การอุปถัมภ์ดูแลบุตรนั้นย่อมไม่ต่างกัน สามารถแสดงบทบาทและหน้าที่ของตนได้สมฐานะเหมือนกัน เพราะทางพระพุทธศาสนาถือว่าผู้ใดปฏิบัติหน้าที่ของมารดาบิดาแก่บุตรธิดาอย่างสุจริตใจแล้ว แม้นั้นมิได้เป็นผู้ให้กำเนิดบุตรโดยตรง แต่ก็ยังนับได้ว่าเป็นมารดาบิดาของบุตรได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากข้อดังกล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้กำหนดคุณค่าแท้ของความเป็นมารดาบิดาที่บทบาทหรือหน้าที่โดยมีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน มิได้ให้จำกัดความเป็น

^{๓๘} ลูกบุญธรรม หมายถึง ลูกของคนอื่น ที่เอามาเลี้ยงเป็นลูกตัว. อ้างใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๗๑.

^{๓๙} หญิงที่ให้นมเด็กอื่นกินนมของตนแทนแม่ของเด็กนั้น, นางนม ก็เรียก, เรียกสั้นๆ ว่า นม, ราชศัพท์ว่า พระนม. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒๓.

^{๔๐} เมียของพ่อแต่ไม่ใช่แม่ตัว. อ้างในเรื่องและหน้าเดียวกัน.

^{๔๑} ฝวของแม่แต่ไม่ใช่พ่อตัว. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๔.

มารดาบิดาเฉพาะแก่ผู้ให้กำเนิดบุตรอย่างเดียวกันนั้น จึงเป็นอันเข้าใจได้ว่าทุกคนสามารถดำรงสถานภาพความเป็นมารดาบิดาของบุตรได้หากแต่จะต้องแสดงศักยภาพความเป็นมารดาบิดาให้ตรงตามหลักการพระพุทธศาสนานั้นเอง

อีกอย่างหนึ่ง ปัญหาจริยธรรมในการกำหนดความเป็นมารดาบิดาของบุตรนั้นยังคงเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ในสังคมโดยมีผู้ตั้งคำถามว่าผู้ที่เป็นมารดาคลอดบุตรออกมาแล้วแต่กลับไม่เลี้ยงดูแลเอาใจใส่ทอดทิ้งไปนับว่าเป็นมารดาของบุตรได้หรือไม่ หรือบางคนไม่ได้เป็นผู้ให้กำเนิดบุตรมาเลยแต่กลับเอาใจใส่เลี้ยงดูเด็กที่ตนอุปถัมภ์เป็นอย่างดีเสมือนลูกของตนจะนับว่าเป็นมารดาบิดาของบุตรได้หรือไม่ ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ชัดเจนว่าหญิงชายผู้ให้กำเนิดบุตรท่านเรียกว่า “ชนกชนนี” ส่วนหญิงชายผู้รับอุปการะเลี้ยงดูบุตรท่านเรียกว่า “มารดาบิดา” ดังนั้น ความเป็นมารดาบิดาของบุตร ท่านจึงสรุปไว้ ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

- ๑) เป็นชนกชนนีด้วย มารดาบิดาด้วย
- ๒) เป็นแต่ชนกชนนี ไม่ได้เป็นมารดาบิดา
- ๓) เป็นมารดาบิดา แต่ไม่เป็นชนกชนนี^{๔๒}

ท่านอธิบายเพิ่มต่อไปอีกว่า พ่อแม่ประเภทที่ ๑ นั้นบวว่าประเสริฐสุด เป็นบุญของผู้เป็นลูก ประเภทที่ ๒ หมายถึงคนที่ให้กำเนิดลูกแล้วแต่ไม่ได้เลี้ยงดู ประเภทที่ ๓ หมายถึง คนที่เป็นมารดาบิดาแต่ไม่ได้เป็นชนกชนนี ได้แก่ คนที่เอาลูกคนอื่นมาเลี้ยงเป็นลูกตัว คือ ตนเองไม่ได้ให้กำเนิดจึงไม่จัดว่าเป็นชนกชนนี แต่ได้เป็นมารดาบิดาเพราะได้เป็นผู้เลี้ยง พ่อแม่ประเภทนี้ภาษาไทยเราใช้คำร้องเรียกใกล้กับภาษาทางศาสนา คือเรียกว่า “พ่อเลี้ยง” “แม่เลี้ยง” ซึ่งตรงกับคำแปลว่า “บิดามารดา”^{๔๓} เมื่อพิจารณาจากคำเรียก ๒ ชุดดังกล่าวแล้วทำให้เห็นฐานะของความเป็นมารดาบิดา ๒ ด้าน คือ (๑) ฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรโดยธรรมชาติ และ (๒) ฐานะเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรโดยชอบธรรม

ดังนั้น การกำหนดคุณค่าแท้ของความเป็นมารดาบิดาจึงโอนน้ำหนักไปที่ความสำนึกที่รับรู้ผิดชอบต่อหน้าที่ๆ มารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา มิควรจำกัดฐานะความเป็นมารดาบิดาสำหรับหญิงชายผู้ให้กำเนิดบุตรเป็นการเฉพาะอย่างเดียว

พิจารณามาถึงข้อความข้างต้นนี้ จึงเป็นอันเข้าใจชัดถึงคุณค่าแท้ของความเป็นพ่อแม่ที่สมบูรณ์ว่าจะต้องเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อกันน้อย เริ่มตั้งแต่อยู่ในครรภ์กระทั่งออกมาที่สนามโลก พร้อมกับต้องเอาใจใส่เลี้ยงดูและทำหน้าที่ให้ตรงตามหลักการพระพุทธศาสนา จึงจะส่งเสริมหรือประกาศตนดำรงอยู่ในสถานะของความเป็นมารดาบิดาได้ทั้ง ๒ ด้าน คือเป็นทั้งชนกและชนนี ได้แก่ เป็นผู้ให้กำเนิด และเป็นทั้งมารดาบิดา ได้แก่ เป็นผู้อุปการะและเลี้ยงดูบุตรธิดา หากเป็นชนกและชนนีอย่างเดียว แต่ไม่สามารถเป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาได้ ก็อาจถูกสังคมประณามและสาปแช่งด้วยเหตุว่าตนทำร้ายเด็กน้อยผู้บริสุทธิ์ที่ตนคลอดออกมาจนเป็นเหตุให้เกิดอันตรายหรือเสียชีวิตไปในที่สุด แต่ในขณะที่หญิงหรือชายบางคนแม้ตนไม่ได้ดำรงอยู่ในฐานะชนกหรือชนนีผู้ให้กำเนิดบุตรมาแต่มีความประสงค์จะรับเลี้ยงดูลูกของคนอื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ ก็ย่อมได้รับการสรรเสริญและความ

^{๔๒} พ.อ.ปิ่น มุกข์นิตย์, มงคลชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓๕.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๖.

นิยมจากสังคม เพราะตนได้มีหัวใจของความเป็นพ่อเป็นแม่ และมีเจตนาที่ดีในการรับอุปการะเด็กน้อยนั้นโดยฐานเป็นลูกบุญธรรมของตนอย่างแท้จริง

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้แสดงความสำคัญของมารดาบุญธรรมไว้ว่า “แม่เลี้ยงนั้นแหละสำคัญกว่าแม่เกิด เพราะคนบางคนแม่เกิดตายไปแล้วก็มีคนอื่นมาสมัครเป็นแม่ เขาไม่ได้เกิดเรามา แต่เขาสมัครมาเลี้ยงเรา ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่เรา ให้เราได้อยู่ได้กินอย่างสะดวกสบาย มีความเสียสละทุกอย่าง เพื่อให้เด็กนั้นเจริญเติบโต ความจริงคนที่ เป็นแม่เลี้ยง ควรจะได้รับความเคารพบูชามากกว่าแม่ที่ไม่ได้เลี้ยงเสียอีกด้วยซ้ำไป”^{๔๔}

จากข้อความข้างต้น ท่านได้ให้ความสำคัญระหว่างแม่เกิดกับแม่เลี้ยงที่แตกต่างออกไป โดยชี้แจงว่าถึงแม้ว่าแม่เกิดจะให้กำเนิดลูกมาก็จริง แต่ถ้าคลอดออกมาแล้วปล่อยทิ้งขว้าง หรือไม่เอาใจใส่ เลี้ยงดู ก็เท่ากับว่าไม่ดำรงอยู่ในความเป็นแม่ เพราะขาดคุณธรรมของความเป็นแม่และหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อลูก เป็นเหตุให้ถูกตำหนิโทษ และติเตียนจากสังคมว่าเป็นแม่ใจยักษ์ใจมารที่ทอดทิ้งลูกในไส้ (อัตรโซ) อย่างไม่มีความสำนึกรับผิดชอบและรู้จักผิดชอบชั่วดี แต่ในทางกลับกัน หากแม่มีหญิงผู้มีได้เป็นแม่เด็กโดยตรง แต่สมัครใจมาเลี้ยงดู เอาใจใส่เด็กน้อยที่เป็นลูกของคนอื่นเสมอเป็นดั่งลูกตนด้วยความรัก ความเมตตา ความเสียสละอย่างบริสุทธิ์ใจ บัณฑิตหรือวิญญูชน ย่อมสรรเสริญและยกย่องหญิงผู้นั้นว่าทำหน้าที่ของผู้เป็นแม่ได้สมบูรณ์และดีเยี่ยมกว่าผู้ที่เป็นแม่โดยตรงของเด็กน้อยนั้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงคุณค่าของความเป็นแม่บุญธรรมว่า “แม่ก็เป็นครู ครูก็เป็นแม่ได้ ความเป็นแม่มี ๒ นัย คือ แม่โดยเป็นผู้ให้กำเนิด และแม่โดยธรรม เมื่อนั้นตามปกติได้ครบทั้งสองนัย แต่ถึงเราจะไม่ใช่เป็นผู้ให้กำเนิด ก็เป็นแม่โดยธรรมได้ คือ คุณธรรมของแม่มีในผู้ใด ผู้นั้นก็เป็นแม่ได้ ความเป็นแม่อยู่ที่จิตใจที่มีคุณธรรม มีความรักแท้จริงที่เป็นเมตตากรุณา คุณธรรมนี้เกิดขึ้นมาเมื่อไร ความเป็นแม่ก็เกิดเมื่อนั้น”^{๔๕}

ความเป็นมารดาบิดา ท่านกำหนดไว้ ๒ สถานะ คือ ความเป็นมารดาบิดาในฐานะผู้ให้กำเนิด และความเป็นมารดาบิดาโดยชอบธรรม ซึ่งตามปกติผู้ที่เป็นมารดาบิดาโดยกำเนิดจะสามารถดำรงตนครบทั้ง ๒ สถานะ แต่เมื่อพูดถึงบุคคลทั่วไป หมายถึง บุคคลผู้ที่มีได้ให้กำเนิดบุตรธิดามา แต่มีความต้องการที่จะดำรงอยู่ในสถานภาพความเป็นมารดาบิดานั้น ถ้ามว่า จะดำรงอยู่ในสถานภาพความเป็นมารดาบิดาได้หรือไม่ หากพิจารณาจาก ๒ สถานะ คือ ทางร่างกาย และทางจิตใจก็สามารถทำได้ด้วยการเลี้ยงดูเด็กน้อยที่ตนได้รับมานั้นให้มีสุขภาพและอนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์ พร้อมกับการอบรม สั่งสอน ชี้ถูก ชี้ผิด ตลอดจนฝึกหัด และพัฒนาศักยภาพต่างๆ ของเด็กน้อยให้สามารถทำกิจต่างๆ ได้ด้วยตนเอง เป็นที่พึ่งของตนเองได้ เพียงเท่านั้นก็สามารถดำรงตำแหน่งอันทรงเกียรติคือความเป็นมารดาบิดาของเด็กน้อยที่ตนได้รับอุปการะมานั้นได้อย่างสมบูรณ์แท้

ดังนั้น ไม่ว่าจะหญิงหรือชายที่มีความเต็มใจอยากจะรับเด็กหรือลูกของคนอื่นมาอุปการะเลี้ยงดูเสมอเหมือนเป็นบุตรตนนั้น จึงนับว่ามีหัวใจแท้ที่ประเสริฐของความเป็นมารดาบิดาที่พึงประสงค์ เมื่อผู้ที่เป็นเด็กได้รับการเลี้ยงดูจากท่านทั้ง ๒ อย่างนี้แล้วจึงควรเห็นคุณค่าและควร

^{๔๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), แม่พระในบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๓.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕-๑๖.

ตระหนัก ใสใจ ตลอดจนสำนึกในบุญคุณของท่าน ด้วยการเคารพ นับถือ เชื่อฟัง และบำรุงท่านทั้ง ๒ ด้วยความจริงใจอย่างซื่อตรง ด้วยคิดเสมือนว่าท่านเป็นพ่อแม่ของตนจริงๆ โดยปราศจากอคติ ความรังเกียจ และความเคลือบแคลงสงสัยในคุณสมบัติความเป็นมารดาบิดาของท่าน เพราะท่านเป็นผู้ให้ชีวิตใหม่ และทำหน้าที่ของความเป็นมารดาบิดาที่สมบูรณ์ต่อตนอย่างไม่มีนัยแอบแฝง

๒.๒.๓ มารดาบิดาโดยธรรม

การกำหนดคุณค่าความเป็นมารดาบิดาของบุตรนั้นมีข้อสังเกตเป็นสมุฏฐานเบื้องต้นว่า หญิงชายใดเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดาแล้วเลี้ยงดูท่านนับว่าเป็นมารดาบิดาแท้ของบุตร หรือหญิงชายใด แม้ตนเองมิได้เป็นผู้ให้กำเนิดโดยตรง แต่รับอุปการะเลี้ยงดูเด็กที่สมัครใจมาเป็นบุตรของตนท่านก็นับว่าดำรงสถานะเป็นมารดาบิดาของบุตรเช่นกัน

ในการกำหนดสถานะความเป็นมารดาบิดาของบุตรโดยพื้นฐานทั่วไปนั้น ส่วนใหญ่มักเห็นและเข้าใจได้ชัดจากบทบาทที่มารดาบิดาแสดงต่อบุตรธิดาของตนในลักษณะที่เป็นรูปธรรมกล่าวคือ เป็นทั้งผู้ให้กำเนิดเป็นทั้งผู้เลี้ยงดู การแสดงความเป็นมารดาบิดาในลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่นนี้ท่านกล่าวว่าเป็น “มารดาบิดาของบุตรทางร่างกาย” ซึ่งเกิดมีได้โดยเฉพาะของคนคู่ที่อยู่ร่วมกันด้วยความสมัครใจโดยมีแรงผลักดันในการสร้างหลักฐานครอบครัว หรือของผู้ที่ประสงค์นำเด็กมาเลี้ยงดูตั้งบุตรตนเพื่อสร้างความสมบูรณ์ให้กับครอบครัว

หากมีการตั้งคำถามว่า เป้าหมายสำคัญของการเป็นมารดาบิดาทางร่างกายนั้นมีขอบเขตกว้างแคบแค่ไหน อาจตอบได้ว่า มีการสร้างความเป็นเอกภาพของสมาชิกภายในครอบครัวให้สมบูรณ์ เป็นสาระสำคัญ กล่าวคือการทำให้มีสมาชิกภายในครอบครัวครบถ้วนตามสมมุติฐานแล้วสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ระหว่งพ่อแม่ลูกให้มั่นคงยืนยาวนานจนเกิดเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ เข้มแข็งด้วยแรงรังสรรค์ของคนภายในครอบครัว

ส่วน ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะกำหนดความเป็นมารดาบิดาโดยฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรทางร่างกายแล้ว ท่านยังกล่าวถึงความเป็น “มารดาบิดาของบุตรทางจิตใจ” ด้วย โดยจะต้องเป็นผู้ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง คอยชี้แนะพร่ำสอน ซึ่ถูกชี้ผิด แสดงสิ่งที่เป็นคนและโทษ ตลอดจนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่บุตรธิดาของตนตามความเป็นจริง ทั้งนี้เพื่อให้บุตรธิดาได้แสดงท่าทีต่อสิ่งที่ตนประสบอย่างถูกต้องด้วยหลักสัมมาทศณะ อีกทั้งมีต้นแบบประพฤติที่ดีงามเปรียบเสมือนมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและมีหลักยึดถือเป็นแบบปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม

ดังนั้น ความเป็นมารดาบิดาทางจิตใจนี้จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างเกราะคุ้มกันภัยอันตราย อันอาจเกิดจากการที่บุตรธิดาไม่รู้ไม่เข้าใจจริงในสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนช่วยปิดช่องป้องกันปัญหาอบายมุขต่างๆ ที่หลากหลายอันปะปนอยู่ในสังคมซึ่งอาจเกิดขึ้นได้จากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของบุตรธิดา ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาจึงกำหนดความเป็นมารดาบิดาที่พึงประสงค์ กล่าวคือ เมื่อเป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาทางร่างกายแล้วจะต้องเป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาทางจิตใจไปพร้อมกันด้วย

ความจริง เมื่อพิจารณาจากบทบาทความเป็นมารดาบิดาทางกายภายแล้วมักสังเกตได้ง่ายจากการที่มารดาบิดาแสดงออกต่อบุตรธิดาในลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเบื้องต้นโดยเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดู ส่วนความเป็นมารดาบิดาทางจิตใจนั้น มารดาบิดาต้องแสดงออกแก่บุตรธิดาในลักษณะที่เป็นนามธรรมกล่าวคือมีมโนธรรมสำนึกพิเศษต่อตนเองและต่อบุตรธิดา โดยเบื้องต้นมารดาบิดาต้อง

ตระหนักรู้ในสถานะและคุณค่าของความเป็นมารดาบิดาอันมีคุณธรรมขั้นพื้นฐาน เช่น มีหลักพรหมวิหารธรรมเป็นเครื่องอยู่ และต้องคิดหาวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนฝึกหัดพัฒนาบุตรให้รู้จักช่วยเหลือตนเองและรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนได้รับ ทั้งนี้เพื่อให้บุตรได้ครองตนอย่างเข้มแข็งในสังคมแบบระยะยาว และมีแนวทางฝึกหัดพัฒนาตนในหนทางที่ดงามตามโอกาสที่อำนวย

ได้กล่าวเบื้องต้นแล้วว่า เป้าหมายของการเป็นมารดาบิดาทางร่างกายนี้มีความสมบูรณ์พร้อมแห่งสมาชิกภายในครอบครัวเป็นสำคัญ ส่วนสาระสำคัญแห่งความเป็นมารดาบิดาทางจิตใจนี้มุ่งเน้นไปที่ความสำนึกที่รับผิดชอบและการทำให้บุตรมีความมั่นคง เข้มแข็งในทุกๆ ด้าน เพราะทั้ง ๒ สถานภาพนี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยสร้างเสถียรภาพและความเป็นเอกภาพให้แก่ครอบครัว โดยผู้ที่เป็นมารดาบิดาสามารถทำให้สมบูรณ์ได้ แต่หากกล่าวถึงบุคคลทั่วไปแล้ว ในทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงทัศนะไว้ว่า หญิงชายใดแม้ตนเองมิได้เป็นมารดาบิดาทางร่างกายกล่าวคือมิได้เป็นผู้ให้กำเนิดทั้งไม่ได้เลี้ยงดูบุตรมา แต่ก็สามารถเป็นมารดาบิดาทางจิตใจได้เหมือนกัน ด้วยการดำรงตนอยู่ในฐานะกัลยาณมิตร แสดงสิ่งที่เปี่ยมโทษและเป็นประโยชน์ตามความจริง บอกทางที่ควรละและทางที่ควรเจริญแก่มิตร สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือพฤติกรรมของผู้ที่มีความเห็นผิดให้กลับเป็นผู้มีความเห็นที่ถูกต้องได้ โดยที่สวดแล้วสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเขาที่ดำเนินไปอย่างผิดทางให้มีการดำเนินไปอย่างถูกต้อง ดั่งงาม และประเสริฐล้ำได้ ผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวมานี้ ท่านก็นับว่าเป็นมารดาบิดาทางจิตใจได้เหมือนกันเพราะค่าที่ตนดำรงอยู่ในฐานะกัลยาณมิตรโดยเป็นผู้ให้ชีวิตใหม่ด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมิชฌาภิกษุบุคคลให้มีรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสัมมาทิฐิบุคคล

เมื่อกล่าวสาระของความเป็นมารดาบิดาทางจิตใจแล้ว มีข้อสังเกตว่า ท่านมิได้กำหนดสถานภาพความเป็นมารดาบิดาทางจิตใจนี้ไว้เฉพาะแต่หญิงชายผู้ให้กำเนิดหรือเลี้ยงดูบุตรเท่านั้น หากแต่จะจำกัดไว้กับหญิงชายที่มีใจเป็นธรรม หวังประโยชน์อย่างสูงแก่ญาติมิตรหรือปวงชนทั้งหลาย ด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาและกรุณาที่บริสุทธิ์ พร้อมกระทำการอย่างซื่อตรงโดยไม่มีนัยยะไรแอบแฝง มีแต่น้ำใจบริสุทธิ์ที่จะช่วยเหลือญาติมิตรหรือปวงชนทั่วไปนั้นให้พ้นทุกข์แล้วประสบความสุขอย่างแท้จริงได้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับมารดาบิดาทางจิตใจไว้ที่น่าสนใจว่า “บิดามารดาทางฝ่ายวิญญาณ เป็นการเกิดแห่งจิตใจ คือจิตใจที่มันเหมือนกับหุบอยู่นั้นมันบานออกมา จิตใจที่มีตนอยู่มีความสว่างไสวขึ้น ผู้ที่ช่วยให้มีการเกิดทางวิญญาณนี้ จะเป็นมารดาก็ได้ เป็นครูอาจารย์ก็ได้ เป็นพระสงฆ์ก็ได้”^{๔๖}

ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะบุคคลใดหรืออยู่ในสถานะไหน หากต้องการจะเป็นมารดาบิดาทางจิตวิญญาณ ต้องสามารถสร้างสามัญสำนึกพิเศษให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้ที่ถูกอวิชาครอบงำให้ได้ด้วยวิถีทางแบบพุทธทัศน์ ดังนั้น บทบาทหรือหน้าที่ของบุคคลสามัญทั่วไปที่พัฒนาตนเป็นมารดาบิดาทางจิตเจ้านั้น เบื้องต้นจะต้องเป็นผู้ฝึกหัดพัฒนาตนมาอย่างดีก่อนแล้วสามารถทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้อย่างยั่งยืน ทั้งยังรู้จักวิธีแก้ปัญหาชีวิตตลอดจนเป็นผู้ฉลาดในการสื่อสารเนื่องด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ล้วนมีความจำเป็นต่อการเป็นผู้สร้างจุดกำเนิดทางธรรมแก่เหล่าปิตุชนหรือญาติมิตรทั้งหลายที่ยังถูกความมืดคืออวิชาครอบงำ ดังนั้น บทบาทหรือหน้าที่โดยตรงของ

^{๔๖} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **พระพรหมของลูก**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๙.

หญิงชายที่ดำรงตนอยู่ในฐานะความเป็นมารดาบิดาทาจิตใจนั้นก็คือ ต้องเป็นผู้ให้ความรู้ ความเข้าใจ ที่ถูกต้อง ทั้งยังสามารถสร้างหลักสัมมาทศนะอันเป็นวิถีทางแห่งปัญญาแก้ปัญหาแกปัยชนหรือญาติมิตรของตน ให้มีความรู้ตัวทั่วพร้อม สัมผัสและเข้าถึงสัจจะคือความจริงของธรรมชาติตามที่ตนปฏิบัติมาได้ การกระทำเช่นนี้จึงเป็นการประกาศฐานะของหญิงชายผู้ที่สามารถสร้างหนทางแห่งปัญญาที่ถูกต้องว่าเป็น “มารดาบิดาโดยธรรม” ของผู้ที่ถูกอวิชชาครอบงำแล้วได้รับรู้เข้าใจถูกต้องในสัจธรรมพร้อมเปลื้องตน ออกจากอวิชชาได้อย่างเด็ดขาดนั้นจึงเป็น “ผู้เกิดโดยธรรม” มีชีวิตบนเส้นทางใหม่ที่ประเสริฐล้ำและมีสถานะเป็นดัง “บุตรโดยธรรม” ของหญิงชายผู้เป็นยอดกัลยาณมิตรซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดทางธรรมนั้น เพราะได้สัมผัสรสแห่งพระธรรมด้วยสัมมาทศนะและรู้แจ้งตามอย่างเท่าทันในหลักสัจธรรมอย่างถ่องแท้ตามแบบอย่างของหญิงชายผู้เป็นมารดาบิดาทาจิตวิญญาน

อนึ่ง การให้กำเนิดทางจิตวิญญานนั้น หมายถึง การชักนำให้มีศีลธรรมดีและให้มีโลกุตระ-ธรรมดี หมายความว่า สอนให้รู้จักดำรงชีวิตอยู่ในโลกที่นิยมกันว่าดี เป็นเด็กดี เป็นผู้ดี เมียดี เป็นบิดาดี เป็นมารดาดี ตามวิสัยโลก การเกิดในทางวิญญานทางจิตใจนั้นคือการทำให้จิตใจสว่างไสวแจ่มแจ้ง ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จะเรียกว่าตั้งต้นใหม่ทางจิตใจ แล้วก็บานออกไป จนกว่าจะถึงที่สุดของการเกิดทางวิญญาน จนถึงขั้นสุดท้ายมีจิตใจที่สูงอยู่เหนือปัญหาทุกอย่าง และอยู่เหนือความทุกข์ทุกอย่าง เรียกว่า มีร่างกายกับจิตใจที่บริสุทธิ์ ไม่ระคนอยู่ด้วยกิเลส และความทุกข์อีกต่อไปก็เรียกว่า ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ^{๔๗}

ดังนั้น บุคคลผู้เป็นต้นแบบสำคัญของความเป็นมารดาบิดาทาจิตวิญญานที่เหล่าพุทธบริษัท พึงยึดถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติได้อย่างดีเลิศก็คือ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นทั้งพระบิดาทั้งพระมารดาโดยธรรมของสรรพสัตว์อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง เพราะด้วยทรงมีพระเมตตาคุณและพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้นประมาณในสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยที่พระองค์ทรงมีความปรารถนาอย่างสูงที่จะชนสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ จึงได้ทรงหมั่นงล้อพระธรรมจักรอันประเสริฐ กล่าวคือพระศาสนธรรมคำสอนอันงดงามสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะให้เป็นไปอย่างแพร่หลาย ทรงมีพระปรีชาญาณหยั่งรู้ในวาระจิตของสรรพสัตว์ ทั้งยังทรงฉลาดสามารถในการตรัสพระธรรมเทศนาให้ถูกต้องตรงต่ออหยาตัยและจริตของเวไนยนิกรผู้มีอุปนิสัยต่อการบรรลุธรรมจนก่อให้เกิดเป็นอนุพุทธะอริยสาวกชั้นนำผู้เป็นดังปิยบุตรของพระองค์ที่ร่วมกันประกาศวิถีชีวิตพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์อันเป็นวิถีทางแห่งพระอริยะและเป็นอุดมการณ์สำคัญในการประกาศจริยา และหลักการความประพฤติของเหล่าอริยสงฆ์ให้เป็นที่แพร่หลายโดยมีพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ให้กำเนิด

จากที่กล่าวมา พระพุทธเจ้า จึงทรงเป็นทั้งพระมารดาและพระบิดาโดยชอบธรรมของสรรพสัตว์โดยฐานเป็นบรมครูผู้ทรงพระคุณอย่างสูงที่เสด็จอุบัติมาเพื่อเทศนาสั่งสอนโปรดเวไนยสัตว์ให้บรรลุธรรมตามพระองค์ ทั้งยังทรงสร้างคุณูปการที่ยิ่งใหญ่แก่มวลมนุษยชาติ ตลอดจนทรงชี้หนทางเครื่องเจริญอันบริสุทธิ์ไว้ โดยทรงวางหลักการและแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เหล่ากุลบุตรได้ฝึกหัดพัฒนาตนเพื่อก้าวไปสู่หนทางที่ประเสริฐสุดด้วยการพัฒนาศักยภาพของตนให้สูงล้ำจากภาวะปุถุชนมุ่งเข้าสู่ภาวะอริยชนสมกับเป็นพุทธบุตรกล่าวคือเป็นโอรสที่ถือกำเนิดโดยธรรมของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐-๑๑.

ปรากฏการณ์ที่พระพุทธรองค์ทรงดำรงฐานะความเป็นมารดาและบิดาโดยธรรมของพุทธบริษัทนั้นมีปรากฏอยู่มากในคัมภีร์พระไตรปิฎก เพื่อให้เห็นบทบาทและหน้าที่ของพระพุทธรเจ้าในฐานะผู้ทรงเป็นทั้งพระมารดาและพระบิดาโดยธรรมของเหล่ากุลบุตรอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงใคร่ขอนำบทบาทและหน้าที่ของพระพุทธรองค์ที่ทรงมีต่อสาวกโดยฐานะทรงเป็นตั้งมารดาบิดาโดยธรรมมาแสดงพอเป็นกรณีศึกษาในงานวิจัย ดังนี้

๒.๒.๓.๑ พระพุทธรเจ้าทรงเป็นพระมารดาและพระบิดาทางจิตวิญญาณ

ทรงโปรดพระราหุลกุมาร

เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว ในวันที่สาม พระพุทธรบิดาทรงดำรงอยู่ในสกทาคามีผล พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บรรลุโสดาปัตติผล มีแต่พระนางยโสธราผู้เดียวคิดว่า ถ้าพระพุทธรเจ้าทรงเห็นความดีของตน ก็เสด็จมาให้ตนถวายบังคม พระเจ้าสุทโธทนะตรัสถึงความประพฤติของพระนางยโสธราผู้มากด้วยความรักความภักดี นับแต่พระพุทธรองค์เสด็จออกบรรพชาเมื่อพระนางทราบว่าเป็นองค์ทรงประพฤติปฏิบัติอย่างไร ก็ประพฤติปฏิบัติเหมือนพระพุทธรเจ้าทุกประการ พระพุทธรเจ้าตรัสเรื่องกนิษฐชาติ^{๔๘} ว่าด้วยเรื่องความจงรักภักดีของพระนางในอดีตจนพระนางยโสธราได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๔๙}

ในวันที่เจ็ด พระนางยโสธราได้ส่งราหุลกุมารไปเพื่อเฝ้าพระพุทธรองค์ เพื่อให้ทูลขอทรัพย์พระราหุล อยู่ใกล้พระบิดา แล้วรู้สึกถึงความรักในพระบิดา จึงกราบทูลความรู้สึกว่า พระฉายา (ร่มเงา) ของพระพุทธรองค์อยู่ใกล้แล้วสุขใจ แล้วทูลขอให้ประทานขุมทรัพย์อันเป็นมรดก พระพุทธรองค์ ก็ทรงเห็นว่า โลกียทรัพย์เป็นไปเพื่อทุกข์ในสังสารวัฏ แต่อริยทรัพย์เป็นทรัพย์ประเสริฐกว่า จึงควรให้อริยทรัพย์อันเป็นมรดกแก่พระราหุลกุมาร ดังนั้น เมื่อเสด็จถึงนิโครธาราม จึงรับสั่งให้พระสารีบุตรเถระบวชพระราหุลเป็นสามเณร โดยมีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการบวชกุลบุตรเป็นสามเณรด้วยไตรสรณคมนี”^{๕๐} และทรงอนุญาตให้ภิกษุรับสามเณรเป็นอุปัฏฐากได้เกินกว่า ๑ รูป พระราหุลเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนาเมื่อมีอายุ ๗ ขวบ

พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบว่า พระราหุลกุมารบรรพชาแล้ว ก็ทรงเสียพระทัยมาก^{๕๑} จึงเข้าเฝ้าขอพระจากพระพุทธรองค์ พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติว่า มิให้บรรพชาแก่กุลบุตรผู้ที่ยังมิได้รับการอนุญาตจากมารดาบิดา หรือผู้ปกครองก่อน และทรงบัญญัติว่า ผู้มีอายุยังไม่ครบอุปสมบทให้บรรพชาเป็นสามเณรด้วยวิธีรับไตรสรณคมนี วิธีการบรรพชาแบบนี้ท่านเรียกว่าติสรณคมนบรรพชา^{๕๒}

หลังพรรษาที่ ๑๒ พระพุทธรเจ้าก็ได้เสด็จไปยังเมืองสาวัตถีแล้ว ตรัสมหาธาตุโลวาหสูตรกับสามเณรราหุล พรรษาที่ ๑๔ ณ พระเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี สามเณรราหุลอุปสมบท^{๕๓} และ

^{๔๘} ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๘๕/๒๙๒., ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๑๘-๔๓/๒๓๓-๒๔๐.

^{๔๙} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๐๐-๔๐๒/๕๐๖., ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๖/๒๓๓-๒๓๔.

^{๕๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔-๑๖๕., วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๗๔.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๗๙-๑๘๐., ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๓-๑๐๔.

^{๕๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔-๑๖๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑๖-๔๑๙/๔๗-๔๗๕., วิ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๕/

^{๕๓} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๙/๒๘.

บรรลุประอรหัตผล^{๕๔}

แม้ในบทบาทของพระอริยสงฆ์สาวกทั้งฝ่ายภิกษุ ภิกษุณี ตลอดจนอุบาสกและอุบาสิกา ผู้ทำหน้าที่ประกาศและเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าจนเป็นเหตุให้กุลบุตรกุลธิดาได้บรรลุธรรมตามแบบท่านนั้นก็นับว่าได้ดำรงฐานะเป็นมารดาบิดาโดยธรรมของเหล่ากุลบุตรและกุลธิดาด้วยเช่นกัน ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยจะขอยกอุทาหรณ์ประกอบงานวิจัย ดังต่อไปนี้

๒.๒.๓.๒ พุทธสาวกเป็นมารดาบิดาโดยธรรมของกุลบุตร

พระอัสสชิแสดงธรรมโปรดสารีบุตรปริพาชก

สมัยนั้น สัตว์ชั้ยปริพาชกอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยบริษัทปริพาชกหมู่ใหญ่จำนวน ๒๕๐ ท่าน ครั้งนั้น สารีบุตรและโมคคัลลานะประพาศพรหมจรรย์อยู่ในสำนักสัตตชั้ยปริพาชก ได้ตั้งกติกากันไว้ว่า “ผู้ใดบรรลุมรรคก่อน ผู้นั้นจงบอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง”

ขณะนั้นเวลาเช้า ท่านพระอัสสชิครองอันตราวาสกถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ สารีบุตรปริพาชกเห็นท่านพระอัสสชีกำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์มีอาภักิริยาที่น่าเลื่อมใส มีจักขุทอดลงถึงพร้อมด้วยอิริยาบถแล้วคิดว่า “ภิกษุรูปนี้คงเป็นองค์ใดองค์หนึ่งในเหล่าพระอรหันต์ หรือท่านผู้ดำเนินสู่หนทางแห่งความเป็นพระอรหันต์ในโลกเป็นแน่ เราพึงเข้าไปหาภิกษุนี้แล้วถามว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร” แล้วเห็นว่า “บัดนี้ยังเป็นกาลไม่สมควรที่จะถามภิกษุนี้เพราะท่านกำลังเข้าไปยังละแวกบ้านเพื่อเที่ยวบิณฑบาตอยู่ ถ้าอย่างไรเราควรติดตามภิกษุรูปนี้ไปข้างหลัง ด้วยว่าการติดตามไปข้างหลังนี้ จะเป็นหนทางที่ผู้มีความต้องการรู้แล้ว”

ต่อมา พระอัสสชิได้เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ รับประทานอาหารแล้วกลับไป ลำดับนั้น สารีบุตรปริพาชกจึงเข้าไปหาท่านพร้อมกับถามว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านช่างผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณท่านดูบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร”

พระอัสสชிகลับตอบไปว่า “พระมหาสมณะศากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล เราบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระองค์ทรงเป็นศาสดาของเราและเราชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น”

สารีบุตรปริพาชกถามต่อว่า “พระศาสดาของท่าน ตรัสอย่างไร สอนอย่างไร”

อัสสชิตอบว่า “เราเป็นผู้ใหม่บวชได้ไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ ไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารแก่ท่านได้”

สารีบุตรปริพาชกจึงกราบเรียนท่านพระอัสสชิว่า “คำนั้นจะน้อยหรือมากขอพระคุณเจ้าจงกล่าวเถิด”

ท่านพระอัสสชีก็กล่าวธรรมมีใจความว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุและความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”

เมื่อสารีบุตรปริพาชกได้สดับพระธรรมเทศนาจบ ใคร่ครวญธรรมแล้วก็บรรลุโสดาปัตติผล เพื่อจะปลดเปลื้องพันธสัญญาที่ตนได้กระทำไว้กับสหายชื่อว่าโมคคัลลานะว่า “ถ้าผู้ใด ได้บรรลุมรรคก่อนจงบอกแก่กันให้รู้” จึงได้ไปบอกธรรมแก่โมคคัลลานปริพาชกให้ทราบ เมื่อท่านโมคคัลลานะ

^{๕๔} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๙๕-๒๙๘/๓๘๗-๓๘๘.

ปริพาชกได้ฟังธรรมปริยายนี้จากสารีบุตรก็สามารถพิจารณาธรรมได้ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” จึงได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุโสดาปัตติผลเช่นกัน^{๕๕}

จากสถานการณ์ดังกล่าว นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความเจริญก้าวหน้าแห่งกิจการพระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของงานด้านการประกาศ และเผยแผ่ เนื่องด้วยท่านสารีบุตรปริพาชกและท่านโมคคัลลานปริพาชกผู้มีสติปัญญา ได้มุ่งหน้าไปยังสำนักพระบรมศาสดาเพื่อหวังจะได้โอวาท น้อมวันทา ค้อมคารวะ และขอศึกษาหลักธรรมต่างๆ จากพระองค์เพื่อพัฒนาตนให้สูงล้ำขึ้นไป จึงได้พร้อมกันทูลขอบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ลำดับนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงประทานตำแหน่งอัครสาวกแก่ท่านทั้ง ๒ ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนี้ นับว่าเป็นปรากฏการณ์สำคัญและถือเป็นศุภเลศมมงคลในการประกาศพระศาสนาให้แผ่ขยายไปทั่วชมพูทวีปสมพระประสงค์ด้วยพระองค์ทรงมีอัครสาวกทั้งสองเป็นแนวร่วมสำคัญ พร้อมกับทรงยกย่องพระสารีบุตรตามคุณลักษณะและความสามารถพิเศษที่ตนมีเพราะค่าที่ท่านเป็นยอดแห่งภิกษุทั้งหลายด้านเลิศด้วยสติปัญญาว่า “ธรรมเสนาบดี” ดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพธรรมที่คอยขับเคลื่อนและหมุนกงล้อแห่งธรรมให้เป็นไปได้อย่างบริสุทธิ์ บริบูรณ์อย่างมีประสิทธิภาพด้วยเหตุที่ท่านสามารถกำราบ โต้ตอบปรีวาที และป้องกันการเกิดสังฆกรรมปฏิรูปเมื่อคราวมีนิกบวชนอกศาสนาหรือเจ้าลัทธิอื่นๆ มาคุกคามโดยประกาศทิวที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักการเดิมของพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นยังทรงให้พระอัครสาวกทั้งสองเป็นธุระช่วยกันดูแล บริหาร ปกครองคณะสงฆ์โดยเฉพาะคอยโอวาทสอนสั่งนวกะภิกษุให้ตั้งมั่นอยู่ในหลักพระธรรมวินัยโดยการทรงประทานมอบตำแหน่งอุปัชฌาย์ให้แก่พระสารีบุตรเพราะทรงพิจารณาเห็นว่าท่านมีความสามารถในการเข้าใจซัด และเข้าถึงธรรมอย่างถ่องแท้ กอปรกับมีปฏิภาณสามารถในการแสดง แถลง จำแนก แจกแจง และเปิดเผยหลักธรรมต่างๆ ที่ลึกซึ้งและพิสดารได้อย่างเชี่ยวชาญ รอบด้าน โดยเฉพาะหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่สามารถสงเคราะห์และรวมหลักสัจจะทุกสรรพสิ่งเข้ากันกับสภาวะของตนได้ล้วนๆ ขนาดถึงกับที่พระศาสดาทรงประกาศยกย่องพระสารีบุตรว่าสามารถแสดงหลักอริยสัจ ๔ ได้เสมอเหมือนพระองค์ทุกประการ พร้อมกันนั้นยังทรงแนะนำให้ภิกษุในพระธรรมวินัยเสพสนิท คบหาพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะอีกด้วย ทั้งนี้ ทรงพิจารณาเห็นว่าท่านทั้งสองเป็นสัตบุรุษ คอยอนุเคราะห์ ช่วยเหลือ และดูแลเพื่อนผู้ถือพรหมจรรย์ร่วมกันอย่างซื่อตรงและบริสุทธิ์ใจ พร้อมกันนั้นยังสามารถเป็นแบบอย่างทางปฏิบัติ ตลอดจนเป็นผู้แนะนำและชักพาให้หมู่ภิกษุที่คบหาตนได้ปฏิบัติและเจริญในคุณธรรมชั้นสูงต่างๆ จนเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์อย่างสูงตามลำดับได้ ดังข้อความพระพุทธรพจน์ตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงคบสารีบุตรและโมคคัลลานะ เธอทั้งหลาย จงคบสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นภิกษุฉลาด เป็นผู้อนุเคราะห์^{๕๖} เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย สารีบุตรเปรียบเหมือนผู้ให้กำเนิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนผู้บำรุงเลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว สารีบุตรย่อมแนะนำในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะย่อมแนะนำในประโยชน์ที่สูงสุด สารี-

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๒/๗๒-๗๗.

^{๕๖} อนุเคราะห์ ในที่นี้หมายถึงการอนุเคราะห์ ๒ อย่าง คือ (๑) การอนุเคราะห์ด้วยอามิส (๒) การอนุเคราะห์ด้วยธรรม. (ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓)

บุตร สามารถที่จะบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ ได้โดย-
พิสดาร^{๕๗}

จากพระพุทธรูปปางต้น ได้แสดงชัดว่า พระพุทธรูปองค์ทรงมอบความไว้วางใจ และทรง
ประกาศรับรองพระสารีบุตรว่าเป็นตั้งผู้ให้กำเนิด ด้วยท่านเป็นผู้เลิศทางปัญญาว่าภิกษุทั้งหลาย
พร้อมกันนั้นยังมีปฏิภาณ สามารถในการอธิบายหลักธรรมสำคัญต่างๆ ที่ลึกซึ้งและยากให้เป็นที่เข้าใจ
และเข้าถึงได้ง่ายอย่างเชี่ยวชาญ ทั้งยังเป็นผู้แนะนำให้ภิกษุทั้งหลายนิยมในการปฏิบัติอริยมรรคเพื่อ
เข้าถึงความเป็นอริยบุคคลชั้นสูงอีกด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงอาจเปรียบท่านพระสารีบุตรได้ว่าเป็น
ตั้งพระฉายาของพระพุทธรูปที่สามารถคอยเป็นที่พึ่งและเป็นหลักให้กับภิกษุทั้งหลายได้สมอ้างกับ
ฐานะที่ได้รับการประกาศยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นเหมือน “ผู้ให้กำเนิด” ของภิกษุทั้งหลาย
ในทางธรรมวินัยนั่นเอง ในขณะที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะก็คอยทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำ กวดขัน
มารยาทและความเรียบร้อยดีงามภายในสงฆ์ ทั้งคอยชี้แนะให้นิยมปฏิบัติในประโยชน์น้อยใหญ่ที่จะ
พึงได้พึงถึงแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ที่ตนปกครอง ตลอดจนปิดช่อง ปกป้องอันตรายต่างๆ อันอาจจะเกิดขึ้น
แก่คณะสงฆ์โดยรวม จึงเป็นตั้งผู้คอยสอดส่อง ดูแลความเรียบร้อยต่างๆ ภายในสงฆ์ให้สมกับได้รับการ
ยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นตั้ง “ผู้บำรุง” คณะสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่อย่างผาสุก ดีงาม และ
ปลอดภัย

ดังนั้น สาระสำคัญของการที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นตั้งผู้ให้
กำเนิด และพระโมคคัลลานะว่าเป็นตั้งผู้บำรุงนั้น สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ที่พระพุทธรูปองค์ทรงมี
พระประสงค์ให้ภิกษุทั้งหลายมีการเป็นอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน คอยดูแลกัน และเคารพกันด้วยใจ
บริสุทธิ์ฉันทะ แม่ ลูกผ่านระบบและรูปแบบของครอบครัว ทั้งนี้ เพื่อให้พันธกิจภายในสงฆ์ดำเนินไป
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพและความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดมีแก่คณะสงฆ์
อย่างยั่งยืน ที่สำคัญยิ่งก็คือเพื่อเป็นการต่อยอดให้กิจการพระศาสนาดำเนินไปอย่างตรงเป้าหมายและ
สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๒.๒.๓.๓ พุทธสาวิกาเป็นมารดาบิดาโดยธรรมของกุลธิดา

นางขุชชุตตราแสดงธรรมแก่พระนางสามาวดีพร้อมบริวารบรรลุลุธรรม^{๕๘}

นางขุชชุตตราจตุจากเทวโลกในครรภ์ของแม่นมในเรือนของโฆสกเศรษฐี ในกรุงโกสัมพี
นางมีร่างกายค่อม คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อว่า ขุชชุตตรา^{๕๙}

ต่อมา โฆสกเศรษฐีรับนางสามาวดีเป็นธิดาบุญธรรมแล้ว นางขุชชุตตราก็ได้เป็นคนรับใช้
ของนางสามาวดี เมื่อนางสามาวดีได้รับสถาปนาเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทนแล้ว นางก็ยัง
ติดตามเข้าไปรับใช้ในวังด้วย

นางมีหน้าที่จัดหาดอกไม้มาไว้ในพระตำหนัก ทุกๆ วันนางจะรับเงิน ๘ กหาปณะจากราช
สำนักแล้วไปที่บ้านของนายสมนมาลาการ (คนจัดดอกไม้ในกรุงโกสัมพี) โดยนางจะจ่ายเงินซื้อ
ดอกไม้เพียง ๔ กหาปณะ เก็บไว้เอง ๔ กหาปณะ เป็นอย่างนี้เรื่อยมา

^{๕๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๑/๔๑๗.

^{๕๘} สรุปรายละเอียดใน ปัญญา ใช้บางยาง, ๔๖ อุบาสิกา พุทธสาวิกาในสมัยพุทธกาล ว่าด้วยชีว-
ประวัติของนางขุชชุตตรา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรูปศาสนาของธรรมสภา), หน้า ๑๐๙-๑๑๕.

^{๕๙} อ.อ. (บาลี) ๑/๒/๑๐๑-๑๐๒, ๑๑๒.

เช้าวันหนึ่ง นางก็ไปที่เรือนของนายสุนนะเพื่อซื้อดอกไม้เช่นทุกวัน นายสุนนะเห็นแล้วกล่าวว่า “แม่อุตตรา ฉันไม่มีเวลาทำดอกไม้ให้เธอเลย ฉันกำลังถวายเป็นอาหารแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุอยู่ เธอเองก็ควรเข้ามาช่วยฉันเลี้ยงดูภิกษุสงฆ์ เพราะจักทำให้เธอพ้นจากการเป็นคนรับใช้ผู้อื่น”

นางชูชุตตรากินอาหารแล้วได้ช่วยชวนชวายนงานในโรงอาหาร แล้วตั้งใจฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงด้วยคามเคราพ นางฟังแล้วเข้าใจได้ จดจำไว้ได้เป็นอันมาก

จนวันหนึ่ง นางฟังธรรมแล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล จิตที่คิดยกยอกเงินไม่ได้มีอีก

วันนั้น นางได้ซื้อดอกไม้เต็ม ๘ กหาปณะ จึงมีดอกไม้บรรจุในกระเช้ามากกว่าทุกวัน พระนางสามารถที่ทอดพระเนตรเห็นดอกไม้แล้วตรัสถามว่า “ทำไมวันนี้ดอกไม้มาก พระราชาทรงเลื่อมใสเรามากขึ้นหรือ”

นางชูชุตตรามีได้ปิดบังกรรมชั่วที่ตนเคยทำไว้ ไม่พูดข้อเท็จจริง และได้ทูลความจริงให้ทรงทราบ

พระนางตรัสถามว่า “ทำไมวันนี้เจ้าจึงยอมเปิดเผยกรรมที่ทำ”. นางทูลว่า. “เพราะวันนี้หม่อมฉันฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ได้กระทำให้แจ้งอมตธรรมแล้ว หม่อมฉันจึงไม่หลอกลวงอีกเจ้าค่ะ”

พระนางสามารถดีสดับแล้วมิได้ทรงคุกคามหรือตำหนินาง กลับกล่าวว่า “แม่เจ้าจงทำให้พวกเราดีมีน้ำอมตะอย่างที่ได้ดื่มแล้วด้วยเถิด” นางชูชุตตราทูลว่า “ถ้าอย่างนั้น ขอพระแม่เจ้าจงให้หม่อมฉันอาบน้ำ” พระนางจึงให้นางอาบน้ำด้วยน้ำหอม ๑๖ หม้อ ประทานผ้าสาฎกเนื้อละเอียดอย่างดีให้ ๒ ผืน

นางชูชุตตรานุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ให้คนจัดที่นั่งนำพัดมาอันหนึ่ง แล้วขึ้นนั่งบนอาสนะ (ที่นั่ง) จับพัดอันมีลวดลาย เรียกสตรีที่อยู่ในเรือนทั้งหมด ๕๐๐ คนมาร่วมประชุมแล้ว แสดงธรรมอย่างที่ได้ฟังมาจากพระศาสดานั้นแล สตรีทั้งปวงในที่นั้นฟังธรรมจากนางแล้วบรรลุโสดาปัตติผลทุกคนไฉวันางชูชุตตรา

พระนางสามารถดี ตรัสว่า “แม่ นับแต่วันนี้ แม่อย่าทำการงานอย่างคนรับใช้เลย ท่านจงอยู่ในฐานะอาจารย์ของพวกเรา จงไปสู่สำนักของพระศาสดาฟังธรรมแล้วจงกลับมาแสดงธรรมแก่พวกเรา” นางชูชุตตราได้กระทำอย่างนั้น

๒.๒.๓.๔ อุบาสิกาเป็นมารดาโดยธรรมของอุบาสก

มิกคารเศรษฐีผู้นับถือนางวิสาขาเป็นมารดาโดยธรรม^{๖๐}

มิกคารเศรษฐีนับถือพวกอชาชีวก (นักบวชเปลือยสาวกของมกขลิโคสาละ, เป็นนักบวชเปลือยกายเหมือนพวกนิกครณ์) อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี มีบุตรชายชื่อว่าปุณณวตนะ

เศรษฐีและภรรยาบเร้าขอให้บุตรชายหาภรรยา เพื่อจะได้มีทายาทสืบทอดสกุล เขาปฏิเสธว่าไม่ต้องมีการมีคู่ แต่เมื่อทนความบเร้าจากบิดามารดาไม่ได้ เขาจึงกำหนดให้บิดามารดาหาภรรยาที่มีคุณสมบัติเบญจกัลยาณี (สตรีที่ถึงพร้อมด้วยความงาม ๕) ภายหลัง มิกคารเศรษฐี ได้ส่งพรหมณ์ ๘ คน เป็นธูระแสวงหาหญิงลักษณะดังกล่าว หากพบแล้วพึงทำพวงมาลัยทองคำมูลค่า ๑ แสนแก่นาง จนในที่สุดพวกพรหมณ์ได้พบนางวิสาขาผู้มีคุณสมบัติเบญจกัลยาณีเพียบพร้อมจึงได้ส่ง

^{๖๐} สรุปรายละเอียดใน ปัญญา ใช้บางย่อ, ๗๕ อุบาสก พุทธสาวกในสมัยพุทธกาลว่าด้วยชีวประวัติของมิกคารเศรษฐี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา), หน้า ๒๘๕-๒๙๐.

ข่าวแก่มีการเศรษฐกิจได้ทำพิธีสู่ขอนางวิสาขากับมารดาบิดาคือธัญชัยเศรษฐกิจแห่งเมืองสาเกต ใช้เวลาเตรียมข้าวของและเตรียมการนานถึง ๔ เดือน

การทำอวามงคล (นำสตรีมาสู่สกุล) ของบุตรชายนั้น มีการเศรษฐกิจไม่ได้คำนึงถึงพระพุทธรูปเจ้าและภิกษุสงฆ์ แม้พระองค์จะประทับอยู่ไม่ไกล เพราะท่านรักนับถือพวกสมณะเปลือย

วันหนึ่ง ได้เชิญพวกซีเปลือย ๕๐๐ คน มาบริโภคน้ำข้าวปายาสและอาหารอื่นๆ อันประณีตในเรือน แล้วให้คนไปตามนางวิสาขาลูกสะใภ้มา นางมาแล้ว เศรษฐีกล่าวว่า “เธอจงไหว้พระอรหันต์ทั้งหลาย”

ทันใดนั้นเอง นางวิสาขาก็ได้บรรลุเป็นอริยสาวิกาโสดาบันเพราะเพียงได้ฟังคำว่า “พระอรหันต์” เท่านั้นเอง แต่กลับเหลียวมองไปดูพวกอาชีวกแล้วกลับพูดว่า “ผู้ไม่มีหิริโอตตปะเชนนี้ (ไม่นุ่งห่มผ้า) จะชื่อว่าพระอรหันต์ได้อย่างไร” แล้วก็ลุกจากสถานที่อยู่ของตนไป

เหตุการณ์ครั้งนั้นสร้างความอับอายแก่มีการเศรษฐกิจทำให้พวกอาชีวกกล่าวโทษนางวิสาขาร่วมกับตำหนิมีการเศรษฐกิจที่มีสะใภ้ไม่รู้จักธรรมเนียมปฏิบัติ มุ่งให้ขับไล่นางวิสาขากลับบ้านโดยเร็ว

มีการเศรษฐกิจไม่อาจทำเช่นนั้นได้ เพราะนางมาจากตระกูลใหญ่ จึงกล่าวขอโทษว่า “นางยังเด็กอยู่ รู้บ้างไม่รู้บ้าง ขอพระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายอย่าถือสานางเลย”

ต่อแต่นั้นก็มีเหตุการณ์สำคัญที่นางวิสาขากล่าวหาจนในที่สุด นางวิสาขาก็สามารถปลดเปลื้องเหตุการณ์ดังกล่าวได้หมดสิ้น

วันหนึ่ง นางวิสาขาให้คนไปทูลนิมนต์พระพุทธรูปเจ้าให้เสด็จมาเสวยในเรือน

รุ่งเช้า พวกอเจลกสมณะเปลือย รู้ข่าวการเสด็จมาที่เรือน ก็พากันมานั่งล้อมเรือนมีการเศรษฐกิจไว้ พระพุทธรูปเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จเข้าไปในเรือนนางวิสาขา นางให้คนไปตามบิดาสามีมาร่วมงาน แต่พวกอเจลกะห้ามไม่ให้ไป จึงตอบคนส่งข่าวว่าให้นางถวายเองเถิด

ในเวลาพระพุทธรูปเจ้าจะทรงแสดงธรรม นางก็ส่งคนไปตามพ่อสามีอีก คราวนี้เศรษฐกิจคิดว่าถ้าไม่ไปก็คงไม่สมควร ทั้งยังต้องการฟังธรรมด้วยว่าพระสมณโคดมจะพูดอะไรบ้าง

พวกอเจลกะแนะนำให้ฟังอยู่นอกซึ่งมีม่านกั้น แล้วให้คนไปกั้นม่านไว้ล่วงหน้าเศรษฐกิจได้ไปนั่งตรงที่มีม่านกั้นแล้ว

พระพุทธรูปเจ้าทรงดำริว่า “ท่านจะนั่งนอกม่านก็ตาม ที่ฝาเรือนคนอื่นก็ตาม ที่ปากภูเข้าโน้น หรือที่จักรวาลโน้นก็ตาม เราพระพุทธรูปเจ้าย่อมทำให้ท่านได้ยินเสียงของเราได้”

กล่าวกันว่า ขณะที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่นั้น ทุกคนจะได้ยินเสียงชัดเจน ดุจพระองค์กำลังตรัสอยู่กับตน เหมือนได้เห็นพระองค์อยู่ต่อหน้าทุกคน

มีการเศรษฐกิจฟังพระธรรมเทศนาขณะนั่งอยู่นอกม่าน ได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน มีศรัทธามั่นคง หมดความสงสัยในพระรัตนตรัย ยกฝ้าม่านขึ้น เอาปากอมถัน นางวิสาขากล่าวว่า “เจ้าจงเป็นมารดาของฉันทตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป” นับจากวันนั้นนางจึงได้ชื่อว่า “นางวิสาขามารดาหรือวิสาขามารดา”

มหาเศรษฐกิจปล่อยถันลูกสะใภ้แล้ว หมอบลงแทบพระบาทของพระพุทธรูปเจ้า นวดพระบาทด้วยมือ จูบพระบาทด้วยปาก ประกาศชื่อตน ๓ ครั้งว่า “ข้าพระองค์ชื่อมีการเศรษฐกิจ พระพุทธรูปเจ้าข้า” แล้วกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ไม่ทราบตลอดกาลผ่านมาว่า ทานที่ให้แล้วในศาสนานี้มีผลมาก บัดนี้ข้าพระ-

องค์ทราบผลทานเพราะอาศัยลูกสะใภ้ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์พ้นจากอบายทุกข์ทั้งปวง ลูกสะใภ้ของข้าพระองค์มาสู่เรือนนี้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ข้าพระองค์”

นางวิสาขาได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าเสวยภัตในวันรุ่งขึ้นอีก ซึ่งวันนี้แม่สามีได้บรรลุโสดาปัตติผล

ตัวอย่างบทบาทของพระอริยสงฆ์สาวกทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์ที่ดำรงตนเป็นมารดาหรือบิดาโดยธรรมของพุทธบริษัทมีปรากฏมากมายในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งแต่ละบทบาทและหน้าที่ของท่านจะเน้นไปที่ผลของการบรรลุดุธรรมและวิวัฒนาการของพุทธบริษัทผู้ยังเป็นเสขบุคคลจนพัฒนาตนเป็นอเสขบุคคลในที่สุด ผู้ใคร่ศึกษาสามารถค้นคว้าเพิ่มเติมได้ในเถรคาถา เถรีคาถา ตลอดจนอัตชีวประวัติของพระอริยบุคคลชั้นนำทั้งฝ่ายภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาตามที่ได้ผู้รู้ได้รจนาไว้ นั้นตามอรรถาจารย์

๒.๒.๓.๕ อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นมารดาบิดาโดยธรรมของสัทธิวินัยิกและอันเตวาสิก

อีกอย่างหนึ่ง ในส่วนของการบรรพชาอุปสมบท เมื่อมีเหล่าบริษัททั้งในส่วนมฆฉิมิชนบท และปัจฉินตชนบทผู้เป็นอุปสัมปทาเปกขะ^{๖๑} หมายถึงดำเนินชีวิตพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา มากขึ้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงประทานวิธีบวชแบบญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา^{๖๒} ซึ่งจัดเป็นสังฆกรรม โดยทรงมอบหน้าที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการจัดการธุระเรื่องการบวชให้แก่กุลบุตรโดยมีพระอุปัชฌาย์^{๖๓} เป็นประธานและเป็นผู้รับรองความประพฤติของอุปสัมปทาเปกขะ พร้อมกันนั้นก็มีการกสงฆ์เป็นสักขีพยานในการรับนวกะภิกษุเข้าหมู่สงฆ์ผู้ถือบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องตามหลักพระบรมพุทธานุญาต ซึ่งผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนานี้มีชื่อเรียกว่า “สัทธิวินัยิก”^{๖๔} มีความประพฤติอยู่ร่วมพรหมจรรย์เดียวกันโดยสามัคคีธรรมกับหมู่ภิกษุภายใต้การปกครองและการกวดขันของพระอุปัชฌาย์ ซึ่งผู้เป็นสัทธิวินัยิกควรทำวัตรต่อพระอุปัชฌาย์โดยฐานที่ท่านเป็นตั้งบิดาของตน ในขณะที่เดียวกันก็มีพระอาจารย์^{๖๕} เป็นผู้คอยแนะนำสั่งสอนในเรื่องไตรสิกขา เป็นต้น คอยบอกนินสยแก่ผู้บวช

^{๖๑} อุปสัมปทาเปกขะ ได้แก่ บุคคลผู้เพ่งอุปสมบท คือผู้มุ่งจะบวชเป็นภิกษุ, ผู้ขอบวชขนาด.อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕๗๐.

^{๖๒} ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา แปลว่า การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม ได้แก่ วิธีอุปสมบทที่พระสงฆ์เป็นผู้กระทำอย่างที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยภิกษุประชุมครบองค์กำหนด ในเขตชุมชนซึ่งเรียกว่าสีมา กล่าววาจาประกาศเรื่องความที่จะรับคนนั้นเข้าหมู่และได้รับความยินยอมของภิกษุทั้งปวงผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์นั้น. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

^{๖๓} อุปัชฌาย์, อุปัชฌายะ แปลว่า “ผู้เพ่งโทษน้อยใหญ่” หมายถึง ผู้รับรองกุลบุตรเข้ารับการอุปสมบทในท่ามกลางภิกษุสงฆ์, เป็นทั้งผู้นำเข้าหมู่ และเป็นผู้ปกครองคอยดูแลฝึกและชอบ ทำหน้าที่ฝึกสอนอบรมให้การศึกษาต่อไป. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๑.

^{๖๔} สัทธิวินัยิก, สัทธินวินัยิก แปลว่า ศิษย์, ผู้อยู่ด้วย เป็นคำเรียกผู้ที่ได้รับอุปสมบท ถ้าอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์องค์ใด ก็เป็นสัทธิวินัยิกองค์นั้น. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๐.

^{๖๕} อาจารย์ คือ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้, ผู้ฝึกหัดอบรมมรรยาท, อาจารย์ ๔ คือ ๑.ปัพพัชชาจารย์ หรือบรรพชาจารย์ อาจารย์ในบรรพชา ๒.อุปสัมปทาจารย์ อาจารย์ในอุปสมบท ๓. นิสสยาจารย์ อาจารย์ผู้ให้นิสสัย ๔. อุทเทศาจารย์ หรือ ธรรมาจารย์ อาจารย์ผู้สอนธรรม. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๑.

ใหม่ ตลอดจนแนะนำสิ่งที่ควรละและสิ่งที่ควรเจริญจึงทำให้ตนมีฐานะเพิ่มขึ้นอีกเป็น “อันเตवासิก”^{๖๖} โดยต้องอยู่ในสำนักภายใต้การกำกับดูแลและรับผิดชอบของพระอาจารย์

ด้วยบทบาทหน้าที่ที่พระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์ได้แสดงต่อสัทธินิเวศิกและอันเตवासิกของตนอย่างชัดเจนโดยกวัดขันเอาจริงเอาจังเพื่อหวังความเจริญงอกงามไปพลุลย์ในพระพุทธศาสนา เช่นนี้ พระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์จึงปรากฏมีฐานะเป็นตั้งมารดาและบิดาโดยชอบธรรมของสัทธินิเวศิกและอันเตवासิกทุกประการ เพราะค่าที่ตนเป็นผู้ปกครอง และเป็นผู้ประกาศรับรองความประพฤติทุกอย่างของนิสิตผู้อาศัยตน ตลอดจนมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนสัทธินิเวศิก หรืออันเตवासิกของตนให้มีวัตรปฏิบัติทานาเลื่อมใส และดำเนินอยู่บนวิถีชีวิตพรหมจรรย์อย่างพอเหมาะตามฐานานุรูป ทั้งคอยคิดหาวิธีการในการสร้างโอกาสการพัฒนาศักยภาพของสัทธินิเวศิกและอันเตवासิกของตนให้รุดหน้าขึ้นไปตามสมควรแก่สติปัญญาอีกด้วย

จากข้อความทั้งหมดที่ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า การปรากฏฐานะความเป็นมารดาบิดาโดยธรรมนั้น ท่านมิได้กำหนดชี้ชัดตายตัวไว้เฉพาะว่าเป็นของกลุ่มมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดหรือมารดาบิดาบุญธรรมเท่านั้น หากท่านกำหนดไว้ที่ตัวบุคคลทั่วไปโดยต้องเป็นผู้มีเมตตาและกรุณาอย่างสูงและบริสุทธิ์ใจ มีความคิดที่จะช่วยเหลือและปลดปล่อยผู้อื่นให้พ้นจากปัญหาอันรุมเร้าชีวิตด้วยการให้สติและปัญญาที่ถูกต้อง

ด้วยเหตุนี้ ความหมายหรือคุณค่าแท้ของความเป็นมารดาบิดาโดยธรรม คือ การเป็นผู้ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ดึงาม ตลอดจนแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้มีความเข้มแข็งในการปลดปล่อยความทุกข์ด้วยสติปัญญาของตนเองตามหลักการพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้ที่สามารถเป็นมารดาบิดาโดยธรรมได้นั้น จะต้องเป็นผู้มีความสามารถในการปรับแก้พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของผู้ที่เป็นมิชฌาทิภูมิจำให้กลับมาวิถีชีวิตที่ดึงามเป็นสัมมาทิฐิได้ โดยคอยกระตุ้นเตือนผู้อื่นให้ยึดถือประโยชน์อย่างสูงจนในที่สุดก็สามารถทำให้เขารู้จักแนวทางการแก้ไขปัญหาชีวิต พร้อมปล่อยตนเองออกจากกองทุกข์ด้วยวิจรรณปัญญาของตนเองเพื่อประสพสุขที่แท้จริงอย่างยั่งยืน

คุณสมบัติและความสามารถดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นเครื่องชี้วัดมาตรฐานความเป็นมารดาบิดาโดยธรรมได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่เป็นมารดาบิดาโดยกำเนิด หรือผู้ที่เป็นมารดาบิดาบุญธรรม กระทบบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตร ควรยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนให้เป็นบุคคลต้นแบบโดยดำรงตนเป็นมารดาบิดาโดยธรรมของบุตรธิดาหรือของผู้อื่นได้อย่างสมบูรณ์แท้

๒.๓ ความสำคัญและคุณค่าของความเป็นมารดาบิดา

๒.๓.๑ ความสำคัญของมารดาบิดา

มารดาบิดา เป็นผู้มีความสำคัญต่อสถาบันครอบครัวโดยฐานะเป็นผู้สร้างความมั่นคงและพัฒนาการของบุตร เป็นดั่งกลไกสำคัญในการนำครอบครัวไปสู่พัฒนาการทางสังคม ให้เกิดความสุขสงบเป็นสังคมอุดมคติที่ทุกคนปรารถนา ในทางตรงกันข้าม สถาบันครอบครัวมิได้เป็นเพียงสถานที่ก่อให้เกิดความสุขอย่างเดียว ถ้ามารดาบิดามีความบกพร่องต่อหน้าที่ของตน หรือไม่ได้กระทำหน้าที่

^{๖๖} อันเตवासิก คือ ผู้อยู่ในสำนัก, ภิกษุผู้ขออยู่ร่วมสำนัก หรือศิษย์ อันเตवासิกมี ๔ ประเภท คือ ๑. ปัพพชันเตवासิก ๒. อันเตवासิกในบรรพชา ๓. อุปสัมปพันเตवासิก ๔. อันเตवासิกในอุปัชฌาย์ ๕. นิสสัยนเตवासิก ๖. อันเตवासิกผู้เรียนธรรม. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๕.

ของตนแก่ครอบครัวเลย ครอบครัวย่อมเป็นดังสุสานที่ก่อกำเนิดความทุกข์ทั้งปวงให้แก่ทุกคนในครอบครัว รวมทั้งสังคมด้วย ดังเช่นกับไฟที่ไหม้เชื้อ ย่อมจะแผดเผาทุกสิ่งที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้น มารดาบิดาจึงเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของสังคม โดยเริ่มต้นที่ครอบครัว การเกิดขึ้นของครอบครัวนั้น ความปรารถนาของมารดาบิดา คือการปรารถนาจะมีบุตรธิดาเพื่อไว้สืบสกุลและสร้างความมั่นคงให้กับวงศ์ตระกูล

มารดาบิดาที่ไม่มีบุตร ย่อมมีความทุกข์ใจ เพราะบุตรธิดานั้นเป็นดังตัวแทนตนเองในวันหน้า การปรารถนาที่จะมีบุตรธิดา บางครั้งถึงกับมีการอ้อนวอนบนบานสานกล่าวต่อสิ่งที่ตนเองนับถือ เพื่อว่าจะได้บุตรดังที่ตนตั้งใจปรารถนา เพราะการที่ตนดำรงอยู่ในฐานะของมารดาบิดา ย่อมเป็นเสมือนสื่อที่นำไปสู่ความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้น ระหว่างฐานะของบุตรธิดาที่ตนเคยเป็นกับฐานะของมารดาบิดาที่กำลังจะเป็น เพราะในฐานะทั้งสองประการ ย่อมให้เหตุผลเกี่ยวกับบทบาทที่แตกต่างกัน และเป็นการยืนยันในหลักการที่ว่า ผู้ที่เป็นบุตรธิดาย่อมจะไม่เข้าใจถึงฐานะของมารดาบิดา แต่มารดาบิดาจะเป็นทั้งบุตรธิดาและเป็นมารดาบิดาในขณะเดียวกัน ดังนั้น ความเป็นครอบครัวจึงเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอันหนึ่งนำไปสู่การปรารถนาที่จะมีบุตรธิดาไว้เป็นทายาท สมดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในกรณีที่มาตราบิดาต้องการบุตรธิดาดังนี้ว่า “บัณฑิต ย่อมปรารถนาอติชาติบุตรและอนุชาติบุตร ไม่ปรารถนาอวชาติบุตร ซึ่งมีแต่ทำลายวงศ์ตระกูล”^{๖๗}

ประเด็นที่น่าสนใจคือว่า ทำไมมารดาบิดาปรารถนาจะมีบุตรธิดา ทั้งที่การปรารถนาดังกล่าวนั้นได้นำเอาความทุกข์มาให้ด้วย บางครั้งการได้มาซึ่งบุตรธิดาต้องแลกเปลี่ยนกับชีวิตที่สูญเสียไปของผู้ที่เป็นมารดาบิดา จากพระดำรัสข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงสถานะของมารดาบิดาว่าต้องเป็นบัณฑิต ประกอบด้วยความดี กล่าวโดยสรุปคือว่าเป็นผู้พร้อมที่จะรับภาระต่างๆ ในครอบครัว

การปรารถนาบุตรธิดา ทำไมมารดาบิดาผู้เป็นบัณฑิตจึงต้องการเพียงอภิชาติบุตรหรืออนุชาติบุตรเท่านั้น ทำไมจึงไม่ปรารถนาอวชาติบุตร ประเด็นดังกล่าวมีคำถามว่า แล้วมารดาบิดาที่เป็นพาลต้องการบุตรธิดาประเภทใด จากนั้นยังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า ถ้ามารดาบิดาคอนใดปฏิบัติตนเป็นบัณฑิต ย่อมได้บุตรธิดาที่เป็นคนดีดังปรารถนา แต่มารดาบิดาคอนใดประพฤตินเป็นคนพาล ไม่สร้างหลักฐานความมั่นคง ชาติศีลธรรม ย่อมได้บุตรธิดาที่มีลักษณะคล้ายกับตน ทั้งนี้เป็นการยืนยันถึงคุณลักษณะของมารดาบิดาที่มีผลในเชิงปฏิบัติต่อบุตรธิดาว่ามารดาบิดาต้องทำตนให้เป็นแบบอย่างก่อน จึงจะสมหวังในสิ่งที่ตนปรารถนา

ความเป็นผู้มีใจประเสริฐของมารดาบิดา จะแสดงสถานะที่ประเสริฐล้ำ คือว่าการได้บุตรธิดาจะเป็นบุคคลประเภทใดก็ตาม เป็นบุตรธิดาที่สร้างแต่ความเดือดร้อนนำความทุกข์มาให้ หรือเป็นบุตรธิดาที่สร้างแต่คุณความดีก็ตาม น้ำใจของผู้ที่เป็นมารดาบิดา ย่อมเห็นบุตรธิดาคือเลือดเนื้อของตนเอง คือชีวิตของตนเองเสมอ^{๖๘}

อนึ่ง แม้พระพุทธเจ้า ก็ทรงสรรเสริญสถานะความเป็นมารดาบิดาไว้หลายประการ ทั้งยังได้ตรัสยกย่องมารดาบิดาไว้ในฐานะพิเศษต่างๆ ดังความปรากฏในสพรหมกสูตรดังนี้ว่า

^{๖๗} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๗๔/๔๓๓.

^{๖๘} พระมหาภูเนตุ จันทร์จิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.๒๕๔๑.), หน้า ๓๓-๓๕.

คำว่า “พรหม” นี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า “บุรพาจารย์” นี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า “บุรพเทพ” นี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า “อาหุโนยบุคคล” นี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา ๒ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมารดาบิดามีอุปการะมากบำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตร^{๖๙}

พระพุทธพจน์บทนี้ ชี้ให้เห็นว่ามารดาบิดามีความสำคัญต่อบุตรธิดาในฐานะเป็นบุรพจารย์ชนทั้งยังตั้งอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคลของบุตรธิดา ฐานะพิเศษของมารดาบิดาที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงนี้จึงเป็นการประกาศความบริสุทธิ์ ความสามารถ และฐานะที่บุตรธิดาควรอภิเวทสักการบูชาอย่างสูงสุดในชีวิต

นัยแห่งพระดำรัสที่พระองค์ทรงประกาศฐานะมารดาบิดาไว้ก็เพื่อทรงแสดงความสำคัญและคุณค่าของมารดาบิดา เป็นการเชิดชูเกียรติคุณของมารดาบิดาให้สูงประเสริฐล้ำเพราะค่าที่ตนเป็นบุคคลชั้นนำในการสร้างสันติสุขให้แก่ครอบครัว ตลอดจนสังคมให้เกิดมีอย่างยั่งยืน ในรายละเอียดต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายฐานะสำคัญพร้อมแสดงคุณค่าของความเป็นมารดาบิดาดังนี้

๒.๓.๒ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นพระพรหม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นพระพรหมของบุตร โดยทรงเปรียบเทียบจากคุณธรรมเครื่องอยู่ของพรหมที่ต้องหมั่นภาวนาในพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

ในคัมภีร์อรรถกถา ได้กล่าวไว้ว่า “พรหม เป็นชื่อของผู้ประเสริฐที่สุด มารดาบิดาทั้งหลายจะไม่ละทิ้งภาวนา ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาในบุตรทั้งหลาย เหมือนท่าวมหาพรหมไม่ทิ้งภาวนา ๔ อย่าง”^{๗๐}

ในคัมภีร์มังคลัตถปิณี ได้กล่าวว่า “มารดาบิดาทั้ง ๒ นั้น ท่านเรียกว่า พรหม เพราะท่านมีความประพฤติเช่นกับพรหม เพราะได้พรหมวิหารในบุตรทั้งหลายครบ ๔ อย่าง ตามกาลเวลา”^{๗๑}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวคุณค่าของมารดาบิดาในฐานะพระพรหมของบุตรว่า “แม่เป็นพระพรหมของลูก หมายความว่า ไม่มีใครรักลูกยิ่งกว่าแม่กว่าพ่อ พรหมแปลว่า ผู้รัก ผู้มีเมตตา กรุณา ไม่มีใครมีความรักเมตตา กรุณา ยิ่งไปกว่าพ่อแม่ ดังนั้น พ่อแม่จึงเป็นพระพรหมของลูก คือ ผู้มีเมตตา กรุณาต่อลูกยิ่งกว่าใครๆ”^{๗๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายคุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นพระพรหมของบุตรว่า “เป็นพระพรหมของลูก โดยเป็นผู้ให้กำเนิด ทำให้ลูกได้ชีวิตนี้มาดูแลและเป็นอยู่ในโลก พร้อมทั้งบำรุงเลี้ยงให้เจริญเติบโตทั้งกายและใจ ด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และสังคหวัตถุ ๔ อย่าง คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา”^{๗๓}

^{๖๙} อัง. ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๗๐} ชุ.อิติ.อ. (ไทย) ๔๕/๖๗๐.

^{๗๑} มงค. (ไทย) ๒/๒๙๔/๒๐๐.

^{๗๒} พุทธทาสภิกขุ, แม่ที่ท่านยังไม่รู้จัก, หน้า ๒๐.

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๐-๓๑.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าววาทะของมารดาบิดาในฐานะเป็นพระพรหมของบุตรว่า “พ่อกับแม่ ที่เป็นต้นแบบอันแท้จริง ต้องเป็นผู้มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาพร้อม ในทางพระพุทธศาสนาเรียกคนที่เป็นแม่ว่า “พรหม” ของบุตรธิดา ชื่อว่าเป็นพรหม เพราะมีคุณธรรมของพรหม พรหม หมายถึง คนที่มีคุณธรรมที่ประการประจําใจ เช่น มีเมตตา ปราบณา ความสุข ความเจริญแก่ผู้อื่น มีกรุณา สงสาร อยากจะช่วยคนอื่นให้พ้นไปจากความทุกข์ความเดือดร้อน มีมุทิตา คือ ยินดีเพลินใจ ในเมื่อคนอื่นมีความสุข ความเจริญ มีความก้าวหน้าในชีวิตการทำงาน ส่วนอุเบกขานั้น เรียกว่า วางเฉย”^{๗๔}

จากข้อความที่กล่าวมา ทำให้เห็นว่ามารดาบิดาเป็นผู้ประเสริฐล้ำของบุตรธิดาในฐานะที่เป็นพระพรหมทางจิตวิญญาณของบุตรโดยมีพรหมวิหารธรรมเป็นเครื่องอยู่ตลอดชีวิต ไม่ว่าจะบุตรธิดาจะเป็นคนดีหรือไม่ หรือจะปฏิบัติต่อตนอย่างไรก็ตาม มารดาบิดาก็ยังเป็นพระพรหมของบุตรเสมอโดยมีคิดจะเปลี่ยนแปลงสภาพพิเศษนี้ตามการกระทำที่ผิดเพี้ยนของบุตรธิดาแม้แต่น้อย

อนึ่ง การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบมารดาบิดาว่าเป็นพระพรหมของบุตร (พรหมมาตาบิดา) ^{๗๕} เพราะคำว่า “พรหม” ในความหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ผู้ประเสริฐ ดังพระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบพระองค์เองว่าเป็นดังพรหม ^{๗๖} ทรงเรียกบุคคลที่ประพฤติดีงาม มีคุณธรรมที่สูงกว่าเป็นผู้มีต้นดังพรหม ^{๗๗} และทรงเรียกการประพฤติพระวินัยว่าเป็นการประพฤติพรหมจรรย์ ^{๗๘}

คำว่า พรหม ในความหมายของพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่ประเสริฐ สูงส่ง การที่มารดาบิดามีการประพฤติต่อบุตรด้วยจิตใจที่ดีงาม ยากที่บุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่บิดามารดาจะกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ ในฐานะของมารดาบิดาจึงเป็นผู้ประเสริฐ เป็นพระพรหมของบุตร ท่านปรารถนาให้บุตรธิดาพ้นทุกข์คอยสอดส่องถึงเหตุการณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมเสียอันพึงมีแก่บุตรธิดาเสมอ เมื่อใดที่ทราบว่ามีทุกข์เกิดขึ้นก็รีบชวนช่วยแก้ไขป้องกันจนสุดความสามารถ นี่คือน่ามีความกรุณาความสงสาร เมื่อเวลาที่บุตรธิดาประสบความสำเร็จในชีวิต เช่นจบการศึกษา หรือมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดีก็พลอยยินดีกับความสำเร็งนั้น เมื่อท่านได้ทราบว่าบุตรธิดามีความสุข ความเจริญตามสมควรแก่ฐานะแล้ว ก็ไม่เข้าไปจัดการแก้ไข หรือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญใจแก่บุตรธิดา แต่คอยเพ่งดูอยู่ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีจะได้ช่วยป้องกันแก้ไข หากใช้วางเฉยโดยมิได้ทำอะไร นี้เรียกว่าท่านมีอุเบกขา คือ ความวางเฉย มารดาบิดามีคุณธรรมคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาทั้ง ๔ นี้ประจําใจ จึงเรียกว่าเป็นพระพรหมของบุตร ^{๗๙}

^{๗๔} คณะศิษยานุศิษย์, **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ**, ท่านเจ้าคุณพระราชศีลาจารย์, (๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒), หน้า ๒๙.

^{๗๕} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๐/๑๖๘., มงคล. (บาลี) ๑/๒๕๕/๒๗๑.

^{๗๖} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๙๐/๓๓๑.

^{๗๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔/๔.

^{๗๘} ที.สี. (ไทย) ๔/๑๐๒/๕๙.

^{๗๙} พระณัฐพลชัย ฉนฺทสมโม (พิศแสนสุวรรณ), “ศึกษามารดาบิดาต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙-๓๐.

๒.๓.๓ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพเทพ

มารดาบิดาเป็นเทพองค์แรกของบุตรธิดา (บุรพเทพ) ก็เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีอุปการะก่อนกว่าเทพเหล่าอื่น ได้ประพฤติดนเช่นกับเทพคือไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความเจริญก้าวหน้าอย่างเดียว มารดาบิดาจะให้ภัยเสมอในเวลาทีบุตรกระทำการผิดพลาดต่อตนเองหรือต่อผู้อื่น คุณสมบัตินี้จึงทำให้มารดาบิดามีชื่อเรียกอย่างหนึ่งว่า วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ เพราะท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยใจที่บริสุทธิ์และคำนึงถึงประโยชน์แก่บุตรโดยส่วนเดียว เทพทั้งหลายนอกจากมารดาบิดาแล้ว ล้วนเป็นเทพที่ทำอุปการคุณต่อบุตรในภายหลังก่อนกว่ามารดาบิดาทั้งปวงจึงได้นามว่า ปัจฉาเทพ

อนึ่ง ในพระพุทธศาสนาได้จัดประเภทของเทพไว้ ๓ ประเภท^{๘๐} ดังนี้

๑) สมมุติเทพ หมายถึง เทพโดยยกย่องนับถือกันมาเป็นจารีตหรือเทพโดยมตียมรับของสาธารณชน ได้แก่ พระราชา พระราชโอรส

๒) อุบัติเทพ หมายถึง เทพโดยกำเนิด คือเกิดเป็นเทพ อยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่งตามบุญกรรมของตน เช่น เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นดุสิต รวมถึงพระพรหมทั้งหมด

๓) วิสุทธิเทพ หมายถึง เทพโดยความบริสุทธิ์ของตน คือเป็นผู้หมกกิเลสเศร้าหมองด้วยการบรรลูลोकตรธรรมแล้ว ได้แก่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งปวง^{๘๑}

ในมังคลัตถปิณี ท่านได้พรรณนาบทบาทของมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพเทพของบุตรไว้อย่างน่าศึกษาดังนี้

๑) แสดงโลกนี้แก่บุตร (อิมสส โลกสส ทสเสตารโ) ^{๘๒} หมายถึง มารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา เป็นผู้ให้ชีวิต กล่าวคือ เป็นผู้ให้โอกาสที่จะให้บุตรธิดาได้พบกับโลกใหม่โดยการเลี้ยงดูรักษา มิให้ได้รับความลำบาก รวมทั้งการอบรมจิตใจให้ปราศจากสิ่งเศร้าหมองที่เป็นปัจจัยทำให้ตกไปสู่อำนาจไผ่ต่ำ ถ้ามารดาบิดาไม่มีความประสงค์จะให้ชีวิตปรากฏอยู่ในโลกต่อไป บุตรนั้นย่อมจะถูกทำลายทิ้งไปเมื่อยังอยู่ในครรภ์ หรือหลังจากที่คลอดออกมาจากครรภ์แล้ว แม้ว่าจะมีความผิดปกติทางชีวภาพหรือจิตใจก็ตาม ท่านก็ได้ปล่อยทอดทิ้งให้ได้รับความทุกข์ลำบากใดๆ ทั้งสิ้น ^{๘๓}

๒) คุ้มครองรักษา (ปุตตานํ อापทกา โปสกา) ^{๘๔} หมายถึง มารดาบิดา ได้ทำหน้าที่เป็นเกราะคุ้มภัยและป้องกันอันตรายมิให้แก่บุตรนับตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เผ้าทะนุถนอมดังคำกล่าวที่ว่า “รักษายิ่งกว่าไปในหิน” เพื่อให้บุตรรอดพ้นจากภัยอันตราย ยอมแม้แต่จะทำบาปเพื่อรักษาชีวิตของบุตรตนเองไว้ มีความรักความปรารถนาดีต่อบุตรเสมอ สละสิ่งของๆ ตนให้แก่บุตรไว้เพื่อเป็นเครื่องประคองชีวิตให้มีความสะดวกสบาย กระทั่งยอมสละได้แม้กระทั่งชีวิตของตนเองเพื่อให้บุตรได้อยู่รอดปลอดภัยเมื่อคราวที่บุตรประสบปัญหาอย่างร้ายแรงในชีวิต ทั้งนี้เพื่อความสุขและความยั่งยืนในชีวิตของบุตรนั่นเอง

^{๘๐} ชู.จ. (ไทย) ๓๐/๒๑๔/๘๕.

^{๘๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๓๒๙.

^{๘๒} มงคล. (บาลี) ๑/๒๙๖/๒๗๒., มงคล. (ไทย) ๑/๒/๒๙๖/๒๐๔.

^{๘๓} พระมหาภูเณศ จันทร์จิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, หน้า ๔๑.

^{๘๔} มงคล. (บาลี) ๑/๒๙๖/๒๗๒., มงคล. (ไทย) ๑/๒/๒๙๖/๒๐๔.

๓) ให้อภัย หมายถึง การไม่ถือโทษโกรธเคืองในยามที่บุตรทำสิ่งขัดเคืองต่อตน ในบรรดาการให้ทั้งปวง การให้อภัยแก่ผู้อื่นเป็นการให้ที่ยากที่สุด ในดวงตาของมารดาบิดาที่มีต่อบุตรธิดามองว่าบุตรของตนย่อมมีความบริสุทธิ์อยู่เสมอ เป็นผู้ที่ไม่มีความผิดอะไร แต่เมื่อคราใดที่บุตรทำผิดก็จะทำการณ์โดยพิจารณาโทษอย่างมีเมตตาจิต มีความปรารถนาที่จะเปลื้องทุกข์ออกจากชีวิตของบุตรพร้อมกับคลี่คลายปัญหา ตลอดจนคอยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผิดพลาดที่บุตรได้กระทำ ให้เวลาบุตรได้มีโอกาสแก้ไขความผิดที่ตนดำเนินไปอย่างผิดทางให้กลับขึ้นมาสู่หนทางที่ดั่งงามต่อไป

จะเห็นได้ว่า มารดาบิดาเป็นบุคคลคู่แรกที่ได้ให้ชีวิตใหม่แก่บุตร พร้อมคอยปกป้องคุ้มครอง รักษาให้บุตรได้มีชีวิตรอดปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง เมื่อยามที่บุตรเกิดเดินทางผิดหลงทำในสิ่งที่เป็นความเสียหายต่อตนเองหรือผู้อื่นก็พร้อมที่จะให้อภัยแก่บุตรเสมอ คุณสมบัติทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเครื่องชี้วัดว่ามารดาบิดาดำรงอยู่ในฐานะเป็นบุรพเทพของบุตรธิดาโดยแท้

๒.๓.๔ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพาจารย์

มารดาบิดาได้สมญานามว่า “บุรพาจารย์” ของบุตรธิดา เพราะท่านเป็นอาจารย์คนแรกคือ อาจารย์ต้นของบุตร คือมีความเอื้อเฟื้อ เอาใจใส่บุตร โดยเอาใจท่านไปใส่ใจบุตร เอาใจบุตรไปใส่ใจท่าน ทำหน้าที่สั่งสอนบุตรมาก่อนอาจารย์อื่นๆ

ในคัมภีร์อรรกถา ได้อธิบายมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพาจารย์ของบุตรธิดาไว้อย่างน่าสนใจว่า “มารดาบิดา เมื่อจะให้บุตรสำเหนียก ก็กล่าวว่า เจ้าจงยินอย่างนี้ จงเคี้ยวอย่างนี้ จงกินอย่างนี้ คนนี้ เจ้าควรเรียกว่าพ่อ คนนี้ควรเรียกว่าพี่ชาย น้องชาย คนนี้ควรเรียกว่าพี่สาว น้องสาว สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ที่โน้นควรเข้าไป ที่โน้นไม่ควรเข้าไป”^{๘๕} เป็นต้น

ส่วน **ในคัมภีร์มังคลัตถปิณี** อธิบายไว้ว่า “เพราะมารดาบิดาเหล่านั้น ยังบุตรให้ยึดถือให้สำเหนียกอยู่ จำเดิมแต่เวลาที่บุตรเกิด ด้วยนัยเป็นต้นว่า “จงนั่งอย่างนี้ ยืนอย่างนี้” และว่า “คนนี้เจ้าควรเรียกว่า “พ่อ” ฉะนั้น มารดาบิดา ท่านจึงเรียกว่า บุรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์ก่อนอาจารย์ทั้งหมด”^{๘๖}

มารดาบิดานั้นเองเป็นอาจารย์คนแรก พุดกันง่ายๆ ก็คือว่า สอนลูกตั้งแต่ให้ดูนม ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ สอนให้ทำกิจทุกอย่างตั้งแต่เริ่มออกมาดูโลกนี้ ซึ่งเป็นการสอนวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างมนุษย์ ทั้งการยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่มน้ำ ทำ พูด คิด กล่าวได้ว่าสอนทุกอริยาบถในการดำเนินชีวิตกันเลยทีเดียว ดังนั้น มารดาบิดาจึงเป็นผู้มีอิทธิพลต่อบุตรในฐานะเป็นอาจารย์สำคัญคนแรก^{๘๗}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวคุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพาจารย์ของบุตรไว้ว่า “เป็นบุรพาจารย์ของลูก โดยเป็นอาจารย์คนแรกหรือครูต้น ผู้อบรมสั่งสอนให้รู้จักวิธีการที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน เริ่มตั้งแต่วิถีกินอยู่ หลับนอน ขับถ่าย หัดยืน หัดเดิน หัดพูดปราศรัย รู้วิธีสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้อื่น นำลูกเข้าสู่สังคมมนุษย์ ตลอดจนวิธีดำเนินชีวิตที่ดั่งงามฝึกฝนความคิดและคุณธรรมก่อนอาจารย์อื่นใด”^{๘๘}

^{๘๕} ชุ.อิตติ.อ. (ไทย) ๔๕/๖๗๑-๖๗๒.

^{๘๖} มงค.ล. (ไทย) ๑/๒/๒๙๔/๒๐๑-๒๐๒.

^{๘๗} พันโท สุนทร อ่อนนาค, “การศึกษาเรื่อง “การบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙.

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล**, หน้า ๓๑.

ดังนั้น มารดาบิดาจึงถือว่าเป็นครูคนแรกของบุตร เพราะเป็นผู้สอนบุตรก่อนใครทั้งปวง ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโต โดยเรื่องที่มารดาบิดาสอนก็เป็นเรื่องจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของบุตรทั้งในเรื่องการสื่อสาร การศึกษา ความรับผิดชอบ ตลอดจนความสัมพันธ์กับผู้คนในสังคม เช่น

๑) สอนภาษา เมื่อบุตรเริ่มหัดพูด มารดาบิดาเป็นคนแรกที่สอนให้บุตรรู้จักภาษาพูด เริ่มจากหัดพูดเรียกชื่อคนที่อยู่ใกล้ตัว เช่นหัดเรียก พ่อ แม่ พี่ ป้า น้า อา น้อง แมว หมา เป็นต้น ด้วยภาษาที่สุภาพ ไพเราะเสนาะโสต ไม่แสลงหู อันเหมาะสมกับบุคคลและเวลา ประกอบด้วยประโยชน์ชูกำลังใจผู้ฟังให้ชื่นบาน และคำอันเป็นที่รักของครอบครัว

๒) สอนการดำเนินชีวิต ได้แก่ การสอนเกี่ยวกับคุณค่าในชีวิตของมนุษย์ เช่นมรรยาททางสังคม กล่าวคือ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การรับประทานอาหาร การแต่งกาย การดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของตนเอง แนวชีวิตในการอยู่ร่วมกับสังคม การสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำก็อบรมสั่งสอนให้รู้จักบาปบุญ คุณโทษ เพื่อให้บุตรจะได้มีชีวิตที่ดีและเพื่อให้มีความสมดุลระหว่างวิถีชีวิตกับความจำเป็นไปแห่งสังคมดำเนินควบคู่กันไป ครั้นเติบโตขึ้นก็จะได้มีพื้นฐานในการเรียนรู้ต่อไป ภายนอกและเหมาะต่อการรับรู้สิ่งใหม่จากครูอาจารย์คนอื่นๆ ต่อไป

บทบาทหรือภาระของมารดาบิดาในฐานะเป็นบูรพาจารย์ของบุตรธิดาตามที่กล่าวมานั้น ได้บ่งชี้ชัดว่าท่านเป็นครูคนแรกของบุตรโดยได้อบรมสั่งสอนคุณธรรมและจริยธรรมขั้นพื้นฐานก่อนครูทั้งปวงในโลก ทั้งยังคอยสังเกตและเร่งสร้างพัฒนาการของบุตรให้มีความมั่นคง เข้มแข็ง และมีหลักในการดำเนินชีวิตที่ดีงามในสังคมต่อไป

๒.๓.๕ คุณค่าของมารดาบิดาในฐานะเป็นอาหุไนยบุคคล

พระอรหันต์และท่านผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ได้สมญาว่า อาหุไนยบุคคล คือ เป็นผู้ควรรับของค้ำับและนมัสการซึ่งผู้หวังบุญนำมาบูชาแต่โดยเฉพาะในที่นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คือเป็นผู้ควรรับของค้ำับและนมัสการของลูก หรือควรที่จะลูกจะพึงค้ำับและนมัสการ เพราะท่านทำหน้าที่แก่ลูก ๔ สถาน คือ

๑) มีอุปการะมากแก่บุตร (บุตรานํ พหุการา) มารดาบิดาได้ทำอุปการะเลี้ยงดูบุตรไว้เป็นอันมาก และเป็นภารกิจอันทำได้ยาก ซึ่งบุคคลอื่นไม่อาจทำแก่เราได้อย่างท่าน

๒) เป็นพระเดชพระคุณของบุตร (บุตรานํ โปสกา อาปาทกา) คือ มารดาบิดาเป็นพระเดชให้ความอบอุ่นแก่เรา เช่น คอยกันความเจ็บเหงาและเปล่าเปลี่ยวว่าเหวใจ คอยป้องกันภัยอันตรายที่จะมาบีฑาให้เราไว้ใจหายกลัว และเมื่อเราทำความชั่วท่านก็ว่ากล่าวขู่เชิญเพื่อมิให้เราทำความชั่วอีก ซึ่งเป็นการแสดงเดชแผดเผาความชั่วและต้อนเราให้เข้าหาความดี ท่านยังเป็นพระคุณปลอบเราให้ดีใจ เช่น คอยเอาอกเอาใจในคราวที่เราเจ็บไข้ได้ทุกข์ มิให้โศกเศร้าทุกขร้อน ชวนให้หรรษา ร่าเริงบันเทิงใจให้ระรื่นชื่นใจ

๓) เป็นก้อนบุญก้อนคุณของบุตร (บุตรานํ ปุณณกเขตติ) เมื่อบุตรปฏิบัติชอบในท่าน การปฏิบัติชอบนั้นย่อมมีผลมาก เหมือนการปฏิบัติชอบในพระอรหันต์ และเป็นผู้มีคุณที่เราควรบำรุงรักษาให้ดีเหมือนไฟ ซึ่งมีแต่จะให้เจริญรุ่งเรือง ดังนั้น เมื่อเราปฏิบัติชอบแก่ท่านแล้วท่านจึงเป็นดังก้อนบุญก้อนคุณของเราแท้

๔) เป็นผู้ควรของค้ำับและนมัสการของบุตร (บุตรานํ อาหุเนยยา) เครื่องสักการะมีข้าวต้ม ข้าวสวย ของควรเคี้ยว น้ำกินน้ำใช้ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม เตียงตั้งผูกหมอน น้ำอบน้ำหอมและสบู่เป็น

เครื่องฟอกตัว น้ำเย็นน้ำอุ่นสำหรับอาบ ล้างเท้าเช็ดเท้า นวดพื้นตัดตัว เป็นต้น ชื่อว่าของค่านับ อป-
 ฌายนกรรม คืออ่อนน้อม ถ่อมตัว กราบไหว้ ลูกขึ้นต้อนรับ ให้ที่นั่ง หลีกให้ทาง ทำความเคารพ นับถือ
 และบูชา ชื่อว่านมัสการ^{๘๙} มารดาบิดาของเราควรได้รับของค่านับและการนมัสการจากบุตร เพราะ
 ท่านทำหน้าที่แก่เรามาโดยครบถ้วน เป็นบ่อเกิดแห่งอุปการคุณ หรือเกื้อกูลแก่บุญคุณเป็นนาบุญนา
 กุศลของบุตร

สรุปได้ว่า ในพระพุทธศาสนา มารดาบิดาถูกยกย่องด้วยฐานะสูงเป็นพิเศษ โดย
 เปรียบเทียบเป็นพรหม เพราะท่านใช้พรหมวิหารธรรม ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ใน
 การเลี้ยงดูบุตรธิดา เป็นบุรพเทพ เพราะท่านแสดงโลกนี้ ค้ำครอง ให้อภัย และเป็นนายประกันแก่
 บุตรก่อนใครอื่น เป็นบูรพาจารย์ เพราะท่านสอนภาษาคำพูด และสอนมรรยาทแก่บุตรก่อนใครอื่น
 และเป็นอาหุไนยบุคคล หรือพระอรหันต์ของบุตรธิดา เพราะท่านมีอุปการะมาก เป็นพระเดชพระคุณ
 เป็นก้อนบุญก้อนคุณ และเป็นผู้ควรรับของค่านับและนมัสการของบุตรธิดา จากฐานะพิเศษดังกล่าว
 มารดาบิดาจึงเป็นผู้ควรได้รับการปฏิบัติจากบุตรธิดาโดยมีต้องสงสัยแต่ประการใด^{๙๐}

๒.๓.๖ มาตรฐานการชีวิตระดับบุญคุณของมารดาบิดา

นักการศึกษาหลายท่านได้คิดค้นรูปแบบการตั้งกรอบเกณฑ์ชีวิตบุญคุณของมารดาบิดา
 โดยมีจุดประสงค์เพื่อกำหนดระดับบุญคุณของมารดาบิดาให้ชัดไปต่างแผนกว่าใครมีคุณมากกว่ากัน
 ซึ่งตั้งข้อสังเกตจากการแสดงบทบาทบ้าง หน้าที่บ้างทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมของมารดาบิดาที่
 มุ่งกระทำต่อบุตรธิดานับตั้งแต่ตั้งครรภ์กระทั่งออกมาลืมตาที่ศานาตุโลก

นักการศึกษาบางกลุ่มมุ่งหาคำตอบโดยกำหนดเกณฑ์ชีวิตบุญคุณที่จริยธรรมเชิงประจักษ์เป็น
 สำคัญพร้อมระบุว่ามารดามีคุณมากกว่าบิดา เพราะเป็นผู้กระทำกิจที่ทำได้ยากยิ่งซึ่งบิดาไม่สามารถ
 กระทำได้ เช่น การตั้งครรภ์ โดยมารดาจะต้องเป็นผู้เสียสละ ยอมเหนื่อยยากลำบากในการดูแลครรภ์
 ตลอดเก้าเดือนบ้าง สิบเดือนบ้าง กระทั่งคลอดบุตรออกมาแล้ว ยังต้องคอยเป็นผู้ให้นมลูก ให้ความ
 อบอุ่น ตลอดจนดูแล สั่งสอนสิ่งนั้นสิ่งนี้แก่บุตรอยู่เป็นนิตย์

ในขณะที่นักการศึกษาบางกลุ่มมุ่งหาคำตอบโดยพิจารณาไปที่คุณธรรมเชิงสำนึกพิเศษ
 เป็นกรอบกำหนดในการวัดระดับบุญคุณ โดยเชื่อว่า มารดาแม้จะเป็นผู้ทำกิจที่ยากกว่าบิดาก็จริง แต่ถ้า
 เมื่อคลอดบุตรออกมาแล้วกลับทอดทิ้ง หรือไม่ใส่ใจเลี้ยงดู ปล่อยให้ตกเป็นภาระของบิดาฝ่ายเดียว ก็
 นับว่าเป็นมารดาเพียงแต่ชื่อตามที่ชาวโลกบัญญัติขึ้นเท่านั้น หาได้เป็นมารดาที่แท้จริงไม่ ส่วนในทาง
 กลับกันหากบิดาไม่รับธุระใส่ใจในการเลี้ยงดูบุตรธิดาแล้ว ก็นับว่ายังไม่มีบุญคุณต่อบุตรธิดาเลยเช่นกัน

ดังนั้น แนวคิดในการวัดระดับบุญคุณของมารดาบิดา นักการศึกษาทั้งหลายจึงยกความมี
 ปฏิสัมพันธ์หรือจริยธรรมที่เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์กับคุณธรรมที่เป็นนามธรรมเชิงสำนึกพิเศษขึ้น
 เป็นเครื่องพิจารณาเพื่อตีกรอบเกณฑ์กำหนดในการวัดระดับบุญคุณของมารดาบิดา

^{๘๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิตฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา
 , ๒๕๒๘) หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

^{๙๐} โกวิท ราชวงศ์, “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูตเวทีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนคติของ
 คนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

อย่างไรก็ตาม ปัญหาทางจริยธรรมว่าด้วยเรื่องการวัดระดับบุญคุณของมารดากับบิดานั้น ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ในแวดวงการศึกษา และนักการศึกษาทั้งหลายพยายามค้นหาคำตอบกันว่า ระหว่างมารดากับบิดาใครมีบุญคุณมากกว่ากัน หากจะวัดหาค่ากะเกณฑ์ประมาณบุญคุณนั้นจะเอา มาตรฐานอะไรเป็นเครื่องชี้วัด หรือมีรูปแบบใดในการวัดระดับบุญคุณ ประเด็นดังกล่าวนี้มีท่านผู้รู้ได้ แสดงทัศนะพร้อมทั้งวินิจฉัยไว้อย่างน่าสนใจ ผู้วิจัยใคร่ขอยกทัศนะของท่านเหล่านั้นมานำเสนอในงานวิจัย ดังต่อไปนี้

ในปฏิภาณทุกนิบาต อังคตตรนิกาย ท่านกล่าวว่า "บรรดามารดาบิดา มารดาเท่านั้น มีอุปการะมากกว่า เหตุนี้ พระอาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวจะอย่าช้าช้าสำหรับมารดาเท่านั้นเท่านั้น เพราะมารดาเป็นผู้อันบุตรจะพึงทำตอบแทน โดยความเป็นประธาน"^{๙๑}

จากข้อความข้างต้น ทำให้ทราบว่า พระภิกษุเจ้าจารย์ได้ให้ความสำคัญแก่มารดามากกว่าบิดา โดยมุ่งถึงพระพุทธดำรัสที่ทรงตรัสว่า “บุตรพึงบำรุงมารดาจนจะงอปปาชา”^{๙๒} เพื่อให้เห็นว่ามารดา มีความสำคัญต่อบุตรเป็นอย่างมากตั้งแต่แรกเริ่มปฏิสนธิจนออกมาจากครรภ์ตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างสูง ดังนั้น มติของพระภิกษุเจ้าจารย์จึงลงความเห็น ว่า มารดามีอุปการะมากกว่า บิดาที่บุตรพึงบำรุงดูแลใส่ใจปฏิบัติอย่างสูงในชีวิต

ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า “บรรดามารดาบิดาทั้ง ๒ นั้น มารดาเท่านั้น เป็นผู้ทำกิจที่ยากยิ่ง (กว่าบิดา)”^{๙๓}

จากข้อความข้างต้น ทำให้พิจารณาเห็นว่า มารดาเป็นผู้กระทำกิจที่ยากยิ่งกว่าบิดาในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดเพราะต้องอุ้มท้อง จนกระทั่งเลี้ยงดูบุตรธิดาอยู่ไม่ห่าง ลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นเครื่องประกาศชี้ชัดทั้งโดยตรงและโดยอ้อมว่ามารดามีคุณมากกว่าบิดาโดยวัดจากบทบาทที่มารดาใน กระทำ ทั้งยังเป็นผู้รับภาระหนักกว่าบิดานับตั้งแต่บุตรธิดาเกิดในครรภ์จนออกมาลืมตาที่ศานาตุโลก

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการวัดระดับบุญคุณของมารดาบิดาไว้ว่า “ถ้าพูดกันว่า ในฐานะใครจะมีบุญคุณมากกว่ากัน ตั้งปัญหาว่าใครจะมีบุญคุณมากกว่ากัน ขอตอบว่า เท่ากัน มันคนละอย่าง มันเท่ากัน ไม่มีใครมากกว่ากัน บุญคุณพ่อกับบุญคุณแม่ไม่เหมือนกัน แต่ที่จะวัดจะ ตวงมาน้อยเท่ากัน ถือว่าพ่อกับแม่นี้มีบุญคุณเท่ากัน แล้วมันสัมพันธ์กันอย่างที่แยกกันไม่ได้”^{๙๔}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความสำคัญและแสดงระดับบุญคุณของมารดาบิดาว่าเท่ากันในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดเหมือนกัน ไม่มีอะไรเป็นเครื่องกำหนดวัดดวงระดับบุญคุณของมารดาบิดาได้ เนื่องด้วยการเกิดมาของบุตรนั้นย่อมอาศัยทั้งมารดาและบิดา ดังนั้น ระดับบุญคุณของมารดาบิดาจึงเท่ากัน

พระราชปัญญาสุธี (อุทัย ภาโณทโย) ได้แสดงทัศนะในปัญหาการวัดระดับบุญคุณของมารดาบิดาไว้อย่างน่าศึกษาว่า “พระพุทธานุศาสน์ถือว่า ทั้งมารดาและบิดาต่างก็มีบุญคุณต่อบุตรธิดา การจะบอกว่าใครมีบุญคุณมากกว่ากันต้องพิจารณาจากหลายองค์ประกอบ มีหลักให้พิจารณาคร่าวๆ

^{๙๑} หุทงคุดตรนิกาย มาตาปิตุณ มาตา ว พุทการตาติ ตสสาเยว ปชานภาเวณ ปฏิภาตพพตดา ทกขินธัสสุภูม วทนตีติ วุตตํ ฯ มงคล. (บาลี) ๑/๒๙๘/๒๗๔.

^{๙๒} ดูรายละเอียดใน อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๗-๗๘.

^{๙๓} เตสุ มาตา ว พุทการการิกา. ดูรายละเอียดใน มงคล. (บาลี) ๑/๒๙๒/๒๖๗.

^{๙๔} พุทธทาสภิกขุ, แม่ที่ท่านยังไม่รู้จัก, หน้า ๒๔.

ว่า ใครมีบุญคุณมากนั้น ต้องดูที่การได้ทำอุปการะต่อบุตรธิดา ในขั้นตอนการให้กำเนิดนั้นเห็นได้ว่า ทั้งมารดาและบิดาต่างก็มีบุญคุณทั้งคู่ แต่ในช่วงการเลี้ยงดูอาจมีบางครอบครัวที่ไม่ได้อยู่ทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรธิดาพร้อมๆ กัน สำหรับคำถามว่า ระหว่างมารดากับบิดานี้ ใครรับภาระหนักกว่ากัน ข้อนี้เห็นสมควรพิจารณาว่า มารดาเป็นผู้รับภาระหนักกว่าบิดา^{๙๕}

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์ได้อธิบายบุญคุณของมารดาและบิดาไว้อย่างกว้างๆ โดยเบื้องต้นได้ตั้งมติว่า ทั้งมารดาและบิดาเป็นผู้มีบุญคุณต่อบุตรธิดาโดยเท่าเทียมกันในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิด หากจะวัดระดับบุญคุณใครมากกว่ากันนั้นต้องพิจารณาที่บริบทหรือบทบาท ทำที่ที่มารดาบิดาแสดงต่อบุตรธิดาว่าตนกระทำอุปการะต่อบุตรธิดามากน้อยเพียงใด แต่ถ้าจะวัดระดับบุญคุณว่าด้วยเรื่องการรับภาระธิดา ระหว่างมารดากับบิดาใครรับภาระหนักกว่ากัน ท่านได้ให้ความเห็นอย่างตรงไปตรงว่ามารดาเป็นผู้รับภาระมากกว่าบิดา เพราะมารดาเป็นเพศหญิง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มาตุคาม” มีความทุกข์ที่แบกรับหนักกว่าบิดาตั้งแต่ก่อนมีบุตรจนตลอดบุตร ซึ่งในอาเวณิกทุกขสูตร ได้แสดงไว้ชัดถึงความทุกข์ที่ติดตามตัวของมาตุคาม ๕ ประการ ดังนี้

- ๑) มาตุคามในโลกนี้ยังเป็นวัยรุ่น ไปอยู่กับตระกูลสามี ห่างจากหมู่ญาติ
- ๒) มาตุคามมีระดู (อยู่ในวัยเจริญพันธุ์)
- ๓) มาตุคามมีครรภ์
- ๔) มาตุคามคลอดบุตรธิดา
- ๕) มาตุคามบำเรอบุรุษ^{๙๖}

และ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ความทุกข์ ๕ ประการนี้ เป็นทุกข์เฉพาะบุคคลที่เกิดเป็นสตรีเท่านั้น ไม่ใช่ทุกข์ที่จะเกิดกับบุรุษ^{๙๗}

วคิน อินทสระ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับปัญหาเรื่องมารดาบิดาใครมีคุณมากกว่ากันไว้ว่า “ตามความเข้าใจของข้าพเจ้าเห็นว่าแล้วแต่กรณี แล้วแต่บุคคล ซึ่งไม่เหมือนกัน บางคนมารดามีบุญคุณมากกว่า บางคนบิดามีบุญคุณมากกว่า บางคนก็มีเสมอๆ กัน แล้วแต่องค์ประกอบและสิ่งแวดล้อม เรื่องอย่างนี้ตอบเป็น เอกังสพยากรณ์ (ยืนยันข้างเดียวไม่ได้) ต้องแยกตอบจึงจะถูกมากกว่า คือพิจารณาเป็นรายๆ ไป”^{๙๘}

จากข้อความดังกล่าว มีจุดที่น่าสนใจคือ ท่านตอบโดยไม่กำหนดตายตัวให้ชัดไปที่ใครคนใดคนหนึ่งว่ามีคุณมากกว่ากัน แต่ท่านให้พิจารณาจากภาพรวมของบทบาท หน้าที่ หรือองค์ประกอบต่างๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่มารดาบิดาเป็นผู้จัดสรรให้เอื้อต่อการการเจริญเติบโตที่ดีของบุตรได้มากน้อยเพียงใด ท่านจึงยกระดับบุญคุณไปที่ความสามารถของมารดาบิดาว่ามีความเอาใจใส่ดูแลบุตรมากน้อยเพียงใด เพราะบางที่มารดาแม้คลอดบุตรมาแล้วกลับไม่เหลียวดูแลใส่ใจ ปล่อยให้ตกเป็นภาระของบิดาฝ่ายเดียว หรือบิดากลับทอดทิ้งธิดาไม่ใส่ใจดูแลบุตรของตน ปล่อยให้ตกเป็นภาระของ

^{๙๕} พระราชปัญญาสุธี (อุทัย ฉาโณทโย ป.ธ.๙), พระเลี้ยงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๙๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๒/๓๑๔-๓๑๕.

^{๙๗} ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๙/๔/๒/๖๙.

^{๙๘} วคิน อินทสระ, บุคคลผู้หาได้ยากในโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒-๑๓.

มารดาถ่ายเดี่ยว ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้จึงทำให้ท่านได้แสดงกรอบกำหนดในการวัดระดับบุญคุณโดยมุ่งไปที่การกระทำหน้าที่ของมารดาบิดาต่อบุตรธิดาว่ามีมากน้อยต่างกันเพียงใด โดยพิจารณาเป็นรายบุคคลไป

ดังนั้น การจะยุติในการกำหนดวัดระดับบุญคุณของมารดาบิดาว่าใครมีมากกว่ากันนั้นจึงเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาแยกกันเป็นแต่ละกรณี หากพิจารณาในกรอบจริยธรรมเชิงประจักษ์ของมารดาและบิดาในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดแล้ว ย่อมกำหนดชี้ชัดตายตัวไม่ได้ว่าระหว่างมารดากับบิดาใครมีบุญคุณต่อบุตรธิดามากกว่ากัน เนื่องจากว่าบุตรธิดาจะต้องอาศัยทั้งมารดาและบิดามาเกิด แต่หากพิจารณาในกรอบคุณธรรมเชิงสำนึกพิเศษของมารดาและบิดาในฐานะเป็นผู้อบรม เลี้ยงดู สั่งสอนเมื่อคราวที่บุตรธิดาออกมาทัศนาคูโลกแล้ว ถ้ามารดามีจิตสำนึกเลี้ยงดูบุตรธิดาอยู่ฝ่ายเดียวโดยที่บิดาไม่เอาธุระใส่ใจ มารดาก็นับว่ามีคุณมากกว่าบิดา แต่ในทางกลับกันหากมารดาไม่เอาธุระเอาใจใส่ดูแลบุตรกลับทอดทิ้งให้ตกเป็นภาระรับผิดชอบของบิดาฝ่ายเดียว แม้มารดาจะเป็นผู้อุ้มท้องและคลอดบุตรมาก็ตาม แต่ก็ยังไม่แน่ว่าเป็นผู้มีบุญคุณเหนือกว่าบิดา

อย่างไรก็ตาม หากมารดาบิดามีชีวิตยืนยาวทั้งสองคนและเลี้ยงดูบุตรมาด้วยกัน ที่ปรากฏให้ง่ายก็คือมารดาได้ทำกิจเกี่ยวกับบุตรมากและทำสิ่งที่ได้ยาก^{๙๙} กว่าบิดา เมื่อเป็นอย่างนี้ ภาระหน้าที่ว่าด้วยเรื่องการรับภาระในการเลี้ยงดูบุตรธิดา มารดาเท่านั้นนับว่าเป็นผู้รับภาระหนักกว่าบิดาโดยไม่ต้องสงสัย

๒.๔ หน้าที่ของมารดาบิดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา

หน้าที่ เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ปฏิบัติปรากฏสถานะทางสังคม และทำให้บุคคลในสังคมยอมรับบทบาทที่เป็นอยู่ เพราะว่า ความเป็นผู้มีหน้าที่ย่อมจะยืนยันถึงความสมบูรณ์ในภาวะที่ครบถ้วนของแต่ละบุคคล เช่น หน้าที่ของมารดาบิดา ย่อมแสดงถึงครอบครัวที่อบอุ่นประกอบด้วยความสุข หน้าที่ของบุตรธิดา ย่อมแสดงความภูมิใจและความสุขใจของมารดาบิดา^{๑๐๐} ความสัมพันธ์ระหว่างมารดาบิดาและบุตรธิดาจึงเกิดความแน่นแฟ้นขึ้นโดยมี “หน้าที่” เป็นจุดเชื่อม

ดังนั้น ปัจจัยที่สามารถยึดโยงความรักและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดาให้มั่นคงเสถียรภาพจนนำไปสู่การสร้างครอบครัวที่อบอุ่นได้อย่างแท้จริงนั้น มารดาบิดาและบุตรธิดาจะต้องรู้จัก “หน้าที่” ของกันและกัน เมื่อรู้จักหน้าที่ของกันและกันแล้ว จะต้องยึดถือปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักการพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังด้วย จึงจะสามารถสร้างครอบครัวที่สุขสันต์ ดีงาม และตั้งหลักฐานของครอบครัวให้มีความมั่นคง เข้มแข็งได้ โดยอยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของกันและกัน เมื่อทำได้อย่างนี้ก็เท่ากับว่าได้สร้าง “ครอบครัวต้นแบบ” ให้มีฐานะปรากฏทางสังคมภายใต้ความรับผิดชอบของมารดาบิดาและบุตรธิดาที่รู้จักและตระหนักใน “หน้าที่” ของตน

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้นิยามความหมายของหน้าที่ไว้ว่า “หน้าที่ หมายถึง กิจที่จะต้องทำด้วยความรับผิดชอบ”^{๑๐๑}

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๑๐๐} พระมหาภูเนตุ จันทร์จิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, หน้า ๘.

^{๑๐๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๒๘๙.

ฐานะของมารดาบิดาได้เริ่มขึ้นนับตั้งแต่บุตรธิดามาปฏิสนธิในครรภ์ เมื่อฐานะความเป็นมารดาบิดาปรากฏ หน้าที่ที่มารดาบิดาจะต้องรับผิดชอบร่วมกันคือต้องเลี้ยงดูบุตรธิดา โดยจุดเริ่มนั้นมารดาจะต้องรักษาครรภ์และพึงระวังในการปฏิบัติตนมิให้ครรภ์ถูกสิ่งใดมากระทบกระทั่งในทุกอิริยาบถกล่าวคือ ยืน เดิน นั่ง นอน ต้องคอยระวังอยู่เสมอ อีกทั้งจะต้องรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ไม่แสลงและเป็นพิษต่อครรภ์ ทั้งยังต้องลดการทำกิจการทุกอย่างภายในบ้าน เพื่อป้องกันการกระทบกระเทือนของครรภ์อันอาจเกิดอันตรายได้จากการกระทำกิจการภายในบ้าน เพื่อบำรุงลูกน้อยให้มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง

ในขณะเดียวกัน ความปรากฏฐานะแห่งบิดา ในช่วงเวลาที่ภรรยาตั้งครรภ์อยู่นี้ ผู้ที่เป็นบิดาถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมาก เพราะจะต้องคอยเป็นผู้ขับเคลื่อนกิจการทุกอย่างภายในบ้านแทนภรรยา ในช่วงนี้ถือว่าผู้ที่เป็นบิดาจะต้องแสดงศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ โดยจะต้องแสดงบทบาททั้ง ๒ สถานะ คือ บทบาทของความเป็นบิดา และ บทบาทของความเป็นสามี ประสานกันไปอย่างกลมกลืน

ในบทบาทของความเป็นบิดา ผู้ที่เป็นบิดาจะต้องมีจิตใจรักใคร่ห่วงใยในบุตรธิดา กล่าวคือระหว่างที่ลูกน้อยอยู่ในครรภ์จะต้องคำนึงถึงสุขภาพที่สมบูรณ์ของลูก จะต้องคอยวางแผนชีวิตของลูกน้อยด้วยการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตเมื่อยามที่เธอออกมาทศนาดูโลก

ในขณะที่บทบาทของความเป็นสามี ผู้ที่เป็นสามีจะต้องคอยเป็นธุระจัดหาสิ่งของที่เป็นเครื่องบำรุงครรภ์ (คัพภบริหารวัตถุ) ให้แก่ภรรยาอย่างมิให้ขาดตกบกพร่อง คอยเอาใจใส่ดูแล ให้กำลังใจภรรยาอยู่เสมอโดยมิให้ห่าง เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระทางกายอันจะช่วยลดความเสี่ยงต่อครรภ์และเสริมกำลังใจแก่ภรรยาให้มีความเข้มแข็งและอบอุ่นใจ คลายความกังวล

เมื่อพิจารณาให้ชัดแล้ว จุดเริ่มแห่งการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความอบอุ่นให้เกิดมีแก่ครอบครัวนั้น จึงเป็นภารกิจสำคัญยิ่งที่สามีจะต้องปฏิบัติแลใส่ใจ โดยจะต้องมีใจกรุณา ห่วงหาอาทรลูกน้อยที่อยู่ในครรภ์ จัดเตรียมเครื่องอุปโภคบริโภคที่เหมาะสมและเกื้อกูลต่อชีวิตของลูกน้อยด้วยความห่มเท เสียสละ และอดทน ในขณะเดียวกันก็ต้องคอยเอาใจใส่ภรรยาเป็นพิเศษ ไม่หนีห่างหน้าไกลตาไปไหน โดยจะต้องคอยบำรุงภรรยาด้วยแรงกายแรงใจ เพราะในช่วงเวลาที่ตั้งครรภ์ภรรยาอ่อนมีสภาพจิตใจที่ไม่คงที่ โดยมีภาวะที่จะคอยเป็นห่วงลูกน้อยที่อยู่ในท้อง ทั้งยังกังวลในเรื่องการหาปัจจัย ๔ มาหล่อเลี้ยงชีวิต ทำให้อาจส่งผลเสียต่อสุขภาพของตนและลูกน้อยได้

จึงกล่าวได้ว่า ผู้ที่ทำหน้าที่โดยตรงในการปรับสภาพจิตใจของภรรยาให้เป็นปกติได้ตั้งนั้นก็คือ “สามี” จะต้องรับธุระนี้แล้วจัดการให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตของภรรยาและลูกน้อย

ดังนั้น ในช่วงที่มารดาตั้งครรภ์ บิดาจะต้องแสดงบทบาททั้ง ๒ อย่างเต็มศักยภาพ เพื่อเป็นจุดเริ่มในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้แก่ครอบครัว และถือว่าเป็นการวางรากฐานของครอบครัวให้มั่นคงในระยะยาว จนก่อเกิดเป็นสถาบันครอบครัวที่สมบูรณ์

สถาบันครอบครัวจึงมีความสำคัญในการถ่ายทอดแบบอย่างแก่บุตรธิดา หน้าที่ของมารดาบิดาเป็นเครื่องชี้นำการกระทำ เป็นเบ้าหลอมชีวิตและจิตใจให้ดำเนินไปตามแบบอย่างที่ได้รับการถ่ายทอดจากมารดาบิดา

มารดาบิดา จึงเปรียบเหมือนเป็นเสาหลักของสังคม การประพฤติปฏิบัติหน้าที่อย่างเข้มแข็งจึงจะสามารถพยุงและค้ำจุนครอบครัวและสังคมให้คงอยู่ต่อไปได้ เพราะความมั่นคงของ

สังคมกับความผูกพันของสังคม สถาบันครอบครัวคือโครงสร้างที่มีบทบาทสำคัญที่จะให้สังคมมั่นคง และแข็งแรง ดังนั้น มารดาบิดาคือผู้มีบทบาทที่อยู่เบื้องหลัง ที่จะทำให้สังคมอยู่และล่มสลายไป ทั้งนี้ เพราะครอบครัวคือรากฐานของสังคม^{๑๐๒}

๒.๔.๑ การบำรุงบุตรธิดาด้วยหลักทศ ๖

ในสังคาลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสหน้าที่สำหรับมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าที่พึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หากรยาสามี (คู่ครอง) ที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร^{๑๐๓}

พระพุทธดำรัสข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ในฐานะที่มารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดาจะต้องรับรู้ระส่ำระสายในการบำรุงบุตรธิดาผู้ถือกำเนิดมาเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมอย่างน้อย ๕ สถาน เพื่อให้ของบุตรธิดาได้มีชีวิตที่เข้มแข็ง ทั้งยังเป็นการสร้างหลักและพัฒนาการของบุตรธิดาให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๑. ห้ามปรามมิให้ประพฤตชั่ว (ปาปา นิวาเรณติ) การประพฤตชั่วทางกาย วาจา และใจ อันเป็นอกุศลธรรมที่บุคคลพึงเว้น เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย^{๑๐๔} ทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น มารดาบิดาจะต้องแนะนำสั่งสอนบุตรให้รู้จักอกุศล(ความชั่ว)ในทุกๆ ด้าน ตลอดจนเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการประพฤตชั่วได้ เช่น การคบคนไม่ดี การอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีโทษ การดำรงชีวิตด้วยความประมาท^{๑๐๕} ความเกียจคร้าน^{๑๐๖} ที่เป็นเหตุให้เกิดอกุศลขึ้น แนวทางแห่งความชั่วที่มารดาบิดาพึงห้ามปรามมิให้บุตรดำเนินตาม ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๑๐๗} จึงเป็นสิ่งที่มารดาบิดาต้องบอกกล่าวชี้แจง พร้อมทั้งแสดงถึงโทษของอกุศลเหล่านั้น เพื่อให้บุตรได้ทราบ พร้อมทั้งห้ามปรามมิให้กระทำในสิ่งที่เป็นอกุศลนั้น

๒. อบรมสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี (กลยาณ นิเวเสนติ) อบรมสั่งสอนให้บุตรเป็นคนดี คือ เป็นสัตบุรุษ^{๑๐๘} บุตรที่เป็นสัตบุรุษ ย่อมประพฤตในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์อันก่อให้เกิดความสุข ความเจริญแก่บุคคลในครอบครัวและสังคมอย่างมากมาย การสั่งสอนบุตรให้ดำรงอยู่ในความดี ได้แก่ ให้ดำรงอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๑๐๙} อันเป็นความดีที่ต้องปฏิบัติขั้นพื้นฐาน มารดาบิดาจะต้อง

^{๑๐๒} พระมหาภูเนตฺ จันทรจิตฺ, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, หน้า ๒๘.

^{๑๐๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๔.

^{๑๐๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^{๑๐๕} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๗/๑๐.

^{๑๐๖} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๗/๑๐.

^{๑๐๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗๐/๓๓๐.

^{๑๐๘} อัง.อภฺจก. (ไทย) ๒๓/๑๒๘/๒๑๔.

^{๑๐๙} อัง.อภฺจก. (ไทย) ๒๓/๑๓๙/๒๓๙.

ปลูกฝังให้บุตรมีจิตสำนึกทางด้านคุณธรรม และมีฉันทะในการทำความดี และพัฒนาให้มีความดียิ่งขึ้นไป มิให้หยุดอยู่กับระดับของความดีเดิม เพราะความดีเป็นสิ่งที่ไม่ควรสันโดษ^{๑๑๐}

๓. การให้บุตรธิดาศึกษาศิลปวิทยา (ศิลป วิชา เปนดี) เป็นการกระทำหน้าที่เพื่อให้บุตรธิดามีความมั่นคงในหน้าที่การงานหรือประกอบสัมมาอาชีพ หน้าที่นี้เป็นหน้าที่สำคัญ เพราะการเลี้ยงดูบุตรธิดานั้นมารดาบิดาจะทำได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อใดที่บุตรธิดาแต่งงานมีครอบครัว บุตรธิดาก็ต้องแยกตัวไปทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยตัวเอง หรือแม้ในกาลที่มารดาบิดาแก่ชราทุพพลภาพ บุตรธิดาก็ต้องมีหน้าที่ในการทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง การที่มารดาบิดาพยายามให้ลูกได้รับการศึกษาหาความรู้จนสามารถนำความรู้นั้นมาประกอบสัมมาอาชีพได้ ก็นับว่าท่านได้ทำประโยชน์โดยตรงให้เกิดมีแก่บุตรธิดาแท้^{๑๑๑}

แต่ในทางกลับกัน ถ้ามารดาบิดาไม่ปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์โดยปล่อยปะละเลยไม่รับเอาธุระใจใส่ให้บุตรธิดาศึกษาในศิลปวิทยาดังแต่เยาว์วัย เมื่อเขาเติบโตขึ้นทางเลือกในการประกอบสัมมาอาชีพก็จะมีน้อยมาก ฐานะทางด้านความมั่นคงแห่งชีวิตก็จะไม่เข้มแข็ง ยั่งยืน อีกทั้งฐานะด้านสังคมก็ติดตันคับแคบไม่กว้างขวางเป็นเหตุให้ไม่ได้รับโอกาสที่พึงได้พึงถึงเท่ากับผู้ที่มีการศึกษาสูง ดังนั้นปัญหาเหล่านี้เกิดจากมารดาบิดาเป็นผู้ย่อหย่อนต่อหน้าที่ ไม่เอาใจใส่กวัดขันบุตรธิดาเมื่อคราวควรศึกษา ทำให้บุตรธิดาต้องประสบปัญหาในการดำเนินชีวิตในระยะยาว และอาจถูกกล่าวโทษจากสังคมได้ ดังปรากฏความโลกนิตินิพนธ์ที่ ๑๘ ว่า

มาตา เวรี้ ปีตา สัตร์

เกน พาเล น ลิกขิตา

สภามัชฌเม น โสภติ

หัสมีชฌเม พโถ ยถา.

แม่เป็นไพร่ พ่อเป็นศัตรู เพราะอะไร เพราะลูกทั้งหลาย เกิดมาแล้วไม่ได้

รับการศึกษาแต่เล็กๆ ย่อมไม่ฝ่าเผยในที่ประชุม เหมือนนกยางในฝูงหงส์.^{๑๑๒}

การศึกษาศิลปวิทยามีความสำคัญต่อความรุ่งโรจน์และความสะดวกสบายในชีวิตเป็นอันมาก แต่การศึกษานั้นย่อมควรเป็นไปตามความถนัดและอุปนิสัยของแต่ละคน อาจเป็นทางช่างทางการฝีมือ เครื่องยนต์กลไก เกษตรกรรม พาณิชยกรรม หรืออื่นๆ อีก แล้วแต่ความเหมาะสม แต่ขอให้รู้จริง ทำได้จริงในสิ่งนั้น ก็ย่อมจะใช้วิชาประกอบอาชีพให้เป็นหลักเป็นฐาน ทำให้ตระกูลมั่นคงรุ่งเรือง เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตน ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ^{๑๑๓}ได้

ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงวางหลักปฏิบัติการไว้เพื่อให้ผู้ที่เป็นมารดาบิดาใส่ใจ ส่งเสริมและสนับสนุนบุตรในการศึกษาอย่างเต็มกำลังความสามารถ และควรจัดเตรียมแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมอันจะเอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของบุตร ทั้งนี้เพื่อให้ชีวิตของบุตรดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ และยังถือเป็นการปิดช่องปัญหาในการประกอบสัมมาอาชีพของบุตรที่มีการแข่งขันกันอย่างสูงใน

^{๑๑๐} ออง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๒๕๑/๕๘., ดูรายละเอียดใน พระณัฐพลชัย ฉันทมโม (พิศแสนสุวรรณ), “ศึกษามารดา-บิดาด้านแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๑๑} พระราชบัญญัติสุธี (อุทัย ฉาโณทโย ป.ธ.๙), พระเลี้ยงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, หน้า ๔๔.

^{๑๑๒} โลกนิตติ: ฉบับไตรพากย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๑๓} วติน อินทสระ, บุคคลผู้หาได้ยากในโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๙๘.

ระบบสังคม โดยที่ผู้ดูแลการศึกษาที่มารดาบิดาจัดสรรให้ตั้งแต่เริ่มแรกนั้นจะสามารถช่วยยกระดับฐานะทางสังคมและชีวิตของบุตรให้มีความมั่นคง เข้มแข็ง และยั่งยืนได้

๔. การหาคู่ครอง (ภรรยา, สามี) ที่เหมาะสมให้ (ปฏิรูปเพน ทาเรน ส์โยเซนต์) มารดาบิดาควรสงเคราะห์บุตรหรือธิดาผู้มีวัยสมควรที่จะมีครอบครัวให้เหมาะสม โดยจะต้องคัดเลือกหาภรรยาหรือสามีผู้สมควรให้เป็นคู่ครองทั้งทางด้านของวัย ฐานะ และคุณวุฒิทัดเทียมกัน ประพฤติตัวดี เกิดในตระกูลที่มีศีลธรรม และสามารถช่วยกันประคับประคองให้มีชีวิตราบรื่นไปด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อให้บุตรธิดาได้มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตครอบครัว และได้หลักประกันชีวิตครอบครัวที่สมบูรณ์

๕. การมอบทรัพย์สินให้ในสมัย (สมเย ทายซซ์ นียาเทนต์) เป็นการทำหน้าที่เพื่อให้บุตรธิดามีความมั่นคงในฐานะทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสถานะทางสังคม ทั้งนี้เพราะถือกันว่า ทรัพย์สินสมบัติที่เป็นของมารดาบิดา เมื่อถึงเวลาสมควรก็มักจะตกเป็นของบุตรธิดา ซึ่งมารดาบิดาอาจแบ่งปันให้ในเวลาแยกเรือนไปแต่งงานหรือสร้างครอบครัวใหม่ หรือเมื่อมีโอกาสเหมาะสมในตอนที่ยังบุตรธิดาคิดจะประกอบหน้าที่การงานเป็นของตนเอง (กิจการส่วนตัว) โดยที่ผู้ดูแลมารดาบิดาถึงแก่กรรมแล้ว ทรัพย์สินสมบัตินั้นก็ย่อมตกเป็นของบุตรธิดาโดยไม่ต้องสงสัย อย่างไรก็ตาม การมอบทรัพย์สินให้แก่บุตรธิดานี้ควรทำส่งเสริมให้บุตรธิดาได้ใช้ทรัพย์สินเพื่อบำเพ็ญทานการกุศลด้วย^{๑๑๔}

อนึ่ง เพื่อให้การเลี้ยงดูบุตรได้ผลดีเพิ่มขึ้น และเพื่อไม่ต้องทุกข์เดือดร้อนเสียใจเพราะบุตรมารดาบิดาพึ่งบำรุงบุตรธิดาทางร่างกาย ดังนี้

๑) รักลูกแต่อย่าตามใจลูกจนเกินไป จะทำให้ลูกเสียนิสัย เพราะบางคนรักลูกมากเกินไป จนไม่กล้าลงโทษลูกเมื่อลูกทำผิด จนนึกถึงสุภาษิตไทยที่ว่า “รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี”

๒) จงฝึกให้ลูกทำงาน ให้รับผิดชอบงานบ้าง อย่าทำเองหรือให้คนอื่นทำแทนให้หมด เพราะจะทำให้เด็กทำงานไม่เป็น และไม่รู้จักรับผิดชอบตนเอง

๓) อย่าเคร่งระเบียบจนเกินไป ให้รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวบ้างในบางครั้ง มิฉะนั้นแล้วอาจทำให้ลูกบางคนหนีออกจากบ้าน หรือกลายเป็นเด็กดื้อรั้นจนเกินไป หรืออาจทำลายตนได้

๔) ให้ความอบอุ่นแก่ลูกเพียงพอ ไม่ว่าจะงานจะยุ่งมากเพียงไรก็ต้องหาเวลาให้ลูก มิฉะนั้นแล้วอาจเสียใจภายหลังได้

๕) เมื่อลูกทำผิด การตำหนิตันที่จำเป็นมาก จะได้แก้ไขทันที่ แต่ต้องใช้เหตุผล อย่าใช้อารมณ์ เมื่อเห็นลูกทำดี ก็ชมเพื่อให้เกิดกำลังใจในการทำดี

๖) การเลี้ยงลูกแต่ด้านวัตถุไม่เพียงพอ ต้องให้ธรรมะแก่ลูกด้วย

๗) ถ้าลูกคนใดต้องทุกข์เดือดร้อน หรือถึงความวิบัติ เมื่อเราพยายามช่วยเหลือแล้วก็ไม่อาจช่วยได้ เพราะกรรมของเขาเอง ในกรณีเช่นนี้ต้องใช้อุเบกขา อันเป็นธรรมของพ่อแม่ประการหนึ่ง เพราะถ้าประพฤติพรหมวิหารไม่ตลอดสาย คือ มีเฉพาะแต่ เมตตา กรุณา และมุทิตา ๓ ข้อเท่านั้น ไม่ยอมใช้อุเบกขาแล้ว ก็จะมีแต่ความทุกข์ร้อนเพราะลูกได้มาก แต่ถ้ามีอุเบกขากำกับแล้ว ก็จะมีบรรเทาความทุกข์ร้อนได้มากทีเดียว^{๑๑๕}

^{๑๑๔} พระราชบัญญัติสุธี (อุทัย ฉานโทย), พระเลี้ยงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, หน้า ๔๔-๔๕.

^{๑๑๕} พ.สถิตวรรณ (พิจิตร จิตตวณโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

สรุปว่า มารดาบิดานอกจากดำรงอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดาแล้ว เมื่อถึงเวลาที่บุตรออกมาที่ศานาโลกก็ควรทำหน้าที่ในการบำรุงบุตรทางร่างกายอย่างเหมาะสมตามหลักการพระพุทธศาสนา เพราะถือว่าเป็นพันธกิจสำคัญซึ่งผู้ที่เป็นมารดาบิดาไม่ควรเพิกเฉยหรือละเลย ต้องคอยสอดส่องดูแล รับผิดชอบเอาใจใส่บุตรธิดาอยู่เสมอ และเมื่อถึงสถานการณ์ที่บุตรยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ก็คอยปลอบขวัญให้ความอบอุ่นอยู่เสมอไม่ห่าง ในเวลาที่บุตรเติบโตพอกระทำการกิจอย่างอื่นได้ ก็คอยฝึกหัดให้บุตรกระทำการทุกอย่างด้วยตนเอง ให้รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ๆ ตนได้รับ กระทั่งคอยตามสอนและแสดงสิ่งที่เป็นคุณและโทษ ตลอดจนชี้ทางที่ควรละและทางที่ควรดำเนินให้แก่บุตรด้วยการกระทำเหล่านี้จะเป็นเครื่องปิดกั้นช่องทางแห่งความเสียหายและเปิดทางแห่งความเจริญแก่บุตรธิดา ผู้ที่จะเติบโตเป็นคนดีของครอบครัวและเป็นบุคลากรสำคัญของสังคมในอนาคตได้

๒.๔.๒ การบำรุงบุตรธิดาทางจิตใจ

มารดาบิดา นอกจากจะทำหน้าที่ในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดาทางร่างกายให้เติบโตสมวัยแล้ว จะต้องคอยบำรุงบุตรธิดาทางจิตใจโดยจะต้องเสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีแก่บุตรธิดาให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ทางเสื่อมและทางเจริญ ตลอดจนให้รู้จักหน้าที่ที่ตนต้องรับผิดชอบและการปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เมื่อมารดาบิดาทำได้เช่นนี้จึงจะสามารถเป็นผู้ชื่อว่าทำหน้าที่ในฐานะเป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาอย่างสมบูรณ์

การบำรุงบุตรธิดาทางจิตใจของมารดาบิดานับเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาศักยภาพและถือเป็นเทคนิคในการปลูกจิตสำนึกพิเศษแก่บุตรธิดา เพื่อให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ดีงาม อันมีส่วนผลึกเคลื่อนให้สถาบันครอบครัวมีความมั่นคง เข้มแข็ง และยังเป็นพลวัตให้เกิดบุคลากรคุณภาพในการพัฒนาสังคมให้มีความมั่นคง เสถียรภาพอย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้ มารดาบิดาพึงคำนึงถึงประสิทธิภาพในการบำรุงบุตรธิดาทางจิตใจด้วยการสอนบุตรอย่างไรก็ปฏิบัติไปตามอย่างการสอนนั้น^{๑๑๖} เนื่องจากการสั่งสอนอบรมบุตรที่พึงประสงค์อาศัยเพียงแต่พูดอย่างเดียวไม่ได้ ต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกด้วย จึงจะสามารถสร้างคุณค่าอันมีน้ำหนักเพียงพอในการสั่งสอนบุตรให้ดำเนินไปในชีวิตที่ดีงามได้

ดังนั้น มารดาบิดาพึงทำตนให้เป็นที่พึ่งของลูก ทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีของลูก และหากปรารถนาให้บุตรธิดาเกิดทุนบูชาแล้ว พึงปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง ดังนี้

- ๑) ต้องรักษาศีลให้ลูกดู โดยทำดีให้ลูกเห็นเป็นตัวอย่าง
- ๒) ต้องกตัญญูให้ลูกเห็น โดยยกย่อง เชิดชู บูชาสักการะผู้ใหญ่ในตระกูล ให้ลูกเอาเป็นตัวอย่าง

- ๓) ต้องเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้ลูกเย็น โดยปกครองลูกด้วยเมตตาธรรม กรุณาธรรม^{๑๑๗}

คุณธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพื้นฐานในการสร้างความเป็นแม่พิมพ์ที่ดีของบุตรธิดา โดยมารดาบิดาได้ทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีที่ประเสริฐของบุตร จนในที่สุดสามารถสร้างภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตแก่บุตรอย่างมีประสิทธิภาพ และบุตรก็ยังถือมารดาบิดาเป็นแบบอย่างปฏิบัติที่ดีงามด้วย

^{๑๑๖} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๐.

^{๑๑๗} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัชวณัน ฐมวาทมโน), พระคุณพ่อ พระคุณแม่, (กรุงเทพมหานคร: เลียง-เชียง), หน้า ๓๑.

พระธรรมธีรราชกุมาร (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙) ได้แสดงทัศนะถึงการเลี้ยงดูและสงเคราะห์บุตรธิดา โดยท่านวางกรอบในการเลี้ยงดูและสงเคราะห์ไว้ ๒ ประการ คือ การสงเคราะห์แบบทางโลก และการสงเคราะห์แบบทางธรรม ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๑. การเลี้ยงดูในทางโลก มี ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ
- ๔) หาสามีภรรยาที่สมควรให้
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในสมัย

๒. การเลี้ยงดูในทางธรรม มี ๕ ประการ คือ

- ๑) พาลูกเข้าวัดเพื่อศึกษาเล่าเรียนความรู้ทางศาสนา
- ๒) พาไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอนทุกๆ วัน
- ๓) พาทำบุญ เช่น ตักบาตร เป็นต้น
- ๔) ให้เจริญสมณธรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน
- ๕) ให้บวชเป็นสามเณรหรือเป็นพระ (ถ้าเป็นบุตรชาย) แล้วเข้าปฏิบัติกรรมฐาน^{๑๑๘}

จากข้อความข้างต้น ทำให้ทราบถึงมิติในการบำรุงบุตรธิดาโดยความเป็นเอกภาพที่มารดาบิดาสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ทั้ง ๒ ทาง คือทางร่างกายและทางจิตใจไปพร้อมๆ กัน โดยปฏิบัติให้ตรงตามแนวทางพระพุทธศาสนา แล้วต่อยอดด้วยการฝึกหัดพัฒนาบุตรของตนให้เรียนรู้ เข้าใจในสภาวะการณ์ต่างๆ ตามความเป็นจริง โดยใช้วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องชักจูงผูกใจของบุตรไว้เพื่อใช้เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาตนให้มีประสิทธิภาพตามโอกาสอันสมควร

การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา เป็นหน้าที่ของมารดาบิดาประการแรก การปลูกฝังให้บุตรธิดามีคุณธรรม จริยธรรมประจำจิตใจ มีทัศนคติที่ถูกต้องตามหลักคุณธรรม เห็นความสำคัญของคุณค่าทางด้านจิตใจ มารดาบิดาพึงให้การสงเคราะห์บุตรธิดาของตนอย่างถูกต้อง ตามหลักการสงเคราะห์ในทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ ด้าน คือ

๑) การสงเคราะห์ด้วยอามิส (อามิสสงคโห) ได้แก่ วัตถุสิ่งของ เป็นการเลี้ยงดูทางกายให้เจริญเติบโต มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง มอบวัตถุสิ่งของให้ตามความจำเป็น

๒) การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ (ธมมสงคโห) ได้แก่ การให้ธรรมะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงทางใจ ด้วยการปลูกฝังให้บุตรธิดามีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตใจที่ตั้งงาม ปฏิบัติด้วยธรรม^{๑๑๙}

ในการสงเคราะห์ทั้งสองประการนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า การสงเคราะห์ด้วยธรรม เป็นสิ่งที่ประเสริฐยิ่ง การอบรมสั่งสอนบุตรธิดา เป็นหน้าที่หลักของมารดาบิดา เพราะเป็นทิศเบื้องหน้าบุตรธิดาเจริญเติบโตมา โดยมีมารดาบิดาเป็นผู้อยู่เบื้องหน้า ได้เลี้ยงดูอบรมตั้งแต่แรกเกิดการอบรมเลี้ยงดูของมารดาบิดา มีความสำคัญยิ่งต่อการปลูกฝังลักษณะทางพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาของเด็ก หากเด็กไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดู ที่ถูกต้องจากมารดาบิดา ย่อมจะส่งผลให้มีคุณลักษณะที่ไม่พึง

^{๑๑๘} พระธรรมธีรราชกุมาร (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙), มงคล ๓๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, ๒๕๔๘), พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๑๒.

^{๑๑๙} อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๑๔๙-๑๕๐/๑๒๒., ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๘,๑๐๐/๔๗๓, ๔๗๗.

ประสงค์ ก่อให้เกิดปัญหาในทางสังคมได้ในอนาคต มารดาบิดาจึงควรให้ความสำคัญกับการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาของตน ตามแนวทางที่ถูกต้อง^{๑๒๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงความสำคัญของมารดาบิดาในฐานะเป็นผู้บำรุงบุตรธิดาทางจิตใจโดยแสดงรวมไว้ในการสงเคราะห์ ๒ อย่าง คือ อามิสสังเคราะห์ และธรรมสังเคราะห์ ปรากฏข้อความดังนี้ว่า “พ่อแม่เลี้ยงดูลูก จะต้องทำทั้งอามิสสังเคราะห์ และธรรมให้ครบทั้งสองอย่าง ถ้าพ่อแม่สงเคราะห์ลูกด้วยอามิสสิ่งของอย่างเดียว ไม่สงเคราะห์ด้วยธรรม ไม่ให้คำแนะนำสั่งสอน ไม่รู้จักอบรม เลี้ยงดูลูกแต่กาย ไม่เลี้ยงดูจิตใจ ต่อไปอาจจะเกิดโทษได้ เพราะอามิสสิ่งของนั้นเป็นที่ตั้งแห่งความโลภได้ ถ้าพ่อแม่ให้แต่อามิสสังเคราะห์อย่างเดียว ไม่ให้ธรรมสังเคราะห์ ลูกก็ไม่มีควมสามัคคีกัน จึงเกิดโทษได้ เพราะฉะนั้น พ่อแม่ต้องให้ธรรมสังเคราะห์ด้วย ต้องสงเคราะห์ด้วยธรรม โดยแนะนำอบรมสั่งสอนปลูกฝังจริยธรรม ศีลธรรม ให้คุณธรรมความดีงามเจริญงอกงามขึ้นในจิตใจของลูก ให้ลูกมีความซาบซึ้งในความดีงาม และซาบซึ้งถึงคุณค่าของสิ่งที่ดีให้เป็นการเลี้ยงดูชนิดที่ เลี้ยงทั้งกาย เลี้ยงทั้งใจ ถ้าเลี้ยงแต่กาย ไม่เลี้ยงใจด้วย ก็จะมีผลเสียมากมายต่อชีวิตของเด็กเอง และต่อสังคม ฉะนั้น จึงต้องเลี้ยงใจด้วย ให้ใจเจริญงอกงาม เป็นใจที่ดีงาม เป็นคนที่เจริญสมบูรณ์พร้อมทั้งกายและใจ จึงจะเรียกว่าเป็นการเลี้ยงดูที่ถูกต้อง”^{๑๒๑}

จากข้อความดังกล่าว ทำให้พิจารณาเห็นว่า มารดาบิดาควรให้ความสำคัญต่อการบำรุงบุตรธิดาทางจิตใจอย่างมาก และจะต้องตระหนักใส่ใจในการปลูกฝังความดีงามให้แก่บุตรธิดาตั้งแต่เบ็องต้น โดยจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกเป็นปฐม คอยอบรม สั่งสอนคุณธรรมจริยธรรมให้แก่บุตรธิดา และคอยฝึกหัดให้ลูกรู้จักรับผิดชอบหน้าที่ของตนเอง ตลอดจนสงเคราะห์บุตรธิดาด้วยอามิสและธรรมตามกาลเวลาที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้บุตรธิดาได้มีชีวิตชีวิตที่ดีงาม เป็นบุตรที่ประเสริฐแท้ของพ่อแม่ และเป็นบุคลากรคุณภาพในการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยั่งยืนสืบไป

ดังนั้น การบำรุงบุตรธิดาทางจิตใจจึงนับเป็นหัวใจสำคัญในการประกาศถึงฐานะมารดาบิดาที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่เป็นมารดาบิดาจะต้องปฏิบัติ และตระหนักรู้ในบทบาท หน้าที่ของตนที่จะต้องแสดงต่อบุตรธิดาโดยมีความสำนึกรู้รับผิดชอบ และมุ่งความเจริญแก่บุตรธิดา จึงจะถือว่าเป็นแม่พิมพ์ที่ดีของลูก ทั้งเป็นผู้ควรค่าแก่การยกย่อง เชิดชูโดยฐานะเป็นบุรพการีชนอย่างแท้จริง

๒.๕ หลักพระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ

๒.๕.๑ หลักพระธรรม เรื่องทิส ๖

พระธรรมวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของภิกษุมีหน้าที่เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมส่วนรวมระหว่างภิกษุกับฆราวาสที่เป็นบุรุษและสตรีผู้เคารพนับถือพระพุทธศาสนา ภิกษุถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับประชาชน เริ่มตั้งแต่อาหารซึ่งภิกษุเป็นอยู่ด้วยการบิณฑบาตถืออาหาร

^{๑๒๐} ดูรายละเอียดใน พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๑๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *คุณบิดามารดาสุตพรณนามหาคาล*, หน้า ๒๙.

ที่พุทธศาสนิกชนถวายตลอดถึงปัจจัย ๔ อย่างอื่นๆ และความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยฆราวาสเป็นประจำ เป็นข้อบังคับอยู่ในตัวให้ชีวิตของภิกษุต้องมีความผูกพันกับสังคมของฆราวาส^{๑๒๒}

ดังนั้น วิธีชีวิตของภิกษุจำต้องอาศัยฆราวาสเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยผู้ที่เป็นฆราวาสจะต้องรับหน้าที่ในการเป็นธุระจัดหาปัจจัย ๔ มาอุปถัมภ์ ช่วยเหลือ เกื้อกูลชีวิตพรหมจรรย์ของภิกษุให้พอเหมาะแก่สมณสารูป ทั้งนี้เพื่อตัดความกังวลใจของท่านเมื่อคราวแสวงหาปัจจัยต่างๆ มาเกื้อกูลชีวิตของตนเอง และเพื่อให้ท่านได้มีเวลาปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ ได้อย่างเต็มที่อันจะเป็นประโยชน์แก่ท่านโดยตรงและเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยอ้อมอีกด้วย ในขณะเดียวกัน เมื่อภิกษุได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากญาติโยมหรือฆราวาสด้วยปัจจัย ๔ แล้ว ก็ต้องทำหน้าที่อนุเคราะห์แก่ญาติมิตรด้วยการแสดงธรรมอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในฆราวาสวิสัย หรือเกื้อกูลญาติมิตรเหล่านั้นด้วยปัจจัย ๔ ตามพระบรมพุทธานุญาต เพื่อเป็นการตอบแทนคุณและอนุโมทนาในน้ำใจเมื่อคราวที่เขามารูปถัมภ์ เกื้อกูลต่อตนเอง การกระทำหน้าที่ระหว่างภิกษุกับฆราวาสดังกล่าวนี้ จึงมีความสอดคล้องต่อระบบการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาอาศัย ทั้งยังแสดงถึงคุณค่าของบทบาทและหน้าที่อย่างชัดเจนระหว่างภิกษุกับฆราวาสที่พึ่งกระทำต่อกัน สอดคล้องกับพระพุทธดำรัสในพหุการสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงาม ในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด มีทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิ บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อ ต้องการสลัดโอชะออกให้ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการดังกล่าวนี้^{๑๒๓}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า วิธีชีวิตของภิกษุกับฆราวาสนั้นมีอาจแยกขาดจากกันได้ ด้วยว่าจะต้องเป็นวิถีชีวิตที่อาศัยและเกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอ เนื่องด้วยมีระบบหรือข้อปฏิบัติทางสังคมที่เกี่ยวข้องกันอย่างมีอาจแยกขาด โดยผู้ที่เป็นฆราวาสจะต้องรับหน้าที่ในการแสวงหาปัจจัย ๔ มาเกื้อกูลชีวิตพรหมจรรย์ของภิกษุตามกำลังของตน ด้วยการถวายอามิสทานอันสมควรแก่สมณบริโศค เพื่อถวายความสะดวกทางกายแก่ภิกษุอันจะเป็นเครื่องช่วยอุดหนุนและส่งเสริมกำลังกายให้ท่านได้บำเพ็ญสมณธรรม หรือปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเต็มศักยภาพ ในขณะที่ภิกษุก็จะต้องทำปฏิการคุณ กล่าวคือ ตอบแทนคุณฆราวาสผู้มีจิตศรัทธาเหล่านั้นด้วยธรรมทาน คือการให้ธรรมะด้วยการบอก กล่าว และแสดงข้ออรรถข้อธรรมอันเป็นสาระแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ดีงาม แก่ญาติธรรมเหล่านั้น ตามสมควรแก่ปัญญาของตน ทั้งนี้เพื่อให้ญาติธรรมมีหลักในการการดำเนินชีวิตอันจักก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นที่ถูกต้องและมีความมั่นใจในการกระทำสิ่งที่ดีงาม และเพื่อให้เกิดความปลื้มปิติใจที่ตนได้มีโอกาสอุปถัมภ์ บำรุง คำจุนพระศาสนาด้วยการถวายกำลังกาย กำลังใจแก่

^{๑๒๒} พระมหามาโนช ศึกษา, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ศึกษาความคิดเห็นของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาสังคมของพระพยอม กัลยาโณ”, วิทยานิพนธ์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.), หน้า ๓๕.

^{๑๒๓} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖.

พระภิกษุสามเณรผู้เป็นดั่งศาสนทายาททำหน้าที่ธำรง และรักษาพระศาสนาไว้ให้มีความมั่นคงอย่าง ยั่งยืนนานสืบไป

อย่างไรก็ตาม แม้รูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุและฆราวาสจะมีความแตกต่างกันชนิดตรงกันข้าม ด้วยมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน แต่รูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุและฆราวาสนั้นก็กลับสามารถกลมกลืนกันได้ในรูปแบบลักษณะที่เป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้น ดุลยภาพแห่งวิถีชีวิตของภิกษุกับฆราวาสจึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์หรือพันธกิจที่ภิกษุและฆราวาสจะต้องประพฤติต่อกันและกันให้ได้ โดยภิกษุและฆราวาสจะต้องทำความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้นก่อนว่าตนมีบทบาทอย่างไรในการกระทำหน้าที่ต่อกันและกัน

ในสังคาลโฆวาทสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหน้าที่ที่ภิกษุพึงอนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ไว้ ๖ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ทำแต่ความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
- ๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๖) บอทางสวรรค์ให้^{๑๒๔}

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงกำหนดบทบาทหรือหน้าที่ของภิกษุที่พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์อย่างนี้แล้ว ภิกษุก็พึงอนุเคราะห์คฤหัสถ์ให้ถูกต้องตามพระพุทธดำรัสสั่งอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ เพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของภิกษุกับคฤหัสถ์นั้นเป็นไปอย่างเกื้อกูล อาศัย และพึ่งพากันได้ และเพื่อให้สมกับการที่พระพุทธองค์ทรงประกาศสถานภาพของภิกษุว่าเป็นอุดมเพศ กล่าวคือ มีเพศที่ทรงคุณธรรมอย่างสูงที่ควรค่าแก่การที่เหล่าคฤหัสถ์จะพึงกระทำสักการะ ครุการะ กราบไหว้ และบูชาโดยฐานะเป็นพุทธบุตรผู้เกิดโดยธรรมภายใต้ร่มพระธรรมวินัย การกระทำหน้าที่ระหว่างกันของภิกษุกับคฤหัสถ์นี้นับเป็นการแสดงออกถึงบทบาท และความสัมพันธ์ที่ตีสตามหลักการพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม หน้าที่ของภิกษุที่พึงกระทำต่อคฤหัสถ์ที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้นั้น ก็สามารถใช้เป็นหลักในการอนุเคราะห์มารดาบิดาของภิกษุได้เช่นกัน ด้วยว่า ภิกษุ เป็นดั่งอภิชาติบุตรของมารดาบิดา มีบทบาทเต็มทีในการผลักดันให้มารดาบิดาของตนดำรงอยู่ในหนทางที่ตีสตาม ทั้งยังมีสถานภาพที่เอื้อต่อการสร้างแรงจูงใจให้มารดาบิดาเกิดปิติความอิมเอบใจในการปฏิบัติธรรมได้ง่ายกว่าบุตรผู้ดำรงอยู่ในสถานภาพของคฤหัสถ์อีกด้วย ทั้งนี้ เพราะว่าเป็นภิกษุที่ตั้งตนอยู่ในไตรสิกขา กล่าวคือ เจริญในอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ทั้งยังประพฤติและปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม จึงเป็นแบบอย่างที่ดีงามอันเป็นเหตุก่อเกิดแรงบันดาลใจให้มารดาบิดายึดถือข้อวัตรปฏิบัติตามอย่างตนได้อย่างเป็นรูปธรรม

อนึ่ง ควรตั้งข้อสังเกตกันอีกว่า การนำหลักที่ ๖ ของบุตรบนสถานภาพของคฤหัสถ์มาพิจารณาและประยุกต์ใช้เพื่อเป็นกรอบกำหนดทิศทางในการปฏิบัติสำหรับบุตรผู้ดำรงอยู่บนสถานภาพของภิกษุจะสามารถนำมาใช้หรือปฏิบัติจริงได้มากน้อยแค่ไหนนั้น ในเบื้องต้น ผู้ศึกษาพึงทำ

^{๑๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการและหน้าที่ของบุตรที่พึงกระทำต่อมารดาบิดาเป็นปฐมก่อน เมื่อทราบชัดถึงหลักการดังกล่าวแล้ว ก็ควรนำหลักการนั้นมาวิเคราะห์โดยยึดโยงกับหลักพระธรรมวินัยบนพื้นฐานของบุตรผู้เป็นภิกษุว่าจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวได้มากน้อยเพียงไร ทั้งนี้เพื่อรักษาคุณภาพของความเป็นลูกที่ดีและเพื่อเอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัยที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจสูงสุดไว้ได้อย่างบริสุทธิ์

เพื่อจะทำความเข้าใจชัดถึงบทบาทหน้าที่ของบุตรบนสถานภาพความเป็นภิกษุ ผู้วิจัยจะได้แสดงหลักทศ ๖ ของบุตรที่พึงกระทำต่อมารดาบิดาเป็นเบื้องต้น ดังนี้

ในสังคาลกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสหน้าที่ของบุตรไว้ ๕ ประการ คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักช่วยทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๑๒๕}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว ทำให้พิจารณาเห็นว่า มิติในการบำรุงมารดาบิดาของบุตรบนสถานภาพความเป็นภิกษุ มีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อนที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องระวางในการแสดงท่าทีต่อการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรอย่างรอบคอบและเหมาะสม ทั้งนี้ เพื่อให้ ๒ สถานภาพ กล่าวคือ ความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา และความเป็นบุตรของมารดาบิดาดำเนินไปได้อย่างประสานกลมกลืนกัน โดยภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องคำนึงถึงข้อวัตรปฏิบัติของความเป็นพระซึ่งมีกรอบของพระวินัยเป็นตัวกำหนดรูปแบบชีวิตพรหมจรรย์ในการบำรุงมารดาบิดา และพึงยึดถือหลักจริยธรรมที่ภิกษุผู้เป็นลูกจะพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาชนิดที่ว่า จะทำอย่างไรให้ “โลกไม่ซ้ำ ธรรมไม่เสีย”

ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดาบนสถานภาพของความเป็นภิกษุนั้น จึงเป็นเรื่องอ่อนไหวและเป็นเรื่องท้าทายที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องรอบคอบ ตระหนัก และใส่ใจเป็นพิเศษ ทั้งนี้ เพื่อเอื้อเพื่อต่อพระวินัย และเพื่ออนุวัตรการอนุเคราะห์ให้เป็นที่ไปตามขบวนการจริยธรรมของโลก โดยภิกษุจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องต่อหลักการของพระวินัย เพื่อรักษาสถานภาพความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาไว้พร้อมกันนั้นจะต้องพิจารณาถึงกรอบจริยธรรมและบริบทของสังคมที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะสามารถเอื้อเพื่อหรืออนุเคราะห์มารดาบิดาของตนได้ตามอัตภาพ เพื่อรักษาคุณภาพความสัมพันธ์ของหน้าที่ระหว่างบุตรและมารดาบิดาไว้ สรุปลักษณะคือ ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องบำรุงมารดาบิดาภายใต้กรอบของพระวินัยและกรอบของจริยธรรมไปพร้อมๆ กันให้ได้อย่างเหมาะสมและประสานกลมกลืนกันอย่างลงตัวในรูปแบบวิถีชีวิตของสมณะ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภิกษุจะสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้ภายใต้กรอบของพระวินัยและกรอบของจริยธรรม แต่ย่อมอาจเกิดการตั้งคำถามได้จากกลุ่มคน ๒ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มของผู้ถือข้างพระวินัย และกลุ่มของผู้ถือข้างหลักจริยธรรมถึงความเหมาะสมในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุว่ามีความชัดเจน ถูกต้อง หรืออ่อนอ่อนน้อยเพียงใด เพื่อจะแสดงข้อพิพาท หรือหลักพิจารณาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุดังกล่าว ผู้วิจัยใคร่ขอนำหลักทศ ๖ มาวิเคราะห์บนบนสถานภาพของภิกษุผู้เป็นบุตร โดยจะตั้งไว้ ๔ ประเด็น ดังนี้

^{๑๒๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๒.

๒.๕.๑.๑ ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ

ในมังคลัตถทีปนี ได้แสดงคุณค่าของการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุและคฤหัสถ์ไว้ดังนี้ว่า “บรรดาคฤหัสถ์และบรรพชิตเหล่านั้น คฤหัสถ์ พึงบำรุงมารดาบิดาแม้ด้วยการนมัสการ บรรพชิตพึงบำรุงด้วยสักการะอย่างเดียวกัน, จริงอยู่ แม้ภิกษุ พึงบำรุงมารดาบิดาแท้, เพราะโทษในการบำรุงนี้ไม่มี”^{๑๒๖}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า การบำรุงมารดาบิดามีได้จำกัดเฉพาะบุตรที่เป็นคฤหัสถ์เท่านั้น แม้บุตรที่บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ท่านก็อนุญาตให้สามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้ ทั้งยังสรรเสริญการกระทำดังกล่าวของภิกษุผู้เป็นบุตรนั้นว่าเป็นผู้ชื่อว่าดำเนินรอยตามอริยประเพณีที่เหล่าโบราณกษัตริย์ได้ยึดถือปฏิบัติมา

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ภิกษุผู้เป็นบุตร จึงสามารถบำรุงมารดาบิดาของตน ได้ทั้งทางร่างกาย และทางจิตใจ เหมือนอย่างคฤหัสถ์ผู้เป็นบุตรทุกประการ ในทางร่างกาย จะต้องนำไปปัจจัย ๔ ตามที่ตนได้มาด้วยสัมมาอาชีพ บำรุงท่านให้ได้รับความสะดวกทางกาย โดยจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในการถือกุศลอันจะต้องมิให้เป็นการทำศรัทธาไทยให้ตกไป ส่วนในทางจิตใจนั้น ก็คอยแนะนำชี้ทางสวรรค์ให้ ตลอดจนบอกแนวทางปฏิบัติในการเจริญกุศล และการละอกุศล เพื่อให้ท่านได้รับประโยชน์สูงสุดจากคำสอนในพระพุทธศาสนาตามที่ตนได้ศึกษาและปฏิบัติมาจนเห็นผลประจักษ์ชัดแก่ตนเอง

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าววิธีตอบแทนคุณมารดาบิดาไว้ว่า “การสนองพระคุณพ่อแม่ที่ท่านพูดไว้หรือกล่าวไว้ตามขนบธรรมเนียมประเพณี พูดเป็นสำนวนวัดๆ ว่าจะสนองคุณพ่อแม่ด้วยสิ่งสูงสุดก็คือทำให้พ่อแม่เป็นญาติในพระศาสนา ด้วยการทำให้พ่อแม่รู้ธรรมะ ขอให้ลูกชวนชวายเป็นทุกอย่างทุกทางเพื่อให้พ่อแม่ได้รู้ธรรมะ เพราะพ่อแม่บางทีก็ไม่มีโอกาสได้ไปศึกษาไปวัด อยากจะรู้ก็ไม่ได้รู้ เมื่อลูกมีโอกาสไปเล่าเรียนศึกษา ก็อยู่ในฐานะที่จะพูดอะไรได้มากกว่า ก็ขอให้ลูกนี้ช่วยส่งข่าวมาให้พ่อแม่รู้ธรรมะ”^{๑๒๗}

จากข้อความดังกล่าว ได้แสดงถึงคุณค่าของการบำรุงมารดาบิดาในมิติทางศาสนาที่บุตรควรกระทำอย่างยิ่งโดยชักชวนมารดาบิดาให้ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมที่วัดอันเป็นสัปปายะสถาน ในการสั่งสมบุญกุศลอันเป็นทางแห่งความสุขอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับจิตใจของมารดาบิดาให้สูงยิ่งขึ้นตามลำดับ นอกจากบุตรเปิดเส้นทางมหากุศลให้มารดาบิดาได้บำเพ็ญแล้ว ยังทำให้มารดาบิดาได้ใกล้ชิดติดต่อกับวัดกับพระศาสนาอันเป็นปฏิรูปแห่งการก่อสร้างบุญอีกด้วย จึงนับว่าบุตรได้สร้างเกาะหรือที่พึ่งทางใจอันเปรียบเสมือนของขวัญล้ำค่าแก่มารดาบิดา

อนึ่ง การจะสามารถชักจูงมารดาบิดาให้ได้ใกล้ชิดกับพระศาสนานั้น เป็นเรื่องไม่ง่ายที่บุตรธิดาพึงทำเพราะต้องคิดหาวิธีหรืออุบายในการสร้างแรงบันดาลใจและความพอใจในธรรมให้เกิดแก่มารดาบิดา กล่าวคือบุตรธิดาผู้เป็นคฤหัสถ์นั้นมีสถานภาพและวิถีชีวิตที่ไม่ค่อยเอื้อต่อการชักจูงให้มารดาบิดาได้ยินดีในธรรมเท่าที่ควรเนื่องจากว่าตนมีภาระหน้าที่ในชีวิตประจำวันมาก ทั้งยังมีสถานภาพเป็นคฤหัสถ์เช่นเดียวกันกับมารดาบิดา จึงทำให้มารดาบิดาเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรมได้ยาก

^{๑๒๖} ตตฺถ คิหิณา นมกาเรณปิ มาตาปิตโร อุปลุจาทพพา ปพพิชิตเณว สกกาเรเนว ภิกขุณาปิ ทิ มาตาปิตโร อุปลุจาทพพา ว, น เหตุถ โทโส ฯ มงฺคล. (บาลี) ๑/๓๐๑/๒๗๖., มงฺคล. (ไทย) ๑/๓๐๑/๒๐๙.

^{๑๒๗} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **แม่ที่ท่านยังไม่รู้จัก**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: พิมพ์ที่ บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗-๒๘.

ในขณะที่บุตรผู้บวชเป็นภิกษุสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่มารดาบิดาแล้วชักชวนให้ท่านได้เข้าวัด เพื่อปฏิบัติธรรมเจริญกุศลได้ ที่เป็นเช่นนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ภิกษุมีสถานภาพที่ต่างกับมารดาบิดา โดยเฉพาะเป็นผู้ทรงอุดมเพศที่เหมาะสมแก่การเจริญคุณธรรมชั้นสูง กอปรกับมีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการเจริญ บุญกุศลอยู่เนืองๆ จึงสามารถสร้างแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรมให้เกิดแก่มารดาบิดาได้ง่ายกว่า บุตรธิดาผู้เป็นคฤหัสถ์อย่างเห็นได้ชัด

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงอิทธิพลของบุตรผู้เป็นบวชเป็นภิกษุที่มีต่อ มารดาบิดาไว้อย่างน่าสนใจว่า “การบวช เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้จิตใจของพ่อแม่มีความสุข แต่ไม่ใช่แค่นั้น พ่อแม่ยังมีความปลาบปลื้มใจ ด้วยหวังว่าเมื่อลูกได้เข้าไปอยู่ในวัด ได้ศึกษาพระธรรมวินัยแล้ว ต่อไปก็จะเป็นคนดี จะรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้ พ่อแม่ก็จะมีความสุขเพิ่มขึ้นอีก นอกจากนั้น ขณะที่ลูกไปเป็นพระอยู่ที่วัดนั้น ยังมีผลตามมาอีก คือตามปกติพ่อแม่บวชบวชกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ บางที ก็ไม่มีเวลาเข้าวัด ไม่มีเวลาแม้แต่จะนึกถึงพระ หรือนึกถึงวัด แต่พอลูกบวชแล้ว นึกถึงลูกเมื่อไรก็เท่ากับนึกถึงพระด้วย เมื่อนึกถึงพระ ก็นึกถึงวัด นึกถึงพระศาสนา จึงเท่ากับว่าลูกได้โน้มน้าวมโนจิตใจของ พ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนา และมาสู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าคือเข้ามาสู่ธรรม เพราะฉะนั้น เมื่อลูกเข้ามาบวช จึงเท่ากับจงพ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนาด้วย เริ่มตั้งแต่ทำให้จิตใจของพ่อแม่เข้ามาใกล้ชิดพระ ศาสนามากขึ้น ตลอดจนมีโอกาสไปวัดมากขึ้น เพราะจะไปหาลูกของตัวเองก็ต้องไปที่วัด เมื่อไปวัดก็ ได้ไปพบพระ บางทีก็ได้มีโอกาสฟังธรรมะ และได้เรียนรู้อรรถธรรมไปด้วย นี่แหละจึงเป็นทางที่ช่วยให้พ่อแม่ได้ใกล้ชิดพระศาสนา เรียกว่าเป็นญาติของพระศาสนาอย่างแท้จริง”^{๑๒๘}

จากข้อความดังกล่าว เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของบุตรผู้ทรงอุดมเพศแห่งภิกษุภาวะ ว่ามีส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจในความเป็นผู้ใฝ่ในธรรมให้เกิดได้ง่ายแก่มารดาบิดา พร้อมกันนั้นยังผลักดันและชักจูงให้มารดาบิดาได้เจริญกุศลบุญกิริยาในพระพุทธศาสนาตามแนวทางของตน ได้ง่ายด้วยมารดาบิดามีจิตพินสุกติดอยู่กับพระลูกชายมาแต่เดิมจึงมีใจที่จะมาเยี่ยมเยียนพระลูกชายที่ วัดแล้วถือโอกาสทำบุญ ฟังเทศน์ และปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมตามแบบอย่างพระลูกชาย

ด้วยเหตุนี้ ภิกษุผู้เป็นบุตรจึงเชื่อว่าได้บำรุงเลี้ยงใจมารดาบิดาโดยการสร้างที่พึ่งที่หาได้ยาก ให้แก่ท่าน ทั้งยังเชื่อว่าได้ทำให้มารดาบิดาได้เป็นญาติกับพระพุทธศาสนาอีกด้วย

จากบทบาทของภิกษุผู้เป็นบุตรตามที่กล่าวมาได้แสดงชัดถึงหลักการปฏิบัติอันงดงาม ทั้ง ยังเป็นการประกาศหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อมารดาบิดาซึ่งถือว่าเป็นการเจริญรอยตามจริยวัตร อันประเสริฐของโบราณกษัตริย์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นที่ภิกษุผู้เป็นบุตรได้ยึดถือปฏิบัติอย่าง สง่างามตามแบบอย่างวิถีชีวิตของสัตบุรุษ การกระทำดังกล่าวจึงเป็นตัวชี้วัดถึงคุณค่าทางจิตใจได้ดีว่า ผู้ที่บำรุงมารดาบิดาเป็นผู้เชื่อว่าเจริญภูมิธรรมชั้นของสัตบุรุษ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงภูมิอสัตบุรุษและภูมิสัตบุรุษ แก่เธอทั้งหลายเธอทั้งหลาย จงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว, ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัส เรื่องนี้ว่าภูมิอสัตบุรุษ เป็นอย่างไร, คือ อสัตบุรุษเป็นคนอกตัญญู^{๑๒๙} เป็นคนอกตเวทิตา^{๑๓๐}

^{๑๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), สอนนาค-สอนทิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๒๙} อกตัญญู หมายถึง ผู้ไม่รู้อุปการะที่บุคคลอื่นกระทำแก่ตน. อภ.ทุก.อ.(บาลี) ๒/๓๓๓/๓๑.

^{๑๓๐} อกตเวทิตา หมายถึง ผู้ไม่รู้จักทำอุปการะที่บุคคลอื่นกระทำแก่ตนให้ปรากฏ. อภ.ทุก.อ.(บาลี) ๒/๓๓๓/

ความเป็นคนอกตัญญู ความเป็นคนอกตเวที อสัตบุรุษทั้งหลาย สรรเสริญความเป็นคนอกตัญญู และความเป็นคนอกตเวที ทั้งหมดนี้ เป็นภูมิของอสัตบุรุษภูมิสัตบุรุษ เป็นอย่างไร, คือ สัตบุรุษ เป็นคนกตัญญู เป็นคนกตเวที ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวที สัตบุรุษทั้งหลาย สรรเสริญความเป็นคนกตัญญูและความเป็นคนกตเวที ทั้งหมดนี้ เป็นภูมิของสัตบุรุษ”^{๑๓๑}

สรุปว่า ประเด็นปัญหาทางจริยธรรมชื่อว่า “ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ” นี้ เป็นหลักการที่ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนได้ครอบคลุมทุกด้าน กล่าวคือ ทั้งด้าน ร่างกายและจิตใจ ในแง่จริยธรรมภิกษุผู้เป็นบุตรก็พึงสงเคราะห์เกื้อกูลมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ ตามที่ ตนได้มา (ยถาลาภสันโดษ) ด้วยหลักสัมมาอาชีวะ ตลอดจนหาโอกาสชักจูงท่านให้เข้ามาใกล้ชิดกับ พระศาสนาด้วยการพาท่านเข้ามาสู่รมณีสถานอันเอื้อต่อการเจริญกุศล เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็เท่ากับว่าบำรุงมารดาบิดาตรงตามวัตถุประสงค์ของหลักการพระพุทธศาสนาเพราะเหตุว่าทำให้ท่านมี ความสบายทางกายและมีความสุขทางใจอย่างสมบูรณ์

๒.๕.๑.๒ จักช่วยทำกิจและดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน

เนื่องจากว่าภิกษุเป็นกุลบุตรผู้ละทิ้งบ้านเรือนจะต้องสละเพศคฤหัสถ์ (หินเพศ) มาถือ ครองเพศบรรพชิต (อุตมเพศ) ออกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา จึงมีสถานะทางสังคมอีกอย่าง หนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “อนาคาริก” แปลว่า “ผู้ไม่มีเรือน” หรือ “ผู้ไม่เกี่ยวข้องกับเรือน”^{๑๓๒} อยู่ประพฤติ พรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ย่อมมีพันธกิจที่ต้องรับผิดชอบและยึดถือปฏิบัติทั้งภาคทฤษฎีและ ภาคปฏิบัติอันเป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเบื้องต้น ได้แก่ ฐานะ ๒ ประการ คือ (๑) คณฤชระ^{๑๓๓} ว่าด้วยเรื่องการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย พร้อมกับทรงจำ บอกล่าม ถ้อยแถลง และแสดงข้อ อรรถข้อธรรมที่ลึกซึ้งอันเป็นพระพุทธพจน์ กล่าวคือ นวังกศัตถุศาสน์แก่ผู้อื่นตามข้อเท็จจริงตาม สมควรแก่สติปัญญาของตนที่จะอำนวยเป็นผลได้ เมื่อศึกษาจนได้แนวทางแล้วก็พึงต่อยอดไปสู่การ ปฏิบัติธรรม อันเป็นการฝึกหัด พัฒนาจิตให้มีคุณภาพสูงยิ่งขึ้นไปด้วยการตามเจริญวิปัสสนาธุระ^{๑๓๔}

^{๑๓๑} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๑๓๒} พระราชปัญญาสุธี (อุทัย ภาโณไทย ป.ธ.๙) พระเลี้ยงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๘), คำนำ หน้า ๘.

^{๑๓๓} อุตตโน ปณณานูรูปเน เอกัง วา เทว วา นิภาเย สกถา วา ปน เตปิฎกั พุทธวจน อุกคณหิตวา ตสส ธารณิ กถนั วาจนนติ อิหิ คณฤชริ นาม ฯ ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๗. คณฤชระ คือ งานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเล่าเรียนพระ- พุทธพจน์บทใดบทหนึ่งหรือพระไตรปิฎกตามความสามารถแห่งสติปัญญาของตน แล้วท่องบ่น ทรงจำ สอนกันบอก กันต่อๆ ไปเพื่อรักษาพระพุทธพจน์ไว้ รวมถึงการแนะนำ สั่งสอน เผยแผ่พระพุทธพจน์แก่บุคคลทั่วไป ตลอดทั้งการ จัดทำและการรักษาตำราและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฯ อ้างใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙) พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือ ธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๗.

^{๑๓๔} สลลหุกวุตติโน ปน ปนตเสนาสนาภิตตสส อตตภาเว ขยวยิ ปฏฐเปตวา สาทจจกิริยาเวเสน วิปัสสนิ วพฺพเมตวา อรหตตคคคณนติ อิหิ วิปัสสนาธุริ นาม ฯ ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๗. วิปัสสนาธุระ คือ งานที่มุ่งอบรมปัญญาให้ เกิดโดยการปล่อยวางภาระทั้งปวง ทำกายใจให้เบา ยินดีในเสนาสนะที่สงบเงียบ พิจารณาถึงความเสื่อมไปสิ้นไปใน สังขารร่างกายจนเห็นสามัญลักษณ์ะคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ชัดเจน เจริญอบรมวิปัสสนาต่อเนื่องไปไม่ขาดสาย จนถึงหลักชัยคือคว้าวอร์ผลได้ ฯ อ้างใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙) พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๙๑๓.

โดยจะต้องศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ ความเข้าใจอย่างถูกต้อง แล้วนำมาปฏิบัติให้ ประจักษ์แจ้งชัดแก่ตนเองด้วยการเจริญสมณะและวิปัสสนาเพื่อขัดเกลากิเลสภายใน จนกระทั่งนำผล แห่งการศึกษาและปฏิบัตินั้นมาเผยแผ่สั่งสอนประชาชนเพื่อให้ได้รับประโยชน์ไม่มากก็น้อยตาม อุปนิสัยที่สั่งสมมา ทั้งนี้ เพื่อให้ภิกษุได้รับประโยชน์สูงสุดจากพระพุทธศาสนา และเพื่อต่อยอดขยาย ผลแห่งการศึกษาและปฏิบัตินั้นด้วยการประกาศ เผยแผ่หลักพุทธธรรมให้กว้างไกลจนเกิดมีศาสน ทายาทที่ดี มีคุณภาพ และเป็นกำลังสำคัญในการช่วยกันธำรงรักษาพระศาสนาให้สถิตมั่นคงอย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาจากข้อความดังกล่าว ทำให้ทราบชัดถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของภิกษุว่า “มีวิถีชีวิตชนิดตรงกันข้ามกับวิถีชีวิตของคฤหัสถ์” เนื่องจากวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ย่อมมีภาระหรือพันธ กิจมากมายที่เกี่ยวข้องกับญาติมิตร ตลอดจนบุคคลอื่นๆ อยู่เสมอโดยฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีภาระในการจัดการบริหารธุรกิจส่วนตัวหรือของครอบครัวที่มากกว่าซึ่งจะต้องมีการ สื่อสารหรือติดต่อเกี่ยวกับงานธุรกิจกับบุคคลอื่นอยู่เสมอ เพื่อให้ธุรกิจมีการขยายผลอย่างมี ประสิทธิภาพทั้งนี้ด้วยมุ่งหวังว่าตนประกอบสัมมาอาชีพที่สุจริตเพื่อแสวงหาปัจจัย ๔ มาหล่อเลี้ยง ชีวิตของตนเองและเกื้อกูลสมาชิกภายในครอบครัวให้ได้รับความสะดวกทางกาย ตลอดจนมีความ มุ่งหวังให้ตระกูลของตนมีการขยายแผ่ตัวด้วยการสืบพันธุ์แห่งบุตรหลานตามยุคจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อเป็น กำลังในการรักษาวงศ์าคณาญาติให้ยืนยาวอันจะมีส่วนสำคัญในการรักษาความมั่นคงทางธุรกิจของ ครอบครัวได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่วิถีชีวิตของภิกษุย่อมมีความเป็นอยู่ที่สวนทางกับวิถีชีวิตคฤหัสถ์ อย่างสิ้นเชิง เพราะมีการเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย สันโดษและสงบ ด้วยมุ่งศึกษาปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน ไปสู่หนทางที่ประเสริฐและตั้งงามจนได้รับผลอันเป็นปัจเจกที่สามารถรับรู้ได้ด้วยญาณวิถีของตน

ดังนั้น ประเด็นปัญหาทางจริยธรรมข้อที่ว่า “จักช่วยทำกิจและดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน” นั้น จึงไม่เข้ากันกับกิจของสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะสามารถกระทำได้ เนื่องด้วยภิกษุมีสถานภาพที่ไม่ เอื้อต่อการประกอบธุรกิจต่างๆ ตลอดจนสืบพันธุ์วงศ์ตระกูลอย่างคฤหัสถ์ได้ เพราะมีข้อจำกัดทางพระ วินัยข้อที่ห้ามยังมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สวนทางกับกระแสของโลกอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม แม้ภิกษุจะไม่สามารถประกอบกิจหรือสืบเผ่าพันธุ์วงศ์ตระกูลได้อย่าง คฤหัสถ์ แต่ท่านก็สามารถสร้างเกียรติให้ปรากฏแก่วงศ์ตระกูลโดยอ้อมภายใต้รูปแบบวิถีชีวิต พรหมจรรย์ได้ ด้วยการศึกษาศาสนาธรรมวินัยอย่างรู้เข้าใจจริง ตั้งตนอยู่ในไตรสิกขา เป็นพระปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ และประกาศเผยแผ่คำสอนให้แพร่หลาย เพื่อธำรงพุทธวงศ์และสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ ดำเนินไปอย่างไม่ขาดสาย จนเป็นที่ประจักษ์ชัดและเป็นที่ยอมรับยกย่องของสาธุชนทั้งหลายทำให้ญาติ สาโลหิตของตนได้รับเกียรติเช่นเดียวกันโดยเฉพาะผู้เป็นมารดาบิดาต่างก็ปลาบปลื้มในคุณสมบัติของ ความเป็นพระที่ดี เป็นแบบอย่างปฏิบัติที่น่าอนุโมทนายกย่องและสรรเสริญของพระลูกชายที่สาธุชน ทั้งหลายได้สนับสนุน ส่งเสริมจริยวัตรของภิกษุดังกล่าวจนตนคล้อยตามปฏิบัติ พร้อมกันนั้นภิกษุผู้ เป็นบุตรยังสามารถดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาในการแนะนำประโยชน์ที่พึงประสงค์ และชี้โทษในการ ประกอบกิจการหรือการดำเนินชีวิตของกุลบุตรในตระกูลและประชาชนได้อย่างดีเยี่ยม ทั้งนี้ ด้วยมี เจตนาหวังว่าจะให้ญาติมิตรได้มีความสุขกับการประกอบกิจการของตนด้วยรู้วัตถุประสงค์ที่แท้โดยไม่ ถือเอาวัตถุประสงค์เทียม กระทั่งที่สุดได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในการดำรงอยู่บนโลกนี้อย่างไม่เบียดเบียน ตนเองและผู้อื่นจนส่งผลเป็นความสุขแท้ที่ตนสามารถหยอคว่ำมาครอบครองได้ ทั้งยังสามารถขยาย ความสุขของตนไปสู่ผู้อื่นได้อย่างไม่มีประมาณ

๒.๕.๑.๓ จักประพติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาท

ผู้ที่เป็นทายาทของตระกูล นับว่าเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นหลักในการสร้างความมั่นคงให้แก่ตระกูล เพราะเป็นผู้ถูกคัดเลือกและได้รับความไว้วางใจจากญาติผู้ใหญ่ให้เป็นตัวแทนสืบทอดเจตนาในการบริหารจัดการกิจการทุกอย่างภายในตระกูลให้มีความมั่นคงต่อจากพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ ตลอดจนรักษาทรัพย์มรดกและขยายเพิ่มพูนให้มากขึ้นจนสามารถนำมารังสรรค์อำนวยความสะดวกสุขให้แก่ตนและผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น บุคคลผู้ที่เป็นทายาทจึงมีส่วนสำคัญในการจรรโลงให้ตระกูลมีความเจริญรุ่งเรือง มั่นคงอย่างยาวนานจากรุ่นสู่รุ่นจนสร้างเกียรติและชื่อเสียงให้เป็นที่ประจักษ์สายตาแก่สามัญชนทั่วไป

แม้บุตรหลานจะมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ตระกูลมีความมั่นคงและตั้งมั่นต่อไปได้ก็จริง แต่ถึงอย่างนั้น ผู้ใหญ่ในตระกูลก็ต้องคำนึงถึงคุณสมบัติที่แท้ของความเป็นทายาทที่พึงประสงค์ด้วย กล่าวคือ มีความจำเป็นที่จะต้องคัดเลือกบุตรหลานที่ไม่ตั้งตนอยู่ในอบายมุข^{๑๓๕} มีสติปัญญา และมีการดำเนินชีวิตที่ได้อย่างผู้ไม่ประมาท ทั้งนี้ เพื่อให้เขาได้เป็นตัวแทนที่เหมาะสมในการบริหารจัดการกิจการทุกอย่างภายในตระกูลแทนตนอย่างมีเกียรติและสมศักดิ์ศรีจนเป็นเหตุให้ความตั้งอยู่นานแห่งตระกูลเกิดมีสืบไปได้ อีกทั้งยังเป็นการปิดช่องโอกาสแห่งความอันตรายอันเสื่อมสูญแห่งตระกูลในเวลาอันไม่สมควรซึ่งอาจเกิดขึ้นจากความประพติตนเสียหายของบุตรหลานผู้เป็นทายาทโดยตรง

เมื่อกล่าวมาถึงตรงนี้ ทำให้ตั้งข้อสังเกตว่า การเป็นบุตรหลานผู้เป็นทายาทของตระกูลที่พึงประสงค์นั้น ท่านมุ่งคุณสมบัติสำคัญอย่างน้อย ๒ ประการ คือ (๑) คุณสมบัติภายนอก กล่าวคือ มีสถานภาพเป็นบุตรหลานและมีรูปแบบในการดำเนินชีวิตเหมือนกันกับมารดาบิดาหรือญาติผู้ใหญ่ในตระกูล (๒) คุณสมบัติภายใน กล่าวคือ เป็นคนดี มีระเบียบวินัย มีสติ มีปัญญา รู้จักในการบริหารจัดการ ไม่ตั้งตนอยู่ในอบายมุขทุกชนิด และดำเนินชีวิตอย่างผู้ไม่ประมาท

ทั้ง ๒ คุณสมบัตินี้ เมื่อพิจารณาให้ชัดแล้ว จะเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการพุงรักษาความดำรงมั่นอยู่นานแห่งตระกูล โดยคุณสมบัติที่ ๑ นั้น ย่อมแสดงถึงสถานภาพที่เหมาะสมและเอื้อต่อการบริหารจัดการทรัพยากรและกิจการต่างๆ ที่มีอยู่ในตระกูลได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรม ในขณะที่คุณสมบัติที่ ๒ ย่อมแสดงถึงอัตลักษณ์หรือคุณสมบัติที่แท้ของความเป็นทายาทที่พึงประสงค์ของตระกูลได้อย่างดีเยี่ยมตรงตามหลักการพระพุทธศาสนา

เมื่อลักษณะที่แท้ของความเป็นทายาทในตระกูลผูกกับคุณสมบัติ ๒ ประการนี้ ทำให้พิจารณาเห็นว่า สถานภาพของภิกษุไม่เอื้อต่อการบริหารจัดการทรัพย์มรดกหรือกิจการของตระกูลตามที่ญาติผู้ใหญ่หรือมารดาบิดาผู้เป็นเจ้าของเพราะขาดคุณสมบัติภายนอกกล่าวคือเป็นบุตรหลานที่มีสถานภาพเดียวกันกับตน นอกจากนี้ท่านจะร้องขอให้ภิกษุผู้เป็นบุตรหลานนั้นลาสิกขาออกมาเพื่อไปบริหารงานแทนตนในกรณีที่ท่านมองไม่เห็นว่าจะคู่ควรหรือมีคุณสมบัติเพียงพอในการบริหารจัดการกิจการภายในตระกูลของท่านให้อยู่รอดปลอดภัยและไม่ให้ขาดสูญไป แต่หากพิจารณาถึงคุณสมบัติภายใน คือ ความเป็นคนดี มีจริยธรรม มีสติปัญญา รู้ผิดรู้ถูก ไม่ประพติตนให้เกลือกกลั้วในอบายมุข และดำเนินชีวิตอย่างผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมมีอยู่ในตัวของภิกษุผู้เป็นบุตรหลานทุก

^{๑๓๕} ฌ.อ.อ.จก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๙๒.

ประการ เพียงแต่ว่าสถานภาพของภิกษุนั้นไม่เอื้อต่อการบริหารจัดการธุรกิจหรือกิจการต่างๆ ภายในตระกูลเท่านั้น

ดังนั้น ประเด็นปัญหาที่ว่า “จักประพฤตินให้เหมาะสมแก่ความเป็นแห่งทายาท” นี้จึงเข้ากันได้กับภิกษุในแง่ที่ว่าถึงคุณสมบัตินั้น กล่าวคือ ภิกษุมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์แห่งความเป็นทายาทในตระกูลเพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีสติ มีปัญญา ไม่ตั้งตนอยู่ในอบายมุขและดำรงชีวิตอยู่อย่างผู้ไม่ประมาทภายใต้ร่มเงาพระพุทธศาสนา ด้วยว่าตนดำรงอยู่ในตำแหน่งแห่งความเป็นธรรมทายาทโดยตรงของพระพุทธศาสนา คือ ผู้รับมรดกธรรมโดยตรงของพระศาสนาด้วย จึงเป็นการประกาศชัดถึงความมีคุณสมบัติภายในที่แท้ของภิกษุผู้เป็นบุตรได้เป็นอย่างดี ขาดแต่คุณสมบัติภายนอกที่ไม่มีอยู่ในตัวภิกษุผู้เป็นบุตรเนื่องจากถูกจำกัดด้วยสถานภาพแห่งกรอบพระธรรมวินัยอันมีวิถีชีวิตที่สวนทางกับกระแสโลกอย่างเห็นได้ชัด จึงมีอาจทำหน้าที่ในความเป็นแห่งทายาทของตระกูลได้ดีหรือทัดเทียมกว่าบุตรหลานที่เป็นฆราวาสได้

อย่างไรก็ตาม หากภิกษุเป็นบุตรคนเดียว มารดาบิดามีความประสงค์ที่จะทำพินัยกรรมเกี่ยวกับทรัพย์มรดกแล้วมอบอำนาจความเป็นเจ้าของในทรัพย์มรดกทุกอย่างแก่ภิกษุผู้เป็นบุตรโดยฐานะเป็นผู้รับพินัยกรรมได้อย่างชอบธรรมตามมาตรา ๑๖๒๒ แห่งประมวลกฎหมายอาญา^{๑๓๖} นั้น แม้ภิกษุเองก็ยังมีศรัทธาอยากบวชครองสมณเพศเป็นภิกษุอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาเรื่อยไป ก็สามารถออกอุบายชักชวนมารดาบิดาของตนให้ฝังทรัพย์ที่ท่านมีเจตนามอบให้ตนนั้นไว้ในพระพุทธศาสนาได้ โดยแสดงกุศลฉันทะร่วมกันในการบริจาคทุนทรัพย์เพื่อจัดสร้าง ศาสนวัตถุ ศาสนสถานต่างๆ หรือจะอุปถัมภ์บำรุงศาสนทายาทกล่าวคือภิกษุและสามเณรผู้รักษาพระธรรมวินัยด้วยปัจจัย ๔ ตามสมควรแก่สมณบริโภค หรือชักชวนให้ท่านสละทุนทรัพย์ในการจัดสร้างสถานสงเคราะห์ต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมให้ได้ใช้สอยในกิจการต่างๆ เมื่อทำได้อย่างนี้ ก็นับว่าได้ถือเอาประโยชน์หรือสาระจากการมีทรัพย์อย่างแท้จริง เพราะได้เปลี่ยนสภาพของทรัพย์ที่มีเป็นเสนาสนะสำคัญต่างๆ ถวายไว้ในพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นพุทธบูชาแก่สังคมสงฆ์โดยรวม ตลอดจนแปรสภาพทุนทรัพย์เป็นสถานสงเคราะห์ต่างๆ ที่เรียกว่าเป็นศูนย์รวมแห่งการช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้คนที่ทั้งหลายจนทำให้เขาเหล่านั้นได้รับความสุขตามอัตภาพไม่มากนักน้อย

๒.๕.๑.๔ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ความสัมพันธ์ระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดา ย่อมเกิดมีขึ้นนับตั้งแต่บุตรหรือธิดาได้มาปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาจนก่อเกิดเป็นความรักอันบริสุทธิ์ที่มารดาบิดาพึงแสดงต่อบุตรธิดาตามสัญชาตญาณโดยฐานะเป็นบุรพการีชน ตลอดจนบำรุงเลี้ยงดูบุตรธิดาจนสามารถสร้างสถานะครอบครัวที่พึงประสงค์ได้ ทั้งยังปลูกจิตสำนึกพิเศษแก่พวกเขาตามเหมาะสม ส่งผลให้บุตรธิดาได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของความเป็นแห่งบุคคลผู้กตัญญูกตเวที คือ รู้จักบุญคุณแล้วกระทำตอบแทนแก่มารดาบิดาด้วยการเป็นบุตรที่ดี วาง่ายเชื่อฟัง ตลอดจนบำรุงเลี้ยงดูกายและใจของมารดาบิดาให้ได้รับความสุขตามฐานะานุรูป และเมื่อมารดาบิดาชราภาพ หรือเจ็บป่วยไข้ ไม่สบาย ก็คอยเอาใจใส่ดูแล พยาบาลรักษาท่านอย่างใกล้ชิด จนในที่สุดมารดาบิดาถึงแก่กรรมแตกดับชั้นนี้ไป ก็คอยเป็นธุระ

^{๑๓๖} พิชัย นิลทองคำ, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖ ประมวลกฎหมายอาญา, (กรุงเทพมหานคร: อชตยา มิเลนเนียม, ๒๕๕๒), หน้า ๕๒๔.

ในการจัดการทำพิธีบำเพ็ญกุศลศพตามพิธีกรรมทางศาสนา พร้อมทำบุญทักษิณานุประทานอุทิศถึงมารดาบิดาผู้ล่วงลับไปนั้น

จากข้อความดังกล่าว ทำให้พิจารณาเห็นว่า พฤติกรรมระหว่างมารดาบิดาและบุตรธิดาที่ปฏิบัติต่อกันนี้ เป็นการประกาศชัดถึงความสัมพันธ์พิเศษที่มีอาจแยกขาดที่มารดาบิดาและบุตรธิดาได้กระทำต่อกันอย่างเกื้อกูลและซื่อตรงภายใต้ครอบครัวที่ยึดโยงสายใยรักแห่งความผูกพันที่ได้ก่อสร้างร่วมกันมา จนก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมแห่งสำนึกกล่าวคือหน้าที่ที่มารดาบิดาและบุตรธิดาจะพึงกระทำต่อกันอย่างนี้ไปกระทั่งเกิดจนถึงตาย

ดังนั้น ในฐานะของผู้เป็นมารดาบิดา พึงกระทำการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้เป็นคนดีที่พึงประสงค์ของสังคมและตระหนักในคุณค่าของความเป็นบุตรที่ดีของพ่อแม่ ในขณะที่บุตรธิดาเมื่อได้รับอุปการะจากมารดาบิดาแล้วก็พึงกระทำตอบแทนคุณแก่มารดาบิดาได้ใน ๒ ลักษณะ คือ (๑) ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ด้วยการประพฤติตนเป็นบุตรที่ดี วาง่ายเชื่อฟัง เลี้ยงกาย เลี้ยงใจ ตลอดจนคอยเฝ้ารักษาพยาบาลท่านให้ได้รับความสุขกายสบายใจอยู่เสมอ (๒) ในขณะที่ท่านถึงแก่กรรมกรรม ด้วยการน้อมนำบุญกุศลที่ท่านได้บำเพ็ญสั่งสมมาอุทิศถึงท่านจนเกิดเป็นกัลปนาผลอันเป็นทิพย์ที่นำปรารถนาสำเร็จเป็นบุญกุศลในส่วนของปัตตานโมทนาบุญแก่ท่านในสัมปรายภพ

จากบทบาทที่บุตรธิดาจะพึงกระทำต่อมารดาบิดาได้ทั้ง ๒ ลักษณะดังกล่าว ทำให้พิจารณาเห็นว่า ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถกระทำได้อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มารดาบิดาของตนถึงแก่กรรม ภิกษุผู้เป็นบุตรย่อมสามารถกระทำได้อย่างดียิ่งเนื่องด้วยตนมีรูปแบบวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการเจริญกุศลอันเป็นบุญกุศลวิธีที่ท่านได้ทำเป็นกิจวัตรประจำวันอยู่เสมอ เช่น การศึกษาพระพุทธพจน์ การทำวัตรสวดมนต์ การเจริญหลักไตรสิกขา ตลอดจนการเทศนาสั่งสอนประชาชนทั้งหลายให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักพุทธธรรมแล้วนำมาปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน รวมความแล้วอาจกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตของภิกษุย่อมเกี่ยวโยงหรือมีความเกี่ยวข้องกับบุญกุศลวิธีอยู่เสมอ ดังนั้น การทำบุญอุทิศแก่มารดาบิดาผู้ล่วงลับนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรย่อมสามารถกระทำได้อย่างเต็มศักยภาพ เพราะมีเวลาเต็มทีในการก่อสร้างบุญสั่งสมบารมีตามหลักพระธรรมวินัยอันเป็นอริยวิถีที่ประเสริฐ แล้วน้อมนำบุญกุศลเหล่านั้นอุทิศถึงมารดาบิดาผู้ล่วงลับ แม้กระทั่งกิจในการแผ่รังสรรค์ของมารดาบิดา ภิกษุผู้เป็นบุตรก็สามารถรับเป็นธุระในการจัดการพิธีศพตามฐานานุรูปของสมณะได้ ดังพุทธจริยาที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำเป็นแบบอย่างปฏิบัติด้วยทรงเคารพในชาติตติยประเพณี ทรงเป็นประธานอำนวยการพระบรมศพในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระโอรส และเป็นพระญาติผู้ใหญ่ จึงโปรดให้พระมหากัสสปเถระเจ้าไปตรวจที่ประดิษฐานจิตกาธาน เพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา และโปรดให้พระสารีบุตรเถระเจ้าเป็นภาระจัดถวายน้ำสรงพระศพพระพุทธบิดา ตามชาติตติยประเพณี เมื่อเจ้าพนักงานอัญเชิญพระศพไปประดิษฐาน ณ พระจิตกาธานที่จัดถวายสมพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ บรรดาพระประยูรญาติทั้ง ๖ พระนคร คือ เมืองกบิลพัสดุ์ ๑ เมืองเทวทหะ ๑ เมืองโกถียะ ๑ เมืองสักกะ ๑ เมืองสุปวาสะ ๑ เมืองเวรนคร ๑ ก็ประชุมกันบำเพ็ญกุศลมหาบุญอุทิศถวายด้วยความเคารพและความอาลัยอย่างยิ่ง ครั้นได้เวลา พระบรมศาสดาก็ทรงประทานจุดเพลิงถวายพระศพพระพุทธบิดา^{๑๓๗}

^{๑๓๗} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี), **พุทธประวัติทัศนศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนบุญนิธิหอไตร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

อนึ่ง การทำบุญอุทิศถึงมารดาบิดาผู้ล่วงลับนี้ นับเป็นภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งที่บุตรธิดาจะพึงทำภายหลังจากการที่ท่านถึงแก่กรรมไป เพื่อส่งบุญกุศลให้ท่านได้ไปเกิดในสุคติภพ ทั้งนี้เพราะถือกันว่าเมื่อบุคคลได้เกิดมาบนโลกมนุษย์นี้แล้ว ต่างก็ได้ดำเนินชีวิตตามวิถีของตน ในระหว่างมีชีวิตก็ทำบุญกุศลบ้าง ทำบาปบ้าง ต่อเมื่อเสียชีวิตไป ก็ย่อมได้ไปเกิดในภพภูมิต่างๆ สุคติภพบ้าง ทุกคติภพบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรรมที่แต่ละคนได้กระทำมา อย่างไรก็ตาม การที่คนเราจะไปเกิดในภพภูมิใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่แต่ละคนได้กระทำเป็นหลัก แต่อีกส่วนหนึ่งนั้นมาจากการที่ญาติได้กระทำทักษิณานุประทานกิจ แล้วอุทิศกุศลตามส่งให้ด้วย พระพุทธศาสนาถือว่า บุญกุศลที่ญาติทั้งหลายมีบุตรธิดา เป็นต้น ทำอุทิศให้จะสำเร็จแก่มารดาบิดาผู้ล่วงลับได้ ย่อมต้องประกอบประกอบ ๓ ประการ ดังนี้ คือ

- (๑) เพราะการอนุโมทนาแห่งญาติ (ที่เสียชีวิต) ของตน
- (๒) เพราะการอุทิศแห่งทายก (ญาติหรือบุตรธิดา ฯลฯ) ทั้งหลาย
- (๓) เพราะความถึงพร้อมแห่งทักษิณานุประทาน(บุคคลผู้ควรรับทักษิณานุทาน)^{๑๓๘}

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ การอุทิศถวายของทายก (ญาติหรือบุตรธิดา) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด อาจเป็นเพราะเป็นผู้ระลึกถึงอุปการะและความสัมพันธ์ของผู้ตาย จากนั้นได้ริเริ่มและดำเนินการให้เกิดการทำบุญทักษิณานุประทาน อันเป็นการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้เสียชีวิตแล้ว^{๑๓๙} ดังนั้น การทำบุญอุทิศนี้จึงเป็นการแสดงถึงคุณค่ากล่าวคือหลักกตัญญูตเวทิตาธรรมที่บุตรธิดาจะได้แสดงออกต่อมารดาบิดานับจากท่านได้ถึงแก่กรรมล่วงลับไป เพื่อน้อมระลึกนึกถึงบุญคุณของมารดาบิดาเมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตได้ทำอุปการะต่อตนอย่างมหาศาลในฐานะที่ท่านเป็นพระพรหมเป็นปวงชนียบุคคลและเป็นยอดกัลยาณมิตร

อย่างไรก็ตาม การทำบุญอุทิศนี้ นับเป็นบุญพิธีสำคัญที่ชาวพุทธนิยมปฏิบัติต่อบรรพชนผู้ล่วงลับมาเป็นเวลาช้านาน จะเห็นได้จากบทบาทของบรรดาบรรพชิตและคฤหัสถ์ในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏว่าได้ทำบุญอุทิศถึงญาติและผู้มีไข้ญาติผู้ล่วงลับไป ดังตัวอย่างในฝ่ายของบรรพชิต เช่น ภริณี พระสารีบุตรได้สร้างกุฏิ ๔ หลังถวายแก่สงฆ์ พร้อมทั้งข้าวและน้ำ แล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่เปรตที่เป็นมารดาของท่านในอดีตชาติ^{๑๔๐} และถวายข้าวค้ำหนึ่ง น้ำหนึ่งขันและผ้าผืนเล็กเท่าฝ่ามือแก่พระภิกษุรูปหนึ่งแล้วอุทิศส่วนบุญให้นางเปรตตนหนึ่งซึ่งมาขอส่วนบุญจากท่าน^{๑๔๑} จนในที่สุดเปรตทั้งสองก็พ้นจากความทุกข์ทรมานและได้เสวยทิพย์สมบัติ หรือภริณีสามเณรที่มีนางยักษิณีเคยเกิดเป็นมารดาของตนในอดีตชาติ ได้อุทิศบุญในส่วนของการแสดงพระธรรมเทศนาถึงยักษิณีมารดา จนเป็นผลให้นางยักษิณีมารดานี้เกิดความปราโมทย์ยินดีปรีดาและอนุโมทนาในส่วนบุญที่สามเณรอุทิศให้ ทำให้เกิดผลเนื่องตามมา คือ เหล่าเทวดาพากันให้ความเคารพยำเกรง และให้การต้อนรับ แม้แต่เทวดาผู้

^{๑๓๘} เปตานุภทิ อุตตโน อนุโมทนา ทายกานํ อุทเทเสน ทกฺขิณเยยสมปทาย จาติ ตีหิ องฺเคหิ ทกฺขิณา ตังฆณฺณเวว ผลนินฺนพุตตกา โหติ ฯ ตตถ ทายกา วิเสสเหตุ ฯ ดูรายละเอียดใน มงคล. (บาลี). ๑/๑/๒/๓๒๔. มงคล. (ไทย) ๑/๑/๒/๒๗๘.

^{๑๓๙} พระราชปัญญาสุธี (อุทัย ภาโณทโย), พระเลี้ยงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, หน้า ๔๙-๕๐.

^{๑๔๐} ชุ.เปต. (บาลี) ๒๖/๙๙/๑๗๓-๑๗๔.

^{๑๔๑} ชุ.เปต. (บาลี) ๒๖/๙๘/๑๗๐-๑๗๑.

มเหศักดิ์ยังต้องหลีกเลี่ยงให้^{๑๔๒} ส่วน ในฝ่ายของคฤหัสถ์ ดังเช่นกรณีนางตีสสาอุบาสิกาถวายภัตตาหาร และผ้าไตรจีวรแก่พระภิกษุ ๘ รูปแล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่นางเปรตตนหนึ่ง ยังผลให้นางเปรตพ้นจากเปรตวิสัยได้ทิพยสมบัติเช่นกัน^{๑๔๓} นางเปรตเสรินีขอร้องให้อุบาสิกคนหนึ่งซึ่งกำลังเดินทางไปเมืองหัตถินีนำข้าวไปบอกมารดาของตนที่อยู่ในเมืองนั้นให้อาหารพี่ที่ตนซ่อนไว้ไปกระทำบุญแล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่นาง มารดาของนางเปรตเสรินีเมื่อทราบข่าวจากอุบาสิกจึงเอาทรัพย์ที่ลูกสาวซ่อนไว้มากระทำบุญให้ทาน แล้วอุทิศส่วนบุญไปให้นางเปรตเสรินี ทำให้นางเปรตมีความสุข

ปรากฏการณ์อันเนื่องด้วยการอุทิศส่วนบุญซึ่งเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอุทิศส่วนบุญว่าเป็นสิ่งที่ควรจะทำ เพราะอาจมีผลเชิงบวกต่อสภาพชีวิตของญาติผู้ล่วงลับไปและแก่ชีวิตของบุคคลอื่นนอกจากญาติ หากเขาไปเกิดอยู่ในภูมิที่เหมาะสม คือสามารถกระทำความดีและรับผลแห่งความดีที่ตนกระทำได้ โดยมีส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศให้เป็นปัจจัยส่งเสริม^{๑๔๔}

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการที่มารดาบิดาถึงแก่กรรม บุตรธิดาก็สามารถแสดงกตัญญูตเวทิตาธรรมแก่ท่านในรูปแบบการทำบุญอุทิศได้ โดยเฉพาะบุตรผู้ดำรงสถานภาพเป็นภิกษุย่อมสามารถน้อมนำบุญกุศลที่ตนทำอุทิศถึงมารดาบิดาผู้ล่วงลับเพื่อให้ท่านได้อนุโมทนาแล้วเกิดเป็นกัลปนาผลที่น่าปรารถนาในสัมปรายภพที่ท่านอยู่ครอง อนึ่ง แม้ท่านยังไม่ได้ทำกาละล่วงลับดับขันธไปบรรดาบุตรที่เป็นทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็สามารถน้อมนำคุณความดีทั้งมวลเพื่อบูชาคุณความดีของมารดาบิดาที่ท่านทุ่มเทชีวิตและเสียสละกำลังกายและกำลังใจแก่ตนทุกด้านอย่างผู้รู้คุณด้วยการประกาศกิจกรรมบุญให้ท่านได้รับทราบแล้วอนุโมทนา ตลอดจนหาโอกาสในการชักชวนท่านให้นิยมเจริญในกุศลอันเป็นวิถีทางแห่งการสร้างความสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

สรุปว่า ประเด็นปัญหาทางจริยธรรมในเรื่องทศ ๖ ที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์บนสถานภาพของบุตรผู้เป็นภิกษุไว้ ๔ ประเด็นนั้น บางประเด็นภิกษุสามารถแสดงบทบาทความเป็นบุตรต่อมารดาบิดาของตนได้อย่างเต็มศักยภาพตามสถานะของตน ในขณะที่บางประเด็นภิกษุผู้เป็นบุตรนั้นยังต้องใช้พิจารณาญาณและอาศัยความเหมาะสมในการปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนเนื่องด้วยมีข้อจำกัดทางสถานภาพเป็นเงื่อนไขสำคัญเพราะเหตุว่าตนดำรงอยู่ในสถานะเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาที่ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

อย่างไรก็ตาม หลักทศ ๖ นี้ ยังคงเป็นหลักการที่ภิกษุผู้เป็นบุตรควรนำมาประพฤติและปฏิบัติต่อมารดาบิดาให้ได้อย่างเหมาะสม โดยจะต้องเอื้อเพื่อต่อพระวินัยและไม่ขัดต่อหลักจริยธรรม กล่าวคือหน้าที่ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะพึงอนุเคราะห์หรือสงเคราะห์มารดาบิดาตามหลักการพระพุทธศาสนาได้ ทั้งนี้เพื่อให้หน้าที่ทั้ง ๒ สถานภาพ ได้แก่ (๑) ความเป็นภิกษุ และ (๒) ความเป็นบุตร ดำเนินไปได้อย่างประสานกลมกลืนกันภายใต้สถานภาพที่ภิกษุผู้เป็นบุตรถือครองอย่างมี

^{๑๔๒} ชู.ธ.อ. (บาลี) ๒/๕๐๕.

^{๑๔๓} ชู.เปต. (บาลี) ๒๖/๑๐๐/๑๗๔-๑๗๘.

^{๑๔๔} ดูรายละเอียดใน พระมหาสุพจน์ คำน้อย, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๙๕-๙๖.

ประสิทธิภาพ กล่าวคือ ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถดำเนินวิถีชีวิตพรหมจรรย์อย่างบริสุทธิ์ได้และยังสามารถปฏิบัติหน้าที่ความเป็นบุตรต่อมารดาบิดาของตนได้อย่างสมบูรณ์

อนึ่ง แม้ว่าภิกษุจะมีสถานภาพและวิถีชีวิตที่แตกต่างชนิดที่ว่าสวนทางกับฆราวาสวิสัย แต่ก็ยังสามารถปฏิบัติต่อฆราวาสได้อย่างเกื้อกูลกันและเผื่อแผ่กันในฐานะที่เป็นญาติทางธรรม โดยฝ่ายฆราวาสจะมีหน้าที่ในการบำรุงภิกษุด้วยปัจจัย ๔ เพื่อจัดสรรความสะดวก และกลายเป็นกำลังหล่อเลี้ยงชีวิตให้ท่านได้มีกำลังในการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยาวนาน ในขณะที่ภิกษุก็พึงอนุเคราะห์ญาติโยมด้วยการแสดงธรรมะอันเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของเขาให้ถูกต้องตามหลักการพระพุทธศาสนา

แต่เนื่องจกมารดาบิดาเป็นอภิสิทธิ์ชน กล่าวคือ เป็นบุคคลพิเศษที่พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญและยกย่องโดยฐานะเป็นบุรพการีชนของบุตร ภิกษุจึงสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนอย่างคลุห้สดีตามหลักทศ ๖ ได้ครบทั้งทางร่างกายและจิตใจโดยสามารถนำปัจจัย ๔ ที่ตนได้นำมาบำรุงมารดาบิดาของตนได้ ทั้งนี้ไม่เชื่อว่าเป็นการยังงั้สัทธาไทยให้ตกไปและยังสามารถพัฒนาคุณภาพจิตของมารดาบิดาให้สูงค่าขึ้นไปด้วยการชักชวนท่านให้ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่อัธยาศัยที่ท่านจะสามารถกระทำได้

ดังนั้น หลักทศ ๖ จึงเป็นหลักธรรมสำคัญในการผลักดันให้มารดาบิดาของภิกษุผู้เป็นบุตรนั้นได้ตั้งตนอยู่ในคุณธรรมขั้นพื้นฐาน ตลอดจนเป็นเครื่องพัฒนาคุณธรรมขั้นสูงให้เกิดมีแก่ตนยิ่งขึ้น โดยภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องถือเอาเป็นธุระสำคัญในการนำหลักทศ ๖ นี้มาปฏิบัติจริงจังในชีวิตประจำวันของมารดาบิดาของตนให้ได้มากที่สุดด้วยถือเป็นภารกิจสำคัญที่ท่านจะพึงปฏิบัติได้โดยฐานะเป็นกตัญญูกตเวทิตชน ตลอดจนชักจูงและปลุกเร้าให้มารดาบิดายึดถือหลักพุทธธรรมมาปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลหนุนชีวิตของท่านให้สูงยิ่งขึ้นไป

๒.๕.๒ หลักพระวินัย

พระวินัยเป็นกฏกติกาที่พระสงฆ์ศึกษาปฏิบัติ กฏกติกาด้านความประพฤติซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกพระสงฆ์ พระวินัยเอื้อต่อการเข้าถึงจุดหมายสูงสุดในชีวิตตามที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติพระวินัยจึงเชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดองค์ทรงของพระสงฆ์ และเชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า ทรงวางกฏกติกา ทรงบัญญัติสิกขาบท กำหนดข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งมีทั้งข้อห้ามและข้ออนุญาต เหมือนกับกฎหมายควบคุมความประพฤติ แบ่งได้ ๒ อย่าง ได้แก่ พระพุทธบัญญัติ คือ ข้อศึกษาหรือสิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์ และอภิสมจาร^{๑๔๕} คือ มารยาททางสังคมที่ไม่มาในพระปาฏิโมกข์ กฏกติกา ๒ อย่าง เป็นอริยวินัยสำหรับพระสงฆ์ผู้สละบ้านเรือนแล้ว เป็น อนาคาริกวินัย^{๑๔๖} ที่ภิกษุในพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ดังนั้น การปฏิบัติต่อมารดาบิดา ภิกษุผู้เป็นบุตรจำต้องคำนึงถึงหลักพระวินัยทั้งที่เป็นข้อห้าม (พุทธอาณาน) ทั้งที่เป็นข้ออนุญาต (อภิสมจาร) ด้วย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเอื้อเพื่อต่อพระวินัยที่

^{๑๔๕} อภิสมจาร หมายถึง ความประพฤติดีงามที่ประณีตยิ่งขึ้นไป, ขนบธรรมเนียมเพื่อความประพฤติดีงามยิ่งขึ้นไปของพระภิกษุ เพื่อความเรียบร้อยงดงามแห่งสงฆ์. อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕๐๓.

^{๑๔๖} สมถิพพล เนตรนิมิต, ผศ.ดร., **ภาพชีวิตของพระสงฆ์ในอริยวินัย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นิโอดิจิตอล จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๓.

พระพุทธเจ้าทรงวางเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสมณะไว้ และเพื่อให้วิถีชีวิตพรหมจรรย์ของตนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนเป็นการประกาศฐานะความเป็นบุตรบนสถานภาพของความเป็นภิกษุได้อย่างสมบูรณ์ตามหลักการพระพุทธศาสนา

๒.๕.๒.๑ พุทธบัญญัติที่เป็นข้อห้ามทางปฏิบัติต่อมารดาบิดา

๑) กายสังสัคคสิกขาบท

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการห้ามไม่ให้ภิกษุถูกต้องสัมผัสมาตุคาม ดังนี้ว่า “ก็ ภิกษุใด ภูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน ถูกต้องกายกับมาตุคาม คือ จับมือ จับข้อมผม หรือลูบคลำอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นสังฆาติเสส”^{๑๔๗}

ในสิกขาบทนี้ คำว่า ภิกษุภูกราคะครอบงำแล้ว หมายความว่า เป็นผู้มีความยินดี เฟื่องเฟื่อง มีจิตรักใคร่ มีจิตปฏิพัทธ์ ส่วนคำว่า “แปรปรวน” หมายถึง จิตกำหนดแล้วชื่อว่าแปรปรวน จิตโกรธแล้วชื่อว่า แปรปรวน จิตหลงแล้วชื่อว่าแปรปรวน

คำว่า “มาตุคาม” หมายถึง ผู้หญิงมนุษย์หรือสตรีเพศ ไม่ใช่พวกนางยักษ์ ไม่ใช่นางเปรต ไม่ใช่สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ผู้หญิงมนุษย์นั้น โดยที่สุดแม้เด็กผู้หญิงที่เกิดในวันนั้น ไม่ต้องพูดถึงหญิงผู้ใหญ่^{๑๔๘}

ภิกษุผู้ทำการเคล้าคลึงด้วยอำนาจความกำหนัด จะพึงมุ่งเฉพาะวัตถุเป็นต้นว่า “หญิง” ท่านจึงจัดอาบัติในสิกขาบทนี้เป็น “สจิตตกะ” (เป็นชื่อของอาบัติพวกหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานมีเจตนา คือ ต้องจงใจทำจึงจะต้องอาบัตินั้น) แต่ไม่เป็นอาบัติสำหรับภิกษุผู้ไม่แก้มั่งจะถูกต้องกายของสตรี เช่น หลีกผู้หนึ่ง ไพล่ไปโดนอีกผู้หนึ่ง ผู้ถูกต้องด้วยผลอดตัว เช่น หญิงมาถูกต้อง ภิกษุตกใจฉีกออกไปในทันที ผู้ถูกต้องและไม่รู้ตัว เช่น กระทบกันในเวลาเบียดคนมาก ภิกษุอันหญิงถูกต้องก่อน แต่ไม่ยินดียรับผัสสะ อาการเหล่านี้เป็นองค์แห่ง “อนาบัติ” (ไม่เป็นอาบัติ) เพราะไม่มีจิตกำหนด^{๑๔๙}

อนึ่ง แม้ในกรณีที่มาตุคามเป็นญาติ เช่น เป็นมารดาของภิกษุ ก็มีพระพุทธวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำการจับต้องสัมผัสด้วยความรักเสมือนแม่ลูก ดังปรากฏข้อความว่า “ภิกษุรูปหนึ่ง จับต้องมารดาด้วยความรักฉันแม่ลูก ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติสังฆาติเสสหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติสังฆาติเสส แต่ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๕๐}

ส่วน ในอรรถกถาเภสัชชกรณวัตถุ ในตติยปาราชิก ท่านได้กล่าววิธีปฏิบัติมารดาบิดาสำหรับภิกษุไว้ดังนี้ว่า “ก็ ถ้าภิกษุนำมารดาไปยังวิหาร ปณณิบัติอยู่ไซ้, อย่าถูกต้อง (ตัวมารดา) พึ่งทำบริกรรมทุกอย่าง, พึ่งให้ของเคี้ยว ของบริโภคด้วยมือตนเอง, ส่วนบิดา ภิกษุพึงทำกิจทั้งหลาย มีการให้อาบน้ำและการนวด เป็นต้น บำรุงด้วยมือของตน เหมือนอย่างบำรุงสามเณร”^{๑๕๑}

^{๑๔๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๗๐/๒๙๓.

^{๑๔๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๗๑/๒๙๓.

^{๑๔๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๘.

^{๑๕๐} ตูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๑/๓๐๙-๓๑๑.

^{๑๕๑} วิ.มหา.อ.(บาลี) ๑/๑๘๕-๑๘๗/๕๑๐.

จากข้อความอรรถกถาข้างต้น ทำให้พิจารณาเห็นว่า ภิกษุสามารถนำมามารดาบิดาของตนไปปรนนิบัติดูแลที่วัดได้ ทั้งยังสามารถบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายด้วยปัจจัย ๔ ตามที่ตนได้มาจากศรัทธาของชาวบ้านได้ หากแต่พระวินัยได้เปิดช่องในการปฏิบัติต่อมารดาบิดาไว้อย่างละเมียดละไม ด้วยมุ่งประโยชน์อย่างสูงในชีวิตพรหมจรรย์ของภิกษุผู้เป็นบุตรนั้น โดยข้อความอรรถกถานี้มุ่งประกาศถึงสภาวะการณ์ที่ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้ใน ๒ ลักษณะ คือ (๑) บำรุงท่านด้วยการให้ปัจจัย ๔ (๒) บำรุงท่านด้วยการป้อนวด ตลอดจนเช็ดตัว อาบน้ำให้ ซึ่งทั้ง ๒ ลักษณะดังกล่าวนี้ล้วนมีความจำเป็นต่อการปรนนิบัติมารดาบิดาให้ท่านได้รับความสะดวกทางกายเป็นการเฉพาะ โดยพระวินัยเปิดช่องในการบำรุงทั้ง ๒ ลักษณะนี้แก่บิดาเท่านั้น ส่วนมารดาท่านกำหนดให้ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถปรนนิบัติได้เพียงลักษณะเดียว คือ บำรุงด้วยการให้ปัจจัย ๔ เป็นเครื่องอุดหนุนชีวิตโดยไม่สามารถปรนนิบัติมารดาด้วยการสัมผัส นวดเพน ปีบรัด เช็ดตัว หรืออาบน้ำให้เหมือนอย่างบิดาได้ เพราะเหตุว่ามารดามีเพศสภาพที่มีข้อจำกัดทางพระวินัยด้วยเป็นวัตถุอนามาส^{๑๕๒} อันไม่เอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุผู้เป็นบุตรให้บริสุทธิ์ แม้ภิกษุจะถูกต้องด้วยความรักอาศัยเรือน^{๑๕๓} ที่ว่า “ผู้นี้เป็นมารดาของเรา” ท่านก็สามารถปรับอบาบัติทุกกฎแก่ภิกษุผู้เป็นบุตรได้โดยฐานละเมิดสิกขาบทที่ ๒ แห่งสังฆาติเสสกัณฑ์ว่าด้วยเรื่องการสัมผัสถูกต้องกายของมาตุคาม^{๑๕๔}

อย่างไรก็ตาม แม้มารดาจะมีเพศสภาพที่ภิกษุไม่สามารถจับต้องสัมผัสได้ แต่ถ้าเกิดสภาวะการณ์คับขัน หรือเกิดเหตุสุดวิสัยด้วยสิ่งหนึ่งประการใดที่ทำให้มารดาประสบสถานการณ์ที่ยากลำบากจนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ พระวินัยก็ยังเปิดช่องให้ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถปฏิบัติต่อมารดาได้ตามสถานการณ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้

(๑) ถ้าภิกษุเห็นมารดาถูกกระแสน้ำพัดไป ไม่ควรถูกต้องด้วยมือที่เดียว พึงวาง (ส่ง) เรือ แผ่นกระดาน ท่อนกล้วย หรือท่อนไม้ไปข้างหน้า, เมื่อเรือเป็นต้นนั้น ไม่มี, แม้ผ้ากาสาจะก็ควรวางไว้ แต่ไม่ควรพูดว่า “จงจับที่ผ้ากาสาจะนี้” เมื่อมารดาจับผ้ากาสาจะแล้ว จึงจุดมาด้วยท่าในใจว่า “เราจุดบริวาร” ถ้ามารดาถล่น พึงไปข้างหน้าๆ ปลอดภัย

(๒) ถ้ามารดาถูกน้ำพัด ขึ้นคอหรือจับมือภิกษุผู้เป็นบุตรโดยเร็ว, ภิกษุไม่ควรสลัดเสียด้วยกล่าวว่า “จงหลีกไปหญิงแก่” ควร (ช่วยส่ง) ให้ถึงบก

(๓) ถ้ามารดาตกหล่ม ตกบ่อไซ้, ภิกษุพึงโยนเชือกหรือผ้าลงไปในที่นั้น เมื่อมารดาจับเชือกหรือผ้าแล้ว พึงสาวขึ้น แต่ไม่ควรถูกต้องเลย^{๑๕๕}

จากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้พิจารณาเห็นว่า พระวินัยในแบบพุทธศาสนาเถรวาทค่อนข้างมีความเคร่งตั้งและมีระเบียบปฏิบัติที่เข้มงวด กวดขันเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในการปฏิบัติ

^{๑๕๒} วัตถุอนามาส คือ วัตถุอันภิกษุไม่ควรจับต้อง เช่น ร่างกายหรือเครื่องแต่งกายสตรี เงินทอง อาวุธ เป็นต้น. อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๘๙. ค้นดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๓๕๗/๑๗๓-๑๗๔.

^{๑๕๓} เกล็ดเตปเมะ แปลว่า ความรักอาศัยเรือน ได้แก่ รักกันโดยฉันเป็นคนเนื้อถึงกัน เป็นญาติกัน เป็นคนร่วมเรือนเดียวกัน ความรักฉันพ่อแม่ลูกและญาติพี่น้อง. อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๑๕๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๑/๓๐๙.

^{๑๕๕} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๓/๑/๓/๑๗๓.

ต่อมารดาเนื่องจากพระวินัยได้จำกัดเพศสภาพของมารดาว่าเป็นวัตถุอนามาสที่ภิกษุไม่สามารถแตะต้องได้ไม่ว่าจะกรณีใดๆ เนื่องด้วยสถานภาพเพศของมารดาย่อมมีความไม่เอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุอันเป็นหนทางบริสุทธิ์และเป็นหนทางหลุดพ้นจากทุกข์ตามหลักการพระพุทธศาสนา และข้อปฏิบัติดังกล่าวนี้ ทางพระวินัยยังทำให้ช่วยปิดช่องอันอาจเกิดจากความเข้าใจผิดของสาธารณชนในการเห็นพฤติกรรมของภิกษุผู้เป็นบุตรปฏิบัติต่อมารดาของตนอีกด้วย ดังนั้น วัตถุประสงค์ของพระวินัยในกรณีที่ภิกษุไม่สามารถแตะต้องสัมผัสร่างกายมารดาของตนได้นี้ จึงมี ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อเอื้อเพื่อต่อพระวินัย (๒) เพื่อความบริสุทธิ์แห่งการประพฤติพรหมจรรย์ (๓) เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดจากบุคคลทั่วไปที่ได้เห็นภิกษุแสดงพฤติกรรมต่อมารดาของตนในกรณีต่างๆ

อย่างไรก็ตาม แม้บทบัญญัติทางพระวินัยจะค่อนข้างมีความเข้มงวด กวดขันเนื่องด้วยยึดถือหลักการสูงสุดในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ แต่ก็ยังเปิดช่องและให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติต่อมารดาโดยเฉพาะในสถานการณ์คับขันที่มารดาไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ แต่ทั้งนี้ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องมีปฏิภาณไหวพริบในการช่วยเหลือมารดาให้ได้รับความปลอดภัยจากสถานการณ์ที่เลวร้ายดังกล่าวโดยจะต้องคำนึงถึงข้อกำหนดหรือบทบัญญัติทางพระวินัยแล้วปฏิบัติให้สอดคล้องกับพระวินัยอย่างประสานกลมกลืนด้วยมุ่งประโยชน์สูงสุดในวิถีชีวิตพรหมจรรย์ของภิกษุเองเป็นสำคัญ

เชมกะ (พระสุธรรมเมธี) ได้แสดงทัศนะในการที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะพึงปฏิบัติและแสดงท่าทีต่อมารดาบิดาไว้ว่า “แม่ลูกบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์แล้ว จะบิณฑบาตมาเลี้ยงพ่อแม่ก็ไม่ปรับอาบัติ โดยเฉพาะข้อนี้ ถ้าเป็นพ่อ ลูกเป็นพระภิกษุจะบิณฑบาต อาบน้ำ ป้อนข้าว ปฏิบัติให้ท่านเหมือนกับสามเณรปฏิบัติต่อพระภิกษุก็ได้ ถ้าเป็นแม่พระองค์ทรงอนุญาตให้เลี้ยงดูได้คล้ายบิดา แต่จะต้องตัวแม่ไม่ได้เท่านั้น”^{๑๕๖}

จากข้อความดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นชัดถึงการที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะพึงกระทำการบำรุงมารดาบิดาได้ครอบคลุมทุกด้าน โดยเฉพาะทางด้านร่างกาย สามารถบำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ หรือจะกระทำการบิณฑบาต อาบน้ำ ป้อนข้าว ป้อนน้ำ ตลอดจนสามารถทำกายบริหารต่างๆ เพื่อสุขภาพที่ดีของมารดาบิดา สรุปลก็คือปฏิบัติดูแลมารดาบิดาได้เหมือนอย่างบำรุงสามเณร เพียงแต่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะถูกเนื้อต้องตัวมารดาไม่ได้เท่านั้นด้วยมีข้อบังคับและเป็นข้อจำกัดทางพระวินัยที่ภิกษุจะต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อทำพรหมจรรย์ที่เป็นหลักการสูงสุดของตนให้บริสุทธิ์เป็นเป้าหมายสำคัญ

ดังนั้น หากพิจารณาเฉพาะในกรอบความคิดหรือกระบวนทัศน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเคร่งครัดในวินัยประเพณีเป็นหลัก อาจมีเงื่อนไขข้อยกเว้นบางประการที่เป็นอุปสรรคต่อการตอบแทนคุณมารดาบิดา โดยเฉพาะมารดา วินัยได้ตีกรอบไว้ค่อนข้างเคร่งตั้งจนถึงคับแคบ ในทัศนะของสตรีนิยม ดูเหมือนจะมีการลัดกันทางเพศสภาพระหว่างมารดากับบิดา อาจทำให้มีทัศนคติด้านลบต่อพระพุทธศาสนาว่ามีท่าทีกดขี่ สร้างความเลื่อมล้ำ ไม่เท่าเทียมกันทางเพศ แต่ทั้งนี้ขอให้เข้าใจว่าท่าทีหรือวัตถุประสงค์ของพระวินัยนั้นที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นหลักการนั้น ไม่ได้มุ่งไปที่การย้าย ช่มชี่ หรือกีดกันทางเพศสภาพ แต่ทั้งนี้ พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยเป็นกรอบปฏิบัติแก่ภิกษุในพระศาสนาก็เพื่อเป็นฐานแห่งการประพฤติพรหมจรรย์อย่างบริสุทธิ์ บริบูรณ์อันเป็นปัจจัย

^{๑๕๖} เชมกะ (พระสุธรรมเมธี), **หน้าที่ของคน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๖.), หน้า ๑๓๑.

สำคัญในการนำผู้ประพาศไปสู่หนทางแห่งความหมดจดเพื่อความหลุดพ้นจากวิภวทุกข์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเป็นสำคัญเท่านั้น

๒) อวัณทียบุคคล

ในคัมภีร์มังคลัตถปิณี ได้แสดงคุณค่าของการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของภิกษุและคฤหัสถ์ไว้ดังนี้ว่า “บรรดาคฤหัสถ์และบรรพชิตเหล่านั้น คฤหัสถ์ พึงบำรุงมารดาบิดาแม้ด้วยการนมัสการ บรรพชิตพึงบำรุงด้วยสักการะอย่างเดียว, จริงอยู่ แม้ภิกษุ พึงบำรุงมารดาบิดาแท้, เพราะโทษในการบำรุงนี้ไม่มี”^{๑๕๗}

จากข้อความที่กล่าวมา ทำให้ทราบว่า วิธีการบำรุงมารดาบิดาของบุตร มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ (๑) การบำรุงด้วยการนมัสการ ได้แก่ การแสดงความเคารพ นอบน้อม และกราบไหว้ และ (๒) การบำรุงด้วยสักการะ ได้แก่ การบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งผู้ที่ถือการบำรุงมารดาบิดาในลักษณะนี้มี ๒ สถานภาพเช่นเดียวกัน ได้แก่ (๑) บุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ และ (๒) บุตรผู้เป็นบรรพชิต โดยบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์สามารถบำรุงมารดาบิดาได้ทั้ง ๒ วิธี คือบำรุงด้วยการนมัสการและสักการะ ส่วนบุตรผู้เป็นบรรพชิตอนุญาตให้ทำการบำรุงมารดาบิดาได้เพียงวิธีเดียว คือ การบำรุงด้วยสักการะ หมายถึง การบำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) ยารักษาโรค (คิลานเภสัช) ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมารดาบิดาตามที่ตนได้มาเท่านั้น ไม่มีระเบียบปฏิบัติหรือธรรมเนียมในอริยวินัยที่ภิกษุจะสามารถทำการบำรุงมารดาบิดาด้วยการนมัสการ กล่าวคือ การกระทำอัญชลี การกราบไหว้ ตลอดจนการแสดงความเคารพต่างๆ ทั้งนี้ด้วยถือว่าภิกษุเป็นผู้ทรงคุณธรรมชั้นสูงและมีเพศสภาพที่สูง (อุดมเพศ)กว่าเพศของคฤหัสถ์ จึงเป็นเหตุให้ภิกษุไม่สามารถทำการเคารพหรือการอภิวาทใดๆ ต่อบุคคลผู้ไม่ทรงเพศสภาพเช่นเดียวกันกับตนได้ แม้ว่าผู้นั้นจะเป็นมารดาบิดาของตนก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ธรรมเนียมปฏิบัติในการแสดงความเคารพต่อมารดาบิดาสำหรับภิกษุ นับเป็นข้อห้ามที่ถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังมีเนื้อความปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย ดังนี้ว่า

เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ การสนทนาได้เกิดขึ้นแก่ศากยะทั้งหลายว่า “ผู้บรรลุนิเวศน์ก่อน ย่อมเป็นผู้แก่กว่าผู้บรรลุนิเวศน์ภายหลังโดยธรรม เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เป็นโสดาบันภายหลัง พึงกระทำกิจทั้งหลายมีการอภิวาทเป็นต้น แก่คฤหัสถ์ผู้บรรลุนิเวศน์ก่อน” ภิกษุผู้บิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง ได้ฟังการสนทนานั้นจึงกราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายความว่า “ก็ ชาตินี้เป็นอย่างหนึ่ง เพศเป็นวัตรพึงบูชา” พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอนาคามีเป็นคฤหัสถ์ไซร้ อนาคามีผู้คฤหัสถ์นั้น พึงกระทำกิจทั้งหลายมีการอภิวาทเป็นต้น แก่สามเณรแม้ผู้บวชในวันนั้น” เมื่อจะทรงแสดงคุณพิเศษของภิกษุแม้ผู้เป็นโสดาบันภายหลัง มีคุณใหญ่ยิ่งกว่าคฤหัสถ์ผู้บรรลุนิเวศน์ก่อนอีก จึงตรัสพระคาถานี้ เพื่อทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย มีใจความว่า “นกยูงมีสร้อยคอเขียว บินไปในอากาศ ยังสู้ความเร็วของหงส์ไม่ได้ในกาลไหนๆ ฉันทิ คฤหัสถ์ทำตามภิกษุผู้เป็นมุนี สงัดเจียบ พังอยู่ในป่าไม่ได้ ฉันทิ”

^{๑๕๗} ตตถ คิทินา นมกาเรนปิ มาตาปิโตร อุปลุจาทพพา ปพพชิติน สกกาเรเนว ภิกขุณปิ ทิ มาตาปิโตร อุปลุจาทพพา ว, น เหตุถ โทโส ฯ มงคฺล. (บาลี) ๑/๓๐๑/๒๗๖., มงคฺล. (ไทย) ๑/๒/๓๐๑/๒๐๙.

พระพุทธดำรัสนี้ มีอธิบายว่า “นกยูงบินไปในอากาศนี้มีหงอนซึ่งเกิดที่ศีรษะ และมีสร้อยคอเขียวที่คอเช่นท่อนแก้วมณี นกยูงนั้นยอมไม่ถึงแม่เสี้ยวที่ ๑๖ ด้วยความเร็วของสุวรรณหงส์ ในบรรดาหริตหงส์ ตัมพหงส์ กาพหงส์ ปากหงส์ และสุวรรณหงส์ แม่สุวรรณหงส์ยอมบินไปได้พันโยชน์บ้าง หมื่นโยชน์บ้าง โดยครู่เดียว ส่วนนกยูงนอกนี้ไม่ปรากฏว่าสามารถ แต่หงส์และนกยูงแม่ทั้งสองก็เป็นสัตว์น่าดู เพราะความเป็นสัตว์ที่น่าดู ฉันทิด, คฤหัสถ์แม่บรรลุโสดาบันก่อน ก็ฉันทิดนั้น ย่อมเป็นผู้ที่น่าดูด้วยมรรคที่ชนะแม่ก็จริง, ถึงอย่างนั้นแล คฤหัสถ์นั้น ทำตามภิกษุผู้บรรลุโสดาบันภายหลังก็ดี ผู้มีภาวะอันเที่ยงตรงน่าดู ด้วยมรรคที่ชนะก็ดี ด้วยเขาวัวไม่ได้ ถ้ามว่า ด้วยเขาวัวไหน, ตอบว่า ด้วยเขาวัวคือวิปัสสนาญาณในมรรคเบื้องสูง เพราะญาณนั้นของคฤหัสถ์เป็นของช้า เพราะความเป็นญาณที่ยิ่ง ด้วยความยุ่งมีบุตรและภรรยาเป็นต้น ส่วนญาณของภิกษุเป็นของเร็ว เพราะความยุ่งนั้นถูกสางแล้ว, เนื้อความนี้นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยบทนี้ว่า ผู้เป็นมุณี สงัดเจียบเพ่งอยู่ในป่า ก็ภิกษุผู้เสกขมุณีนี้ สงัดเจียบด้วยกายวิเวกและจิตวิเวก และเพ่งอยู่ในป่าเป็นนิตยด้วยลักษณารัมมณูปนิชฌานวิเวก และฉานเห็นปานนี้ของคฤหัสถ์จะมีแต่ที่ไหน”^{๑๕๘}

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จึงไม่มีธรรมเนียมปฏิบัติในการกระทำความเคารพต่อบุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์สำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา แม้ว่าคฤหัสถ์ผู้นั้นจะเป็นผู้มีสถานะทางสังคมชั้นสูง เช่น เป็นมารดาบิดา ญาติผู้ใหญ่ หรือเป็นพระราชามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ตลอดจนเป็นผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรมชั้นสูงเป็นพระอริยบุคคลตามลำดับขั้นก็ตามที ทั้งนี้เนื่องจากว่าเพศสภาพของคฤหัสถ์นั้นไม่เอื้อเต็มที่ต่อการปฏิบัติธรรมชั้นสูงได้อย่างสมบูรณ์เท่ากับเพศสภาพของภิกษุจึงมีความเข้าใจกันว่าเพศคฤหัสถ์เป็นหินเพศซึ่งมีเพศสภาพที่ต่ำ (ดำนรองรับคุณธรรม) กว่าเพศบรรพชิตซึ่งจัดเป็นอุดมเพศ อีกทั้งเป็นพระพุทธบัญญัติข้อห้ามที่ภิกษุไม่ควรกระทำการกราบไหว้ต่ออนุสัมบัน^{๑๕๙} และผู้หญิงคือมาตุคาม^{๑๖๐} ซึ่งนับเป็นหนึ่งใน ๑๐ จำพวกที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ได้แก่

๑. ภิกษุผู้อุปสมบทก่อนไม่ควรไหว้ภิกษุผู้อุปสมบทภายหลัง
๒. ไม่ควรไหว้อนุสัมบัน
๓. ไม่ควรไหว้ภิกษุนานาสังวาส ผู้แก่กว่าแต่ไม่ใช่ธรรมวาที
๔. ไม่ควรไหว้มาตุคาม
๕. ไม่ควรไหว้บัณฑิต
๖. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังอยู่ปริวาส
๗. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม
๘. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่มานัต
๙. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังประพฤติมานัต

^{๑๕๘} ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๖/๑/๕/๕๓๗-๕๓๙.

^{๑๕๙} อนุสัมบัน หมายถึง ผู้ยังมีได้อุปสมบท ได้แก่ คฤหัสถ์และสามเณร (รวมทั้งสิกขมานา และสามเณรี), ผู้มีใช้ภิกษุหรือภิกษุณี. อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๙๒.

^{๑๖๐} มาตุคาม แปลว่า ผู้หญิง, เพศหญิง, กลุ่มสตรี, พวกผู้หญิง คำไทยใช้ว่า แม่บ้าน, มาตุคามในพระวินัย หมายถึง หญิงมนุษย์ทั้งหมด โดยที่สุตแม่เป็นเด็กหญิงแรกเกิด แต่ไม่รวมยักษ์ เปรต และสัตว์ดิรัจฉานเพศเมีย. อ้างใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ “คำวัด”**, หน้า ๗๗๖.

๑๐. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก้อาภาน^{๑๖๑}

จากพระพุทธบัญญัติดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาไม่ควรแสดงความเคารพหรืออากัปกิริยาใดๆ อันเป็นไปหรือเข้าข่ายการกระทำความเคารพ เช่น การประนมมือ หรือ การสัการะ นบนอบ หรืออภิวันทนาการใดๆ ทั้งสิ้นต่อคฤหัสถ์ในทุกๆ รูปแบบ ไม่ว่าคฤหัสถ์นั้นจะดำรงอยู่ในสถานะทางสังคมสูงขนาดไหน หรือทรงภูมิธรรมชั้นใดก็ตาม เนื่องด้วยคฤหัสถ์เหล่านั้นทรงเพศสภาพคือหินเพศที่มีรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่ไม่ปลอดโปร่งเท่ากับภิกษุผู้ดำรงเพศสภาพคืออูถมเพศซึ่งมีรูปแบบวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อการประพาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ซึ่งมีจุดหมายคือการกางทางเป็นเครื่องไปสู่พระนิพพานได้ยอดเยี่ยมกว่ารูปแบบชีวิตของเพศฆราวาส ดังนั้น หลักการปฏิบัติดังกล่าวนี้จึงกำหนดวัตถุประสงค์โดยเข้าใจถึงหลักการบัญญัติพระวินัยว่าเหตุใดภิกษุจึงไม่ควรกราบไหว้อนุสัมบัน หรือมาตุคาม (มารดาบิดา) แม้ว่าท่านเหล่านั้นจะดำรงอยู่ในภูมิธรรมชั้นสูงก็ตามที่ได้เป็น ๓ กรณี คือ (๑) เพื่อเอื้อเฟื้อต่อพระวินัย (๒) เพื่อยกย่อง เชิดชูรูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุ และ (๓) เพื่อประกาศสถานภาพของภิกษุเชิงอัตลักษณ์ด้วยรูปแบบการดำเนินชีวิตเพื่อความพ้นทุกข์

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากภิกษุผู้เป็นบุตรมีความประสงค์จะแสดงความเคารพต่อมารดาบิดา ก็สามารถกระทำได้ในรูปแบบที่เป็นนามธรรม โดยการน้อมระลึกถึงอุปการคุณที่มารดาบิดาได้กระทำต่อตนในฐานะเป็นบุรพการีผู้ทำสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งแล้วน้อมกราบอภิวันทนาการนับถือ และบูชาคุณความดีของมารดาบิดาด้วยความบริสุทธิ์ใจ และยึดถือท่านเป็นแบบอย่างปฏิบัติในฐานะผู้เสียสละกำลังกายกำลังใจทุ่มอุทิศชีวิตเพื่อลูกจนสามารถนำความดีงามเหล่านั้นมาปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ต่อไป และเมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรปฏิบัติได้อย่างนี้อยู่เป็นประจำจนสามารถมองเห็นคุณค่าที่แท้ของความเป็นมารดาบิดาแล้ว ก็พึงประกาศ ยกย่อง เชิดชู และสรรเสริญคุณอันอเนกประการของมารดาบิดาให้เป็นที่แจ้งประจักษ์แก่ชนทั้งหลายในวงกว้าง ทั้งนี้ เพื่อแสดงถึงคุณค่าและความสำคัญของมารดาบิดาว่าท่านมีคุณอนันต์ต่อบุตรธิดามากมายนักเกินที่จะมีผู้ใดเสมอเหมือน และเพื่อเป็นการปลุกกระตุ้นจิตสำนึกภายใน ได้แก่ หลักกตัญญูกตเวทิตาธรรม ให้เกิดมีแก่บุตรธิดาทั้งหลายเพื่อน้อมนำไปปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนได้จริงอย่างเป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวันตามโอกาสที่จะอำนวย

๒.๕.๒.๒ พุทธบัญญัติที่เป็นขออนุญาตทางปฏิบัติต่อมารดาบิดา

๑) ทรงอนุญาตให้บำรุงมารดาบิดาทางร่างกายและจิตใจ

ในมาตุโปสกสูตร ได้ปรากฏข้อความพระพุทธดำรัสตอนหนึ่งว่า

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ผู้เลี้ยงมารดาบิดาคนหนึ่ง เคยเข้ามาสนทนาปราศรัยแล้วกล่าวกะเราว่า พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าแล แสวงหาภิกษาโดยชอบธรรม ครั้งแสวงหามาโดยชอบธรรมแล้ว ก็เลี้ยงมารดาบิดาดังนี้ ข้าพเจ้าได้ชื่อว่าทำสิ่งที่ควรหรือไม่’ ภิกษุทั้งหลาย เราตอบว่า ‘พราหมณ์ ท่านชื่อว่าทำสิ่งที่ควรทำแล้ว ผู้แสวงหาภิกษามาโดยชอบธรรมแล้วเลี้ยงมารดาบิดาย่อมชื่อว่าก่อสร้างบุญเป็นอันมาก ผู้นั้นย่อมได้รับสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์’^{๑๖๒} ภิกษุทั้งหลาย คำว่า“พรหม”นี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า“บุรพจารย์”นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า “บุรพเทพ” นี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า“อาหุไนยบุคคล” นี้

^{๑๖๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๒/๑๒๖.

^{๑๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๐๕/๒๙๗.

เป็นชื่อของมารดาบิดา ๒ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะมารดาบิดามีอุปการะมากบำรุงเลี้ยง และแสดงโลกนี้แก่บุตร”^{๑๖๓} ฤกษ์ทั้งหลาย บุคคลพึงแบกมารดาไว้บนบ่าข้างหนึ่งแบกบิดาไว้บนบ่าอีกข้างหนึ่ง แต่ว่าผู้นั้นมีอายุยืนถึง ๑๐๐ ปี ทำการบำรุงมารดาบิดาด้วยการนวด การบีบและการอาบน้ำให้ และมารดาบิดาพึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่านั้นแล แม้เช่นนั้นก็ยังไม่เห็นว่าได้สนองพระคุณท่านได้สมบูรณ์, ก็แต่ว่าผู้ใดทำมารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในคุณความดีมีศรัทธา ศีล จาคะ และ ปัญญาเป็นต้น ผู้นั้นชื่อว่าได้สนองคุณท่านเต็มที^{๑๖๔}

ตามพระพุทธดำรัสดังกล่าว ทำให้ทราบว่ มารดาบิดาเป็นบุคคลสำคัญและเป็นผู้ทรงพระคุณอย่างสูงที่บุตรธิดาจะต้องกระทำตอบแทนคุณ ซึ่งในเบื้องต้น บุตรธิดาพึงแสวงหาปัจจัย ๔ โดยสุจริตมาจุนเจือชีวิตท่านเพื่อให้ได้รับความสะดวกทางกาย มิเพียงเท่านั้น บุตรธิดาจะต้องจัดสรรหาโอกาสในการบ่มและการพัฒนาศักยภาพภายในของมารดาบิดาด้วยการชักจูงให้ท่านนิยมในการปฏิบัติคุณธรรมเบื้องต้น ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพราะถ้าพึงการตอบแทนคุณมารดาบิดาทหาร่างกายอย่างเดียวยังไม่สามารถนับได้ว่าเป็นการสนองพระคุณอย่างสูงต่อมารดาบิดาได้แม้จะยกท่านทั้งสองขึ้นบำรุงบนบ่าทั้งสอง กระทั่งท่านอุจจาระปัสสาวะอยู่อย่างนั้นตลอด ๑๐๐ ปี ก็ยังไม่นับว่าเป็นการตอบแทนบุญคุณท่านอย่างสมคุณค่า ที่ท่านกล่าวอย่างนี้ อาจเป็นเพราะว่า การบำรุงมารดาบิดาทหาร่างกายส่งผลเป็นเพียงความสุขเบื้องต้นในปัจจุบันของท่านเท่านั้น หากแต่ยังไม่เป็นไปเพื่อความสุขอย่างยั่งยืนซึ่งสามารถจะติดตามตัวมารดาบิดาไปได้ทั้งในปัจจุบันชาติและในสัมปรายภพ ภายภาคหน้าได้ ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนา จึงถือหลักว่า การบำรุงมารดาบิดาทหาร่างกายยังไม่นับว่าเป็นการบำรุงท่านอย่างแท้จริง หากแต่จะต้องบำรุงมารดาบิดาทหารจิตใจด้วยการสร้างที่พึงอันประเสริฐ อันเกษมที่หาได้ยากให้แก่ท่าน โดยในเบื้องต้น ต้องเป็นต้นแบบทางปฏิบัติที่ดีเพื่อจะสามารถโน้มน้าวจิตใจให้ท่านเห็นคุณค่าและคล้อยตามปฏิบัติด้วยฉันทะกุศล จากนั้นก็นำพาท่านให้นิยมปฏิบัติ และเจริญในกุศลธรรมทั้งหลาย เช่น ทำให้ท่านเจริญด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา อานิสสรแห่งการอบรมและเจริญกุศลธรรมเหล่านี้ จะส่งผลอำนวยเป็นความสุขที่แท้ในทุกก้าวย่างชีวิตของท่าน และยิ่งถือว่าเป็นหลักชัยปฏิบัติที่จะนำพามารดาบิดาให้ประสพแต่ความเจริญ ติงามและความสุขได้ทั้งในปัจจุบันชาตินี้และในสัมปรายภพภายภาคหน้าได้อย่างแท้จริง

และคำว่าบุตรและธิดานี้ ยังรวมไปถึงบุตรที่เป็นบรรพชิตด้วย หมายถึง ฤกษ์ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้สามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้ด้วยวิธีปฏิบัติเดียวกันคือสามารถบำรุงมารดาบิดาได้ครบทั้ง ๒ ด้าน คือทางร่างกายและทางจิตใจ ทั้งนี้จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องตามหลักการพระธรรมวินัย และเมื่อกระทำได้อย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสชื่นชมว่า “ได้ทำตามอริยวงศ์ประเพณีที่เหล่าบัณฑิตชนได้ประพฤติและปฏิบัติสืบมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน”^{๑๖๕} จนส่งผลให้ได้รับการสรรเสริญจากสาธุชนทั้งหลาย ตลอดจนอำนวยเป็นอานิสสรใหญ่ให้ได้ไปบังเกิดในสุดติสัมปรายภพบนสวรรค์เสวยทิพยสมบัติอันเลิศต่างๆ ด้วยอำนาจการบำรุงมารดาบิดาของตนอย่างครบถ้วนบริบูรณ์นั้น

^{๑๖๓} อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๑๖๔} ุรยละเอียดใน อง.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๗-๗๘.

^{๑๖๕} มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๘/๒๘๓.

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาในมิติทางพระพุทธศาสนา ท่านถือหลักว่า บุตรธิดาไม่ว่าจะดำรงอยู่ในสถานภาพของเพศคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ย่อมสามารถกระทำได้ ทั้งนี้จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปอย่างสอดคล้องแก่สถานภาพของตน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วทำให้ทราบจุดเด่นในการบำรุงมารดาบิดาของบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิตที่แตกต่างกัน กล่าวคือ บุตรผู้เป็นคฤหัสถ์นั้นจะเน้นหนักในเรื่องของการนำปัจจัย ๔ มาเกื้อกูลอุดหนุนชีวิตของมารดาบิดาให้ได้รับความสะดวกทางกายได้ดีกว่าบุตรผู้เป็นบรรพชิตเนื่องจากว่ามีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อการแสวงหาปัจจัย ๔ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกทางกายต่างๆ อันหมายถึงเครื่องอุปโภคและบริโภคเป็นภารกิจหน้าที่สำคัญอย่างเป็นอิสระในชีวิตประจำวัน ในขณะที่บุตรผู้เป็นบรรพชิตแม้ไม่สามารถจะบำรุงมารดาบิดาของตนด้วยปัจจัย ๔ ได้อย่างทัดเทียมเท่ากับบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์เนื่องจากว่ามีวิถีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับชาวบ้านในฐานะเป็นภิกษุหาคำสั่งเสียชีวิตรับมาจากศรัทธาประชาชนเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต แต่ก็ยังนับว่ามีสถานภาพที่เอื้ออำนวยต่อการบำรุงมารดาบิดาทางจิตใจได้ดีกว่าบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์เพราะมีรูปแบบวิถีชีวิตที่มุ่งมั่นฝึกหัด พัฒนา อบรมกาย วาจา ใจของตนเพื่อให้เป็นผู้เข้าถึงอรรถและธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นกิจวัตรประจำวัน ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการง่ายที่บุตรผู้เป็นบรรพชิตจะสามารถโน้มน้าวจิตใจของมารดาบิดาให้หันมานิยมและใส่ใจในการปฏิบัติธรรมได้ดีกว่าบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ แต่ทั้งนี้ก็ต้องมีปฏิภาณในการสร้างกุศลโลบายเครื่องชักจูงให้ท่านนิยมและมุ่งปฏิบัติธรรมตามอย่างตนภายใต้รูปแบบวิถีชีวิตที่ต่าง

ดังนั้น พันธกิจในการบำรุงมารดาบิดาของบุตรทั้งผู้เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิตนั้น จึงแสดงชัดถึงคุณค่าของความเป็นผู้กตัญญูที่ต่อบุรพการีเช่นได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งยังเป็นการประกาศถึงความสัมพันธ์ที่อบอุ่นและความเป็นเอกภาพระหว่างมารดาบิดากับบุตรได้อย่างดีเยี่ยม แม้บางที่อาจจะมีข้อจำกัดในเรื่องของบทบาทหน้าที่ในการบำรุงมารดาบิดาของบุตรที่แตกต่างตามสมควรแก่สถานภาพ แต่ปัญหาดังกล่าวย่อมสามารถคลี่คลายได้โดยไม่เป็นอุปสรรคอะไรต่อการบำรุงมารดาบิดามากนักด้วยมีสายใยรัก สายใยแห่งความผูกพันที่เหนียวแน่นยึดโยงเปรียบเสมือนห่วงคล้องใจที่มารดาบิดาได้ก่อสร้างขึ้นมาเพื่อบุตรผู้เป็นสาโลหิตนับตั้งแต่มาปฏิสนธิในท้องจนเติบโตใหญ่และสามารถจัดการชีวิตตนเองได้ในที่สุดด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์โดยไม่มีนัยอะไรเคลือบแฝง

๒) ทิศนะเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาของพระอรรคณาจารย์

ในคัมภีร์อรรคณาเภสัชชกรณวัตตุ ตติยปาราชิกบท ปราภุขุข้อความตอนหนึ่งว่า “ถ้าภิกษุนำมารดาไปเลี้ยงดูที่วัด ก็สามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่างทั้งควรให้ของขบเคี้ยวและของใช้สอยด้วยมือตน แต่ไม่ควรแตะต้องตัวมารดา ส่วนบิดาภิกษุสามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่าง เช่น นวด เพ็น ให้อาบน้ำ เป็นต้น ดูกบำรุงสามเณร”^{๑๖๖}

จากข้อความข้างต้น เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงวิถีปฏิบัติที่ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้บนรูปแบบวิถีชีวิตภายใต้กรอบกำหนดทางพระวินัย และดูเหมือนว่าหลักปฏิบัติดังกล่าวจะมีท่าทีสนับสนุนให้ภิกษุสามารถกระทำหน้าที่ของบุตรในการบำรุงมารดาบิดาของตนโดยเน้นหนักในเรื่องของการบำรุงทางร่างกายได้อย่างคฤหัสถ์ซึ่งพิจารณาได้ ๒ ลักษณะ คือ (๑) บำรุงด้วยปัจจัย ๔ (๒) บำรุงด้วยการนวด เพ็น ตลอดจนอาบน้ำให้ ทั้ง ๒ ลักษณะดังกล่าวนี้ พระวินัยกำหนดให้ภิกษุผู้เป็น

^{๑๖๖} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๘๕-๑๘๗/๕๑๐., มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๑/๒๗๖.

บุตรกระทำต่อมารดาบิดาของตนได้ โดยสามารถนำมารดาบิดาไปบำรุงเลี้ยงดูที่วัดได้ ทั้งยังสามารถ จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น ของขบเคี้ยว ข้าวของเครื่องใช้ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มาจุนเจือมารดาบิดาเพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตท่านให้สามารถดำเนินไปได้อย่างสะดวกและไม่ ผิดเคือง ตลอดจนสามารถบีบ ฟั้น นวด หรืออาบน้ำให้ได้เพื่อให้ท่านได้รับความผ่อนคลายและความ สบายทางกาย แต่ทั้งนี้ท่านไม่อนุญาตให้ภิกษุผู้เป็นบุตรตระหนี่ต้องตัวมารดา ควรมอบหมายให้ลูก ศิษย์หรือผู้ที่มีความนับถือในตนทำแทน ทั้งนี้เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดต่อผู้ที่พบเห็น และเพื่อความ บริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปในเรื่องนี้ ก็คือ ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้ ทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่สามารถนำท่านทั้ง ๒ ไปเลี้ยงดูที่พำนักเสนาสนะของท่านแล้วนำไปปัจจัย ๔ ที่ตนได้มา โดยขอมาจุนเจือให้ท่านได้รับความสะดวกทางกาย และเมื่อสภาวะการณ์ใดมารดาบิดาเกิดอาการ ปวดเมื่อยหรือไม่มีความสบายทางกาย ภิกษุผู้เป็นบุตรก็พึงบำบัดบิดาด้วยมือตนได้ด้วยการนวด ฟั้น ดัด ตลอดจนอาบน้ำให้ท่านได้ ส่วนภารกิจการนวด ฟั้น ตลอดจนอาบน้ำให้มารดานั้นควรมอบหมาย ให้ผู้อื่นกระทำแทน สรุปก็คือ ภิกษุพึงบำรุงบิดาได้อย่างบำรุงสามเณรโดยมิได้มีข้อจำกัดทางพระวินัย แต่อย่างไรก็ตาม ส่วนมารดานั้นก็สามารถบำรุงได้ทุกอย่างเช่นเดียวกันเพียงแต่จะตระหนี่ต้องตัวไม่ได้ เท่านั้น

ข้อความที่ว่า “ภิกษุพึงบำรุงบิดาได้ทุกอย่าง ดุจบำรุงสามเณร” เป็นข้อเปรียบเทียบที่ทำให้เห็นมิติในการบำรุงบิดาภายใต้วิถีชีวิตพรหมจรรย์ได้เด่นชัดที่ภิกษุสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้อง คำนึงถึงกรอบพระวินัยมากนักด้วยเป็นข้อวัตรที่ภิกษุปฏิบัติอยู่แล้ว ทำให้เห็นภาพที่ภิกษุจะพึงกระทำ เกื้อกูลต่อบิดาด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาอันบริสุทธิ์เสมือนเกื้อกูลต่อสามเณรด้วยจิตใจที่การุญ

เมื่อเปรียบเทียบว่าบิดาดำรงอยู่ในสถานะเหมือนสามเณร จึงกล่าวได้ว่าบิดาอยู่ภายใต้การ กำกับดูแลของภิกษุทุกประการ กล่าวคือ ภิกษุผู้เป็นบุตรเป็นผู้กระทำหน้าที่ในการกำกับดูแลบิดา โดยตรง ดังนั้น ภาพที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อบิดาจึงเปรียบเสมือนอาจารย์ปฏิบัติต่ออันเตวาสิกซึ่งจะต้อง คอยดูแลเอาใจใส่ลูกศิษย์ทุกด้านอยู่เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพเช่นไรก็ตาม

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้พิจารณาเห็นว่าบิดาเป็นผู้ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องเข้ามา เกี่ยวข้องเพื่ออุปฐากบำรุงได้นานับการในฐานะอาจารย์ที่จะพึงปฏิบัติต่อศิษย์ได้ ส่วนมารดานั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรก็สามารถปฏิบัติได้เช่นเดียวกันกับบิดาต่างแต่ต้องระวังในเรื่องของการตระหนี่ต้อง ตัวเนื่องจากเพศสภาพของมารดามีข้อจำกัดทางพระวินัย มารดาจึงมีสถานะทางปฏิบัติที่ต่างกับบิดา แค่เพียงการถูกต้องตัวเท่านั้น นอกเหนือจากนั้นก็สามปฏิบัติได้ทัดเทียมกันกับบิดาทุกประการ

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่เป็นเครื่องอุดหนุนชีวิตมารดาบิดานี้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ ภิกษุสามารถนำปัจจัย ๔ ได้แก่ จีวร อาหาร เสนาสนะ และเภสัชที่ตนแสวงหาหรือได้มาโดยขอมา บำรุงมารดาบิดาของตนเพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตอันเป็นเหตุให้มารดาบิดาได้รับความ สะดวกสบายทางกายตามความเหมาะสม ซึ่งผู้วิจัยจะได้แสดงรายละเอียดในเนื้อหาข้างหน้าต่อไป

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาสำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีพระบรมพุทธานุ ญาติ ให้ภิกษุสามารถกระทำได้ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ แต่ทั้งนี้จะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับ หลักพระธรรมและพระวินัย ซึ่งถ้ามองในแง่ของจริยธรรมเห็นควรจะต้องนำหลักที่ ๖ มาเป็นเครื่อง พิจารณาเพื่อให้ภิกษุได้แสดงบทบาทหน้าที่ของบุตรที่พึงประสงค์ต่อมารดาบิดา ในขณะที่ภิกษุเมื่อ ปรมณินันต์ต่อบิดาโดยฐานะบุตรแล้วจะต้องคำนึงถึงหลักพระวินัยอันเป็นบทบัญญัติสำคัญที่พระ

พุทธองค์ทรงประทานไว้ด้วย ทั้งนี้เพื่อรักษาสถานภาพความเป็นภิกษุให้ยังคงดำเนินต่อไปได้อย่างบริสุทธิ์ท่ามกลางกระแสศรัทธาของญาติโยมที่มีต่อตัวภิกษุเองและต่อพระพุทธศาสนา และเพื่อป้องกันความเข้าใจผิดของสาธุชนทั่วไปในกรณีที่ภิกษุผู้เป็นบุตรเข้าไปปรนนิบัติต่อมารดาบิดาตลอดจนเพื่อทำความเข้าใจอันดีระหว่างศรัทธาสาธุชนกับตัวภิกษุบนฐานะที่เหมาะสมด้วยยึดหลักพระธรรมและพระวินัยเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องการบำรุงมารดาบิดานี้เป็นเรื่องที่บุตรผู้เป็นบรรพชิตจะต้องให้ความสำคัญและปฏิบัติให้ได้อย่างเหมาะสมแม้ว่าภิกษุจะมีสถานภาพเป็นอนาคาริกซึ่งมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สวนทางกับกระแสทางโลกเพราะไม่ยึดติดหรือเกี่ยวเนื่องติดพันกับกิจการภายในครอบครัว แต่ด้วยฐานะความเป็นบุตรที่ได้ติดตามตัวตนมาตั้งแต่แรกเริ่มปฏิสนธิจนกระทั่งออกมาลืมตาดูโลกและได้รับการบำรุงต่างๆ จากมารดาบิดาผู้เป็นบุรพการีจนสามารถพัฒนาตนเป็นบุคคลคุณภาพได้ในปัจจุบัน จึงเห็นเป็นการสมควรที่บุตรทุกคนไม่ว่าจะดำรงอยู่ใสถานการณ์ใดก็ตามจะพึงกระทำตอบแทนคุณท่านด้วยจิตสำนึกในอุปการคุณที่มากล้นของท่าน อย่างน้อยที่สุด เพื่อยึดถือวิถีทางตามอย่างเหล่าโบราณกบัตติที่ได้นิยมประพฤติปฏิบัติมาแต่เก่าก่อน และเพื่อปลดเปลื้องหนี้เก่าที่ตนได้อาศัยมารดาบิดาเกิดมาพัฒนาตนเป็นคุณภาพได้ในที่สุด

๒.๖ สรุป

จากเนื้อหาในบทที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ทำให้ทราบถึงความสำคัญของมารดาบิดาอันเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นคุณสมบัติ บทบาท หน้าที่มารดาบิดาที่จะพึงกระทำต่อบุตรอย่างซื่อตรงและบริสุทธิ์ใจ จากการศึกษาพบว่า มารดาบิดาในมิติของพระพุทธศาสนามี ๓ ประเภท คือ (๑) มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด หมายถึง หญิงชายผู้ให้กำเนิดบุตรด้วยความรักบริสุทธิ์พร้อมอุปการะเลี้ยงดู (๒) มารดาบิดาบุญธรรม หมายถึง หญิงชายผู้มิได้ให้กำเนิดบุตร แต่อาศัยรับเลี้ยงลูกของคนอื่นมาเป็นลูกของตน (๓) มารดาบิดาโดยธรรม หมายถึง หญิงชายทั่วไปที่สามารถทรงคุณสมบัติที่แท้ของมารดาบิดาไว้ได้พร้อมทั้งสั่งสอนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในหนทางที่เที่ยง จะเห็นว่ามารดาบิดาทั้ง ๓ ประเภทดังกล่าวมีลักษณะเด่นชัดที่สะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญของตนที่เหมือนกันและแตกต่างกันคนละด้าน โดยมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดนั้นเริ่มแสดงบทบาทของตนนับตั้งต้นแต่บุตรมาปฏิสนธิกระทั่งออกมาลืมตาดูโลกก็คอยบำรุงเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนให้มีความเจริญก้าวหน้าในการศึกษาจนบุตรสามารถสร้างหลักฐานในชีวิตให้แก่ตนเองได้ ในขณะที่มารดาบิดาบุญธรรมนั้นสามารถแสดงบทบาทของตนได้ทัดเทียมเท่ากับมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดทุกประการ ต่างแต่ตนมิได้เป็นผู้ให้กำเนิดบุตรเท่านั้น ส่วนมารดาบิดาโดยธรรม ถือได้ว่าเป็นมารดาบิดาชั้นพิเศษที่พระพุทธศาสนาให้การยกย่อง เพราะมีบทบาทที่เด่นชัดในฐานะเป็นกัลยาณมิตรผู้บำรุงเลี้ยงดูบุตรโดยมุ่งเน้นทางด้านจิตวิญญาณเป็นสำคัญ ด้วยใจที่มีเมตตาอย่างสูง กล่าวคือ มุ่งสอนหลักคุณธรรมสำคัญอันเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่บุตรอย่างรอบด้านจนสามารถมีความรู้เท่าทันต่อสภาวะการณ์ต่างๆ ตามความเป็นจริงทั้งยังปฏิบัติต่อสรรพสิ่งซึ่งปรากฏเฉพาะหน้าอย่างถูกต้องด้วย กระทั่งที่สุดสามารถทำให้บุตรได้สร้างที่พึ่งอย่างถาวรให้แก่ตนเองได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น บทบาทที่มารดาบิดาทั้ง ๓ ประเภทได้แสดงต่อบุตรของตนนี้ จึงนับว่าเป็นความงามบริสุทธิ์ที่นายกองและเชิดชู ทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติภายในที่แท้ของมารดาบิดาว่าเป็นผู้กระทำอุปการต่อบุตรของตนอย่างซื่อตรงโดยไม่นัยอะไรเคลือบแฝง และเป็นการประกาศถึงความงามในฐานะที่มารดาบิดาเป็นบุรพการีชนของบุตร เพราะค่าที่ตนสามารถธำรงคุณธรรมสำคัญต่างๆ ไว้ได้ เช่น พรหมวิหาร ๔ ตลอดจนทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนา จึงได้ประกาศยกย่องมารดาบิดาไว้ในฐานะสำคัญต่างๆ ว่า “มารดาบิดาเปรียบเหมือนพระพรหม บุรพเทพ บุรพจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตร”^{๑๖๗}

จากปฏิปทาของมารดาบิดาดังกล่าว ทำให้ทราบว่ มารดาบิดาเป็นผู้มีความสำคัญและมีคุณูปการอย่างสูงยิ่งต่อบุตรโดยฐานะเป็นปูชนียบุคคลที่บุตรไม่ควรละเลย เพิกเฉย หรือทอดทิ้ง แม้กระทั่งบุตรผู้บวชเป็นภิกษุก็ควรปรนนิบัติบำรุงท่านด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะปรากฏมีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถปรนนิบัติหรืออนุเคราะห์มารดาบิดาของตนได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจตามสมควรแก่ฐานะ แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงวางเป็นหลักการไว้ด้วย เช่น มีพระพุทธานุญาตห้ามมิให้ภิกษุถูกเนื้อต้องตัวมารดา หรือประกอบธุรกรรมทางโลกแทนโยมมารดาบิดา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเอื้อเพื่อต่อพระวินัย ป้องกันทางเกิดแห่งอาบัติและสังฆกรรมปฏิรูป และเพื่อป้องกันความเข้าใจผิดของสาธุชนทั่วไปอันเกิดมาจากการปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นบุตรเองนั้นอีกโสดหนึ่งด้วย กระทั่งที่สุดก็เพื่อประพฤติธรรมตามอย่างเหล่าบัณฑิตชนที่ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างไว้แล้วนั้นผ่านหลักธรรมสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะหลักทศ ๖ ที่เป็นพื้นฐานทางปฏิบัติต่อบุตรมารดาบิดาสำหรับบุตรทั่วไป ภิกษุผู้เป็นบุตรพึงมีวิจาร์ณญาณทั้งควรมีความฉลาดในการปรับประยุกต์หลักทศ ๖ นั้นให้เอื้อต่อการปรนนิบัติมารดาบิดาตนภายใต้สภาพที่ตนถือครองอย่างเหมาะสม ทั้งนี้เพราะปรากฏมีบางข้อในหลักทศ ๖ ที่ภิกษุสามารถปฏิบัติได้อย่างเต็มศักยภาพ เช่น ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ หรือ เมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้วจะทำบุญอุทิศไปถึงท่าน บางข้อก็ไม่เอื้อต่อสภาพของภิกษุผู้เป็นบุตรอย่างที่เป็น เช่น จักดำรงวงศ์ตระกูล หรือ จักช่วยทำธุรกิจแทนท่าน เพราะการกระทำดังกล่าวนั้นหากพิจารณาแล้วก็ดูเหมือนว่าจะไม่ใช่กิจของสงฆ์ที่ภิกษุจะสามารถกระทำได้โดยตรง ทั้งนี้เพราะมีพระวินัยเป็นเงื่อนไขจำกัดบทบาทนั่นเอง หรือบางข้อภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องอาศัยความฉลาดและความสามารถในการปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพของตนให้ได้อย่างเหมาะสม เช่น ข้อว่า จักดำรงตนให้เป็นผู้สมควรแก่การรับทรัพย์มรดก ข้อนี้หากโยมมารดาบิดามีความประสงค์จะยกทรัพย์สมบัติให้แก่บุตรผู้เป็นภิกษุแล้ว ท่านก็สามารถรับได้ทั้งนี้เพราะมีคุณสมบัติภายในอย่างครบถ้วนสมบูรณ์และมีกฎหมายรองรับ หากแต่ติดอยู่ที่สภาพภายนอกของความเป็นภิกษุที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดการอย่างคล่องตัวเท่านั้น แต่ถึงอย่างไร หากภิกษุผู้เป็นบุตรมีความประสงค์จะบวชต่อไปก็พึงออกอุบายให้โยมมารดาบิดาได้เจริญกุศลโดยการสละทุนทรัพย์นั้นเพื่อทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาหรือสถานสงเคราะห์ต่างๆ ได้เช่นเดียวกัน

จากบทสรุปของเนื้อหาในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นแสดงคุณลักษณะและคุณค่าที่แท้ของความเป็นมารดาบิดา ตลอดจนบทบาทหน้าที่ที่มารดาบิดาปฏิบัติต่อบุตรธิดาอย่างจริงใจ พร้อมกันนั้นยังได้นำเสนอหลักพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาตในการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของ

^{๑๖๗} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

ภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท ตลอดจนแนวทางสำคัญอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงมารดาบิดาของ
ภิกษุในมิติต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อนำหลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติต่างๆ ที่ได้วิเคราะห์นั้นไปปรับใช้ให้
เหมาะสมกับสภาพของภิกษุผู้เป็นบุตรตรงตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งในบทที่ ๓ ผู้วิจัยจะ
ได้แสดงลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป

บทที่ ๓

ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากบทที่ ๒ ที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้แสดงถึงความสำคัญและวิถีปฏิบัติของมารดาบิดาที่มีต่อบุตรธิดาตามหน้าที่จนสมควรได้รับการยกย่องบูชาอย่างสูงและได้รับการเล็งดูทั้งทางร่างกายและทางจิตใจจากบุตรอย่างมีจิตสำนึกโดยเฉพาะผ่านบทบาทของภิกษุผู้เป็นบุตร พร้อมกันนั้นผู้วิจัยยังได้แสดงหลักพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นข้อห้ามและขออนุญาตทางปฏิบัติต่อมารดาบิดาของภิกษุแนววิเคราะห์เพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของภิกษุผู้เป็นบุตรตามหลักการพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้แสดงลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะเริ่มต้นศึกษาจากประเภทของมารดาบิดาที่ภิกษุพึงบำรุง ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาทั้งทางร่างกายและทางจิตใจของภิกษุ วัตถุประสงค์ของการบำรุงโดยจะนำเสนอพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า และปฏิปทาของพระพุทธสาวกที่ได้ทำการบำรุงมารดาบิดาไว้ในสมัยพุทธกาล ตลอดจนแสดงประโยชน์และผลกระทบจากการบำรุงมารดาบิดาที่ภิกษุจะพึงได้รับ ดังมีลำดับต่อไปนี้

๓.๑ ประเภทของมารดาบิดาที่ภิกษุพึงบำรุง

๓.๑.๑ มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด

ความสัมพันธ์ระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดาได้ก่อเกิดมีขึ้นนับตั้งแต่แรกเริ่มปฏิสนธิของบุตรเกิดเป็นพันธกิจสำคัญที่มารดาบิดาจะพึงกระทำต่อบุตรธิดาด้วยแฝงคุณค่าที่ลึกซึ้งอันสามารถแสดงออกได้ทางร่างกายและทางจิตใจจนหล่อหลอมเป็นความสัมพันธ์พิเศษที่เป็นพลังผลักดันให้มารดาบิดาเป็นผู้ก่อเริ่มสร้างและคอยผสมผสานความรักความผูกพันระหว่างตนกับบุตรให้เกิดมีขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์

การกระทำหน้าที่ของมารดาบิดาเป็นการประกาศชัดถึงเจตนาบริสุทธิ์ที่มารดาบิดามีต่อบุตรธิดา รวมทั้งแสดงถึงคุณค่าและฐานะสำคัญหลายประการที่เหล่านักปราชญ์ได้ประกาศไว้เฉพาะว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษของมารดาบิดาโดยวัดจากบทบาทและหน้าที่ตลอดจนจิตสำนึกภายในที่มารดาบิดาได้ปฏิบัติต่อบุตรธิดาอย่างจริงใจโดยผ่านรูปแบบที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมด้วยดีเสมอมา กล่าวเฉพาะบทบาทของมารดาที่มีความสัมพันธ์พิเศษกับบุตรธิดาอย่างลึกซึ้งเป็นปฐม จะเห็นได้จากการที่มารดามีความห่วงหาอาทรบุตรธิดาเป็นปกติธรรมดา นับตั้งแต่ก่อนที่บุตรธิดาจะมาปฏิสนธิในครรภ์ของตน โดยได้ตั้งความปรารถนาอยากจะมีบุตรถึงขนาดว่าทำการบ่นบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือเพื่อขอพรให้ลูกมาปฏิสนธิในครรภ์ของตนด้วยให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและมีอายุครบ ๓๒ ประการ เป็นต้น และเมื่อทราบว่าคุณน้อยได้มาปฏิสนธิในครรภ์ของตนแล้วก็เกิดความปีติปลื้มใจ มีความห่วงใย และคำนึงถึงสุขภาพของคุณน้อย จึงคัดสรรบริโภคเฉพาะแต่อาหารที่ดีมีประโยชน์เพื่อเกิดเป็นอาหารพิเศษสุดสำหรับลูกน้อยในครรภ์ และเมื่อถึงเวลาที่ลูกน้อยออกมาลืมตาที่ศานาตุโลก

แล้วก็คอยประคบประมงเลี้ยงดูอย่างใกล้ชิดโดยมิให้ขาดสายตา แม้ในเวลาที่ถูกน้อยได้รับความไม่สบายกายอันอาจเกิดจากอันตรายต่างๆ มีสัตว์เล็กเป็นต้นเปียดเปียนจนได้รับทุกขเวทณาร้องไห้จ้าขึ้น มารดาก็มีจิตกรุณาคอยปลุกปลอบลูกน้อยให้ได้รับความสบายด้วยการร้องเพลงกล่อมขวัญให้ตลอดจนให้ดื่มน้ำนมเพื่อบรรเทาความเจ็บปวดของลูกน้อยนั้น ในเวลาที่ลูกเจริญวัยเติบโตวิ่งเล่นไปมาได้ มารดาก็คอยแนะนำพร่ำสอนสิ่งที่ควรละสิ่งที่ควรเจริญ คอยฝึกหัดพัฒนาลูกน้อยให้มีความรู้เท่าทันต่อสภาวะการณ์ต่างๆ ตามความเป็นจริงกระทั่งส่งเสริมสนับสนุนให้ลูกของตนได้เรียนศิลปวิทยาต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่การประกอบสัมมาอาชีพในอนาคตจนลูกประสบความสำเร็จก็เกิดความปลื้มปิติใจ และในเวลาที่ถูกน้อยมีวุฒิภาวะเพียงพอต่อการเผชิญต่อโลกด้วยกำลังแห่งสติปัญญาของตนเองได้ ก็คอยเป็นธุระจัดหาครูชีวิตที่ดีให้กับลูก ตลอดจนมีจิตเป็นอุเบกขาไม่เอาตนเข้าไปก้าวก่ายในชีวิตของลูกด้วยหวังจะให้ลูกได้พัฒนาชีวิตของตนเต็มตามศักยภาพที่มี^๑

จากบทบาทหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น ทำให้พิจารณาเห็นว่ามารดามีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อชีวิตของบุตรธิดาเพราะค่าที่ตนยอมพลีอุทิศชีวิตเพื่อลูกน้อยนับตั้งแต่รู้ว่ามีมาปฏิสนธิในครรภ์ ได้ทำอุประการคุณต่อบุตรธิดาอย่างมหาศาลโดยหาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้ คุณสมบัติพิเศษที่มารดาทรงไว้ได้นี้ทำให้เหล่าบัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นได้ทำการสรรเสริญพร้อมกับประกาศฐานะสำคัญสำหรับมารดาไว้เป็นการเฉพาะเปรียบเทียบกับวัดจากคุณสมบัติที่มารดาได้แสดงต่อบุตรว่า มารดาเปรียบเสมือนเป็น พระพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และพระอรหันต์ของลูก^๒ มิเพียงแต่ประกาศฐานะสำคัญไว้เฉพาะสำหรับมารดาเท่านั้น แม้บิดาก็นับเข้าด้วยเพราะท่านได้ทรงคุณสมบัติพิเศษอย่างมารดาเช่นเดียวกัน เพียงแต่ว่ามารดาได้รับภาระหน้าที่ๆ หนักและยังแสดงบทบาทที่เด่นชัด โดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์พิเศษที่ตนได้ก่อสร้างไว้ก่อนการปฏิสนธิของลูกกระทั่งมาปฏิสนธิและออกมาทัศนาคูโลกจนเติบโตใหญ่เป็นคนมีคุณภาพอย่างใกล้ชิด จึงทำให้นักปราชญ์เมธีได้กล่าวนิยามยกย่องพร้อมกับประกาศเกียรติคุณของมารดาที่ได้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาอย่างลึกซึ้งว่า

คือหญิงหนึ่งซึ่งเกิดมาในหล้าโลก	คือหญิงหนึ่งซึ่งนำโชคให้โลกหล้า
คือหญิงผู้ให้กำเนิดมนุษย์มา	คือหญิงผู้กุมชะตาประชากร
คือหญิงผู้ได้สมญามารดาบุตร	คือหญิงผู้เป็นเอกอุตมมนุษย์สอน
คือหญิงผู้ก่อก่อปรกือเอื้ออาหาร	คือหญิงผู้ไม่เกี่ยงงอนไม่คลอนคลาย
คือหญิงผู้เป็นมิ่งมิตรวิศิษฐ์เลิศ	คือหญิงผู้พริ้งแพรวเพริศงามเฉิดฉาย
คือหญิงผู้สร้างต้นแบบอันแยบคาย	คือหญิงผู้สอนคนให้ได้เต็มคน
คือหญิงผู้พร้อมยอมพลีด้วยชีวิต	คือหญิงผู้ทุ่มอุทิศไม่คิดผล
คือหญิงผู้ยอมลำบากตรากตรำตน	คือหญิงผู้สู้อทนไม่จวนใจ
คือหญิงผู้ประเสริฐสุดมนุษย์หญิง	คือหญิงผู้แทนมวลสิ่งอันยิ่งใหญ่
คือหญิงผู้มีรักจริงยิ่งสิ่งใด	คือหญิงผู้ค่าควรได้ไหว้บูชา
คือหญิงผู้สสมัญญาเทวาตัน	คือหญิงผู้สร้างสรรค์คนเพื่อยลค่า
คือหญิงผู้อรหันต์ล้ำจรรยา	คือหญิงผู้เป็นพรหมาสีหน้างาม
คือหญิงผู้แนบสนิที่อยู่ชิดใกล้	คือหญิงผู้มีแต่ให้ไม่เฝ้าถาม

^๑ คุรยลละเอียดโน มงคล (บาลี) ๑/๒๙๔/๒๖๙-๒๗๑.

^๒ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

คือหญิงผู้หวังปกป้องปลูกให้ลูกงาม   คือหญิงผู้เฝ้าติดตามความเป็นไป
 คือหญิงผู้เพียรสอนสั่งทั้งชีวิต   คือหญิงผู้สิ้นใจจิตคิดแห่งหน่าย
 คือหญิงผู้นำโลกรอดตลอดไป   คือหญิงผู้มีใช้ใคร “แม่เราเอง”^๓

จากบทกลอนดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า มารดาเป็นบุคคลสำคัญที่ผู้เป็นบุตรธิดาจะพึงเทิดทูนและบูชาอย่างสูงสุดในชีวิตด้วยสำนึกถึงคุณค่าและความเสียสละของมารดาที่มีต่อตนนับตั้งแต่แรกเริ่มปฏิสนธิจนออกมาที่สนามโลก พร้อมกันนั้นยังได้สละกำลังกายกำลังใจพุ่มพักเลี้ยงดูตนมาด้วยความรักและความห่วงใยที่บริสุทธิ์ด้วยมีความมุ่งหวังให้ตนเป็นบุคคลคุณภาพและสามารถพัฒนาตนไปสู่หนทางที่ถึงงามด้วยตนเองในอนาคตได้

เมื่อมารดาบิดาเป็นผู้มีความสำคัญกับบุตรธิดาเช่นนี้ จึงมีพระบรมพุทธานุญาตให้บุตรธิดากระทำหน้าที่ต่อมารดาบิดาอย่างชัดเจนด้วยหลักปฏิบัติอย่างน้อย ๕ ประการ คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักช่วยทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^๔

พร้อมกันนั้นยังทรงเน้นย้ำให้บุตรธิดามีจิตสำนึกกรักกตัญญูต่อมารดาบิดาโดยฐานะที่ท่านเป็นบุรพการีผู้ทำอุปการคุณอย่างมหาศาลต่อตนแล้วกระทำตอบแทนคุณท่านด้วยการปฏิบัติตนเป็นคนดี เคารพ เชื่อฟัง ตลอดจนคอยบำรุงเลี้ยงดูกายใจของท่านให้เบิกบานอยู่เสมอ

เมื่อพิจารณาหลักการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรธิดาแล้วทำให้เห็นว่าท่านมุ่งเน้นไปที่การบำรุงมารดาบิดาชนิดครอบคลุมทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ และดูเหมือนว่าหลักการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวค่อนข้างจะโอเนอนน้ำหนักเป็นการเฉพาะสำหรับบุตรผู้ทรงเพศสภาพเป็นคฤหัสถ์เนื่องด้วยมีสถานภาพที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวได้เต็มศักยภาพ แต่ทว่าหลักการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรธิดานี้ยังครอบคลุมไปถึงบุตรผู้ทรงเพศสภาพเป็นบรรพชิตอีกด้วย หากแต่ต้องมีปฏิภาณ และความฉลาด สามารถจัดการหน้าที่ในการบำรุงมารดาบิดาให้สอดคล้องและเหมาะสมภายใต้กรอบพระธรรมวินัยเนื่องจากว่าสถานภาพที่ตนครองมีความไม่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม วิธีปฏิบัติในการบำรุงมารดาบิดาภายใต้บทบาทหน้าที่ของบุตรผู้ครองเพศสภาพเป็นบรรพชิตนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างทางปฏิบัติแล้ว ดังจะเห็นได้จากพุทธจริยาที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาและพระพุทธรามดาเพื่อให้ได้รับโลกุตระธรรมอันเป็นสมบัติเลิศค่าสูงสุดที่พระองค์ทรงเลือกสรรเพื่อสนองพระคุณนานัปการที่พระองค์ท่านทั้ง ๒ เป็นผู้ให้การประสูติแก่พระองค์มารวมทั้งทรงประกาศหลักการสำคัญที่บุตรทุกคนจะต้องถือเป็นหลักใหญ่ในการปฏิบัติต่อมารดาบิดาอย่างสูงนั่นก็คือหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมให้สถิตอยู่ในหัวใจของบุตรผู้ทั้งเป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ด้วยการตระหนักและรู้คุณค่าในอุปการคุณของมารดาบิดาโดยการบูชาและ

^๓ พระมหาสุพจน์ วรวิทสุ, สวตมณต์ ฉบับพุทธมณฑล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (ภาพสินธุ์: ประสานการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๘.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๒.

ยกท่านไว้สูงสุดเหนือสิ่งไหน ดังพุทธปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงกระทำต่อพระบิดาและพระมารดา เป็นแบบอย่างดังต่อไปนี้

๑. ทรงโปรดพระพุทธบิดา

พระเจ้าสุทโธทนะทรงสดับว่า พระโอรสได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้วประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์ จึงได้ส่งอำมาตย์ไปทูลนิมนต์ให้เสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ ทรงพยายามถึง ๙ ครั้งแต่ไม่สำเร็จ ในครั้งที่ ๑๐ ทรงส่งกาฬทายีอำมาตย์ไปพร้อมกับบริวาร ทั้งหมดได้ออกบวชเป็นพระภิกษุเหมือนกับคณะทูตอื่นๆ ครั้นในวันเพ็ญเดือน ๔ พระกาฬทายีเฝาระเห็นว่าเป็นกาลสมควรที่พระทศพลจะทำการส่งเคราะห์พระประยูรญาติ^๕ จึงเข้าเฝ้ากราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จกรุงราชคฤห์เพื่อโปรดพระพุทธบิดา^๖ พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าว พระโอรสเสด็จมา ก็ทรงยินดีอย่างมาก ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระกาฬทายีเฝาระอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องพระเฝาระว่า เป็นผู้เลิศในการยังราชสกุลให้มีความเลื่อมใส^๗ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นิโครธาราม ของนิโครธศากยะ

วันแรก พระประยูรญาติผู้ใหญ่แสดงอาการไม่เคารพ ตางมีมานะทูลี พระพุทธเจ้าทรงขจัดมานะทูลีด้วยการแสดงปาฏิหาริย์ รวบรวมว่าจะทรงโปรดญาติพระบาทลงบนเศียรแห่งพระประยูรญาติเหล่านั้น พระเจ้าสุทโธทนะทรงเห็นเหตุอัศจรรย์จึงได้กราบไหว้แล้วตรัสว่า การไหว้ครั้งนี้ เป็นการไหว้ครั้งที่สามของหม่อมฉัน^๘ จึงกราบไหว้พระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงได้ตรัสเวสสันดรจริยา^๙

วันที่สอง พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ พระเจ้าสุทโธทนะทรงรู้สึกอับอาย จึงเสด็จออกมาขอรับรองมิให้ทรงบิณฑบาต พระพุทธองค์ได้ตรัสพระคาถาว่า “ภิกษุไม่ควรประมาทในก้อนข้าวที่ควรยืนรับ ควรประพฤดิธรรมให้สุจริต บุคคลผู้ประพฤดิธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”^{๑๐} พระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้วเสด็จกลับไปยังนิโครธาราม

วันที่สาม พระพุทธองค์เสด็จไปเสวยภัตตาหารในพระราชานิเวศน์ ได้ตรัสพระคาถาว่า “บุคคลควรประพฤดิธรรมให้สุจริต ผู้ประพฤดิธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”^{๑๑} พระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลุสกทาคามีผล

วันที่แปด พระพุทธองค์ทรงแสดงมหาธรรมपालชาตกว่าด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ตรัสว่า “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤดิธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤดิดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ ผู้ฝึกประพฤดิธรรม ย่อมไม่ไปสู่ทุคติ”^{๑๒} พระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลุอนาคามีผล^{๑๓}

^๕ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๓๐/๓๒๒.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๗๙-๑๘๐., ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๒๕-๒๓๐/๓๒๑., ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๒.

^๗ อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๕/๒๙., ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๒๗-๕๓๖/๔๓๒-๔๓๓.

^๘ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๓๑-๒๓๒, ๒๓๗/๓๒๒-๓๒๓, ๓๔๐.

^๙ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕-๒๔๔๐/๔๔๗-๕๖๐., ขุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๖๗-๑๒๔/๗๓๖-๗๔๓.

^{๑๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๘/๘๕., ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๒๘-๓๐.

^{๑๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๙/๘๕.

^{๑๒} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖๘-๑๖๙/๔๗., ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๘-๑๖๙/๘๕., ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๑๓๓.

^{๑๓} วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๗๒.

ในพรรษาที่ ๔ หลังจากออกพรรษาแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะทรงประชวรหนัก พระพุทธเจ้าเสด็จมาเยี่ยม และทรงแสดงอนิจจตาที่ธรรมสูตรว่าด้วยความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง พระเจ้าสุทโธทนะบรรลุประอรหัตต์และปรินิพพาน^{๑๔} พระพุทธองค์ได้จัดพิธีพระศพของพระพุทธบิดา^{๑๕} ตามจารีตประเพณี^{๑๖}

๒. ทรงโปรดพระพุทธมารดา

พระนางมหายาเทวี เมื่อให้ประสูติพระโอรสได้ ๗ วัน ก็สวรรคตไปเกิดยังสวรรค์ชั้นดุสิต^{๑๗} ในการบำเพ็ญพุทธกิจพรรษาที่ ๖ ณ กรุงสาวัตถี เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้ว ได้เสด็จไปยังภพดาวดึงส์ พระพุทธมารดาเสด็จลงมาจากวิมารชั้นดุสิตเพื่อให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์โปรด คือ อัมมสังคณี วิภังค์ ชาตูกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปัญฐาน ทรงเริ่มแสดงว่า กุสลา ธมมา, อกุสลา ธมมา, อพฺยากตา ธมมา เป็นต้น ตลอดพรรษา เมื่อทรงแสดงพระอภิธรรมจบ เทวดาทิ้งหลายได้บรรลุธรรมในระดับต่างๆ ส่วนพระพุทธมารดาได้บรรลุโสดาปัตตผล^{๑๘} การแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดานี้ กล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกที่พระองค์ทรงแสดง สาเหตุที่พระพุทธองค์ทรงเลือกแสดงพระอภิธรรม เพราะทรงเห็นว่า พระพุทธมารดาทรงมีอุปการคุณอย่างใหญ่หลวง หลักธรรมที่นำมาแสดงจึงต้องมีอันสงฆ์มากเช่นกัน หลักธรรมในพระอภิธรรม ชื่อว่ามีอันสงฆ์มาก มีความลึกซึ้ง บุคคลผู้มีปัญญามากจึงจะเข้าใจได้ ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงเลือกแสดงพระอภิธรรม^{๑๙}โปรดพระพุทธมารดา

จากปฏิปทาที่พระพุทธองค์ทรงกระทำเป็นแบบอย่างนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุตรผู้เป็นบรรพชิตโดยตรงโดยพระองค์ทรงเน้นหนักในเรื่องของการบำรุงทางจิตใจด้วยทรงถือหลักว่าหมู่สรรพสัตว์ที่เกิดมาบนโลกนี้ล้วนมีจิตเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จได้ด้วยใจเพราะทุกการกระทำที่แสดงออกมาจากทางกายหรือวาจาทั้งดีและไม่ดีนั้นล้วนแสดงออกมาจากสภาพจิตที่อบรมไว้ดีและไม่ดีนั้น^{๒๐} ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงเลือกประทานโลกุตระธรรมอันเป็นสมบัติล้ำค่ายอดปรารถนาของสรรพสัตว์ให้กับพระพุทธบิดาและพระพุทธมารดาเพื่อสร้างที่พึ่งอันประเสริฐอย่างถาวร อันถือว่าการปลดปล่อยสนองบุญคุณของพระองค์ทั้งสองอย่างหมดสิ้น

วิถีปฏิบัติของพระพุทธเจ้าดังกล่าวมาทำให้ทราบว่าการดาบิดาผู้ให้กำเนิดเป็นผู้มีความสำคัญต่อบุตรธิดาอย่างมหาศาลควรค่าที่บุตรทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์จะพึงกระทำการ

^{๑๔} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๑๖-๓๑๗/๔๙๖.

^{๑๕} กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ชินมหาทาน เล่ม ๑ ภาคภาษาบาลี, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน สามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐๔, กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ชินมหาทาน เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน สามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๓.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๐-๔๒.

^{๑๗} ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๒๕๔-๒๕๕., ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๗๖-๗๗.

^{๑๘} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๘๒-๘๓.

^{๑๙} พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๔๘.

^{๒๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๑., ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓, ๒๐, ๓๓.

ตอบแทนทั้งทางร่างกายและทางจิตใจอย่างสูงด้วยจิตสำนึกรักกตัญญูอย่างซื่อตรงเพราะค่าที่มารดาบิดาเป็นผู้แสดงโลกนี้และเป็นผู้ให้ทุกสิ่งทุกอย่างอันเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของบุตรทั้งหลายอย่างสัตย์ซื่อและบริสุทธิ์ใจ

๓.๑.๒ มารดาบิดาบุญธรรม

ยังมีมารดาบิดาอีกประเภทหนึ่งเป็นบุคคลพิเศษที่มีน้ำใจงามในการบำรุงเลี้ยงดูแลตลอดจนให้การอุปการะบุตรผู้ซึ่งนับว่าไม่ใช่เชื้อสายทางกำเนิดโดยตรง หากแต่เป็นบุตรของบุคคลอื่นที่ตนอาสา รับเข้ามาอุปการะเพื่อเลี้ยงดูให้ได้รับความสบายทั้งทางกายและทางใจ มารดาบิดาประเภทนี้ท่านได้ ประกาศไว้ว่าเป็น “มารดาบิดาบุญธรรม” มีฐานะเป็นดั่งมารดาบิดาของบุตรตามความเป็นจริง ด้วยทำหน้าที่ในการเกื้อกูลและอนุเคราะห์เด็กผู้ที่ตนรับมาจากผู้อื่นให้เป็นเสมือนลูกของตนพร้อมกับปลูกฝังสิ่งดีงามต่างๆ ให้โดยมีใจของความเป็นมารดาบิดาที่พึงประสงค์เป็นสมุฏฐานจนสามารถสร้าง ภูมิคุ้มกันและผสมผสานความรักให้เหนียวแน่นได้ภายใต้เป้าหมายในการสร้างครอบครัวให้มีความสมบูรณ์

อนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า มารดาบิดาบุญธรรม นับเป็นบุคคลผู้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของบุตรธิดา ไม่แพ้มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดด้วยสามารถธำรงคุณธรรมและหน้าที่ของมารดาบิดาตามหลักทศ ๖ ไว้ได้ อย่างสมบูรณ์ จึงถือว่าท่านเป็นบุรพการีชนที่บุตรธิดาผู้ที่ได้รับการอุปถัมภ์จะต้องคำนึงถึงอุปการคุณ แล้วตอบสนองบุญคุณต่อท่านอย่างเหมาะสมเพราะค่าที่ท่านมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตและเป็นผู้อำนวยความสะดวกสุขให้แก่ตนในทุกด้าน

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้แสดงความสำคัญของมารดาบุญธรรมไว้ว่า “แม่เลี้ยงนั้นแหละสำคัญกว่าแม่เกิด เพราะคนบางคนแม่เกิดตายไปแล้วก็มีคนอื่นมาสมัครเป็นแม่ เขา ไม่ได้เกิดเรามา แต่เขาสมัครมาเลี้ยงเรา ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่เรา ให้เราได้อยู่ได้กินอย่าง สะดวกสบาย มีความเสียสละทุกอย่าง เพื่อให้เด็กนั้นเจริญเติบโต ความจริงคนที่ เป็นแม่เลี้ยง ควรจะ ได้รับความเคารพบูชามากกว่าแม่ที่ไม่ได้เลี้ยงเสียอีกด้วยซ้ำไป”^{๒๑}

ข้อความข้างต้นได้บ่งชี้ชัดถึงบทบาทสำคัญที่มารดาบุญธรรมมีใจกรุณาในการเลี้ยงดูบุตร ธิดาบุญธรรมของตนด้วยใจบริสุทธิ์ โดยอาสาและสมัครเข้ามาเลี้ยงดูด้วยหวังว่าตนจะเป็นที่พึ่งและ อำนวยประโยชน์สุขแก่บุตรธิดาบุญธรรมของตนได้ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจภายใต้บทบาทหน้าที่ ของมารดาที่พึงประสงค์ พร้อมกันนั้นยังเป็นการประกาศถึงคุณค่าของมารดาบุญธรรมที่บุตรธิดาพึง ให้ความสำคัญด้วยการเคารพบูชาท่านอย่างสูงสุดในชีวิต

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงคุณค่าของความเป็นแม่บุญธรรมว่า “แม่ก็ เป็นครู ครูก็เป็นแม่ได้ ความเป็นแม่มี ๒ นัย คือ แม่โดยเป็นผู้ให้กำเนิด และแม่โดยธรรม แม่ นั้น ตามปกติได้ครบทั้งสองนัย แต่ถึงเราจะไม่ใช่เป็นผู้ให้กำเนิด ก็เป็นแม่โดยธรรมได้ คือ คุณธรรมของแม่ มีในผู้ใด ผู้นั้นก็ เป็นแม่ได้ ความเป็นแม่อยู่ที่จิตใจที่มีคุณธรรม มีความรักแท้จริงที่เป็นเมตตากรุณา คุณธรรมนี้เกิดขึ้นมาเมื่อไร ความเป็นแม่ก็เกิดเมื่อนั้น”^{๒๒}

จากข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่า พระพุทธศาสนามีได้จำกัดสถานะความเป็นมารดา บิดาไว้เฉพาะสำหรับผู้ให้กำเนิดบุตรธิดาท่านั้น หากแต่กำหนดไว้สำหรับบุคคลผู้มีใจเป็นธรรม มี

^{๒๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), แม่ พระในบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๓.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้สังคมไทยไม่มีสิ้นความหวัง, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕-๑๖.

ความรัก มีความปรารถนาดีที่บริสุทธิ์ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ของมารดาบิดาตามหลักการ พระพุทธศาสนาดังกล่าวได้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามที่ทรงคุณธรรมอย่างนี้ก็เป็นอันเข้าใจว่าสามารถ ดำรงตำแหน่งเป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้น การตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาบุญธรรมนี้ จึงเป็นภารกิจสำคัญที่บุตรธิดาพึง กระทำตามหลักทศ ๖ ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานเป็นหลักปฏิบัติไว้ พร้อมทั้งทรงเน้นย้ำให้บุตร ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์นิยมเอาใจใส่เลี้ยงดูกายและใจเป็นพิเศษเนื่องด้วยท่านเป็นผู้ให้ชีวิตใหม่ ด้วยใจที่บริสุทธิ์โดยไม่ย่นย่อแผลงตั้งพุทธจริยาที่พระพุทธองค์ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างแห่งความ เป็นลูกที่ดีต่อพระน่านางมหาปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระแม่บุญธรรม ดังนี้

เสด็จโปรดพระนางมหาปชาบดีโคตมี

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระพุทธรูปบิดา ในวันที่สาม เมื่อเสวยภัตตาหารในพระราช นิเวศน์ ได้ตรัสพระคาถาว่า บุคคลควรประพฤติธรรมให้สุจริต ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็น สุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า^{๒๓} พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บรรลุโสดาปัตติผล ต่อมา พระนางต้องการ ถวายจีวรที่ตั้งทำด้วยพระองค์เองอย่างวิริยะและอุตสาหวิริยะและประณีตเหลือเกิน^{๒๔} เป็นเหตุให้พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ถวายสังฆทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนาจะได้ ดำรงอยู่ ๕๐๐๐ ปี พระภิกษุจะไม่ลำบากด้วยปัจจัย ๔ และเป็นประโยชน์ตลอดกาลนานต่อพระนางผู้ ถวายด้วย ในพรรษาที่ ๔ เมื่อออกพรรษาแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมด้วยสาภิยานิบริวาร ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย พระพุทธเจ้าตรัสห้ามถึง ๓ ครั้ง จากนั้น พระศาสดาเสด็จ ไปกรุงเวสาลี

ในพรรษาที่ ๕ เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี พระ นางพร้อมบริวาร จึงปลงพระเกศา ครองผ้ากาสาเยะ ถือเพศบรรพชาอุทิศพระพุทธเจ้า เสด็จติดตาม มาขอบวช มีพระบาททอง มีพระวรกายเปื้อนธูลี มีพระพักตร์นองด้วยน้ำตา ประทับยืนกันแสงที่ซุ้ม ประตูกายนอกวิหาร พระอานนท์จึงได้ช่วยกราบทูลให้พระพุทธเจ้าอนุญาตด้วยวิธีรับครุธรรม ๘ ประการ^{๒๕} จากนั้น ทรงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุอุปสมบทภิกษุณีได้ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระมหา ปชาบดีโคตมีเถรีว่าเป็นปฐมสาวิกาผู้เป็นรัตตัญญู^{๒๖}

จากพุทธจริยาดังกล่าวเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับพระนาง มหาปชาบดีโคตมีผู้ทรงมีสถานะเป็นดังพระแม่นมแทนพระพุทธมารดาที่เสด็จสวรรคตภายหลังการ ประสูติของพระพุทธองค์ได้ ๗ วัน ด้วยทรงมุ่งกระทำปฏิการคุณแก่พระนางอย่างจริงใจสมฐานะเป็น พระพุทธมารดาโดยทรงประทานสมบัติอันยอดเยี่ยมมากกล่าวคือโลกุตระธรรมให้เป็นอริยทรัพย์อันเป็น เครื่องปิดประตูอบาย ทรงมุ่งหวังให้พระนางมีแต่ความเจริญและความสุขถาวรถาวรเดียวเพื่อสนอง พระคุณที่พระนางทรงมีพระทัยบริสุทธิ์เลี้ยงดูพระองค์มาแต่เดิม ภายหลังพระพุทธองค์ยังได้ทรง ประทานสิทธิพิเศษต่างๆ เช่นทรงประทานการอุปสมบทแก่พระนางปชาบดีโคตมีเป็นภิกษุณีองค์แรก

^{๒๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๘-๑๖๙/๘๕., อภ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๓๕/๒๙๙-๓๐๒.

^{๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖-๓๗๘/๔๒๔-๔๒๗.

^{๒๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๒, ๔๐๓/๓๑๓, ๓๑๖-๓๒๐.

^{๒๖} อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๕/๓๐. ดูรายละเอียดใน พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข), “การศึกษา- วิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๔๓-๔๔.

ในพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นยังทรงฉลองพระราชศรัทธาในการทรงแนะนำให้พระนางชบาตี-
โคตมีนियมในการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุคุณธรรมชั้นสูงๆ ขึ้นไปอีกด้วย

ดังนั้น มารดาบิดาบุญธรรมจึงมีความสำคัญไม่น้อยกว่ามารดาบิดาผู้ให้กำเนิดที่บุตรทั้งที่
เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ควรใส่ใจและให้ความสำคัญด้วยการบำรุงท่านให้ได้รับความสบายทางกาย
และทางใจตลอดจนต่อยอดให้ท่านได้รับประโยชน์สูงสุดตามโอกาสอันวายที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะพึง
ปฏิบัติได้ตามสมควรแก่สมณวิสัยภายใต้กรอบกำหนดของพระธรรมวินัย

๓.๑.๓ มารดาบิดาโดยธรรม

ลักษณะเด่นชัดที่แสดงถึงความเป็นมารดาบิดาของบุตรธิดาเป็นที่ทราบโดยทั่วไปเบื้องต้น
ว่าเป็นบุคคล “ผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดา” ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการแสดงถึงสถานภาพของ
มารดาบิดาอย่างเป็นรูปธรรมที่แสดงออกมาจากร่างกายเป็นหลักใหญ่อันเป็นเครื่องช่วยให้ทราบ
ชัดถึงภาวะของมารดาบิดาเป็นเบื้องต้น แม้ในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็ได้ประกาศรองรับ
สถานภาพดังกล่าวของมารดาบิดาด้วยเช่นกัน แต่ความจริงก็มีเพียงจำกัดความเป็นมารดาบิดาทา
งร่างกายเพียงอย่างเดียว แม้สถานภาพความเป็นมารดาบิดาก็ยังสามารถแสดงออกทางจิตใจได้ด้วย
ลักษณะที่มีใจเมตตา และมีใจกรุณาบริสุทธิ์ต่อบุคคลทุกผู้หรือบุคคลที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดจนแสดง
คุณสมบัติและความสามารถพิเศษที่ตนมี เช่น ชี้แนะประโยชน์ที่ควรถึง แสดงข้อห้ามที่ควรละ
ตลอดจนชักนำในการทำความดีโดยตนเองก็เป็นหลักและเป็นต้นแบบอย่างปฏิบัติที่ดีเพื่อสร้างแรง
บันดาลใจและเป็นที่ยอมรับศรัทธาในการชักพาให้นิยมปฏิบัติในการเจริญกุศลและสิ่งดีงามที่เป็น
ประโยชน์ในระดับปัจเจกบุคคลตามโอกาสอันวาย จึงปรากฏฐานะสำคัญอีกอย่างว่าเป็นดัง “มารดา
บิดาโดยธรรม” ของผู้ที่ตนอนุเคราะห์ ส่วนผู้ที่ได้รับความอุปถัมภ์นั้นก็จะต้องปฏิบัติและสำนึกในอุป-
การคุณและตอบแทนคุณอย่างเหมาะสมจนปรากฏฐานะพิเศษเป็น “บุตรโดยธรรม”

ในระบบสังคมคฤหัสถ์ ภาวะของความเป็นมารดาบิดาโดยธรรมนี้ย่อมสามารถแสดงออก
ได้ในรูปลักษณะที่มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลและอนุเคราะห์กันในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแต่ถึง
กระนั้นก็ต้องกระทำการณอย่างผู้เสียสละด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยไม่มีนัยยะไรแอบแฝง และซื่อ
น้อมเพื่อหวังผลประโยชน์บางอย่างไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ในขณะที่ผู้ที่ได้รับอุปการะก็พึงตระหนักและ
สำนึกในบุญคุณของท่านแล้วกระทำตอบแทนตามสมควรแก่การณ

ส่วน ในระบบสังคมสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงภาวะความเป็นมารดาบิดาโดยธรรมที่
สามารถแสดงออกได้ ๒ ทาง คือ ทางร่างกายและทางจิตใจ ซึ่งแต่ละลักษณะนั้นพระองค์ทรงวางเป็น
กรอบปฏิบัติไว้ โดยทรงมอบอำนาจหน้าที่ให้สงฆ์ปกครองกันภายใต้ข้อกำหนดและระเบียบปฏิบัติตาม
หลักพระธรรมวินัย เช่น นับถือกันตามลำดับพรรษา กล่าวคือแต่ละอารามหรือแต่ละพื้นที่ๆ มี
พระภิกษุอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากจะต้องมีพระผู้ปกครองดูแลพระนวกะผู้ใหม่และจะต้องคอยอบรม
สั่งสอนระเบียบปฏิบัติและข้อบังคับต่างๆ เช่น การนุ่งห่มทรงจีวร การบิณฑบาต มรรยาทในการขบ
ฉัน และอื่นๆ ที่เป็นจารีตและธรรมเนียมปฏิบัติที่เหมาะสมแก่สมณสาธูป

พระผู้ปกครองที่คอยทำหน้าที่กำกับดูแลความเป็นไปทางร่างกายของนวกะภิกษุ
ตลอดจนเป็นผู้ปกครอง สอดส่อง เฟ่งโทษ ป้องกันความเสื่อมทรามและความหม่นหมองในทาง
ประพฤติพรหมจรรย์ คอยอบรม และชี้โทษอันเป็นทางที่ควรละ และส่งเสริมคุณในทางที่ควรเจริญนี้

ปรากฏฐานะตามพระบรมพุทธานุญาตว่า “อุปัชฌาย์^{๒๗}” มีหน้าที่ปกครองภิกษุที่มีฐานะเป็น “สัทธิวาหาริก” โดยหลักปฏิบัติเบื้องต้น พระพุทธองค์ทรงให้อุปัชฌาย์ตั้งจิตในสัทธิวาหาริกเหมือนบุตร และให้สัทธิวาหาริกตั้งจิตในอุปัชฌาย์เหมือนบิดา^{๒๘} ทั้งนี้เพื่อให้สัทธิวาหาริกมีความเคารพรัก ยำเกรง และเลื่อมใสต่อพระอุปัชฌาย์ผู้เป็นตั้งบิดาทางธรรมที่คอยฝึกหัดพัฒนาตนไปสู่หนทางที่ตรง ทั้งยังห้ามปรามตนจากความชั่วเหตุที่ทันท่วงทีเพื่อสัทธิวาหาริกวัตรแก่ตนอย่างน้อย ๔ ประการ คือ (๑) เอาธุระในการศึกษา (๒) สงเคราะห์ด้วยบาตร จีวร และบริวารอื่นๆ (๓) ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ระงับความคิดจะสึก เปลื้องความเห็นผิด (๔) พยาบาลเมื่ออาพาธ^{๒๙} และตักเตือนปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรต่อท่านอย่างน้อย ๖ ประการ คือ (๑) เอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ (๒) คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน (๓) ขวนขวาย ป้องกัน หรือระงับความเสียหาย เช่น ความคิดจะสึก ความเห็นผิด เป็นต้น (๔) รักษาน้ำใจของท่าน (๕) มีความเคารพ เช่น จะไปไหนบอกลาไม่เที่ยวตามอำเภอใจ และ (๖) เอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ^{๓๐} ตามสมควรแก่สภาพการณ์ที่ตนจะพึงปฏิบัติได้

อนึ่ง รูปแบบการเกื้อกูลกันระหว่างอาจารย์กับอเนกตวาลิกนี้ก็มิใช่หลักการปฏิบัติเดียวกันกับอุปัชฌาย์ที่จะพึงปฏิบัติต่อสัทธิวาหาริกของตนทุกประการดังได้กล่าวแล้วข้างต้น

ท่าทีที่ภิกษุในสังฆมณฑลเกื้อกูลกันภายใต้ระบบการปกครองที่พระพุทธเจ้าทรงวางเป็นหลักการปฏิบัติเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหาเถระผู้ทำหน้าที่ปกครองกับพระผู้น้อยผู้อยู่ภายใต้การปกครองแน่นแฟ้นขึ้นและยังเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคีอันเป็นพลังสร้างสรรค์ในการขับเคลื่อนให้กิจการพระศาสนาดำเนินไปได้อย่างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับมารดาบิดาทางจิตใจไว้อย่างน่าสนใจว่า “บิดามารดาทางฝ่ายวิญญูณ เป็นการเกิดแห่งจิตใจ คือจิตใจที่มันเหมือนกับหุบอยู่ มันบานออกมา จิตใจที่มีตมณอยู่มีความสว่างไสวขึ้น ผู้ที่ช่วยให้มีการเกิดทางวิญญูณนี้ จะเป็นมารดาก็ได้ เป็นครูอาจารย์ก็ได้ เป็นพระสงฆ์ก็ได้^{๓๑}”

ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า การเป็นมารดาบิดาโดยธรรมสามารถเป็นได้ในทุกสถานภาพ หากแต่จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติพิเศษที่เป็นผู้มีความสามารถสร้างสามัญสำนึกพิเศษให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของผู้ที่ถูกอริชาครอบงำให้ได้ด้วยวิถีกระบวนการแห่งพุทธทัศน์ โดยเบื้องต้นจะต้องเป็นผู้ฝึกหัดพัฒนาตนเองมาอย่างดีก่อนแล้วสามารถทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้อย่างยั่งยืน ทั้งยังรู้จักวิธีแก้ปัญหาชีวิตตลอดจนเป็นผู้ฉลาดในการใช้อุบายเพื่อการสื่อสารและสอนสั่งเพื่อให้ได้รับผลสำเร็จ

^{๒๗} อุปัชฌาย์ แปลว่า ผู้เข้าไปเพ่ง คือ คอยดูแลเอาใจใส่ คอยแนะนำพร่ำเตือนสัทธิวาหาริก (ลูกศิษย์) ของตน มีหน้าที่หลัก ๒ อย่าง คือ เป็นผู้รับผิดชอบและรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบทและเป็นผู้รับปกครองดูแล แนะนำ ตักเตือน และติดตามความของผู้ที่ตนบวชให้ เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร. อ้างใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”**, หน้า ๑๔๐๙.

^{๒๘} คณะผู้รวบรวมและเรียบเรียง, **อริยวินัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐**, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ หจก.สามลดา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๕.

^{๒๙} วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๗๕/๑๗๔., วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๕/๒๔๔-๒๕๐. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๓๐.

^{๓๐} วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๘/๗๘-๘๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๐๗-๑๑๒. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕๗๑.

^{๓๑} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **พระพรหมของลูก**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๙.

ตามที่ต้องการ ทั้งนี้คุณสมบัติที่กล่าวมาล้วนมีความจำเป็นต่อการเป็นผู้จุดประกายทางความคิดจนสร้างจุดกำเนิดทางธรรมแก่ปวงชนทั้งทางฝ่ายโลกและทางฝ่ายธรรมที่ยังถูกความมืดคืออวิชชาครอบงำเพื่อยับยั้งไม่ให้ดำเนินไปสู่หนทางชีวิตที่ติงามได้ ดังนั้น บทบาทหรือหน้าที่โดยตรงของมารดาบิดาโดยธรรมนี้ จะต้องเป็นผู้คอยให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ทั้งยังสามารถสร้างหลักสัมมาทิฐิอันเป็นวิถีทางแห่งปัญญาแก่ปวงชนเหล่านั้นให้มีความตื่นรู้ด้วยการเข้าถึงสัจจะคือความจริงของธรรมชาติตามที่ตนปฏิบัติมาจนเขาเหล่านั้นสามารถต่อยอดและพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากความมืดบอดคืออวิชชาที่กีดกั้นตนมาอย่างยาวนานได้อย่างเด็ดขาดได้

วิถีทางหลุดพ้นจากอวิชชานี้เป็นจุดหมายสูงสุดที่มารดาบิดาโดยธรรมจะมอบให้กับบุตรของตนด้วยหวังว่าจะให้เต็มอมตธรรมนี้เพื่อให้จิตของบุตรได้สัมผัสกับความปลอดโปร่งโล่งเบาสบายและเป็นอิสระจากความทุกข์กองกิเลสทั้งหลายอันเป็นสาเหตุแห่งการบ่อนทำลายชีวิตอย่างไม่สิ้นสุด

บทบาทของมารดาบิดาโดยธรรมที่ปรากฏนี้ โดยมากมักปรากฏในรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตทางธรรมโดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างปฏิบัติสูงสุด ดังจะเห็นได้จากพุทธกิจ^{๓๒} ที่พระพุทธองค์ผู้ทรงกอปรด้วยพระมหากรุณาธิคุณนานับการทรงส่งชายคือพระญาณของพระองค์ไปอย่างไม่มีการประมาณเพื่อตรวจสอบอชฌาสัยอันเหมาะสมแก่การตรัสรู้โลกุตระธรรมของเหล่าเวไนยกรในช่วงเวลาใกล้สงฆ์ เมื่อทรงกำหนดรู้จนทราบชัดถึงอชฌาสัยของสรรพสัตว์ผู้ควรแก่การตรัสรู้แล้วจึงได้เสด็จไปโปรดเพื่อให้ได้รับมรรคผลตามสมควรแห่งอินทรีย์ที่ผู้ฟังธรรมเทศนาได้สั่งสมมาจนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ บ้างก็เป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี เป็นพระอนาคามี ตลอดจนเป็นพระอรหันต์ตามลำดับ จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่บรรลุปะเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ นั้น ชื่อว่าเป็นทายาทแห่งธรรมโดยตรงเป็นบุคคลคุณภาพสูงสุดที่พึงประสงค์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาและยังเป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระสัทธรรมให้แพร่หลายด้วยมุ่งหมายให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงอย่างยั่งยืนนานสืบไปได้

อนึ่ง ผู้ที่บรรลุปะเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ ได้นั้นพระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า “พุทธบุตร” หรือ “ธรรมโอรส ได้แก่ บุตรโดยธรรม” และพระพุทธองค์ทรงมีพระดำรัสตรัสรับสั่งหาผู้ที่เป็นพระอริยบุคคลด้วยวลีที่อ่อนโยนแฝงด้วยพระเมตตาอันบริสุทธิ์ว่า “บุตรของเรา” อยู่เสมอ ชวนให้ผู้ที่ถูกเรียกหาได้เกิดความโลมสนัส ความเบิกบานใจ และความอบอุ่นใจในพระมหากรุณาธิคุณที่พระพุทธองค์ได้ตรัสยกย่องและให้ความสำคัญแก่ตนโดยฐานะเป็นบุตรโดยธรรมของพระองค์ พร้อมกันนั้นพระองค์ยังทรงเป็นผู้รับรองความประพฤติและป้องกันความเสียหายของท่านผู้บรรลุปะเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ นั้นด้วยทรงเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าพระโอรสของพระองค์มีใจบริสุทธิ์เพราะดำรงคุณธรรมอย่างพระอริยะจึงไม่ใช่ผู้เบียดเบียนใครๆ และใครๆ ก็ไม่ควรเบียดเบียนเพราะจะถูกต้องโทษมหันต์เสวยวิบากกรรมอันไม่น่าปรารถนาทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

^{๓๒} พุทธกิจ หมายถึง กิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเป็นประจำทุกวันแต่ละวันมี ๕ อย่าง คือ ๑. ปุพฺพณฺเฬ ปิณฺฑปาตณฺจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต ๒. สายณฺเฬ ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม ๓. ปิโทเส ภิกขุโอรุวาทํ เวลาค่ำ ประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ ๔. อทฺถรตฺเต เทวปญฺหนํ เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา ๕. ปจฺจุสฺเสว คเต กาเล ภพพาภพเพ วิโลกนํ จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่ อังนิน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๘.

จากเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นเครื่องชี้ชัดว่า พระพุทธเจ้าทรงดำรงตำแหน่งเป็นพระมารดา และพระบิดาโดยธรรมของสรรพสัตว์โดยเฉพาะผู้ที่บรรลุปะเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ ด้วยทรงมีอุปการคุณอย่างมหาศาลต่อท่านเหล่านั้นเพราะทรงก่อก่อด้วยพระทัยบริสุทธิ์และทรงกระทำพุทธกิจต่างๆ โดยมุ่งประโยชน์สูงสุดแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายเพื่อให้เข้าถึงภาวะความหลุดพ้นและพบกับบรมสุขที่แท้จริงในชีวิต ดังนั้น พระอริยบุคคลผู้เป็นธรรมโอรสของพระพุทธเจ้าจึงบำเพ็ญประโยชน์ ๒ ประการ คือ (๑) ประโยชน์ส่วนตน (๒) ประโยชน์ส่วนรวม โดยท่านผู้เป็นอริยบุคคลชั้นเสขะ^{๓๓} ก็มุ่งพัฒนาตนให้บรรลุคุณธรรมสูงๆ ขึ้นไปแล้วนำมาถ่ายทอด ชี้แจง แลกเปลี่ยนให้แก่ผู้ฟังได้รับประโยชน์ไม่มากนักน้อย ในขณะที่ท่านผู้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงกล่าวคือเป็นพระอรหันต์ผู้ชื่อว่าอเสกขะ^{๓๔} มีภารกิจอย่างเดียวคือมุ่งบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวมด้วยการการประกาศวิถีสีวิตพรหมจรรย์ให้แก่พรุหลายขยายอย่างกว้างขวางเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคมโดยรวมและเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระพุทธศาสนา

สรุปว่า มารดาบิดาทั้ง ๓ ประเภทที่กล่าวมา มีบทบาทในการแสดงหน้าที่ๆ แตกต่างกันตามสถานภาพของตน กล่าวโดยเฉพาะบทบาทหน้าที่ระหว่างมารดาบิดาผู้ให้กำเนิดกับมารดาบิดาบุญธรรมนี้มีรูปแบบการทำหน้าที่แตกต่างในเรื่องของการให้กำเนิดบุตรโดยตรง แต่สามารถทำหน้าที่บำรุงเลี้ยงบุตรของตนทางร่างกายและทางจิตใจได้ครบถ้วนเหมือนกัน โดยภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องตระหนักในอุปการคุณของท่านเหล่านั้นด้วยจิตสำนึกที่ดีและตอบแทนคุณท่านด้วยการเลี้ยงกายเลี้ยงใจท่านให้ได้รับความสุขตามสมควรแก่สมณวิสัย ในขณะที่มารดาบิดาโดยธรรมนั้น ได้แสดงบทบาทที่เด่นชัดคือคอยเป็นผู้อบรม สั่งสอน ตลอดจนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อพัฒนาจิตใจของภิกษุผู้เป็นบุตรให้ได้รับความโปร่งโล่งเบาสบายจนเป็นอิสระจากตัณหาและกองกิเลสทั้งหลาย นับเป็นผู้มีอุปการคุณอย่างสูงที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องทำปฏิการะตอบแทนคุณด้วยการบำเพ็ญประโยชน์อย่างน้อย ๒ ประการ คือ (๑) ประโยชน์ส่วนตน และ (๒) ประโยชน์ส่วนรวม โดยพัฒนาตนให้บรรลุความดีงามขั้นสูง และนำสิ่งที่ตนรู้ เข้าใจ และปฏิบัติจนได้รับผลประจักษ์ที่ตนก่อนแล้วมาเผยแผ่ ขยายออกไปสู่สาธารณชนอย่างไม่มีประมาณ ทั้งนี้เพื่อเป็นการประกาศเจตนารมณ์ในการก่อก่อสรรพสัตว์ให้ได้รับผลที่พึงประสงค์ตามอหิมาสัยของท่านผู้ให้กำเนิดทางธรรมนั้นเป็นสำคัญ และเพื่อเป็นการประกาศกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อท่านผู้ให้กำเนิดทางธรรมอย่างสมฐานะและค่าควรกับพันธกิจที่ท่านปฏิบัติต่อตนโดยมุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ตนถ่ายเดียวด้วยความบริสุทธิ์ใจ

๓.๒ ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ

๓.๒.๑ การบำรุงทางร่างกาย

ภิกษุในพระพุทธศาสนามีลักษณะการบำรุงมารดาบิดาของตนได้ ๒ ลักษณะ คือ (๑) ทางร่างกาย และ (๒) ทางจิตใจ ซึ่งการบำรุงทางร่างกายนั้น หมายถึง การอุดหนุน คำจุน ส่งเสริมผู้ที่ได้รับการบำรุงให้ได้รับความสะดวกสบายทางกายทุกด้าน โดยวัตถุประสงค์ของการบำรุงมารดาบิดา

^{๓๓} เสขะ ผู้ยังต้องศึกษา ได้แก่ พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุอรหัตตผล โดยพิสดารมี ๗ คือ ท่านผู้ตั้งอยู่ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล และในอรหัตตมรรค, พุทธเอาแต่ระดับเป็น ๓ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๓.

^{๓๔} อเสกขะ ผู้ไม่ต้องศึกษาเพราะศึกษาเสร็จสิ้นแล้ว ได้แก่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล คือ พระอรหันต์. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๖.

ทางร่างกายนี้มุ่งเน้นไปที่การทำให้มารดาบิดาได้รับความสะดวกกายในการดำเนินชีวิตด้วยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ตลอดจนยารักษาโรค ซึ่งในพระวินัยได้เปิดช่องให้ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถนำปัจจัย ๔ ที่ตนแสวงหามาได้ด้วยหลักสัมมาอาชีวะมาอุดหนุนจนเจือชีวิตของมารดาบิดาให้ได้รับความสะดวกตามอัธยาศัย และพึงสงเคราะห์หรือแนะนำท่านด้วยการทำกายภาพ หรือการบริหารร่างกายเพื่อให้ท่านมีสุขภาพแข็งแรง มีกำลังกายที่ดี และไร้โรคภัยเบียดเบียนตามอย่างจริยาของบัณฑิตชนที่ปฏิบัติเป็นแบบอย่างไว้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น บัณฑิตทั้งหลาย พึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้น ด้วย ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปฏิบัติมารดาบิดาอย่างนั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาละไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๓๕}

ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งกล่าวเฉพาะปัจจัย ๔ ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุผู้เป็นบุตร ทั้งนี้ เพื่อจะแสดงชนิดของแต่ละปัจจัยว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร พร้อมกับแสดงพระบรมพุทธานุญาตที่มีพระกระแสรับสั่งให้ภิกษุสามารถนำปัจจัย ๔ มาบำรุงมารดาบิดาตามหลักพระธรรมวินัยได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

๓.๒.๑.๑ การดูแลเรื่องเครื่องนุ่งห่ม (จีวร^{๓๖})

ในพระวินัยปิฎก จีวรชั้นธกะ ได้กล่าวถึงเรื่องราวในสมัยพุทธกาลที่ภิกษุให้ผ้าจีวรแก่มารดาบิดาไว้ว่า

สมัยนั้น จีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปหนึ่งหลายผืน และภิกษุนั้นประสงค์จะให้ผ้านั้นแก่มารดาบิดา ภิกษุทั้งหลาย จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุให้ด้วยกล่าวว่า ‘เป็นมารดาบิดา’ เราจะว่าอะไร ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ให้แก่มารดาบิดา แต่ภิกษุไม่พึงทำสัทธาไทย (ของที่ให้ด้วยศรัทธา) ให้ตกไป รูปใด ทำให้ตกไป ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๗}

จากพระพุทธดำรัสดังกล่าว ทำให้เห็นสภาพการณ์และบทบาทของภิกษุในการบำรุงมารดาบิดาด้วยการแจกจ่ายผ้าจีวร โดยเฉพาะในกรณีที่ภิกษุผู้เป็นบุตรมีผ้าจีวรมาก และมีความต้องการจะนำผ้าจีวรนี้แจกจ่ายแก่มารดาบิดาเพื่อให้ท่านได้ย้อมตัดใช้สอยเป็นผ้าเครื่องนุ่งห่มกายและใช้เป็นเครื่องป้องกันบรรเทาความหนาวและคลายความร้อน ตลอดจนใช้เป็นเครื่องปกปิดอวัยวะอันก่อให้เกิดความละอายของตน อนึ่ง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นที่โจทยกันในวงกว้างของบรรดาภิกษุผู้ได้รับรู้เหตุการณ์ และสาเหตุที่หมู่ภิกษุโจทยกันนั้นอาจเป็นเพราะมีความเข้าใจกันโดยมากกว่ารูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่มีค่านิยมในเรื่องของการอนุเคราะห์ญาติโยมด้วยปัจจัย ๔ จนความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสตำหนิแต่ประการใด แต่กลับทรงประทานสาธุการ พร้อมทั้งมีพระกระแสรับสั่งให้ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาด้วยการแจกจ่ายผ้าจีวรได้ด้วย

^{๓๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

^{๓๖} จีวร หมายถึง ผ้าที่ใช้นุ่งห่มของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ผืนใดผืนหนึ่ง ในจำนวน ๓ ผืนที่เรียกว่า ไตรจีวร คือผ้าซ้อนนอกหรือผ้าทาบซ้อน (สังฆาฏิ) ผ้าห่ม (อุตตราสงค์) และผ้านุ่ง(อันตราวาสก).อ้างในพระพรหม-คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๓.

^{๓๗} วิ. ม. (ไทย) ๕/๓๖๑/๒๓๒.

ทรงมุ่งถึงความสำคัญของมารดาบิดาและอนุวัตรตามอริยะประเพณีที่เหล่าบัณฑิตชนได้นิยมประพฤติกฎและปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่ทั้งนี้ การกระทำดังกล่าวของภิกษุหนึ่งจะต้องไม่ขัดกับจารีตประเพณีวิถีชีวิตของสมณะด้วยว่าจะต้องกระทำการดังกล่าวอย่างเหมาะสมกล่าวคือไม่ให้หุรหุราฟุ้งเฟ้อ หรืออู้ฟู่จนเกินไปด้วยสำนึกถึงคุณค่าและพลังศรัทธาของชาวบ้านที่นำผ้าจีวรทิ้งละเอียด ทั้งหยาบ ทั้งเศร้าหมอง ทั้งประณีตมาถวายแก่ตนด้วยน้ำพักน้ำแรงที่บริสุทธิ์ โดยภิกษุผู้เป็นบุตรนี้จะต้องคำนึงอยู่เสมอว่าจะปฏิบัติต่อทานวัตถุนี้อย่างไรให้เป็นประโยชน์อย่างคุ้มค่าและไม่ให้ขัดต่อศรัทธาของญาติโยม

เพื่อไม่ให้เกิดโทษทางพระวินัยแก่ภิกษุ จึงมีพระพุทธรับสั่งให้ภิกษุบำรุงมารดาบิดาด้วยผ้าจีวรโดยมีข้อแม้ว่าจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักพระวินัย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดคุณค่าและประโยชน์อย่างสูงต่อมารดาบิดาประการหนึ่ง และเพื่อรักษาศรัทธาของชาวบ้านที่มุ่งถวายผ้าจีวรแก่ภิกษุเพื่อให้ใช้สอยตามสมควรแก่สมณะประการหนึ่ง

ดังนั้น กรอบปฏิบัติในการรับผ้าจีวรจากญาติโยมนี้ จึงเป็นเรื่องอ่อนไหวที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องมีความละเอียดละไมและมีปฏิภาณในการจัดการการแจกจ่ายผ้าจีวรแก่มารดาบิดาอย่างเหมาะสมด้วยมุ่งวัตถุประสงค์อย่างน้อย ๓ ประการ คือ (๑) มุ่งปฏิบัติตามหลักการพระวินัย (๒) มุ่งคำนึงถึงหน้าที่ของบุตร (๓) มุ่งหวังรักษาหัวใจและศรัทธาของญาติโยมไม่ให้ตกไปจากคุณความดี

อย่างไรก็ตาม ในอรรถกถาจีวรชั้นชกะยังมีอธิบายอีกว่า “ภิกษุเมื่อให้ (สิ่งของๆ ตน) แก่หมู่ญาตินอกนั้น (นอกจากมารดาบิดา) นั้น ชื่อว่า ย่อมทำศรัทธาไทยให้ตกไปโดยแท้, ส่วนมารดาบิดาแม้ถ้าดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ยังปรารถนา (ปฏิการะ) อยู่ ภิกษุพึงให้”^{๓๘}

จากข้อความอรรถกถาดังกล่าว ทำให้พิจารณาชัดว่า การที่ภิกษุจะนำปัจจัย ๔ โดยเฉพาะผ้าจีวรที่ได้รับมาจากศรัทธาชาวบ้านไปอุดหนุนเกื้อกูลชีวิตคนอื่นที่นอกเหนือจากมารดาบิดาย่อมเป็นการทำลายหัวใจและศรัทธาของชาวบ้านเนื่องด้วยผิดวัตถุประสงค์เดิมที่ญาติโยมตั้งใจถวายเพื่อเป็นปัจจัยส่งเสริมเกื้อกูลในชีวิตพรหมจรรย์ของภิกษุ แม้ว่าบุคคลคนนั้นจะมีศกาสสูงศักดิ์ขนาดไหนหากไม่ใช่เป็นมารดาบิดาของภิกษุแล้วก็เป็นกรยากที่ศรัทธาของญาติโยมจะดำรงมั่นอยู่ในตัวของภิกษุรูปที่ตนมีความตั้งใจน้อมผ้าจีวรมาถวาย และหากศรัทธาของญาติโยมตกไปแล้วก็อาจส่งผลกระทบต่อระบบการดำเนินชีวิตของภิกษุโดยตรงในภาพรวมเนื่องด้วยภิกษุไม่มีพันธกิจในการประกอบสัมมาอาชีวะเพื่อแสวงหาปัจจัย ๔ มาบำรุงเลี้ยงดูตนเองได้อย่างคฤหัสถ์เพราะขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนา หากแต่จะต้องอาศัยการอุปถัมภ์บำรุงจากคณะศรัทธาญาติโยมโดยเฉพาะด้านปัจจัย ๔ มาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตพรหมจรรย์เพื่อให้สามารถประพฤติปฏิบัติธรรมและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงอย่างยั่งยืนต่อไปได้

ดังนั้น การที่ภิกษุประกาศตัวว่า “ต้องการทำศรัทธาไทยให้ตกไป” ด้วยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ก็เท่ากับว่าเป็นการประกาศการทำลายรูปแบบวิถีชีวิตที่เกื้อกูลระหว่างกันของบรรพชิตกับคฤหัสถ์อย่างชัดเจน ทั้งยังเป็นการทำลายดุลยภาพของหลักการในเรื่องของหน้าที่ที่บรรพชิตและคฤหัสถ์จะพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้อาจจะส่งผลกระทบต่อด้านลบในวงกว้างทำให้เป็นที่มาของความขัดแย้งและการบ่อนทำลายความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาในระยะยาวก็เป็นได้

^{๓๘} วิ. มหา.อ. (ไทย) ๕/๕๖๑-๕๖๒/๓๒๓., มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๔/๒๗๘.

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีพุทธอาณาที่พระพุทธเจ้าทรงละวางโทษแก่ภิกษุในกรณีที่ดิน ทำลายศรัทธาไทยให้ตกไป ด้วยทรงมุ่งหวังให้ภิกษุรู้จักรักษาน้ำใจและให้ความสำคัญต่อศรัทธาของชาวบ้าน และรู้จักในการปฏิบัติต่อญาติโยมนอกเหนือจากมารดาบิดาด้วยความสุจริตใจโดยไม่มุ่งหวัง เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้หนึ่งผู้ใดอย่างผูกขาด

อีกกรณีหนึ่ง หากมารดาบิดาของภิกษุเป็นผู้มั่งคั่ง พรั่งพร้อมบริบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ บริวารสมบัติ และอิสริยยศ ตลอดจนมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่เป็นทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค มากมายหล่อเลี้ยงชีวิต แต่กลับต้องการหรือร้องขอให้ภิกษุผู้เป็นบุตรนำจีวรมาแจกจ่ายแก่ตนซึ่งใน พระวินัยก็มีข้ออนุญาตให้ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนได้ตามความประสงค์ ของท่าน ทั้งนี้ด้วยมุ่งให้ความสำคัญต่อมารดาบิดาโดยมิได้พิจารณาถึงว่ามารดาบิดามีข้าวของ เครื่องใช้มากมายแล้วจะเป็นการสมควรหรือที่ภิกษุจะนำผ้าจีวรที่ได้มาจากศรัทธาชาวบ้านมาอุดหนุน จุนเจือชีวิตให้มารดาบิดาของตนจนมีความเป็นอยู่ที่อู้ฟู่โอฬารกว่าใครทั้งสิ้น

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาด้วยผ้าจีวรนี้ เป็นพระพุทธประสงค์ที่ภิกษุสามารถปฏิบัติได้ ทั้งนี้ด้วยทรงมุ่งให้ความสำคัญแก่มารดาบิดาเป็นกรณีพิเศษ เพียงแต่ภิกษุรูปนั้นจะต้องฉลาดในการ แจกจ่ายผ้าจีวรอย่างเหมาะสมโดยไม่ให้เสียศรัทธาญาติโยมและปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักพระวินัย อันเป็นพุทธอาณาที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้เพื่อรักษาหน้าที่ระหว่งกันของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ไว้ได้อย่างมั่นคงอันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญแห่งพระพุทธศาสนาในระยะยาว

๓.๒.๑.๒ การดูแลเรื่องอาหาร (บิณฑบาต^{๓๙})

โดยปกติแล้ว หากภิกษุได้รับอาหารบิณฑบาตจากคฤหัสถ์แล้ว หากตนเองยังไม่ได้ฉัน ห้ามยกอาหารนั้นให้แก่คฤหัสถ์อื่น ภิกษุรูปใดทำ ทรงปรับอาบัติ เรียกอาหารนั้นว่า “อนามัญฐบิณฑบาต”^{๔๐} การที่ภิกษุยกอาหารบิณฑบาตที่ตนยังไม่ฉันให้แก่คนอื่น หากคนถวายทราบเรื่องก็จะเสีย ศรัทธา เป็นการยังศรัทธาไทยให้ตกไป อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้มีพุทธอนุญาตไว้ว่า หากคฤหัสถ์คนนั้น เป็นมารดาบิดาผู้กำลังต้องการอาหาร แม้นตนเองยังไม่ได้ฉัน ภิกษุก็สามารถยกอาหารบิณฑบาตนั้น ให้แก่มารดาบิดาได้ ไม่เป็นการยังศรัทธาไทยให้ตกไป^{๔๑}

ในอรรถกถาเภสัชขรณวัตถุ ท่านกล่าวหลักสำหรับพิจารณาไว้ว่า “ถ้ามารดาบิดาเป็น ใหญ่ ไม่หวังตอบแทน (ปฏิการะ), จะไม่ทำปฏิการะก็ควร, แต่ถ้าท่านทั้ง ๒ ดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ยังหวังตอบแทน (ปฏิการะ) อยู่, จะไม่ทำปฏิการะไม่ควร, อนามัญฐบิณฑบาต ภิกษุก็ควรให้แก่มารดา บิดา, แม้หากจะมีราคาตั้งหาปณะ ก็ไม่เป็นการทำศรัทธาไทยให้ตกไป”^{๔๒}

^{๓๙} บิณฑบาต แปลว่า การตกลงแห่งก้อนข้าว เป็นคำเรียกก้อนข้าวที่เขาใส่ลงในภาชนะที่รองรับ เช่น บาตร เป็นต้น, บิณฑบาต หมายถึง อาหารสำหรับถวายพระ เป็นปัจจัยหนึ่งใน ๔ สำหรับพระสงฆ์ จะถวายโดยใส่ บาตรหรือใส่ภาชนะอื่นใดก็เรียกเหมือนกัน. อังในธรรมกถิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) พจนานุกรมเพื่อการศึกษา-พุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๔๖๓.

^{๔๐} อนามัญฐบิณฑบาต คือ อาหารที่ภิกษุบิณฑบาตได้มายังไม่ได้ฉัน จะให้แก่ผู้อื่นที่ไม่ใช่ภิกษุด้วยกัน ไม่ได้ นอกจากมารดาบิดา. อังในพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๘๙.

^{๔๑} พระราชบัญญัติสุธี (อุทัย ญาโณทโย ป.ธ.๙), พระเลียงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, หน้า ๖๘.

^{๔๒} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๑/๒/๔๓๖.

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า มารดาบิดาเป็นบุคคลสำคัญที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องรับ ฐานะหน้าที่ในการอุปฐากบำรุงตามสมควรแก่อัตภาพเพื่อกระทำปฏิการะกล่าวคือการตอบแทนคุณให้ พอเหมาะสมด้วยอาหารบิณฑบาต แม้มารดาบิดาอาจมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายเป็นเครื่องหล่อ เลี้ยงชีวิตไม่ได้ตัดขาดแต่ประการใด แต่มุ่งน้ำใจในการบำรุงจากบุตรผู้เป็นภิกษุโดยต้องการให้ อุปฐากบำรุงตนด้วยอาหารบิณฑบาต ภิกษุก็พึงกระทำ แม้ว่าอาหารบิณฑบาตนั้นจะมีราคาแพงด้วย คุณค่าทางโภชนาการภิกษุก็พึงเอามารุงมารดาบิดาให้ได้รับตามความประสงค์ เพราะการกระทำ เช่นนี้ไม่เป็นทำศรัทธาให้ตกไปด้วยทุกคนต่างรู้ว่ามารดาบิดาเป็นผู้มีความสำคัญต่อบุตรธิดาเหลือ คณานับ ดังนั้น การให้อาหารบิณฑบาตอันเลิศแก่มารดาบิดานี้จึงเป็นกิจที่ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถ ทำได้ และอาจเป็นอุบายเครื่องยกระดับจิตใจของญาติโยมผู้มีศรัทธาในตัวพระลูกชายให้สูงค่าขึ้น เพราะมีความสุขใจที่ภิกษุได้แสดงกตัญญูทเวทิตาธรรมต่อมารดาบิดาถึงแม้ตนเองเป็นบรรพชิตก็ตาม โดยที่สุดท้ายจะทำการอนุโมทนาต่อภิกษุผู้เป็นบุตรผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติเยี่ยงสัตบุรุษด้วยความจริงใจต่อ มารดาบิดาอีกด้วย

ในอรรถกถากุสุมกติกขาบท กล่าวถึงการให้ผลไม้ ดอกไม้แก่มารดาบิดาไว้ว่า “ก็ ภิกษุ เมื่อให้ผลไม้ก็ดี ดอกไม้ก็ดี อันเป็นของๆ ตนแก่มารดาบิดา นำไปให้เองก็ดี ให้คนอื่นนำไปให้ก็ดี เรียก มาให้เองก็ดี ให้คนอื่นเรียกมาให้ก็ดี ย่อมควร, เมื่อจะให้แก่หมู่ญาตินอกนั้น ให้คนอื่นเรียกมาให้ อย่าง เดียวจึงควร, บรรดาวัตถุเหล่านั้น เมื่อจะให้ดอกไม้ ให้เพื่อบูชาพระรัตนตรัยเท่านั้น จึงควร, แต่ให้แม่ แก่ใครๆ เพื่อประโยชน์แก่การประดับ หรือเพื่อประโยชน์แก่การบูชาวัตถุ มีศิวลึงค์ เป็นต้น ไม่ควร”^{๔๓}

มีเพียงแต่อาหารบิณฑบาต ประเภท ข้าว น้ำ เป็นต้นที่ภิกษุนำไปบำรุงมารดาบิดาให้ได้รับ ความสะดวกทางกายแล้ว แม้กระทั่งผลไม้ หรือดอกไม้ พระวินัยก็เปิดช่องให้ภิกษุสามารถนำมาบำรุง มารดาบิดาได้ และด้วยความเคารพและสำนึกในพระคุณของมารดาบิดาภิกษุพึงมอบให้หรือเรียกมา ให้ด้วยมือตนเอง มิควรให้ผู้ใดผู้หนึ่งมอบสิ่งของแก่มารดาบิดาแทนตน ในขณะที่ผู้ที่เป็นญาติ นอกเหนือจากมารดาบิดานั้น ใช้ให้คนไปเรียกมารับของเท่านั้นจึงเหมาะสม

เมื่อพิจารณาจากหลักนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่า สิ่งของที่ภิกษุรับมาจากศรัทธาชาวบ้านเพื่อ บำรุงมารดาบิดาอย่างน้อยมี ๓ ประเภท คือ (๑) ประเภทข้าว น้ำ (๒) ประเภทของขบเคี้ยว และ (๓) ประเภทเครื่องของบูชาสักการะ ทั้ง ๓ ประเภทนี้ ภิกษุพึงนำมาบำรุงมารดาบิดาให้เหมาะสมแก่การ ดำรงชีพในชีวิตประจำวัน และมุ่งประโยชน์สูงสุดต่อการบริโภคและการใช้สอยปัจจัยต่างๆ ที่ภิกษุ มอบให้แก่มารดาบิดาด้วยหวังใช้เป็นเครื่องบำรุงทางกายและเสริมคุณค่าทางจิตใจตามสมควร

ฎีกาวิมติวินย ปราภฏข้อความตอนหนึ่งว่า “ภิกษุ ให้สิ่งของแก่มารดาบิดาด้วยคิดว่า ท่านทั้ง ๒ จักขายสิ่งของนี้เลี้ยงชีพ ย่อมควร, แต่ให้สิ่งของแก่หมู่ญาตินอกนั้น ให้เป็นของยืมเท่านั้น จึงควร”^{๔๔}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า แม้อาหารหรือสิ่งของที่ภิกษุผู้เป็นบุตรนำมามอบเพื่อ ประโยชน์แก่การบริโภคหรือใช้สอยตามความต้องการของมารดาบิดา หากสิ่งของนั้นมีมากเกินไปจนความ จำเป็นต่อการดำรงชีพ พระวินัยก็เปิดช่องให้มารดาบิดาสามารถแปรสภาพอาหารบิณฑบาตหรือ สิ่งของที่ตนได้รับมาจากพระลูกชายนั้นเป็นทรัพย์สินหรือแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นเป็นปัจจัยสำคัญต่างๆ

^{๔๓} มงค. (บาลี) ๑/๓๐๔/๒๗๘.

^{๔๔} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๗/๕/๒/๓๔๖., มงค. (บาลี) ๑/๓๐๔/๒๗๘.

อันเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของตนภายใต้รูปแบบขรรษาวิสัยได้ และสิทธิพิเศษนี้ดูเหมือนพระวินัยจะเปิดช่องเป็นการเฉพาะสำหรับมารดาบิดาเท่านั้น นอกเหนือจากมารดาบิดาแล้วท่านหาอนุญาตให้ภิกษุทำแก่บุคคลอื่นได้ไม่ เพราะเหตุว่าภิกษุจะต้องรักษาศรัทธาญาติโยมที่มุ่งนำอาหารหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มาถวายเพื่ออุดหนุนวิถีชีวิตพรหมจรรย์ของภิกษุ ดังนั้น การที่มารดาบิดาจะนำสิ่งของที่ได้รับมาจากบุตรชายผู้เป็นภิกษุไปขายหรือแลกเปลี่ยนเพื่อแปรสภาพเป็นเครื่องเลี้ยงชีพอำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตก็เป็นการสมควรที่จะกระทำได้

อย่างไรก็ตาม แม้มีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถนำอาหารบิณฑบาตมาจุนเจือชีวิตของมารดาบิดาได้ แต่ถ้ามารดาบิดาของภิกษุเป็นผู้เข้ารีตเตียรลีย์ หรือนับถือศาสนาอื่นเป็นพี่พี่แล้ว ก็มีพระพุทธรูปบูชาให้ภิกษุเอื้อเพื่อต่อมารดาบิดานั้น หากฝ่าฝืนพระองค์ทรงปรับโทษทางพระวินัยกับภิกษุนั้นด้วยอาบัติปาจิตตีย์^{๔๕} ด้วยทรงมุ่งป้องกันการติเตียนและคำปรักปรำ^{๔๖} จากพวกนักบวชนอกศาสนาและเพื่อให้ภิกษุมุ่งรักษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนให้มีความมั่นคง เข้มแข็งพร้อมเจริญกุศลบนวิถีชีวิตที่ดำรง กอปรกับมีทัศนคติที่ดีต่อพระภิกษุและพระศาสนาอีกด้วย

๓.๒.๑.๓ การดูแลเรื่องที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ^{๔๗})

ในคัมภีร์อรรถกถาเภสัชชกรณวัตถุ ตติยปาราชิกบท ปราภุขข้อความตอนหนึ่งว่า “ถ้าภิกษุนำมารดาไปเลี้ยงดูที่วัด ก็สามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่างทั้งควรให้ของขบเคี้ยวและของใช้สอยด้วยมือตน แต่ไม่ควรแตะต้องตัวมารดา ส่วนบิดาภิกษุสามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่าง เช่น นวด ฟั้น ให้อาบน้ำ เป็นต้น ดุจบำรุงสามเณร”^{๔๘}

จากข้อความอรรถกถาข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาสำหรับภิกษุนี้สามารถกระทำที่วัด หรือในพื้นที่เสนาสนะที่พักอาศัยของตนได้ เนื่องด้วยเป็นสถานที่เหมาะต่อการปฏิบัติหน้าที่ของบุตรภายใต้การอุปการะแห่งพระธรรมวินัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภิกษุผู้เป็นบุตรชายคนเดียวมีศรัทธาอยากบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา กอปรทั้งมารดาบิดาอย่างเข้าสู่วัยชราที่โรยราและมีกำลังถดถอยไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้อย่างสมบูรณ์เหมือนแต่ก่อนได้ การปล่อยท่านให้อยู่ตามลำพังโดยมิได้มีผู้ดูแลอย่างใกล้ชิดอาจทำให้ท่านได้รับอันตรายได้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้พิจารณาเห็นว่ามิใช่อนุญาตทางพระวินัยให้ภิกษุสามารถนำ

^{๔๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๗๐/๔๒๐.

^{๔๖} ปรักปรำ คือ คำกล่าวของคนพวกอื่นหรือลัทธิอื่น, คำกล่าวโทษ คัดค้าน โต้แย้งของคนพวกอื่น, หลักการของฝ่ายอื่น, ลัทธิภายนอก, คำสอนที่คลาดเคลื่อนหรือวิปริตผิดเพี้ยนไปเป็นอย่างอื่น. อ่างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๗-๒๐๘.

^{๔๗} เสนาสนะ แปลว่า ที่นอนและที่นั่ง หมายถึง อาคาร สถานที่ซึ่งใช้เป็นที่พำนักอาศัยหรือเป็นที่ทำกิจกรรมของพระสงฆ์ได้ และหมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นที่นั่ง ที่พิง ที่หนุนได้ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่นอน หมอน พรมที่ปูนอน ผ้าปูนั่ง เป็นต้น. อ่างใน ธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๑๕๕.

^{๔๘} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๘๕-๑๘๗/๕๑๐, มงคล. (บาลี) ๑/๒๗๖-๒๗๗.

มารดาบิดามาปรนนิบัติเลี้ยงดูที่วัดได้ เพราะเหตุว่าวัดเป็นสถานที่สัปปายะ^{๔๙} ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะกระทำการบำรุงมารดาบิดาได้อย่างสะดวก ทั้งนี้เพื่ออนุเคราะห์มารดาบิดาผู้ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งของบุตร และเพื่อรักษาภิกษุผู้มีศรัทธาให้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาต่อไป

จากข้อกำหนดที่เป็นบทบัญญัติทางพระวินัยอันเป็นทางปฏิบัติที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสามารถนำมารดาบิดามาปรนนิบัติดูแลที่วัดหรือที่พักอาศัยเสนาสนะได้นี้ ทำให้ทราบว่พระพุทธศาสนาได้เปิดกว้างให้ภิกษุสามารถปฏิบัติหน้าที่ของบุตรและหน้าที่ของสมณะไปพร้อมๆ กันภายใต้กรอบพระธรรมวินัย ด้วยมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในความสัมพันธ์ระหว่างมารดาบิดากับบุตรที่มีอาจแยกขาดแม้บุตรจะบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาก็ตาม อีกทั้งอนุวัตรคล้อยตามอริยประเพณีที่เหล่าบัณฑิตได้ประพจน์และปฏิบัติสืบมามิให้เสื่อมถอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงมีความเห็นการณ์ไกลที่จะพยายามรักษาภิกษุผู้มีศรัทธาให้บวชเป็นภิกษุสืบอายุพระพุทธศาสนาต่อไปได้โดยมิต้องเป็นกัณฑ์การดำรงชีพของมารดาบิดาผู้แก่ชราและการประกอบศาสนกิจในชีวิตประจำวันไปพร้อมกันได้ อีกทั้งเป็นโอกาสอันดีที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะได้ตอบแทนคุณมารดาบิดาอย่างสูงด้วยการเป็นผู้นำทางปฏิบัติในการชักจูงให้ท่านได้ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมในสถานที่ๆ เป็นสัปปายะเช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่า เมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรนำมารดาบิดามาปรนนิบัติเลี้ยงดูที่วัดแล้วย่อมชื่อว่าบำรุงครบทั้ง ๒ ด้าน คือทั้งทางกายภาพและทางจิตใจได้อย่างสะดวกกายและสบายใจเลยทีเดียว

๓.๒.๑.๔ การดูแลเรื่องการรักษาพยาบาล (เภสัช^{๕๐})

เนื่องจากเคยเกิดเหตุการณ์ที่ภิกษุบางรูปประกอบยารักษาโรคแก่คฤหัสถ์เพื่อหวังลาภสักการะ พระพุทธองค์จึงตรัสห้ามมิให้ภิกษุประกอบยาแก่คฤหัสถ์ ยกเว้นในกรณีที่เป็นจริง ๆ แต่สำหรับมารดาบิดาและบุคคลอื่นอีก ๒๕ จำพวก พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ประกอบยารักษาโรคได้แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม (แยกเป็น ๒๕ พวก) โดยถือหลักว่า หากคนเหล่านี้เจ็บป่วยหรือบาดเจ็บ หากเข้ามาวัด ภิกษุก็ควรประกอบยารักษา คือ

(๑) กลุ่มคน ๑๐ จำพวก ได้แก่ สหธรรมิกทั้ง ๕ (ภิกษุ, ภิกษุณี, สามเณร, สามเณรี และสิกขมานา), ปิณฑุปลาต (คนเตรียมบวช อยู่วัดรอให้บวช), ไวยาวัจกรของตน, มารดา, บิดา, คนบำรุงมารดาบิดา

(๒) กลุ่มญาติ ๑๐ จำพวก ได้แก่ พี่ชาย, น้องชาย, พี่หญิง, น้องหญิง, น้าหญิง, ป้า, อาชาย, ลุง, อาหญิง, น้าชาย

^{๔๙} สัปปายะ คือ ความสะดวก, ความเหมาะสม, ความเกื้อกูล, ความสำราญ ในคำไทยใช้ว่า สบาย. สัปปายะ ในคำวัดใช้หมายถึงสิ่งที่เหมาะสม, สิ่งสนับสนุนเกื้อกูลส่งเสริมหรืออำนวยความสะดวกสบายเกิดความคล่องตัวในการเป็นอยู่ ในการทำความดี. อ้างในพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙) พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๐๙๐.

^{๕๐} เภสัช แปลว่า ยา, ยารักษาโรค, ยารักษาไข้ จัดเป็นปัจจัยสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ใช้ได้ ที่ทรงอนุญาตไว้ว่าเป็นเภสัชตลอดกาลคือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ด้วยทรงเห็นว่าทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นเภสัชในตัว และยอมรับกันทั่วไปว่าเป็นเภสัชทั้งสำเร็จประโยชน์เป็นอาหารแก่สัตว์โลกได้ และไม่ใช่อาหารหยาบ, เภสัชที่ทรงอนุญาตนอกจาก ๕ อย่างนั้นแล้ว ยังทรงอนุญาตรากไม้ (มูลเภสัช) ผลไม้ (ผลเภสัช) ยาผง (จุมเภสัช) ยาหยอดตา ยาชนิดอื่นที่รักษาโรคได้ ตลอดถึงมูลรูกู ถั่ว ถิน ที่เรียกว่า ยามหาวิภู โดยที่สุตมณีเนื่อสวดและเลือดสดก็ทรงอนุญาตไว้เพื่อรักษาไข้บางอย่าง เช่น ฝีเข้า. อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓๒.

(๓) กลุ่มคนอื่นๆ ๕ จำพวก คือ คนจรรยา, โจร (กรณีถ้าไม่ให้ยาเขาอาจทำร้ายได้), คนรบแพ้, ผู้เป็นใหญ่, คนที่พวกญาติสละแล้วจำต้องไป^{๕๑}

แม้ในวิสสุภณายกชั้นธกะ ว่าด้วยกิจที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสามารถกระทำกิจที่จำเป็นได้ในช่วงเวลาเข้าพรรษา เช่น ในกรณีที่มารดาบิดาของภิกษุเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ก็มีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุผู้เป็นบุตรทำการร้องขอต่อหน้าสงฆ์แล้วบอกกล่าวถึงกิจธุระจำเป็นที่ตนจะพึงกระทำต่อมารดาบิดาซึ่งเรียกว่าการทำ “สัตตาทกณียะ”^{๕๒} ได้ถึงแม้ท่านไม่ได้ส่งทูตเชิญไปโปรด แต่ก็สามารถไปพักแรมค้างคืนเพื่อปรนนิบัติพยาบาลรักษามารดาบิดาผู้เจ็บป่วยนั้นให้ได้รับความสบายทางกายและทางใจได้ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นภารกิจสำคัญที่ภิกษุสามารถกระทำได้ในช่วงเข้าจำพรรษา ดังมีพระพุทธพจน์รับรองว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้เมื่อบุคคล ๗ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร สามเณรี มารดาและบิดา จะไม่ส่งทูตมา เราอนุญาตให้ไปด้วยสัตตาทกณียะได้ ไม่จำต้องกล่าวถึงเมื่อบุคคล ๗ จำพวกนั้นส่งทูตมา แต่พึงกลับภายใน ๗ วัน พึ่งไปด้วยตั้งใจว่า เราจักแสวงหาคิลาน-ภักต์ คิลานุปัฏฐากภักต์ หรือคิลานเภสัช จักถามอาการ หรือจักพยาบาล”^{๕๓}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อมารดาบิดาของภิกษุผู้เป็นบุตรเป็นอย่างมาก แม้ว่าจะอยู่ในช่วงเข้าพรรษาซึ่งโดยปกติแล้วเป็นช่วงที่ภิกษุไม่สามารถไปพักแรมค้างคืนที่ไหนได้หากไม่มีธุระจำเป็นที่เข้าช่วยหรืออนุโลมได้ในระเบียบของพระวินัย แต่หากมารดาบิดาของตนเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย ก็มีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถทำสัตตาทะได้เพื่อไปทำหน้าที่บุตรด้วยการถามไถ่อาการเจ็บป่วยของท่านบ้าง แสวงหาคิลานปัจฉัยมาพยาบาลรักษาท่านเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับมารดาบิดาภายในพรรษาได้

สรุปว่า พระวินัยได้เปิดช่องให้ภิกษุสามารถทำการบำรุงมารดาบิดาทางร่างกาย ด้วยปัจฉัย ๔ แม้อาจจะมีเงื่อนไขบางประการที่อาจเป็นอุปสรรคบ้างต่อการกระทำหน้าที่ความเป็นบุตรภายใต้วิถีชีวิตพรหมจรรย์ก็ตามที แต่ภิกษุก็สามารถใช้ปฏิภาณในการจัดสรรปัจฉัย ๔ เพื่อนำไปแก้กูลมารดาบิดาของตนให้ได้รับความสบายทางกายอย่างเหมาะสม ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงกรอบของพระธรรมวินัย เพื่อรักษาสถานภาพทั้ง ๒ ประการ คือ (๑) สถานภาพความเป็นภิกษุ และ (๒) สถานภาพความเป็นบุตร ให้ได้อย่างสมบูรณ์ภายใต้กรอบการประพฤติตนให้ถูกต้องตามหลักธรรมและวินัยอย่างลงตัวตามเงื่อนไขที่ตนจะสามารถปฏิบัติได้ โดยคำนึงถึงจริยธรรมทางสังคมส่วนใหญ่ที่มี

^{๕๑} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๑/๒/๔๓๑.

^{๕๒} สัตตาทกณียะ หมายถึง กิจธุระหรือเหตุผลที่ภิกษุผู้จำพรรษาสามารถไปค้างคืนที่อื่นได้ไม่เกิน ๗ วัน เป็นพระบรมพุทธานุญาตพิเศษให้ภิกษุมีความจำเป็นต้องไปจัดทำดำเนินการสามารถไปค้างคืนได้โดยไม่ขาดพรรษา แต่ต้องกลับมาภายใน ๗ วัน นับเป็นคืนได้ ๖ คืนติดต่อกัน, สัตตาทกณียะ ที่ทรงอนุญาตไว้คือ (๑) ไปเพื่อฉลองศรัทธาของทายกทายิกาที่นิมนต์มา (๒) ไปเพื่อระงับการสึกของภิกษุสามเณรที่กระสันอยากสึก (๓) ไปเพื่อระงับอธิกรณ์ของภิกษุผู้ต้องอาบัติและอยู่กรรมแล้ว (๔) ไปเพื่อพยาบาลรักษาสหธรรมิก เช่น อุปัชฌาย์อาจารย์ หรือภิกษุสามเณรที่อาพาธ หรือบิดามารดา ญาติพี่น้องที่เจ็บป่วย (๕) ไปเพื่อซ่อมแซมโบสถ์วิหารที่ชำรุด.อ้างใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, หน้า ๑๐๗๒.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๙๘/๓๑๐-๓๑๑.

ความนิยมในการกำหนดคุณค่าอย่างสูงต่อพฤติกรรมของผู้บำรุงมารดาบิดาโดยมิเว้นแต่สถานภาพใด จากนั้นก็พากันยกย่อง สรรเสริญแก่บุตรผู้บำรุงมารดาบิดาซึ่งรวมไปถึงภิกษุผู้เป็นบุตรด้วย

๓.๒.๒ การบำรุงทางจิตใจ

นอกจากมีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายด้วยปัจจัย ๔ แล้ว พระพุทธองค์ยังทรงแนะนำให้ภิกษุต่อยอดการบำรุงมารดาบิดาด้วยการทำให้ท่านดำรงอยู่ในคุณธรรมสำคัญเพื่อเป็นเครื่องพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ ทั้งยังทรงแสดงคุณค่าของการตอบแทนคุณมารดาบิดาทางจิตใจให้สมบูรณ์ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า

การทำตอบแทนแก่ท่านทั้งสองเราไม่กล่าวว่าเป็นการทำได้โดยง่าย ท่านทั้งสองคือใคร คือ มารดาและบิดา ถึงบุตรจะมีอายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี ประคับประคองมารดาบิดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง ประคับประคองบิดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง ปฏิบัติท่านทั้งสองนั้นด้วยการอบกลิ่น การนวด การให้อาบน้ำและการบีบนวด^{๕๔} และแม้ท่านทั้งสองนั้นจะถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงบนบ่าทั้งสองของเขานั้นแล การกระทำอย่างนั้นยังไม่ถือว่าอันบุตรได้ทำ หรือทำตอบแทนแก่มารดาและบิดาเลย ถึงบุตรจะสถาปนามารดาและบิดาไว้ในราชสมบัติซึ่งเป็นเจ้าเหนือหัวแห่งแผ่นดินใหญ่ที่มีรัตนะ ๗ ประการมากมายนี้ การกระทำอย่างนั้นยังไม่ถือว่าอันบุตรได้ทำ หรือทำตอบแทนแก่มารดาและบิดาเลย ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะมารดาและบิดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย ส่วนบุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้มารดาและบิดาผู้ทุศีล สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่ สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นถือว่าอันบุตรได้ทำ และทำตอบแทนแก่มารดาและบิดา^{๕๕}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงประกาศหลักการสูงสุดในการปฏิบัติต่อมารดาบิดา โดยในเบื้องต้น พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการบำรุงมารดาบิดาทั้ง ๒ ทาง คือ (๑) ทางร่างกาย และ (๒) ทางจิตใจ ซึ่งการบำรุงทางร่างกายนั้น พระพุทธองค์ทรงมองว่าเป็นการกระทำขั้นพื้นฐานที่บุตรจะพึงกระทำต่อมารดาบิดาโดยการบำรุงเลี้ยงดูด้วยปัจจัย ๔ เพื่อให้ท่านได้รับความสะดวกทางกายโดยไม่มีควมลำบากมากนักในการดำเนินชีวิต แม้มารดาบิดาดำรงอยู่ในตำแหน่งชั้นสูงทางโลกวิสัยแต่หวังการบำรุงจากบุตรก็พึงปฏิบัติต่อท่านตามสมควรแก่อัตภาพ และเมื่อบุตรบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายได้อย่างดีแล้วอย่าพึงเข้าใจว่าตนได้กระทำตอบแทนท่านอย่างสมฐานะ เพราะค่าที่มารดาบิดาเป็นผู้แสดงโลกนี้ ทั้งยังมีอุปการะต่อบุตรอย่างสูงยิ่งในชีวิต บุตรที่ดีก็อย่าพึงยินดีหรือหยุดอยู่ที่การบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายเท่านั้น พึงต่อยอดการบำรุงด้วยการทำให้มารดาบิดาดำรงอยู่ในคุณธรรมที่ติงามด้วย ซึ่งการกระทำเช่นนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเป็นยอดแห่งการบำรุงทั้งหลายโดยทรงสรรเสริญบุตรผู้มีปฏิบัติที่มีความคิดริเริ่มในการนำพาให้มารดาบิดาตั้งอยู่ในธรรม พร้อมกันนั้นยังตรัสว่าปฏิบัติของบุตรนั้นนับได้ว่าเป็นการกระทำตอบแทนบุญคุณอย่างสูงสุดที่บุตรที่ดีจะพึงกระทำได้ กล่าวคือ สามารถทำให้มารดาบิดาของตนดำรงอยู่ในคุณธรรมที่ติงาม และ

^{๕๔} การบีบนวด หมายถึง การดึงไปและดึงมาซึ่งมือและเท้า เป็นต้น. อจ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๓๔/๓๒.

^{๕๕} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๓๗-๓๘.

นำคุณธรรมที่ตนบรรลุถึงมานั้นมาเป็นเครื่องพัฒนาจิตใจให้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไปตามสมควรแก่กำลังแห่งสติและปัญญาของตน เช่น ทำให้มารดาบิดาดำรงอยู่ใน สัมปทา ๔ ได้แก่ (๑) ศรัทธา (๒) ศีล (๓) จาคะ และ (๔) ปัญญา โดยบทบาทในการบำรุงมารดาบิดาทางจิตใจนี้ ภิกษุผู้เป็นบุตรย่อมมีสถานภาพที่เอื้อต่อการปฏิบัติเป็นอย่างมาก เพราะค่าที่ตนดำรงอยู่ในเพศสมณะผู้ทรงคุณธรรมขั้นสูง และมีวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการเจริญกุศลและคุณธรรมทั้งหลาย จึงมีโอกาสนำพาและทำให้มารดาบิดาของตนดำรงอยู่ในคุณธรรมทั้งหลายได้ง่ายกว่าบุตรผู้ทรงเพศคฤหัสถ์

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์ จึงทรงวางหลักการขั้นพื้นฐานในการบำรุงมารดาบิดาทางจิตใจด้วยหลักสัมปทา ๔ เพื่อวางไว้เป็นเป้าหมายและหลักการปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับภิกษุผู้เป็นบุตรโดยฐานะที่ตนดำรงอยู่ในคุณธรรมขั้นสูงและพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาจึงสามารถแสดงบทบาทในการผลักดันให้มารดาบิดาของตนดำรงอยู่ในคุณธรรมดังกล่าวได้เป็นผลเพราะค่าที่ตนเป็นอภิชาตบุตร^{๕๖}นั่นเอง

ในลำดับต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะได้แสดงหลักสัมปทา ๔ อันถือว่าเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่พระพุทธเจ้าทรงวางเป็นหลักการให้ภิกษุผู้เป็นบุตรนำพามารดาบิดาปฏิบัติ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๓.๒.๒.๑ สัทธาสัมปทา

วิธีปฏิบัติที่ภิกษุจะพึงทำให้มารดาบิดาได้ตั้งอยู่ในหลักสัมปทาทั้ง ๔ อย่างมั่นคงนั้น เริ่มต้นภิกษุผู้เป็นบุตรพึงปลูกศรัทธาที่ถูกต้องต่อมารดาบิดาก่อน ทั้งนี้เพื่อสร้างหลักการขั้นพื้นฐานในการเข้าถึงหลักธรรมสำคัญต่างๆ ข้างฝ่ายกุศลจวบจนหลักสัจจะต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศไว้ศึกษา ปฏิบัติให้ถูกต้องตามจรตอุปนิสัยของตนในอนาคตต่อไป ซึ่งหากพูดถึงหลักศรัทธาขั้นพื้นฐานในพระพุทธศาสนาที่ภิกษุจะพึงให้มารดาบิดาของตนได้เจริญปฏิบัติเพื่อสร้างหลักสัมมาทัศนะที่ถูกต้องและต่อยอดกุศลกรรมขั้นสูงๆ ขึ้นไป ท่านกล่าวไว้ ๔ ประเภท คือ^{๕๗}

๑. กัมมสัทธา   เชื่อกฎแห่งกรรม
๒. วิปากสัทธา   เชื่อผลแห่งกรรม
๓. กัมมัสสกตาสัทธา   เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน
๔. ตถาคตโพธิสัทธา   เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า^{๕๘}

หลักการของศรัทธาทั้ง ๔ ประการข้างต้น ภิกษุผู้เป็นบุตรพึงให้มารดาบิดาของตนได้สมาทานประพฤติเป็นเบื้องต้นของการเจริญกุศลกรรมต่างๆ โดย ๑) ภิกษุพึงให้มารดาบิดาของตนเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรมที่มาจากกระทำของตนเองทั้งสิ้นจากทวารทั้ง ๓ คือ (๑) ทางกาย (๒) ทางวาจา (๓) ทางใจ โดยให้เข้าใจว่าเป็นพฤติกรรมที่ตนแสดงออกทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วอย่างจงใจที่ตนเป็นผู้กำหนดขึ้นมาเองทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ดังพระพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย

^{๕๖} อภิชาตบุตร หมายถึง บุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่าบิดามารดา คือ มีคุณธรรมความดีเหนือกว่าบิดามารดา, โดยตรง หมายถึง บุตรผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม งดเว้นจากบาปทุจริต นับถือพระรัตนตรัย และหมั่นบำเพ็ญทาน รักษาศีล ฟังธรรม เสียสละ มีปัญญาเป็นสัมมาทิฐิ หรือได้บรรลุคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา. อ้างในพระธรรม-กิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”*, หน้า ๑๒๕๒.

^{๕๗} อภ.สตตค. (บาลี) ๒๓/๔-๕/๓.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๔๐.

เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้ว ย่อมกระทำการ ทางกาย วาจา และใจ”^{๕๙} ๒) จากนั้น พึงทำให้มารดาบิดาได้เชื่อในผลของกรรม คือ เชื่อว่าตนจะต้องได้รับผลของกรรมทั้งฝ่ายกุศลฝ่าย อุกุศลชั่วจากการกระทำของตนที่ได้ประพฤตินั้นอย่างแน่นอนตามเหตุปัจจัยที่เหมาะสม ๓) เมื่อ ทราบชัดว่าตนเกิดความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมแล้ว ก็พึงทำให้มารดาบิดามีความเชื่อมั่นว่า บรรดาสัตว์ที่เกิดมานั้นล้วนเกิดมาด้วยอำนาจกรรมของตนล้วนๆ กรรมของเขาเป็นผู้จัดสรรคุณภาพ ชีวิตไว้แล้วทั้งสิ้นโดยไม่มีความเกี่ยวข้องกับกรรมของผู้ใดเลย ดังนั้น เขาก็เป็นไปตามอำนาจของกรรม ของเขา เขาทำดี ก็จะได้ดี เขาทำชั่วก็จะได้ชั่ว ไม่มีใครสามารถก้าวล่วง ละเมิด หรือเสวยกรรมและผล ของกรรมแทนกันได้ และ ๔) เมื่อเข้าใจชัดถึงหลักศรัทธาขั้นพื้นฐานทั้ง ๓ ข้อข้างต้นด้วยสติปัญญาที่ ถูกต้องแล้ว ก็พึงพัฒนาศรัทธาของตนให้มั่นคงในพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งมีความเชื่อมั่นว่าพระพุทธองค์ เป็นผู้ตรัสรู้จริง เป็นบรมครูของสัตว์โลก มีคุณูปการอย่างสูงยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยพระทัย บริสุทธิ์ โดยสังเกตได้จากหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นสัจจะความจริงที่ทุกคนเมื่อฝึกหัด พัฒนาตนมาอย่างดีแล้วก็จะสามารถเข้าถึงและบรรลุตามได้อย่างพระองค์เช่นเดียวกัน

๓.๒.๒.๒ สีสัมปทา

เมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรพัฒนามารดาบิดาของตนให้มีความถึงพร้อมด้วยศรัทธาทั้ง ๔ ประการ ข้างต้นแล้ว ก็พึงแนะนำเรื่องศีล ให้แก่ท่านด้วย ทั้งนี้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ออกไป โดยเฉพาะทางด้านกายและวาจาเพื่อให้เป็นฐานรองรับคุณธรรมสำคัญต่างๆ ขึ้นสูงขึ้นไป โดยมีความ ประพฤติปกติเรียบร้อย เพราะเว้นจากการที่ควรเว้น และประพฤติกการที่ควรประพฤติ^{๖๐}

หลักศีลทั่วไปที่ภิกษุผู้เป็นบุตรพึงนำมาตราบิดาให้สมทานประพฤติกปฏิบัติเป็นพื้นฐานนั้น ได้แก่ศีล ๕ ดังนี้ คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต คือ ไม่ทำลายชีวิต จับเอาสารระว่า ความประพฤติกหรือการ ดำเนินชีวิต ที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

๒. เว้นจากอทินนาทาน คือ ไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ หรือไม่ลักขโมย จับเอาสารระว่า ความ ประพฤติกหรือการดำเนินชีวิต ที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์

๓. เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร คือ ไม่ประพฤติกผิดในกามทั้งหลาย จับเอาสารระว่า ความ ประพฤติกหรือการดำเนินชีวิต ที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน ไม่ทำลายสายตระกูลวงศ์ของผู้อื่น

๔. เว้นจากมุสาวาท คือ ไม่พูดเท็จ จับเอาสารระว่า ความประพฤติกหรือการดำเนินชีวิตที่ ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น ด้วยวาจาเท็จ โกหก หลอกลวง ตัตรอนประโยชน์ หรือแกล้งทำลาย

๕. เว้นจากสุราเมรัยและของมึนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ไม่เสพของมึน เมา จับเอาสารระว่า ความประพฤติกหรือการดำเนินชีวิต ที่ปราศจากความประมาทหลังพลาตมัวเมา เนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสยสติสัมปชัญญะ^{๖๑}

^{๕๙} เจตนาห ภิกขเว กम्म วทามิ เจตยิตวา กम्म กโรติ วาจา ย มนสา. อง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๓๔๕.

^{๖๐} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒโน), ความจริงที่ต้องเข้าใจ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา- มกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๗), หน้า ๗๒๓-๗๒๔.

ส่วนธรรมที่คู่กันกับศีล ๕ ข้างต้น ที่เป็นอุปการะในการช่วยรักษาศีล ๕ ให้บริบูรณ์นั้น ท่านเรียกว่า “เบญจธรรม” มี ๕ ประการ คือ

๑. เมตตาและกรุณา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ความเจริญ และความ สงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑

๒. สัมมาอาชีวะ คือ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓. กามสังวร คือ ความสังวรในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทาง กามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ ๓

๔. สัจจะ คือ ความสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕. สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกได้ และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕^{๖๒}

ดังนั้น หลักศีล ๕ นี้ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะพึงแนะนำแก่มารดาบิดา เพื่อให้ปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวันเพราะถือว่าเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานและเป็นฐานเกิดแห่ง คุณธรรมขั้นสูง ได้แก่ สมาธิ และปัญญา หรือหากมารดาบิดาประพฤติของศีล ๕ อย่างบริบูรณ์เป็น ปกติแล้ว หากมีความประสงค์จะเพิ่มพูนกุศลอย่างประณีตขั้นสูงยิ่งขึ้นไปภิกษุผู้เป็นบุตรก็พึงให้ท่านได้ สมาทานประพฤติประพฤติพรหมจรรย์ถืออุโบสถศีล ๘ ตามโอกาสอันควรและเหมาะสม เพื่อใช้เป็น ฐานรองรับคุณธรรมขั้นสูงอื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ตามระดับการประพฤติของตน กล่าวโดยสรุปก็คือ เมื่อ มารดาบิดาของภิกษุสามารถรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์แล้วย่อมจะเป็นการง่ายต่อการเจริญสมาธิและ ปัญญาในระดับเบื้องต้น ท่ามกลาง และสูงสุดขึ้นไปได้

๓.๒.๒.๓ จากสัมปทา

นอกจากภิกษุผู้เป็นบุตรจะสามารถทำให้มารดาบิดาได้ตั้งอยู่ในสัมปทา ๒ ประการ ข้างต้น คือ สัทธาสัมปทา และศีลสัมปทาได้แล้ว ขั้นตอนต่อไป ภิกษุก็พึงแนะนำให้มารดาบิดาได้เจริญกุศล ฝ่ายเสียสละให้ถึงพร้อมนั้นก็คือจากสัมปทาด้วย ซึ่งการเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจากสัมปทานี้ พระพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมแห่งจาคะเป็นอย่างไร กุลบุตรในโลกนี้มีใจปราศจากความตระหนี่อัน เป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทานอยู่ ครองเรือน นี้เรียกว่า จากสัมปทา”^{๖๓} ดังนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรพึงแนะนำในการให้มารดาบิดาได้เจริญ จาคะอยู่เสมอ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการปลดเปลื้องและถ่วงถอนความเห็นแก่ตัว ได้แก่ ความโลภ อันเป็น กิเลสตัวฉกาจที่คอยปิดกั้นช่องทางการเกิดขึ้นแห่งคุณความดีทั้งหลาย

อนึ่ง การบริจาคหรือการเสียสละยังทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ (๑) ผู้ให้ ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก (๒) สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน (๓) กิตติศัพท์อันงาม ของผู้ให้ทานย่อมขจรไป (๔) ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ (๕) ผู้ให้ทานหลังจากตาย แล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๖๔} ดังนั้น การให้หรือการบริจาคมนี้จึงนับว่าหลังผลที่น่าปรารถนาทั้ง ในปัจจุบันชาติและในอนาคตชาติได้อย่างไม่มีประมาณ

^{๖๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗., อัง.ปณจก. (บาลี) ๒๒/๑๗๒/๒๒๗.

^{๖๓} อัง.อภก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๖๔} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

นอกจากจาคสัมปทาจะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำจัดหรือบรรเทาความตระหนี่ และ ความเห็นแก่ตัวของผู้กระทำแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ที่ควรทราบอีก ๔ ประการ คือ

๑. เพื่อสั่งสมบุญ เป็นการทำบุญให้ทานโดยทั่วไปเนื่องจากต้องการสั่งสมบุญ สั่งสมความดีให้เกิดขึ้นในใจของเรา เพราะทานนั้นเป็นบุญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งการทำบุญในพระพุทธศาสนานั้น มี ๓ อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนา เช่น การบริจาคเงินสร้างโรงพยาบาล ถนน บ่อน้ำ โรงเรียน สร้างสาธารณกุศลต่างๆ อย่างนี้เป็นการสั่งสมบุญทั้งสิ้น บุญที่เราได้สั่งสมไว้เนื้อจะเป็นเหมือนเสบียงการเดินทางไปในภพหน้าของเรา และบุญนี้เองที่แนะนำติดตัวไปได้ ไม่เหมือนทรัพย์สินภายนอก ซึ่งเราจะต้องทิ้งไว้หมดสิ้น

๒. เพื่อบูชาคุณ เช่น ให้การเลี้ยงดูพ่อแม่ ให้ทานแก่พระสงฆ์ที่เป็นครูบาอาจารย์ที่เราเคารพนับถือ ให้เพื่อบูชาคุณความดี เพราะท่านมีคุณความดีที่ควรบูชา หรือถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เป็นต้น เพราะพระองค์ทรงมีคุณความดีอย่างนี้เรียกว่าให้เพื่อบูชาคุณความดี ซึ่งก็เป็นบุญเหมือนกัน

๓. เพื่อสงเคราะห์ คือ สงเคราะห์ญาติสนิทมิตรสหาย บุตร ภรรยา คนในบ้าน ในครอบครัว ให้เงินทองหรือแบ่งสมบัติให้ ให้ทุนในการศึกษาเล่าเรียน หรือในการเดินทาง เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าให้เพื่อสงเคราะห์ คือสงเคราะห์บุตรภรรยาหรือญาติพี่น้อง

๔. เพื่ออนุเคราะห์ คือ ให้แก่คนที่ยากจน คนขอทาน คนที่ประสบอุทกภัย ไฟไหม้ คนที่บ้านแตกสาแหรกขาด เด็กกำพร้า ให้แก่สัตว์เดรัจฉาน การให้ประเภทนี้เป็นการให้เพื่อการอนุเคราะห์ ต้องการที่จะอนุเคราะห์ช่วยเหลือ และถือว่าเป็นบุญเช่นกัน^{๖๕}

เมื่อทราบว่าอานิสงส์ในการเจริญจาคสัมปทามีมากเช่นนี้แล้ว ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ควรให้ความสำคัญพร้อมกับนำปฏิบัติโดยพยายามสร้างความนิยมให้มารดาบิดาได้สมาทานประพาสอย่างเหมาะสมตามสมควรแก่ฐานะ เพื่อให้ท่านได้รับผลที่พึงปรารถนาอันเป็นไปเพื่อการขจัดโลภะทั้งอย่างหยาบและอย่างละเอียด ทั้งยังเป็นการเกื้อกูลต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาธรรมอย่างถ่องแท้ อันเป็นการเสริมสร้างความสุขที่แท้จริงให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนแก่ผู้อื่น และแก่โลกอย่างไม่มีประมาณต่อไป

๓.๒.๒.๔ ปัญญาสัมปทา

ปัญญาสัมปทา นับเป็นสัมปทาข้อสุดท้ายที่มีความสำคัญยิ่งและที่สุดในบรรดาสัมปทาทั้ง ๔ เพราะถือว่าเป็นเข็มทิศและหัวใจสำคัญของบรรดาสัมปทา ๓ ประการข้างต้น ได้แก่ สัทธาสัมปทา สीलสัมปทา และจาคสัมปทา ซึ่งกล่าวได้อีกแง่หนึ่งว่า ปัญญาสัมปทาเป็นตัวเชื่อมประสานสัมปทาทั้ง ๓ ให้ทรงความมีประสิทธิภาพ คุณภาพที่พึงประสงค์ได้อย่างยอดเยี่ยมตามหลักการพระพุทธศาสนาที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องพยายามก้าวหรือนำพาให้มารดาบิดาของตนปฏิบัติให้ถึง ทั้งนี้เพื่อรับผลที่ถูกต้องตามจริงอย่างไม่ผิดเพี้ยนอันนำไปสู่การเป็นบุคคลต้นแบบที่พึงประสงค์ในทุกสถานการณ์

ปัญญาสัมปทา เป็นจุดหมายที่ภิกษุผู้เป็นบุตรพึงพัฒนาให้เกิดแก่มารดาบิดา ซึ่งหากจะจัดประเภทของปัญญาแล้ว ท่านได้แสดงไว้หลากหลายมิติด้วยกัน แต่ในที่นี้สามารถสรุปได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) โลกียปัญญา และ ๒) โลกุตระปัญญา

^{๖๕} พ.สถิตวรรณ (พิจิตร จิตตโน), *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

๑. โลกียปัญญา เป็นปัญญาในทางโลก เป็นวิสัยของโลก เป็นสภาวะเนื่องในโลกอันมีวิบากภูมิ ๓ คือ มนุษย์ (ชั้น ๕) สวรรค์ (รูปภูมิ) พรหม (อรุภูมิ) เป็นปัญญาที่ประกอบด้วยกิเลส เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว มีผลคือ ทำให้ได้อภิญญา ๕ ได้แก่ (๑) อิทธิวิธิ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ (๒) ทิพพโสต ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์^{๖๖}

ผลที่ได้รับนี้เป็นผลจากการเจริญกรรมฐานก็จริง พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญผลต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ เพราะไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์อย่างแท้จริงทรงอุปมาไว้ว่า “ลาภสักการะเหมือนกิ่งไม้และใบไม้ ปาริสุทธิศีล ๔ เหมือนสะเก็ดไม้ผานและสมบัติเหมือนเปลือกไม้ อภิญญาที่เป็นโลกียะเหมือนกระพี้ไม้ มรรคผลเหมือนแก่นไม้”^{๖๗}

โลกียปัญญา เป็นปัญญาในทางโลกที่ใช้เพื่อการดำเนินชีวิต ผู้ประกอบด้วยความถึงพร้อมแห่งศรัทธา ศีล จาคะและปัญญา ก่อให้เกิดคุณสมบัติของผู้มีปัญญาในทางโลก บุคคลนั้นจะเป็น “คนขยันหมั่นเพียรในการงาน ไม่ประมาท รู้วิธีการเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หามาได้ เป็นผู้ที่มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ความประสงค์ของผู้ขอ ปราศจากความตระหนี่ ชำระทางแห่งประโยชน์ที่มีอยู่ภพหน้าเป็นนิตย”^{๖๘} พระพุทธองค์ตรัสธรรมนี้เพื่อประโยชน์แก่ผู้ครองเรือน ที่จะนำก่อให้เกิดประโยชน์แก่อกุลทั้งในภพนี้และภพหน้า ผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวจึงเรียกว่าเป็นผู้มีปัญญาในทางโลกเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๒. โลกุตตรปัญญา ประกอบด้วย อภิญญา ๖ เป็นผล ได้แก่ (๑) อิทธิวิธิ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ (๒) ทิพพโสต ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป^{๖๙}

โลกุตตรปัญญานี้ เป็นปัญญาที่ผ่านการฝึกฝนอบรมอย่างยิ่งยวดจนสามารถขัดเกลากิเลส ตัณหาความเห็นผิดไปโดยลำดับ ผู้ที่ละกิเลสได้เรียกว่าอริยบุคคล ส่วนปัญญาในขั้นสุดท้ายคือ อรหัตตผล เป็นปัญญาที่ทำลายกิเลสลงสิ้น มีความเห็นแจ้งรู้แจ้งในสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นปัญญาของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกทั้งหลาย

อนึ่ง ผลของการเจริญปัญญาให้เกิดมีนั้นก็เพื่อพัฒนาคุณธรรมด้านต่างๆ ให้มีคุณภาพตลอดจนเป็นเครื่องอบรมกาย ศีล จิต และปัญญาที่มีอยู่ให้สูงยิ่งขึ้นไปเพื่อให้เกิดมีในตนซึ่งพระพุทธศาสนาได้ให้นิยามว่า “ภาวนา” มีดังต่อไปนี้

๑) การพัฒนาทางกาย (กายภาวนา) เป็นการพัฒนากาย พร้อมกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือทางร่างกาย

๒) การพัฒนาสังคม (ศีลภาวนา) เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีและเป็นมิตรกับคนอื่นเพื่อที่ว่า จะได้ก่อตั้งสังคมที่น่าปรารถนาโดยมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีในโลกนี้

^{๖๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๐/๑๓๙.

^{๖๗} ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๗๔/๒๕

^{๖๘} อัง.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

^{๖๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔.

๓) การพัฒนาจิต (จิตตภาวนา) เป็นการพัฒนากายทางจิต เช่น เมตตา กรุณา อุเบกขา สติและสมาธิ

๔) การพัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) เป็นการพัฒนาคำรู้รอบ

ภาวนาทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเครื่องชี้ว่า บุคคลต้องได้รับการพัฒนาทางกาย สังคม จิตและปัญญา อีกนัยหนึ่ง มนุษย์ต้องมีการพัฒนากายและจิตให้มีความสมดุลกัน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าการพัฒนา ๒ ประการเบื้องต้น คือการพัฒนากายและสังคมเกี่ยวข้องกับร่างกาย ในขณะที่การพัฒนาประการที่สาม และสี่ คือการพัฒนาจิตและปัญญามีความเกี่ยวข้องกับจิตซึ่งเป็นส่วนภายในของมนุษย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแสดงบทบาทสำคัญในการพัฒนากายและสังคมมนุษย์ สิ่งนี้อย่างชักนำเราให้คิดไปว่า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้นเพียงพอแล้วสำหรับการพัฒนามนุษย์ นั่นจะทำให้ขาดการพัฒนาจิต พระพุทธศาสนาสันับสนุนให้มีการพัฒนาจิตและปัญญาตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การให้ความสำคัญแก่การพัฒนากายมากเกินไป โดยไม่มีการพัฒนาจิตเท่ากับเป็นถ้อยคำที่ สุดโต่งด้านหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นการหมกมุ่นต่อความสุขทางกามคุณ (กามสุขลิกานุโยค) และการให้ความสำคัญแก่การพัฒนาจิตมากเกินไป โดยไม่มีการพัฒนากายเท่ากับเป็นถ้อยคำที่ สุดโต่งอีกด้านหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นการทรมาณตนเอง (อัตตทิลมถานุโยค) พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้เราหลีกเลี่ยงที่สุดโต่งทั้ง ๒ นี้และปฏิบัติตามทางสายกลางเกี่ยวกับการพัฒนา ทั้งกายกับจิตต้องได้รับการปฏิบัติเสมอภาคกัน ในการพัฒนาให้เกิดความสมดุลนี้^{๗๐}

จากที่ได้แสดงมา ทำให้ทราบว่า ปัญญา เป็นหลักสำคัญยิ่งในการทำให้คุณธรรมอื่นๆ เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพทั้งที่เป็นส่วนโลกียะและโลกุตระ จึงกล่าวได้ว่า ผู้ที่ได้เข้าถึงคุณธรรมทั้ง เบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดจนพัฒนาตนจากปุถุชนเป็นกัลยาณชน และจากกัลยาณชนเป็นอริยชน ได้ก็ด้วยอาศัยปัญญาเป็นปัจจัยหลักในการเข้าถึงความเป็นบุคคลชั้นยอดต่างๆ ทั้งสิ้น

สรุปว่า หลักสัมปทาทั้ง ๔ คือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญานี้ เป็นชุดหัวข้อธรรมที่ผูกขึ้น เป็นลูกโซ่ หมายถึง เป็นคุณธรรมที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ซึ่งผู้ปฏิบัติเมื่อหวังความเจริญแห่งองค์ ธรรมนี้ควรจะต้องปฏิบัติให้ครบทุกข้อตามลำดับ โดยเบื้องต้นต้องปลูกศรัทธาที่ถูกต้องให้เกิดมีขึ้นใน จิตใจก่อน เมื่อเกิดมีศรัทธาที่ถูกต้องแล้ว ก็พึงปฏิบัติตนบนพื้นฐานของศีลตามฐานานุกรม จากนั้นก็ พัฒนาตนไปสู่การเป็นผู้เสียสละ คือ รู้จักการให้วัตถุสิ่งของ และสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ ส่วนรวม ตลอดจนสละความตระหนี่ที่เป็นกิเลสสมุอยู่ในจิตใจของตนให้ออกไปด้วยความรู้เท่าทันและ เข้าใจจริงตามหลักสัมมาทิศนะ โดยมีปัญญาเป็นเครื่องคิดพิจารณาสิ่งเร้าต่างๆ จนทำให้ตนปฏิบัติต่อ สิ่งนี้ได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาให้สมบูรณ์อย่างถูกต้องถ้วนทั่วตาม หลักการพระพุทธศาสนา

จากหลักสัมปทาทั้ง ๔ ประการที่ผู้วิจัยได้แสดงไว้นั้น ทำให้ทราบว่า การบำรุงมารดาบิดา ทางจิตใจนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นรูปแบบการบำรุงที่ยอดเยียมกว่ารูปแบบการบำรุงทั้งหลาย เนื่องจากว่าเป็นรูปแบบที่เป็นเครื่องพัฒนาคุณภาพจิตของมารดาบิดาให้สูงยิ่งขึ้นจากการปฏิบัติและ ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมที่ดีงามทั้งหลาย ซึ่งภิกษุผู้เป็นบุตรนับได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ ขับเคลื่อนและกระทำให้เกิดคือการบำรุงทางจิตใจนี้ให้สำเร็จลุล่วงได้โดยตนจะต้องเป็นแบบอย่างและ

^{๗๐} พระเทพโสภณ (ประยูร มีฤกษ์) , *โลกทัศน์ของชาวพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓-๓๓.

เป็นผู้นำปฏิบัติให้มารดาบิดาได้เห็นคุณค่าในการประพฤติหลักธรรมสำคัญอันจะเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างที่พึ่งที่หาได้ยากอันเปรียบเสมือนเกาะที่คอยป้องกันภัยอันตรายอันเกิดจากปัจจัยภายใน ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลงซึ่งเป็นข้าศึกตัวฉกาจที่อุดร้งจิตไม่ให้บรรลุผลแห่งความดี และปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งเร้าต่างๆ ภายนอกที่เป็นเหตุใกล้ให้จิตหลงไหลติดตันแช่จมอยู่บนความทุกข์นั้นโดยไม่รู้เห็นตามความเป็นจริงแก่มารดาบิดาของตนได้อย่างถาวร

ดังนั้น บทบาทในการบำรุงมารดาบิดาทางจิตใจของภิกษุผู้เป็นบุตรนี้ จึงมุ่งเน้นผลที่เป็นนามธรรมโดยสะท้อนเป็นผลเชิงประจักษ์ กล่าวคือ ภิกษุผู้เป็นบุตรมุ่งฝึกหัดพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพแล้วนำผลแห่งการปฏิบัตินั้นมาพัฒนาคุณภาพจิตของมารดาบิดา ทั้งนี้จะต้องมีความฉลาดและความสามารถในการรู้เท่าทันจิตของมารดาบิดา เพื่อให้ท่านได้เกิดแรงจูงใจและความเชื่อมั่นในการเจริญรอยตามธรรมตามตนอย่างสมบูรณ์ ซึ่งภารกิจนี้ล้วนนำไปสู่การทำให้มารดาบิดาได้รู้จักศักยภาพตนพร้อมทั้งมีความบากบั่นมานะอยากจะทำตนบนหลักคุณธรรมสำคัญต่างๆ มี ศรัทธาศีล จาคะ ปัญญา เป็นเบื้องต้น โดยภิกษุผู้เป็นบุตรนี้จะต้องคอยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของมารดาบิดา กระทั่งปรับทัศนคติที่สวนทางจากหลักการพระพุทธศาสนาให้มีความเห็นถูกต้องจนบรรลุผลที่ตั้งงามทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระได้ตามศักยภาพที่ตนมีอย่างที่สุด

๓.๓ วัตถุประสงค์ของการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ

๓.๓.๑ ชั้นโลกียธรรม

จากลักษณะการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ผู้วิจัยได้นำเสนอตามหลักการพระพุทธศาสนาเถรวาทข้างต้น ทำให้เห็นเป้าหมายของการบำรุงเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับโลกียะ และ (๒) ระดับโลกุตระ ซึ่งเป้าหมายทั้ง ๒ ระดับนี้ ต่างให้ผลต่อมารดาบิดาทั้ง ๒ ทาง คือ (๑) ทางร่างกาย และ (๒) ทางจิตใจ โดยภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถบำรุงมารดาบิดาให้ได้รับความสบายทางกายด้วยการนำปัจจัย ๔ มาเกื้อกูลชีวิตท่านตามสมควรแก่สมณวิสัยด้วยข้อกำหนดตามพระธรรมวินัย ในขณะที่เดียวกันก็ควรหาโอกาสชักจูงมารดาบิดาให้นิยมในการเจริญกุศล ตลอดจนปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาจิตของมารดาบิดาให้ได้รับความสุขในปัจจุบันอยู่เสมอ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงอิทธิพลของบุตรผู้เป็นบวชเป็นภิกษุที่มีต่อมารดาบิดาไว้อย่างน่าศึกษาว่า “การบวช เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้จิตใจของพ่อแม่มีความสุข แต่ไม่ใช่แค่นั้น พ่อแม่ยังมีความปลาบปลื้มใจ ด้วยหวังว่าเมื่อลูกได้เข้าไปอยู่ในวัด ได้ศึกษาพระธรรมวินัยแล้วต่อไปก็จะเป็นคนดี จะรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้ พ่อแม่ก็จะมีความสุขเพิ่มขึ้นอีก นอกจากนั้นขณะที่ลูกไปเป็นพระอยู่ที่วัดนั้น ยังมีผลตามมาอีก คือตามปกติพ่อแม่จะห่วงใยกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ บางทีก็ไม่มีเวลาเข้าวัด ไม่มีเวลาแม้แต่นึกถึงพระ หรือนึกถึงวัด แต่พอลูกบวชแล้ว นึกถึงลูกเมื่อไรก็เท่ากับนึกถึงพระด้วย เมื่อนึกถึงพระ ก็นึกถึงวัด นึกถึงพระศาสนา จึงเท่ากับว่าลูกได้โน้มน้าวมโนจิตใจของพ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนา และมาสู่คำสอนของพระพุทธเจ้าคือเข้ามาสู่ธรรม เพราะฉะนั้น เมื่อลูกเข้ามาบวช จึงเท่ากับจูงพ่อแม่เข้ามาสู่พระศาสนาด้วย เริ่มตั้งแต่ทำให้จิตใจของพ่อแม่เข้ามาใกล้ชิดพระศาสนามากขึ้น ตลอดจนมีโอกาสไปวัดมากขึ้น เพราะจะไปหาลูกของตัวเองก็ต้องไปที่วัด เมื่อไป

วัดก็ได้ไปพบพระ บางทีก็ได้มีโอกาสฟังธรรมะ และได้เรียนรู้ธรรมะไปด้วย นี่แหละจึงเป็นทางที่ช่วยให้พ่อแม่ได้ใกล้ชิดพระศาสนา เรียกว่าเป็นญาติกับพระศาสนาอย่างแท้จริง”^{๗๑}

บทบาทที่ภิกษุผู้เป็นบุตรแสดงต่อมารดาบิดานี้ สะท้อนให้เห็นว่าภิกษุผู้เป็นบุตรเป็นศูนย์กลางแห่งการจรรโลงใจของมารดาบิดา เพราะมีสถานะเป็นอภิชาตบุตรผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรมชั้นสูงที่เป็นที่เจริญศรัทธาของมารดาบิดา สามารถสร้างแรงบันดาลใจชวนชักนำให้มารดาบิดาน้อมปฏิบัติธรรมตามอย่างตนได้ง่ายภายใต้วิถีธรรมที่เป็นดังศูนย์อบรมบ่มเพาะธรรมะให้เกิดมีขึ้นในจิตใจจากการที่มารดาบิดามีวิถีชีวิตที่จะต้องปฏิบัติกิจมากมายในชีวิตประจำวันจึงไม่เอื้อต่อการทำหน้าที่ชาวพุทธมากนัก แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นอุปสรรคอะไรต่อการเดินทางไปเจริญกุศลที่วัด ด้วยว่าตนมีใจพันผูกต่อลูกพระที่ถือจริยาวัตรประพฤติตามอย่างพระอริยเจ้า จนในที่สุดมารดาบิดาได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อกิจการพระศาสนาและถือโอกาสปฏิบัติธรรมโดยเจริญรอยตามอย่างจริยาวัตรของพระลูกชายภายใต้วิถีชีวิตที่ดำเนินบนเส้นทางธรรม

แม้วิถีปฏิบัติของภิกษุที่มีต่อมารดาบิดาในลักษณะนี้ก็มีรูปแบบปฏิบัติที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ในสมัยพุทธกาลที่ภิกษุพยายามทำการบำรุงมารดาบิดาเพื่อให้ได้รับผลที่เป็นโลกียะตามฐานานุกรมที่พึงกระทำได้ทั้งในเรื่องของปัจจัย ๔ ตลอดจนเรื่องการพัฒนาคุณภาพจิตของมารดาบิดาให้สูงยิ่งขึ้นไป ซึ่งผู้วิจัยขอยกขึ้นแสดงประกอบการอธิบายพอเป็นแนวทางการศึกษาดังต่อไปนี้

๑. เรื่องพระมาตุโปสภิกษุ^{๗๒}

ในสมัยพุทธกาล บุตรเศรษฐีชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วออกบวชเล่าเรียนพระธรรมวินัย ๕ ปี แล้วเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระอุปัชฌาย์ จากนั้นได้ออกจากพระเชตะวันไปอาศัยอยู่ในป่าใกล้ปัจฉิมตคาม มารดาบิดาของท่าน ตั้งแต่ท่านบวช ทรัพย์สมบัติก็ร่อยหรอลง เป็นผู้นำสงสารอย่างยิ่งเที่ยวถือภาชนะออกขอทานอาศัยเรือนของชนอื่นอยู่ ในกาลต่อมา ภิกษุนั้นทราบวามารดาของตนประสบทุกข์ จึงคิดว่าตนเป็นคนอาภัพแม้พยายามอยู่ในป่า ๑๒ ปี ก็ไม่อาจบรรลุมรรคและผลได้ จึงไม่ต้องการบวชต่อ คิดจะลาสิกขาออกไปทำงานเลี้ยงมารดาบิดา และทำบุญไปด้วยคงจะได้สุดดีเหมือนกัน จากนั้นก็ออกจากป่าเดินทางมายังกรุงสาวัตถี พอมาถึงคิดจะเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมวันรุ่งขึ้นค่อยไปเยี่ยมโยมมารดาบิดา

ในวันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูสุตวลोकทรงเห็นอุปนิสัยแห่งปฐมมรรคของท่าน เมื่อท่านนั่งจึงทรงพรรณนาคุณของมารดาบิดาด้วยมาตาปิตุโปสภสูตร ภิกษุนั้นฟังพระสูตรนั้นแล้ว คิดว่าตนจะมาลาสิกขาเพื่อจะไปทำงานเลี้ยงแม่พ่อ แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นบรรพชิตก็ทำอุปการะแก่มารดาบิดาได้ เลยตั้งใจว่า จักเลี้ยงมารดาบิดานั้นทั้งๆ ที่เป็นบรรพชิต ตั้งแต่นั้นไปท่านได้สลาภยากูและสลาภภัตรเป็นต้น ก็นำไปให้แก่มารดาบิดา ส่วนตนเที่ยววิณฑบาตมาฉัน วันใดมีคนใส่บาตรก็ได้ฉัน แต่วันใดไม่มีคนใส่บาตรก็ไม่ได้ฉัน แต่วันที่มีคนใส่บาตรมีมากกว่า ท่านจึงไม่ค่อยได้ฉันอาหารพร้อมกันนี้ก็ทำได้ทำที่อยู่สำหรับมารดาบิดาด้วย ได้ผ้ามาก็ให้แม่พ่อใช้ ส่วนท่านปะทอนผ้าเก่าที่แม่พ่อใช้แล้วมาทำจีวรใช้สอย

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนชิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๗๒} **ดูรายละเอียดใน** ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘-๙/๓๕๔-๓๕๕., ขุ.จรียา. (ไทย) ๓๓/๑-๑๐/๗๔๖-๗๔๗., ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๒/๒/๑๕๔-๑๕๙, ๑๙๕., มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๙/๒๘๒-๒๘๓.

ภิกษุชั้นอุกความกังวลในการบำรุงมารดาบิดาปีบคั้นอยู่อย่างนั้น จึงซุบผอม ผิวพรรณ หม่นหมอง ภิกษุทั้งหลายสังเกตเห็นจึงถามท่าน พอทราบความจึงติเตียน แล้วกราบทูลพระพุทธองค์ ซึ่งพระองค์ก็รับสั่งให้เรียกท่านมา แม้จะทรงทราบเรื่องอยู่ แต่ก็รับสั่งให้กราบทูลเรื่องราวทั้งหมด ทรงมีพระประสงค์จะประกาศบุรพจริยาของพระองค์ จึงตรัสถามว่า “ภิกษุ คนทั้งหลายที่เธอเลี้ยงเป็นอะไรกับเธอ”, ท่านกราบทูลว่า “เป็นมารดาบิดาของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า”, พระศาสดาประทานสาธุการแก่เธอว่า “สาธุ สาธุ แล้วตรัสว่า เธอตั้งอยู่ในมรรคที่เราดำเนินแล้ว” จากนั้นได้ตรัสยกย่องภิกษุรูปนี้ว่า “การเลี้ยงดูมารดาบิดาเป็นวงศ์ของโพรานกบัณฑิตทั้งหลาย” จากนั้นพระองค์ได้ทรงนำอดีตชาติของพระองค์ตอนเสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบสมาเล่าให้ภิกษุฟัง ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ภิกษุผู้เลี้ยงมารดาบิดานั้นได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน^{๗๓}

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศรับรองการประพฤติของพระมาตุโปสกภิกษุนี้แล้ว ก็ปรากฏมีภิกษุหลายรูปที่ได้ยึดถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติในการบำรุงมารดาบิดาของตนต่างกรรมต่างวาระกัน พระพุทธองค์ก็ทรงประทานสาธุการพร้อมตรัสพระชาดกต่างๆ ที่เกี่ยวกับปฏิปาของเหล่าโพรานกบัณฑิตที่ได้เคยปรนนิบัติมารดาบิดาเป็นแบบอย่างปฏิบัติไว้ ภายหลังจากพระธรรมเทศนา ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน^{๗๔}

จากเรื่องราวของพระมาตุโปสกภิกษุที่ได้นำเสนอไปนั้น นับได้ว่าเป็นต้นแบบทางปฏิบัติที่ภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถบำรุงมารดาบิดาบนเพศบรรพชิตได้ ทั้งยังทำให้เห็นภาพกว้าง มุมมอง และมิติในการบำรุงมารดาบิดาบนวิถีชีวิตแห่งเพศสมณะได้อย่างเด่นชัดที่ภิกษุสามารถแสดงบทบาทของความเป็นบุตรได้อย่างครอบคลุมทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ทั้งยังทำให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงมองการณ์ไกลในการป้องกันมิให้ภิกษุลาสิกขาโดยใช้เหตุผลว่าไปปรนนิบัติมารดาบิดาที่ได้รับความทุกข์ยากลำบาก ทั้งนี้ทรงประกาศรับรองการประพฤติของพระมาตุโปสกภิกษุนั้นว่าเป็นผู้ดำเนินรอยตามอย่างเหล่าอริยบัณฑิตชนที่ได้เคยประพฤติไว้จนมีภิกษุหลายรูปในสมัยพุทธกาลได้ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติเช่นเดียวกัน จึงเป็นอันเข้าใจได้ว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนภายใต้วิถีชีวิตพรหมจรรย์นี้ได้โดยสามารถทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประสานกันไปได้ กล่าวคือ (๑) หน้าที่ของพระภิกษุ และ (๒) หน้าที่ของความเป็นบุตร

ปฏิภาในการบำรุงมารดาบิดาบนสถานภาพความเป็นบรรพชิตนี้ (รวมไปถึงสามเณรด้วย) มีปรากฏให้เห็นในรูปลักษณะที่จะพึงสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ โดยเฉพาะในกรณีมารดาบิดาเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย ดังมีเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง

๒. เรื่องสามเณรราหุล^{๗๕}

ราหุลราชกุมารเป็นพระราชโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางยโสธรา (พิมพา) เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระพุทบิดาก็ได้ส่งคนกราบทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์

^{๗๓} ดุราลละเอียตใน มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๙/๒๘๒-๒๘๓.

^{๗๔} ดุราลละเอียตใน มงคล. (บาลี) ๑/๓๑๐/๒๘๓-๒๘๔.

^{๗๕} ดุราลละเอียตใน ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๓๑/๑๘๑-๑๘๒., ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑/๔/๑๗๖-๑๗๘.

พระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ถึงพระนครกบิลพัสดุ์วันแรก ทรงข่มมานะของพวกเจ้าศากยยะผู้เป็นพระประยูรญาติด้วยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ แล้วตรัสเล่า “เวสสันดรชาดก” ให้ปวงพระญาติเลื่อมใส

วันที่ ๒ ก็ทรงแสดงธรรม ยังพระเจ้าสุทโธทนะให้บรรลुสกุทาคามิผล พระมหาปชาบดีโคตมี (พระมารดาเลี้ยง) บรรลุโสดาปัตติผล และพระยโสธราพิมพา (มารดาราชุล) บรรลุโสดาปัตติผล

ในวันที่ ๗ แต่การเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ พระนางพิมพาทรงสอนให้ราชุลกุมารผู้มีพระชันษา ๗ ปี ไปเข้าเฝ้ากราบทูลขอราชสมบัติจากพระพุทธเจ้า (ผู้เป็นพระราชบิดา) เมื่อราชุลติดตามทูลขอไปถึงพระอารามนิโครธ พระพุทธเจ้าตรัสให้พระสารีบุตรบวชให้ราชุลเป็นสามเณร นับเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีได้ ต่อมาพระนางพิมพาก็ออกบวช มีชื่อว่า “พระภัททากัจจानา” บวชแล้วไปอยู่กรุงสาวัตถี คิดว่า “เราจะได้เห็นอดีตพระสวามีและราชุลโอรสของเรา”

สมัยต่อมา ท่านเกิดเกิดความเจ็บป่วยด้วยโรคลม ซึ่งเป็นมานานตั้งแต่ครั้งยังไม่ได้บวช ราชุลสามเณรมาเยี่ยมพระมารดาบ่อยๆ ครั้งหนึ่ง ท่านออกมาพบไม่ได้ เพราะไม่มีแรงจะลุกเดินออกมาจากที่อยู่ ภิกษุณีอื่นได้แจ้งให้สามเณรทราบ สามเณรจึงเข้าไปหาถึงที่อยู่ ถามว่า “พระมารดาควรจะฉันทายอะไรถึงจะหายป่วย” พระภัททากัจจานาตอบว่า “ดูก่อนพ่อ ตอนที่ยังไม่ได้บวช แม่ได้เสวยรสมะม่วงที่ปรุงกับน้ำตาลกรวด โรคลมก็จะหายไป ตอนนี้พวกเราต้องบิณฑบาตเลี้ยงชีพ จะได้ยาคือรสมะม่วงมาจากที่ไหนกันเล่า” สามเณรกล่าวว่า “หม่อมฉันสามารถหาได้ ได้แล้วจะรีบนำมาถวาย” แล้วไปหาพระอุปัชฌาย์คือพระสารีบุตร ไหว้แล้วยืนอยู่, พระสารีบุตรถามว่า “ราชุล เธอเป็นอะไรหรือ ทำไมเธอมีสีหน้าหม่นหมอง เป็นทุกข์เรื่องอะไรหรือ” สามเณรราชุลจึงเล่าอาการป่วยของมารดาให้พระเถระฟัง พระสารีบุตรกล่าวว่า “อย่าห่วงเลยสามเณร เราจะได้รสมะม่วงมาให้เธอ”

รุ่งเช้า พระเถระให้สามเณรราชุลไปนั่งรอที่โรงฉัน แล้วตัวท่านไปยืนอยู่ที่ประตูพระราชนิเวศน์ พระเจ้าปเสนทิโกศลทอดพระเนตรเห็นจึงให้คนรับนิมนต์ท่านเข้ามานั่ง

ขณะนั้น คนดูแลสวนหลวงนำมามะม่วงสุกพวงหนึ่งเข้ามาทูลเกล้าถวายพอดี พระราชาทรงปอกเปลือกมะม่วง ใส่น้ำตาลกรวดลงผสม ทรงขยำให้เข้ากันด้วยพระองค์เอง ได้ที่แล้วถวายลงในบาตรของพระสารีบุตร (โดยที่พระเถระมิได้บอกเล่าอาการป่วยของมารดาของสามเณรราชุลให้พระราชาทรงทราบ)

พระเถระนำมาให้สามเณรที่โรงฉัน สั่งให้นายาไปให้พระมารดา สามเณรก็นำไปถวายพระเถรีผู้เป็นมารดา ท่านฉันแล้วโรคลมก็สงบไป^{๗๖}

ปรากฏการณ์ของสามเณรราชุลที่อุปัชฌาย์พระเถรีผู้เป็นมารดานี้สะท้อนให้เห็นว่า แม่ มารดาหรือบิดาจะมีเพศเป็นบรรพชิตหรือถือศีลบวชอยู่ในพระพุทธศาสนา หากเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย ภิกษุหรือสามเณรผู้เป็นบุตรก็พึงไปปรนนิบัติดูแลท่านได้โดยอาจจะไปเยี่ยมดูแลให้กำลังใจ หรือนำคิลานเภสัชที่ตนได้มาไปเยี่ยมยารักษามารดาบิดาให้หายจากอาการป่วยไข้ต่างๆ ได้

^{๗๖}ปัญหา ใช้บางยาง, นิทานกตัญญู ๑๐๐ เรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๗), หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

มิตีในการบำรุงมารดาบิดาเพื่อให้ได้รับผลในระดับโลกียะที่กล่าวมา มิเพียงปรากฏเป็นผลเชิงประจักษ์อย่างเป็นรูปธรรมที่สามารถเห็นผลลัพท์ได้ในปัจจุบันเท่านั้น หากยังปรากฏเป็นผลเชิงประจักษ์ที่เป็นนามธรรมผ่านรูปแบบ และวิธีการในแบบฉบับตนที่จะพึงกระทำต่อมารดาบิดาของตนไว้ท่านจะมีชีวิตอยู่ที่ดี หรือกระทั่งละสังขารจากโลกนี้ไปแล้วก็ตามที่ ดังนั้น ลักษณะ และวิธีการบำรุงมารดาบิดาของพระพุทธสาวกในอดีตจึงมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ทั้งยังผลสะท้อนอำนวยประโยชน์สุขแก่มารดาบิดาที่แตกต่างกัน กล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือภิกษุทำการบำรุงมารดาบิดาในกรณีที่ท่านเสียชีวิตไปแล้ว ดังมีเรื่องต่อไปนี้เป็นอุทาหรณ์

๓. เรื่องพระสาวาสีเถระ^{๗๗}

พระสาวาสี เติมชื่อ โปฏฐปาหะ ระลึกชาติได้เห็นทุกข์ที่ตนเคยเสวยในภพก่อนๆ เขาเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ มารดาบิดามีอาชีพเป็นชาวประมงชักจูงให้ไปช่วยจับปลา ก็ไม่ยอมไปเพราะกลัวบาป จนในที่สุดถูกมารดาบิดาและพวกญาติขับไล่ออกจากบ้าน เทียวเร่ร่อนไปถึงกุนฑินคร ใกล้ภูเขาसानุ

ขณะนั้น ท่านพระอานนท์พำนักอยู่ในนครนั้น เด็กชายโปฏฐปาหะ จึงเข้าไปหาเพื่อขออาหาร ถูกพระเถระซักถามท่านจึงทราบว่าคุณพ่อคุณแม่ทอดทิ้งจึงให้อาหารและชักชวนให้บวชเป็นสามเณร เมื่อมีอายุครบอุปสมบทก็บวชเป็นภิกษุ ไม่นานท่านก็บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วไปพำนักอยู่ที่ภูเขาसानุกับเพื่อนภิกษุ ๑๒ รูป พระโปฏฐปาหะจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระสาวาสีเถระ” (เพราะมีปกติอยู่ที่ภูเขาसानุ และท่านเติบโตที่นครนี้ จึงเรียกท่านว่าพระชาวกุนฑินคร)

ฝ่ายมารดาบิดาและพวกญาติ ๕๐๐ คน ต่างไม่ได้สร้างกุศลกรรมอะไรๆ ทำแต่บาปกรรม เพราะอาชีพประมง ทั้งเพราะความตระหนี่จึงมิได้ทำทาน ทั้งหมดตายไปบังเกิดเป็นเปรต

วันหนึ่ง เปรตบิดามารดาบิดาของท่านเห็นท่านแล้ว ระลึกได้ว่า “ในกาลก่อนพวกเราขับไล่เขาออกจากเรือนให้ไปตามยถากรรม บัดนี้ เขาเป็นสมณะที่น่าเลื่อมใส เห็นแล้วเจริญใจต่างจากเปรตอย่างพวกเรา เขาน่าจะช่วยเหลือพวกเราได้ แต่พวกเราคงไม่กล้าไปพบเขาหรอก ควรจะขอให้เปรตที่เคยเป็นพี่ชายของเขาไปพบเขาดีกว่า” แล้วขอให้เปรตที่เคยเป็นพี่ชายของพระเถระไปตักรอกของความช่วยเหลือจากท่าน

วันรุ่งขึ้น พระสาวาสีเถระ เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน เปรตที่เคยเป็นพี่ชายก็แสดงตนนั่งยันเข้าข้างขวาไว้ที่พื้นดิน ไหว้พระเถระพร้อมแล้วว่า “มารดาบิดาและพี่ชายของท่านเกิดในยมโลกอันมีแต่ทุกข์เวทนา เพราะได้ทำบาปกรรมจากโลกนี้จึงไปสู่เปตโลก พวกเราประสบทุกข์ต่างๆ เช่น หิวกระหาย เปลือยกาย ชูบผอม ขอท่านจงช่วยอนุเคราะห์พ่อแม่เถิด ท่านจงให้ทานแล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่พวกเรา”

พระสาวาสีเถระ กลับไปถึงที่อยู่แล้วปรึกษากับภิกษุอีก ๑๒ รูป แล้วมีมติร่วมกันให้ยกอาหารบิณฑบาตที่ได้มานี้ให้แก่พระสาวาสีเถระ เพื่อถวายเป็นสังฆภัต จากนั้นท่านนิมนต์ภิกษุสงฆ์จากตัวแทนสงฆ์ที่แจกภัต ซึ่งท่านก็จัดภิกษุ ๑๒ รูปนั้นแหละเป็นภิกษุสงฆ์

พระสาวาสีเถระ ถวายสังฆภัตแก่สงฆ์แล้ว อุทิศส่วนกุศลไปให้มารดาบิดาและพี่ชายด้วยเจตนาอุทิศว่า “ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเรา ขอญาติทั้งหลายจงมีความสุข”

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน ขุ.เปต.อ. (ไทย) ๑๘/๑๑๒/๑๖๕-๑๖๗.

ทันใดนั้นเอง เปรตเหล่านั้นก็ได้โชนะสะอาด ประณีต สมบูรณ์ทั้งข้าวและรสหลายอย่าง ต่อมา เปรตผู้เคยเป็นพี่ชายผิวพรรณดี มีกำลังและความสุข ก็ได้มาแสดงตัวแก่พระน้องชายอีก กล่าวขอฝ้านุ่งผ้าห่ม พระเถระเก็บผ้าเก่าจากกองขยะมาทำจีวรถวายสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญให้

ต่อมาก็ขอบ้านเรือน พระเถระก็สร้างกุฏิมุงด้วยใบไม้ถวายสงฆ์ ก็เกิดปราสาทและเสนาสนะต่างๆ ให้เปรตอาศัย, มาขอน้ำดื่ม พระเถระก็ตักน้ำด้วยธมกรกถวายสงฆ์ พวกเปรตอนุโมทนาแล้วก็เกิดสระโบกขรณีกว้าง มีน้ำเย็น กลิ่นหอม มีท่าราบเรียบ มีดอกบัวขึ้นอยู่สวยงาม พวกเปรตก็ลงอาบดื่ม

มาขอยานพาหนะ พระเถระก็ถวายรองเท้าแก่สงฆ์ พวกเปรตอนุโมทนาแล้วก็เกิดรถ ต่อมา เปรตผู้เคยเป็นพี่ชายก็พาหมู่ญาติมาแสดงตน เรียนพระเถระว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พวกเราได้รับการอนุเคราะห์จากท่านแล้ว ด้วยการให้ทั้งสองอย่าง (คือให้ปัจจัย ๔ และยานพาหนะ) คือ ข้าว ฝ้านุ่งผ้าห่ม เรือน น้ำดื่ม และยาน พวกเราจึงมาเพื่อไหว้ท่านผู้เป็นมุนีผู้มีความกรุณาในโลก”^{๗๘}

จากปฏิปทาดังกล่าว ทำให้ทราบว่ แม้ว่ามารดาบิดาจะมีอคติหรือทำที่ที่ไม่ใส่ใจผลักใสบุตรออกห่างตนเสมือนตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกกัน แต่ด้วยสายใยรักสายใยแห่งความผูกพันและพันธกิจสำคัญกล่าวคือหน้าที่ระหว่างมารดาบิดากับบุตรนั้นหาได้แยกขาดจากกันไม่ โดยเฉพาะในเวลาที่ท่านทำกาละล่วงลับดับขันธืไป ภิกษุผู้เป็นบุตรก็พึงแสดงกตัญญูทเวทิตาธรรมโดยแผ่ส่วนบุญอุทิศถึงท่านให้สำเร็จเป็นกัลปนาผลที่น่าปรารถนาในสัมปรายภพที่ท่านเกิด ด้วยหวังใจให้ท่านได้รับสมบัติอันเป็นทิพย์เพื่อปลดเปลื้องตนจากความทุกข์ที่ตนได้เสวยอย่างยาวนานในอบายภูมิ

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาที่ให้ผลในระดับชั้นโลกียะนี้สามารถเห็นผลเป็นเชิงประจักษ์ได้ใน ๒ ลักษณะ คือ ๑) ในปัจจุบันภพ และ ๒) ในสัมปรายภพ โดยลักษณะแรกนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถบำรุงมารดาบิดาให้ได้รับความสะดวกทางกายด้วยปัจจัย ๔ ที่ตนแสวงหาได้ด้วยหลักสัมมาอาชีวะ ตลอดจนสละกำลังกายกำลังใจหมั่นไปเยี่ยมเยียนถามไถ่ถึงสุขภาพบ้าง การปฏิบัติกิจในชีวิตประจำวันของมารดาบิดาบ้าง เพื่อให้ท่านได้เกิดความอบอุ่นใจและยึดพระลูกชายเป็นที่พึ่งทางใจ จนในที่สุดสามารถทำให้ท่านได้รับผลเป็นความพอใจในปัจจุบันภพนี้ได้ ส่วนการบำรุงในลักษณะที่สองนั้น แม้มารดาบิดาจะทำกาละล่วงลับดับขันธืไปแล้ว ภิกษุผู้เป็นบุตรก็พึงแสดงกตัญญูทเวทิตาธรรมโดยการน้อมนำบุญกุศลที่ได้จากการที่ตนประพฤติปฏิบัติธรรมนี้มุ่งอุทิศถึงท่านเพื่อให้เกิดเป็นทิพย์สมบัติในสัมปรายภพตามสมควรแก่เหตุและปัจจัยที่อำนวย

อย่างไรก็ตาม ผลในระดับโลกียะนี้ก็ยังไม่เป็นไปเพื่ออำนวยประโยชน์สุขที่แท้ที่ยั่งยืนแก่มารดาบิดา เพราะยังเป็นผลที่ทำให้ภิกษุผู้เป็นบุตร หรือมารดาบิดายังคงดำเนินไปในวัฏฏทุกข์สังสารสาครที่พวกคนเขลาข้องติดอยู่ไม่สามารถหลุดพ้นไปได้ ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดาในระดับโลกียะนี้ จึงให้ผลลัพธ์เป็นเพียงความสุขชั่วคราวแก่ผู้บำรุงและผู้ถูกบำรุงจะพึงได้รับในปัจจุบันและในอนาคต เพื่อให้การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับผลอย่างสูงตรงเป้าหมายที่แท้ตามหลักการพระพุทธศาสนา ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ควรเร่งพัฒนาต่อยอดการบำรุงให้สูง

^{๗๘} ปัญญา ใช้บางยาง, นิทานกตัญญู ๑๐๐ เรื่อง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๗), หน้า ๓๓๓-๓๓๖.

ยิ่งขึ้นไป โดยการตามพัฒนาคุณภาพจิตของมารดาบิดาให้สูงล้ำขึ้นไปด้วยคุณธรรมสำคัญต่างๆ ในพระพุทธศาสนา ดังผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้างหน้าต่อไป

๓.๓.๒ ชั้นโลกุตระธรรม

การตอบแทนพระคุณของบิดามารดาได้นั้น ในชั้นที่สูงที่สุด ทางพระพุทธศาสนายกย่องคือพยายามเปลี่ยนทัศนคติของบิดามารดาที่เป็นมิชฌาทิภูมิจนให้เป็นสัมมาทิภูมิจึงคือจากความเห็นผิดมาสู่ความเห็นถูกต้อง ตามนัยที่ตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต^{๗๙} ดังนี้

(๑) ชักชวนบิดามารดาที่ยังไม่มีศรัทธา ให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เพราะศรัทธาเป็นธรรมเบื้องต้นที่จะให้คุณธรรมอื่นๆ เกิดขึ้น โดยที่สุดแม้ความดีทางโลก ก็ต้องอาศัยศรัทธา เช่น บุตรที่เชื่อถือบิดามารดา ศิษย์ที่เชื่อถือครูอาจารย์ ย่อมประสบความสำเร็จทางศิลปวิทยา ลาก ยศ สรรเสริญ เป็นต้น ส่วนทางธรรม ย่อมมีคุณธรรมสูงขึ้นตามลำดับ กระทั่งถึงปัญญาที่สามารถกำจัดกิเลสบรรลุมรรคผลนิพพานได้

(๒) ชักชวนบิดามารดาที่ไม่มีศีล ให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล คือระเบียบวินัยความประพฤติ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความสุจริตทางกายวาจา และอาชีพในการดำเนินที่ปราศจากโทษมีการเบียดเบียนกัน เป็นต้น อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขในชีวิตได้

(๓) ชักชวนบิดามารดาที่ยังไม่มีจาคะ หรือผู้ตระหนี่ ให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยการบริจาค ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่เฉลี่ยให้แก่บุคคลที่ขาดแคลน หรือสละอารมณ์ที่ไม่งดงาม เช่น ความโลภ โกรธ หลง ริษยา เป็นต้น ทิ้งออกไป ขจัดกิเลสในจิตใจของตนเองได้

(๔) ชักชวนบิดามารดาที่ยังไม่มีปัญญา ให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือรู้ว่า ความจริง ความถูกต้องดีงามเป็นอย่างไร แล้วสามารถปฏิบัติได้ ตรงตามความจริงความดีงามที่รู้ด้วยปัญญา พ้นไปจากความหลงผิดต่อโลก และชีวิตหรือเป็นอิสระจากอวิชชาได้สิ้นเชิง

ส่วนบิดามารดาที่เป็นสัมมาทิภูมิจึง มีสติ มีปัญญาอยู่แล้ว บุตรก็ทำให้มีโอกาสนในการประพฤติธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ให้บิดามารดามีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพราะเมื่อบิดามารดาถึงธรรมด้วยปัญญา มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่สร้างกรรมชั่วด้วยตนเอง ย่อมเป็นการปิดทางแห่งอบายภูมิ คือแม้สิ้นชีวิตก็ไม่ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ มี นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน แต่จะเลื่อนชั้นตนเองเป็นอริยชนเป็นพระอริยบุคคลพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ด้วยการพยายามให้บิดามารดาดำรงอยู่ในฐานะอย่างนี้ บุตรชื่อว่าเป็นผู้ตอบแทนที่แท้จริง

การตอบแทนที่ดีอีกวิธีหนึ่ง คือ ในสังคมชาวพุทธโดยเฉพาะสังคมไทยพุทธ บิดามารดาที่มีบุตรชายก็หวังว่าจะได้บวชในพระศาสนา การบวชนี้เป็นการช่วยปิดทางอบายให้บิดามารดาและช่วยทำให้บิดามารดาเป็นทายาทในพระศาสนา เพราะบุตรชายได้ศึกษาธรรม แล้วนำมาแสดงแนะนำบิดามารดาให้ละเว้นอกุศลธรรมต่างๆ ดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากธรรมเป็นการชักชวนบิดามารดาให้มีศีล มีธรรม ซึ่งจะปิดทางอบายได้ อนึ่ง การบวชนั้น เชื่อกันว่าเป็นการกระทำตนให้เป็นคนดี เมื่อบุตรนั้นเป็นคนดี บิดามารดาอย่ามัวใจสบายใจ เย็นใจเหมือนได้ขึ้นสวรรค์ ยิ่งถ้าบุตรปฏิบัติ

^{๗๙} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๗-๗๘.

ตนจนกระทั่งเป็นผู้บริสุทธิ์ สะอาดหมดจดจากกิเลส สำเร็จเป็นพระอรหันต์บุคคล ก็ชื่อว่าตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาได้เพราะทุกส่วนในร่างกายของเราล้วนเป็นของที่ได้มาจากบิดามารดาทั้งสิ้น^{๕๐}

ในลักษณะการตอบแทนคุณด้วยการมอบสมบัติอันเป็นโลกุตระให้แก่มารดาบิดาบนสถานภาพความเป็นภิกษุนี้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงบำเพ็ญเป็นแบบอย่างทางปฏิบัติเพื่อให้พุทธบริษัทได้ยึดถือเป็นทิฏฐานุคตอย่างสูง ดังญาติตถจริยาเมื่อคราวที่เสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาที่กำลังประชวรหนักในพรรษาที่ ๕ ทรงโปรดประทานพระธรรมเทศนาจนพระพุทธบิดาสำเร็จอริยผลเป็นอรหันต์บุคคลในที่สุด^{๕๑} ฝ่ายพระมารดา พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปโปรดด้วยอภิรรมเทศนา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์จนครบไตรมาส ในพรรษาที่ ๗ ส่งผลให้เทพบุตรพุทธมารดาบรรลุอริยผลเป็นพระอรหันต์บุคคลชั้นโสดาบัน^{๕๒}

อนึ่ง การบำรุงมารดาบิดาที่จัดเป็นโลกุตระนี้ สามารถกำหนดได้จากประเภทของบุตรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

- ๑) อติชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณธรรมมากหรือสูงกว่ามารดาบิดา
- ๒) อนุชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณธรรมเสมอหรือทัดเทียมกับมารดาบิดา
- ๓) อวชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณธรรมน้อยหรือด้อยกว่ามารดาบิดา^{๕๓}

บรรดาบุตรทั้ง ๓ นั้น บุตรทุกประเภทอาจตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาให้ได้รับผลอันเป็นโลกียะได้ แต่อติชาตบุตรประเภทเดียวกันเท่านั้นที่สามารถตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาให้ได้รับผลอันเป็นโลกุตระได้ เพราะมีศรัทธา ศีล และคุณธรรมอื่นๆ ยิ่งกว่ามารดาบิดา

ในฝ่ายพุทธสาวก ปฏิปทาของอติชาตบุตรบนสถานภาพความเป็นภิกษุผู้ที่สามารถทำให้มารดาบิดาได้รับสมบัติอันเป็นโลกุตระที่นักศึกษาพระพุทธศาสนาสามารถยึดถือเป็นแบบอย่างหรือแนวทางปฏิบัติได้อีกท่านหนึ่งคือ พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญในการจรจรโลงพระศาสนาให้มีความเข้มแข็ง ได้ประทานสมบัติอันเป็นโลกุตระแก่มารดาก่อนท่านจะนิพพาน มีเรื่องย่อต่อไปนี้

๑. เรื่องพระสารีบุตร^{๕๔}

พระสารีบุตร มีชื่อเดิมว่า อุปลิสสะ เป็นบุตรพราหมณ์ผู้บริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์และบริวาร ชื่อวังคันตะ และนางสารี เกิดในตำบลบ้านชื่อนาละกะหรือนาลันทะไม่ห่างจากกรุงราชคฤห์

พระสารีบุตรได้พิจารณาเห็นว่าอายุสังขารจวนสิ้นแล้ว พรารถนาจะไปโปรดมารดาเป็นครั้งสุดท้ายก่อนจะนิพพานในห้องที่ท่านเกิด ปรากฏว่านางสารีพราหมณ์ผู้เป็นมารดา เป็นผู้ไม่ศรัทธาเลื่อมในพระพุทธศาสนา ยังเป็นมิจฉาทิฏฐิ คือมีความเห็นผิดจากหลักการทางพระพุทธศาสนา มีความเสียใจที่พระสารีบุตรและน้องๆ พากันออกบวชในพระพุทธศาสนา พระสารีบุตรพยายามชักจูง

^{๕๐} โกวิทย์ ราชวงศ์, “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูตเวทีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนะของคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในสังคมไทยพุทธ”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒-๓๓.

^{๕๑} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๐๒/๕๐๖.

^{๕๒} ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๘๗-๘๘., ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๓๑๔.

^{๕๓} ขุ.อิติ. (ไทย) ๑๗/๗๔/๔๓๑., *ดูรายละเอียดใน มงคล (บาลี) ๑/๓๗๖-๓๗๗/๓๔๕-๓๔๗.*

^{๕๔} *ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๕/๑/๔๒๗-๔๒๘, ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑/๓๗๔-๓๘๑.*

มารดาให้มานับถือพระพุทธศาสนาหลายครั้งแล้วแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ จึงดำริจะไปโปรดมารดาเป็นครั้งสุดท้าย ด้วยมารดาสามารถบรรลุมรรคผลได้เมื่อฟังธรรมที่ท่านแสดง

พระสารีบุตรได้กราบทูลลาพระพุทธเจ้าเพื่อไปนิพพานที่บ้านเกิด แล้วออกเดินทางกับพระจุนทะผู้เป็นน้อง กับพระที่เป็นบริวาร ๕๐๐ รูป เดินทางไปถึงหมู่บ้านนาลันทะ ซึ่งเป็นบ้านเกิดนางสารีพราหมณ์ผู้เป็นมารดา ได้จัดให้พระสารีบุตรพักในห้องที่เกิด และจัดเสนาสนะสำหรับเป็นที่อยู่ของภิกษุ ๕๐๐ รูป ที่เป็นบริวาร ในคืนวันนั้น ท้าวจาคมหาราชทั้ง ๔ องค์ มีท้าวเวสสุวรรณ เป็นต้น ได้มาถวายนมัสการพระสารีบุตรซึ่งกำลังนอนอาพาธอยู่ เมื่อท้าวจาคมหาราชกลับไปแล้ว ท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์ได้มาถวายนมัสการ เมื่อท้าวสักกเทวราชกลับไปแล้ว ท้าวสหบดีมหาพรหมก็ได้มาถวายนมัสการ มีรัศมีเปล่งปลั่งดังกองเพลิง ทำให้สว่างไสวไปทั้งห้อง เมื่อท้าวมหาพรหมกลับไปแล้ว นางสารีพราหมณ์จึงได้ถามพระจุนทะเถระว่า ผู้ใดที่เข้ามาหาพี่ชายของท่าน พระจุนทะเถระจึงบอกมารดาว่า ท้าวจาคมหาราช ท้าวสักกเทวราช และท้าวมหาพรหม ได้มาถวายนมัสการพระสารีบุตร

นางสารีพราหมณ์ได้ฟังดังนั้น ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระสารีบุตรและพระพุทธเจ้า คิดว่าพระลูกชายของเรายังเป็นใหญ่กว่าท้าวจาคมหาราช ท้าวสักกเทวราช และท้าวมหาพรหม พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นครูของพระลูกชายของเราจะต้องมีอิทธิศักดานุภาพยิ่งใหญ่มาก

พระสารีบุตรได้รู้ว่า บัดนี้มารดาได้เกิดความปีติโสมนัสและศรัทธาในพระพุทธเจ้าแล้ว ถึงเวลาที่จะเทศนาทดแทนพระคุณของมารดาและโปรดมารดาให้เป็นสัมมาทิฐิ จึงได้เทศนาสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า เมื่อจบเทศนาแล้ว นางสารีพราหมณ์ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๘๕}

จากปฏิปทาของพระสารีบุตร พอสรุปได้ว่า คราวท่านจวนหมดอายุขัยใกล้นิพพานก็ได้เดินทางกลับไปยังมาตุภูมิเพื่อภารกิจแทนคุณโยมมารดา ตอบแทนอุปการะยิ่งใหญ่ด้วยการมอบให้ซึ่งอริยผล ฝัณโยมมารดาจากผู้เห็นผิดครองธรรมให้เห็นถูกต้องตามครองธรรมเปี่ยมด้วยสัมมาทัศนะ สร้างเหตุแห่งความก้าวหน้าในอริยคุณยิ่งขึ้นไปซึ่งนับเป็นการบำรุงขึ้นสูงด้วยโลกุตระธรรม ก่อผลลัพธ์คือปิดประตูบ้ายให้แกโยมมารดาได้อย่างสิ้นเชิง และถือเป็นการตอบแทนค่าข้าวป้อนน้านมของมารดาโดยสมบูรณ์และคุ้มควรกัน

ปฏิปทาดังกล่าวนี้อริยคุณผู้เป็นบุตรสามารถยึดเป็นแบบทางปฏิบัติได้ ทั้งนี้จะต้องเร่งพัฒนาตนให้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไปด้วยความพากเพียรพยายามอย่างไม่ลดละ เพื่อจะได้ นำผลแห่งการศึกษา การเข้าถึง และการปฏิบัติธรรมนั้นมาแสดง สอนสั่งมารดาบิดาให้ได้รับผลที่ประจักษ์แจ้งชัดแก่ตนนั่นเอง การปฏิบัติดังกล่าวของอริยคุณผู้เป็นบุตรนี้ เป็นการประกาศ และแสดงถึงภาวะของความเป็นอติชาติบุตร และเจตนาที่บริสุทธิ์อย่างสูงต่อมารดาบิดา เพราะได้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรมขั้นสูงที่เป็นเสมือนขุมพลังพิเศษผลักดันภายในที่ตนได้สั่งสมอบรมมาอย่างดี อันอาจเป็นผลเชิงบวกให้มารดาบิดาเกิดแรงบันดาลใจ พร้อมกับมีใจอยากจะทำปฏิบัติธรรมตามอย่างตนก็เป็นได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ อริยคุณผู้เป็นบุตร จึงเป็นกำลังสำคัญอย่างมากในการพัฒนาคุณภาพจิตของมารดาบิดาให้ได้รับผลที่พึงประสงค์ เพราะอริยคุณผู้เป็นบุตรได้ปลุกจิตใจให้มารดาบิดามีความกล้าหาญในการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ตามรอยบาทแห่งพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นทางแห่งอริยวิถีที่อริยคุณผู้เป็นบุตรได้

^{๘๕}บรรจบ บรรณรุจิ, อตีตมหาสาวก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๘-๗๒.

ประพฤติเป็นแบบอย่างปฏิบัติแล้วนั้นตามหลักแห่งสัมมาทศนะอันเป็นหลักการสูงสุดแห่งพระพุทธานันเป็นเครื่องตัดภพตัดชาติและสามารถทำให้ประสพพบหนทางที่ประเสริฐล้ำ อันบรมสุขอย่างแท้จริงตามฐานานุรูปของตนได้เป็นผลที่สุด

๒. เรื่องพระกุมารกัสสปะ^{๘๖}

มารดาของพระกุมารกัสสปะ เป็นธิดาของเศรษฐีมีความต้องการบวชเป็นภิกษุณี ตั้งแต่ยังเป็นสาวรุ่น แต่บิดามารดาไม่อนุญาต ได้มีโอกาสออกบวชเมื่อมีสามีแล้วเพราะสามีอนุญาต โดยบวชอยู่ในสำนักของพระเทวทัต นางตั้งครรภ์ก่อนบวช แต่นางไม่รู้ เมื่อบวชแล้วท้องนางโตขึ้น จึงทำให้เป็นที่ทราบโดยทั่วกัน เป็นเหตุให้พระเทวทัตเข้าใจว่านางได้ทำผิดศีลของนางภิกษุณี จึงสั่งให้นางลาสิกขาเสีย พระเถรีได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลให้ทรงทราบ นางจึงได้รับการพิจารณาจากคณะบุคคลหลายฝ่าย เช่น พระราชา อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ ภิกษุณี จนเป็นที่ปรากฏว่า นางบริสุทธิ์เพราะมีครรภ์มาก่อนอุปสมบท ต่อมา นางคลอดบุตรแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลนำไปเลี้ยงดูในพระราชวัง ทรงตั้งชื่อลูกของนางว่า “กุมารกัสสปะ” เมื่ออายุได้ ๗ ปี เด็กได้บรรพชาเป็นสามเณร และได้อุปสมบท ในเวลาต่อมาก็บรรลุเป็นพระอรหันต์ ส่วนมารดาที่เป็นภิกษุณี มีความรักความห่วงใยในบุตรอย่างมาก ไม่อาจตัดใจได้ ตั้งแต่ถูกพรากบุตรจากอก วันหนึ่ง ขณะกำลังบิณฑบาต นางได้พบพระเถระลูกชายในระหว่างทาง จึงดีใจเข้าไปหา หวังความรักความยินดีจากบุตร แต่ท่านเป็นพระอรหันต์แล้วต้องการสงเคราะห์มารดา จึงได้กล่าวตำหนิมารดาถึงสิ่งที่ไม่ควรเรียกร่องคร่ำครวญอยู่ในความรักความอาลัย เป็นเหตุให้มารดาตัดใจจากท่านได้ หันไปตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุเป็นพระอรหันต์^{๘๗}

จากเรื่องพระกุมารกัสสปะที่กล่าวมา ทำให้เห็นเจตนาบริสุทธิ์ที่พระเถระท่านมุ่งสมบัติอันเป็นโลกุตระแก่พระเถรีผู้มารดา แม้นตนเองจะแยกขาดจากมารดาตั้งแต่เยาว์วัย แต่ด้วยบุญคุณค่านี้ที่พระเถรีผู้มารดาได้ให้กำเนิดมา จึงทำให้ท่านตระหนักซึ่งถึงพระคุณจนต้องเลือกสมบัติอันล้ำค่าที่เป็นยอดปรารถนาของเหล่าอริยชนมอบให้แก่มารดาเพื่อตอบแทนคุณที่ท่านได้เป็นผู้ให้กำเนิดเกิดตนมา

การบำรุงมารดาบิดาในลักษณะที่เป็นโลกุตระนี้ เป็นที่นิยมปฏิบัติและพบมากในสมัยพุทธกาล ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นแบบทางปฏิบัติจนมีพุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ปฏิบัติตามเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม สารระสำคัญแห่งการบำรุงมารดาบิดาชั้นโลกุตระนี้มุ่งเป้าวัตถุประสงค์ไปที่บุคคล ๒ กลุ่ม คือ (๑) ภิกษุผู้เป็นบุตร และ (๒) มารดาบิดา โดยเบื้องต้น ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องฝึกหัดพัฒนาตนขั้นสูงเพื่อให้ได้รับผลทั้งอย่างหยาบและอย่างละเอียดเป็นที่แจ้งประจักษ์ชัดแก่ใจตนเองก่อน จากนั้น ก็นำผลแห่งการปฏิบัติมาเทศนาสอนสั่งให้มารดาบิดาได้เจริญในคุณธรรมสำคัญต่างๆ เช่น หลักสัมปทา ๔ คือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ตามสมควรแก่กำลังสติปัญญาของท่าน โดยภิกษุผู้เป็นบุตรพึงพยายามมุ่งเน้นปลูกหลักสัมมาทิฐิให้เกิดมีแก่มารดาบิดาเป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อจะได้เป็นที่เจริญใจ เจริญศรัทธาของมารดาบิดา พร้อมปลูกหลักสัมมาทศนะ

^{๘๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒., ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๑-๑๕., ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๖/๔๒๓-๔๒๔.

^{๘๗} พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธานันเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖-๕๗.

ให้แบ่งบานในจิตใจของมารดาบิดาทั้งในส่วนที่เป็นโลกียะและโลกุตระได้ กล่าวคือ ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถผันสถานะของมารดาบิดาจากปุถุชนให้เป็นกัลยาณชนได้ กระทั่งสามารถพัฒนาสถานะของมารดาบิดาให้เป็นอริยชนได้ในที่สุด

๓.๔ ผลกระทบจากการที่ภิกษุไม่บำรุงมารดาบิดา

พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับมารดาบิดาเป็นอย่างมากดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงประทานฐานะสำคัญตามคุณสมบัติที่มีอยู่ในจิตวิญญาณของมารดาบิดา โดยได้ตรัสว่ามารดาบิดาเป็นดังพระพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และพระอรหันต์ของลูก ดังนั้น มารดาบิดา จึงดำรงอยู่ในฐานะเป็นบุรพการีชนที่บุตรจะต้องทำปฏิการะตอบแทนคุณด้วยการเคารพ เชื่อฟัง ตลอดจนบำรุงเลี้ยงดูทั้งทางร่างกายและทางจิตใจด้วยจิตสำนึกกรักตัญญูต่อท่านจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำหน้าที่ของบุตรได้อย่างสมบูรณ์

ในส่วนสังคัมภรณ์นั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงมิให้ภิกษุละเลยต่อการปรนนิบัติมารดาบิดาในฐานะบุตรเช่นกันด้วยทรงตระหนักดีว่ามารดาบิดาเป็นผู้มีคุณอย่างมหาศาล แม้วารูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุจะเป็นรูปแบบวิถีชีวิตที่สวนทางกับกระแสทางโลกชนิดตรงกันข้าม แต่ด้วยสายสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับมารดาบิดาที่ลึกซึ้งที่มีอาจแยกขาดทำให้หน้าที่บุตรยังคงดำเนินต่อไปได้ภายใต้สถานภาพใหม่คือความเป็นภิกษุตั้งสังเกตได้จากพระพุทธจริยาด้านการสงเคราะห์พระประยูรญาติที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติต่อพระมารดาและบิดา รวมถึงพระพุทธสาวก เช่น พระสารีบุตร ที่ได้อนุเคราะห์มารดาก่อนท่านนิพพาน ดังนั้น ภิกษุจึงมีหน้าที่ในการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของตนหากแต่จะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยด้วยเท่านั้น

และ หากภิกษุผู้เป็นบุตรละเลยต่อการปรนนิบัติมารดาบิดา ก็อาจเป็นสาเหตุให้เกิดการตีเตียนจากกลุ่มศฤงคารและบรรพชิตผู้หนักในพระธรรมวินัยว่า “ภิกษุนี้ทิ้งพ่อแม่หนีมาบวช” ทำให้เกิดการวิพากษ์ในทางเสียหายว่า “ภิกษุในพระพุทธศาสนานี้เห็นแก่ตัว” หรืออาจถูกกล่าวหาว่าเป็น “ลูกอกตัญญู” ที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นของลูกที่ดีที่จงใจปล่อยใ้มารดาบิดาของตนอยู่อย่างโดดเดี่ยวเดียวดายโดยไม่มีลูกคนไหนเหลียวแลจนตกเป็นภาระของสังคมไปในที่สุดดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในปราวาสสูตรว่า “คนผู้มีความสามารถเลี้ยงตนและผู้อื่นได้ แต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา ผู้ผ่านวัยหนุ่มสาวนั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม”^{๘๘}

จากพระพุทธข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า การละเลยมารดาบิดาไม่ว่าจะมีวัตถุประสงค์หรือมีภารกิจอื่นใดเป็นเงื่อนไขก็ตาม อาจเป็นช่องทางที่ทำให้บุคคลอื่นที่ไม่เข้าใจเจตนาธรรมณ์แท้ของผู้ละเลยการปฏิบัติมารดาบิดานั้นตีเตียน ด่าทอ ว่าร้ายว่าเป็นคนอกตัญญูก็เป็นได้ ถึงแม้ว่าตนจะมีคำอธิบายที่ดีแค่ไหนก็ทำให้เรียกศรัทธาจากเขาไม่ได้หากไม่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใหม่ต่อมารดาบิดา

อนึ่ง บุตรที่เป็นคนอกตัญญู มีความปฏิบัติผิดในมารดาบิดาก็เท่ากับว่าเป็นผู้ปฏิบัติผิดในพระพุทธเจ้า ตลอดจนพระสาวกของพระพุทธเจ้า ย่อมได้รับความเสื่อมไม่มีความสุขความเจริญและถูกตีเตียน แม้สิ้นชีพไปแล้วก็ย่อมไปสู่ทุคติเช่นกัน ดังพระพุทธพจน์นี้ว่า

^{๘๘} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๕๒๕.

นรชนผู้ปฏิบัติผิดในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีโชບุญเป็นอันมาก เพราะการไม่ประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลาย จึงติเตียนนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จึงไปสู่อบาย^{๘๙}

จากพระพุทธข้างต้น ทำให้พิจารณาเห็นว่า มารดาบิดาเป็นผู้ทรงคุณเทียบได้กับพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก จึงปรากฏชัดถึงตำแหน่งสำคัญว่าเป็นดังพระอรหันต์ของลูก เป็นเนื้อนาบุญอันยอดเยี่ยมที่บุตรจะพึงหว่านเมล็ดพันธ์คือความดีลงในผืนนา นี้ โดยจะต้องทะนุถนอมและรักษาผืนนาไม่ให้เสียหายไปเปรียบได้ด้วยการรักษาน้ำใจของมารดาบิดาไม่ให้เจ็บปวดจากการกระทำของบุตร ดังนั้น ผู้ที่กระทำผิดต่อมารดาบิดาจึงพลาดจากความดีน่านับการ เพราะไม่ประพฤติธรรมคือหน้าที่ของลูกที่ดีต่อมารดาบิดา จึงเป็นเหตุให้ประสบทุกข์เป็นอันมาก กระทั่งภายหลังร่างกายแตกดับไปก็จะเข้าสู่หอคืออบายภูมิในที่สุด

ปรากฏการณ์ของบุตรผู้กระทำผิดต่อมารดาบิดาแล้วได้รับผลแผ่รื้อนเป็นความทุกข์ทั้งกายและใจในอดีตกาลมีปรากฏมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยผ่านบทบาทของมนุษย์ในการมีเจตคติต่อการปฏิบัติมารดาบิดาของตนตนอย่างผิดสำนึกของความเป็นลูกที่ดีที่พึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา ทำให้โทษที่ตนได้รับนั้นส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจชัดถึงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของความเป็นบุตรอย่างเด่นชัด ผู้วิจัยใคร่จะขอยกตัวอย่างถึงบทบาทหน้าที่ และพฤติกรรมของลูกที่ประพฤติไม่ดีต่อมารดาบิดาในอดีตโดยจะศึกษาผ่านคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นหลัก เพื่อเป็นกรณีศึกษาอย่างตรงไปตรงมาผ่านบริบทของภิกษุผู้เป็นบุตรในการบำรุงมารดาบิดาของตนต่อไป ดังนี้

๑. เรื่องมิตตวินทุกะ^{๙๐}

มิตตวินทุกะ เป็นบุตรเศรษฐีในกรุงพาราณสี ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ไม่มีศีล ไม่มีศรัทธา ส่วนมารดาเป็นพระโสดาบัน พอบิดาเสียชีวิตแล้ว ก็บอกกับแม่ว่าอยากทำการค้าขายทางเรือ มารดาอ่อนวอนไม่ให้ไป เพราะเห็นว่ามีได้ขัดสนอะไรที่สำคัญคือมีบุตรคนเดียว และการเดินเรือทางทะเลก็เต็มไปด้วยอันตราย เขย็นกรานจะไปทำเดี่ยว แม้มารดาจะจับที่มือไว้ก็สลัดมือออกตีมารดาจนล้มลง หาโอกาสแล่นเรือไปทะเลจนได้ พอแล่นเรือได้ ๗ วัน เรือก็หยุดไม่เคลื่อนไหว คนบนเรือก็คิดกันว่า ในเรือคงจะมีคนกาฬกณณ์แน่นอน จึงพากันจับสลาก และมิตตวินทุกะก็ได้สลากนั้นถึง ๓ ครั้ง คนในเรือจึงให้แพเขาแล่นไป ถึงเกาะแห่งหนึ่งโดยลำดับ ได้เห็นเมือง ซึ่งว่ากันว่าเป็นอุสสทนรก เป็นสถานที่เสวยกรรมกรรม^{๙๑} ของสัตว์ผู้เกิดในนรกมากมาย แต่สำหรับมิตตวินทุกะ ที่นั่นเหมือนนครที่ประดับประดา เพราะแรงกรรมที่เขาทุบตีมารดา มิตตวินทุกะจึงคิดจะสถาปนาตนเองเป็นพระราชานในนครนี้ เข้าไปเห็นสัตว์นรกตนหนึ่งมีจักรอันคมทูนอยู่บนศีรษะ คร่ำครวญอยู่

จักรอันคมบนศีรษะของสัตว์นรกนั้น ได้ปรากฏแก่มิตตวินทุกะเป็นเหมือนดอกปทุมเครื่องจองจำที่อก (ของสัตว์นรก) ได้ปรากฏเหมือนเครื่องประดับที่อก โลหิตที่ไหลออกจากศีรษะ (ของ

^{๘๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔/๖.

^{๙๐} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๐-๑๐๔/๒๑๗-๒๑๘., พุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓๖๙/๔๒๖-๔๒๘., มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๖/๒๗๙-๒๘๐., มงคล. (ไทย) ๑/๒/๓๐๖/๒๑๓-๒๑๕.

^{๙๑} กรรมกรรม หมายถึง เครื่องสำหรับลงอาญา ชื่อเครื่องพันธนาการ ๕ อย่าง คือ ดอกตะปูเหล็กแดงที่มือ ๒ ข้าง ที่เท้า ๒ ข้าง และที่กลางอก. ดูรายละเอียดใน อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๔.

สัตว์นรก) ได้ปรากฏเหมือนจันทรครีโอลูบไล้ เสียงคร่ำครวญ (ของสัตว์นรก) ได้ปรากฏเหมือนเสียงเพลงขับ เขาเข้าไปหาสัตว์นรคนั้นแล้ว ของงจักรนั้นด้วยคิดว่าเป็นดอกบัว ในขณะที่สัตว์นรกบอกว่ามิใช่ดอกบัว แต่เป็นจักรอันคม เขาก็ยังไม่เชื่อ จนสัตว์นรกคิดว่า “สงสัยเราจะสิ้นเวรกรรมแล้ว บุรุษคนนี้ คงทุบตีมารดาเหมือนอย่างเรา ดีเหมือนกัน เราจะให้จักรแก่เขา” ดังนี้แล้ว โยนจักรอันคมนั้นไว้บนศีรษะของเขา. จักรนั้นหมุนประหนึ่งบดกระหม่อม.

ในขณะนั้น มิตตวินทุกะทราบว่ามันเป็นจักรอันคม จึงกล่าวว่า “ท่านจงรับเอาจักรอันคมของท่านเถิด” ดังนี้แล้ว ประสบเวทนา คร่ำครวญแล้ว ส่วนสัตว์นราก็หายไปแล้ว มิตตวินทุกะเสวยทุกข์อยู่ในรอนนั้นเป็นเวลานานเพราะผลอกุศลกรรมที่ทุบตีมารดา เมื่อวิบากกรรมหมดสิ้นแล้วจึงทิ้งจักรอันคมไปตามกรรมต่อไป^{๙๒}

อนึ่ง เรื่องราวของนายมิตตวินทุกะนี้ เป็นที่มาของสำนวนภาษาไทยที่ว่า “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” เป็นการเปรียบเทียบคำว่า “กงจักร” ว่าเป็นสิ่งไม่ดี และคำว่า “ดอกบัว” เป็นสิ่งดี ซึ่งมีความหมายว่า เห็นสิ่งที่ผิดเป็นชอบ หรือ เห็นสิ่งที่ไม่ดีกลายเป็นดี เห็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้อง สำนวนนี้มักจะใช้กับคนที่ชอบทำในสิ่งที่ชั่วร้าย แต่เข้าใจไปเองว่าเป็นสิ่งที่ดีงามชอบธรรม^{๙๓}

การปฏิบัติผิดต่อมารดาบิดานับว่าเป็นภัยสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิดโดยแท้โดยเฉพาะเข้าใจไปเองว่าการประพฤติไม่ดีต่อมารดาบิดาจะไม่เกิดโทษอะไร ดังนั้น ความเห็นผิดเป็นถูก หรือเห็นถูกเป็นผิดนี้ จึงมีเฉพาะต่อกลุ่มบุคคลที่เป็นอกัตถุญยกตเวทีบุคคลและเป็นมิจฉาทิฎฐิบุคคลเท่านั้น หามิแก่บุคคลผู้เป็นกัตถุญยกตเวทีบุคคลและเป็นสัมมาทิฎฐิบุคคลไม่

ดังนั้น การมองภาพที่ผิดจากความเป็นจริงจึงเป็นเรื่องที่อันตรายมาก โดยเฉพาะลูกที่เป็นที่รักของมารดาบิดา เกิดความเหลิงลอยโดยเข้าใจว่ามารดาบิดารักตนเหลือแสนจนตนเข้าใจไปเองว่าจะสามารถทำร้ายจิตใจของท่านต่างๆ นานา ก็ได้โดยไม่คำนึงถึงผลที่ตนจะได้รับในอนาคตแต่ประการใด จึงกล้าที่จะหักห้ามน้ำใจมารดาบิดาโดยเฉพาะเวลาที่ตนไม่ได้ตั้งใจตนปรารถนา จึงเป็นเหตุต้องทำร้ายร่างกายของท่านด้วยอารมณ์รุนแรงจนอาจเป็นเหตุให้ท่านเสียชีวิตในที่สุด

การกระทำที่เป็นด้านลบต่อมารดาบิดาในรูปลักษณะนี้ โดยเฉพาะทางด้านร่างกาย แม้จะกระทำด้วยความตั้งใจก็ตามไม่ตั้งใจก็ตาม พระพุทธเจ้าตรัสว่าจะต้องได้รับโทษทั้งนั้น อาจจะมีมากหรือน้อยก็อยู่ที่เจตนาและความพยายามในการกระทำว่าเป็นเหตุให้ท่านได้รับบาดเจ็บมากน้อยเพียงใด แต่ถ้าหากพลังพลาดทำร้ายร่างกายมารดาบิดาจนเป็นเหตุให้ท่านเสียชีวิตแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นโทษที่ร้ายแรงที่สุด เพราะขึ้นชื่อว่าบุตรได้กระทำ “อนันตริยกรรม” สำเร็จแล้วแม้ว่าตนสำนึกได้แล้วก็ตามก็ต้องรับโทษอย่างมหันต์หลังจากการดับชีพไปตามพระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้เป็นผู้ไปอบาย เป็นผู้ไปนรก เป็นผู้เดือดร้อน เป็นผู้แก้ไขไม่ได้ บุคคล ๕ จำพวกไหนบ้าง คือ ๑) บุคคลผู้ฆ่ามารดา ๒) บุคคลผู้ฆ่าบิดา ๓) บุคคลผู้ฆ่าพระอรหันต์ ๔) บุคคลผู้มีจิตประทุษร้าย ทำพระโลหิตของพระตถาคตให้หือขึ้น ๕) บุคคลผู้ทำสงฆ์

^{๙๒} โกวิท ราชวงศ์, “หลักคำสอนเรื่องความกัตถุญยกตเวทีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนะของคนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖.

^{๙๓} Blogspot ออนไลน์, “ที่มาและความหมายของสำนวนไทย“เห็นกงจักรเป็นดอกบัว”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://สุภาชิต-คำพังเพย.blogspot.com/2015/06/blog-post_16.html [๘ กันยายน ๒๕๕๙].

ให้แตกต่างกัน วิกฤตทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้แล เป็นผู้ไปอบาย เป็นผู้ไปนรก เป็นผู้เดือดร้อน เป็นผู้แก้ไขไม่ได้^{๙๔}

จากข้อความพุทธพจน์ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า บุตรคนใดมีจิตประทุษร้ายต่อมารดาบิดาผู้เป็นบุรพการีจนจนเป็นเหตุให้ต้องทำร้ายท่านด้วยกายก็ดี ด้วยวาจาก็ดี ด้วยใจก็ดี เขาจะต้องได้รับผลที่เผ็ดร้อนและอยู่ไม่เป็นสุขในปัจจุบันชาติและในสัมปรายภพ เนื่องจากกว่าผลแห่งการกระทำความผิดต่อมารดาบิดาท่านนับว่าเป็นโทษที่รุนแรงมาก แม้บุตรนั้นจะเป็นผู้เข้าถึงสัจจะจนพัฒนาตนเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงแล้วก็ตามที ก็ย่อมมีโอกาสที่จะได้รับเศษกรรมจากอดีตโดยเฉพาะเศษกรรมที่ตนได้ประพฤติ หรือปฏิบัติผิดในมารดาบิดาด้วยการประทุษร้ายท่านทั้งทางร่างกายและทางจิตใจด้วยจิตที่อบรมไม่ต้ออันเป็นอกุศลนั้น ดังมีเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์

๒. เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ^{๙๕}

ในอดีตกาล บุรุษคนหนึ่งในเมืองพาราณสี เชื้อค้ำของภรรยา ต้องการจะฆ่ามารดาบิดาของตน นำท่านทั้งสอง ได้ด้วยยานน้อย ในเวลาถึงกลางดง จึงกล่าวว่า “พวกโจรอยู่ ณ ที่นี้ ฉันทจักลงไป” จึงวางเชือกไว้ในมือของบิดา ลงไปทำที่เหมือนว่าโจรมา จึงตีมารดาบิดาของตน. เพราะตาบอด มารดาบิดาจึงจำบุตรไม่ได้ จึงร้องเพื่อช่วยบุตรอย่างเดียวว่า “บุตร พวกโจรซื้อโน้นกำลังฆ่าเราทั้งสอง เจ้าจงหลีกไปเสีย” เขาจึงคิดได้ว่า “มารดาบิดานี้ถูกเราตีอยู่ ยังร้องช่วยเราฝ่ายเดียว เราทำอย่างนี้ ไม่สมควร” ดังนี้แล้ว ปล่อยท่านทั้งสอง นวดมือและเท้า พูตว่า “แม่และพ่อ โจรหนีไปแล้ว” จึงนำกลับมายังเรือนของตนตามเดิมอีก ด้วยกรรมนั้น เขาใหม่ในนรกสิ้นเวลานาน ด้วยเศษวิบากกรรม เขาถูกโจรทุบละเอียดจนตายตลอด ๑๐๐ อัตภาพ ในอัตภาพสุดท้าย เป็นพระพระมหาโมคคัลลานะ ถูกพวกโจรทุบตี ด้วยแรงกรรมนั้นนั่นแล นิพพานแล้ว”^{๙๖}

จากเรื่องราวดังกล่าว ทำให้ทราบชัดว่า กรรมในการประทุษร้ายมารดาบิดาย่อมส่งผลที่เผ็ดร้อนและรุนแรง แม้บุตรจะสำนึกผิดในสิ่งที่ตนกระทำต่อมารดาบิดาจนสามารถทำให้มารดาบิดายกโทษและให้อภัยได้ก็ตาม แต่ด้วยหลักกฎแห่งกรรม กรรมชั่วย่อมส่งผลและติดตามให้ผลถึงที่สุดขนาดที่ว่าสามารถตัดภาพ ตัดชาติ และตัดสวรรค์ พร้อมกับคุณวิเศษต่างๆ คือ ฌาน อภิญญา มรรค ผล และนิพพานในชาตินั้นๆ หรือในชาติต่อๆ ไปที่บุตรจะควรได้ควรถึงได้ในทันที ดังนั้น หากบุตรคนใดกระทำผิดต่อมารดาบิดากระทั่งถึงขั้นเป็นอนันตริยกรรม ในชาตินั้นๆ ก็หมดโอกาสที่จะพัฒนาตนเป็นพระอริยบุคคล หรือภายหลังจากตายไปแล้วก็หมดโอกาสที่จะเข้าถึงสุคติภพได้ เพราะผลแห่งกรรมที่ตนกระทำนั้นย่อมส่งผลให้ตนไปเกิดในทุกคติภูมิทันทีภายหลังจากที่ตนได้สิ้นชีพตายไป แม้บุตรจะเข้าถึงความเป็นอริยบุคคลในชาติปัจจุบันแต่ด้วยหลักกฎแห่งกรรมก็ย่อมไม่อาจหลีกเลียงวิบากกรรมแห่งการประพฤติผิดในมารดาบิดาของตนในอดีตได้

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นบุตรเชิงวิพากษ์ว่า “ลูกคือ

^{๙๔} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๙/๒๐๙.

^{๙๕} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๒๒/๖๐๒-๖๑๑., ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๗/๕๒๒/๒๘๓-๓๑๓., มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๗/๒๘๐-๒๘๑., มงคล. (ไทย) ๑/๒/๓๐๗/๒๑๕.

^{๙๖} โกวิทช์ ราชวงศ์, “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูตเวทีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนะของคนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๔๗.

ชายผ้าเหลืองที่พ่อแม่ได้เกาะ เกาะแล้วก็จะไปนิพพาน ลูกโตขึ้นก็บวช พ่อแม่เกาะชายจีวรเพื่อจะไปนิพพาน แต่ในกรณีลูกนะเป็นเครื่องขวางพระนิพพานเสียเอง ลูกบางคนมันขวางทางพระนิพพานของพ่อแม่เสียเองรวมทั้งของมันด้วย จะเป็นชายผ้าเหลืองให้พ่อแม่เกาะก็ได้ จะขวางทางพระนิพพานเสียเองก็ได้ เป็นข้าศึกแก่การบรรลุธรรมะของพ่อแม่ไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างก็ได้เหมือนกัน”^{๙๗}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าลูกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้วจะสามารถตั้งใจและศรัทธาของมารดาบิดา ตลอดจนซักพาทำให้นิยามเจริญในทาน ศีล และภาวนาในเบื้องต้นได้ก็จริง แต่ถึงอย่างนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ต้องรักษามาตรฐานของความเป็นพระที่ดีให้เกิดมีอย่างเข้มแข็ง ทั้งนี้เพื่อพัฒนาให้ตนลุถึงคุณที่ตนยังไม่ได้ลุถึง เพื่อทำให้แจ้งในสิ่งที่ตนยังไม่ได้กระทำให้แจ้งโดยที่สุดเพื่อรักษาศรัทธาของมารดาบิดาให้สถิตและมีความเชื่อมั่นในตัวพระลูกชายของตนที่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีเชิงอัตลักษณ์ของพระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนทำให้มารดาบิดาพัฒนาตนไปสู่หนทางที่ดีงามตามอย่างพระลูกชายได้ แต่ในทางกลับกันหากภิกษุผู้เป็นบุตร ดำเนินวิถีชีวิตพรหมจรรย์ผิดทางชนิดสวนทางจากหลักการของพระพุทธศาสนาอันก่อเกิดผลลัพธ์เป็นความเสียหายมากมายทั้งในส่วนตนและส่วนรวมแผ่ขยายเป็นวงกว้างจนเป็นที่ติฉินนินทาจากกลุ่มบรรพชิตและคฤหัสถ์ เมื่อสถานการณ์เช่นนั้นมาถึง นอกจากตนจะเป็นผู้รับโทษทัณฑ์ตามฐานานุรูปโดยตรงแล้ว ว่าโดยทางอ้อมมารดาบิดาก็ชื่อย่อมได้รับความทุกข์และความกังวลใจจากการกระทำของภิกษุผู้เป็นบุตรของตนจนไม่สามารถน้อมใจมาสู่การปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาตนไปสู่วิถีทางที่ดีงามได้

ดังนั้น การประพฤติปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นบุตรภายใต้วิถีชีวิตพรหมจรรย์นี้ จึงเป็นดัชนีชี้วัดระดับความทุกข์และความสุขของมารดาบิดาได้อย่างดีเยี่ยม เพราะถ้าภิกษุผู้หวังความเจริญแก่ตนและแก่มารดาบิดา พึงเป็นผู้ทรงธรรมทรงวินัย และฝึกหัด พัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาเพื่อถางทางไปสู่พระนิพพาน ก็เท่ากับว่าได้พามารดาบิดาขึ้นสวรรค์ กล่าวคือ ทำให้ท่านได้รับความสุขและความเบิกบานใจในปัจจุบันได้ ในขณะที่ภิกษุรูปใดประพฤตินอกธรรมนอกวินัย ไม่พยายามฝึกหัด พัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาแล้ว พฤติการณ์ของภิกษุรูปนั้น อาจส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของมารดาบิดาจนเป็นเหตุให้ท่านได้รับความทุกข์ใจอย่างยิ่งยวดที่สุดในชีวิตก็เป็นได้

๓.๕ ประโยชน์ที่ภิกษุได้รับการบำรุงมารดาบิดา

การปรนนิบัติมารดาบิดาย่อมเป็นอริยะประเพณีที่เหล่าบัณฑิตชนในกาลก่อนได้ยึดถือปฏิบัติมาอย่างยาวนาน แม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นที่ยอมรับปฏิบัติสำหรับเหล่าบัณฑิตชนที่มีใจมุ่งมั่นปลดเปลื้องหนี้เก่าคือการได้เลือดเนื้อเชื้อไขมาจากมารดาบิดา เพื่อทดแทนคุณท่านด้วยจิตสำนึกกรีกกตัญญู เช่นว่า คอยเอาใจใส่ดูแลท่านทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ตามความสามารถที่ตนจะพึงมีจนเป็นเหตุให้ท่านได้รับความสบายกายและใจ ทั้งมีความภาคภูมิใจในศักยภาพความเป็นลูกที่ดีของตนที่มุ่งปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจด้วยไม่มุ่งหวังสิ่งใดด้วยเห็นว่าเป็นหน้าที่ที่ลูกควรปฏิบัติต่อมารดาบิดาเพียงเท่านั้น

ปฏิบัติของบุตรที่มีความมุ่งมั่นกระทำหน้าที่ความเป็นบุตรที่ดีของมารดาบิดาเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่พึงประสงค์ และเป็นการประกาศหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมได้อย่างเด่นชัด จึงมีผู้คนผู้ให้เห็นคุณค่าแห่งปฏิบัตินี้ได้พากันยกย่อง ชื่นชม สรรเสริญในภาวะของความเป็นบุตรที่พึงประสงค์ต่อมารดาบิดา ดังปรากฏความในสุพรรณสามชาดกว่า

^{๙๗} พุทธทาสภิกขุ, แม่ที่ท่านยังไม่รู้จัก, หน้า ๑๘.

บุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม้เทวดา ก็เฝ้าวยารักษา บุคคลผู้เลี้ยงดูมารดาและบิดานั้น บุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม้นักปราชญ์ ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ บุคคลนั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๔๘}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า บทบาทของบุตรที่พึงประสงค์ที่มีปกติบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดานี้ ทำให้ทราบอานิสงส์และเห็นควรเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้ใดมีปกติเลี้ยงดูมารดาบิดาโดยธรรม ผู้นั้นย่อมเชื่อว่าเป็นบุคคลที่พึงประสงค์ของทุกสิ่งคม แม้แต่สังคมาเทวดาก็ยังโหมทนาสรรเสริญการกระทำของเขาเป็นอย่างยิ่ง สรุปรว่าผู้ที่บำรุงมารดาบิดาย่อมได้รับคุณนานัปการทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า ดังปรากฏพระพุทธพจน์ที่ว่า “บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญคนนั้นด้วยการบำรุงบำเรอนั้นในมารดาบิดาในโลกนี้ เขาละไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๔๙}

แม้บุตรจะดำรงสถานภาพเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ก็สามารถบำรุงมารดาบิดาได้ตามพระบรมพุทธานุญาตต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้ตนสามารถพัฒนาคุณธรรมภายในต่างจรรตหน้าขึ้นสูงได้ ดังข้อความปรากฏในพระสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการได้แล้ว จึงอาจบรรลุปฐมฌานอยู่ได้ธรรม ๕ ประการ คือ (๑) ความตระหนี่อวาสา (๒) ความตระหนี่ตระกูล (๓) ความตระหนี่ลาภ (๔) ความตระหนี่วรรณะ และ (๕) ความอกตัญญู ความอกตเวที ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการนี้แลได้แล้ว จึงอาจบรรลุปฐมฌานอยู่ได้^{๕๐}

อนึ่ง ผลหรืออานิสงส์ของการบำรุงมารดาบิดาสำหรับภิกษุนี้ อาจพิจารณาได้จากวิถีชีวิตภายใต้กรอบพระธรรมวินัยที่เน้นย้ำในเรื่องของการพัฒนา ฝึกหัดกาย วาจา และใจที่ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถปฏิบัติและดำเนินไปบนวิถีอย่างอารยะได้จนก่อเกิดเป็นผลลัพธ์กล่าวคือสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่บุคคลได้อย่างแผ่หลาย ทั้งในด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติ ตลอดจนเป็นผู้เผยแผ่หลักพระธรรมคำสอนแก่ผู้สนใจให้ได้รับรู้ เข้าใจ และเข้าถึง ตลอดจนสัมผัสสภาพธรรมตามที่ตนได้ลิ้มรสมาด้วยญาณวิชานั้นได้ด้วยสติปัญญาของตนตามสมควร

เมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดแก่พหุชนโดยรวมแล้ว ผู้ที่เป็นมารดาบิดาของภิกษุนั้นก็เกิดความปลาบปลื้มและภาคภูมิใจในตัวพระลูกชายที่เป็นพระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบโดยสร้างคุณูปการที่ยิ่งใหญ่ทั้งต่อตนเอง ต่อพระศาสนา และต่อชาวโลกได้อย่างกว้างขวาง จนยึดพระลูกชายเป็นแบบอย่างปฏิบัติและเป็นหลักเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้ตนเกิดแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรม พร้อมเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเพื่อเดินบนวิถีทางธรรมอย่างสมบูรณ์

ดังนั้น จุดเปลี่ยนของการพัฒนามารดาบิดาให้ดำเนินชีวิตอยู่บนเส้นทางทางธรรมนั้นขึ้นอยู่กับภิกษุผู้เป็นบุตรว่าจะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นหลักชัยของมารดาบิดาได้มากน้อยแค่ไหน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็อาจปฏิบัติได้โดยตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และเพียรปฏิบัติจนเต็มตำราสพระธรรมด้วยตนเองแล้วนำธรรมรสที่ตนดื่มด่ำไปมอบให้แก่มารดาบิดาเพื่อพัฒนาให้ท่านได้มีคุณภาพจิตที่ดีขึ้น

พุทธทาสภิกษุ ได้กล่าวอานิสงส์ของการบวชที่จะพึงมีพึงได้อยู่ ๓ ประการ คือ

๑) อานิสงส์ที่จะพึงมีได้แก่ผู้บวช

^{๔๘} พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๓๑๓-๓๑๘, ๔๐๘-๔๐๙/๒๓๒, ๒๔๔.

^{๔๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔/๗.

^{๕๐} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๒๖๕-๒๗๑/๓๘๗.

๒) อานิสงส์ที่จะพึงได้แก่ผู้อื่น

๓) อานิสงส์ที่จะพึงได้แก่พระศาสนา^{๑๐๑}

และท่านยังได้อธิบายอานิสงส์แห่งการบวชแต่ละข้อไว้อย่างน่าศึกษาดังปรากฏความว่า

“สำหรับ อานิสงส์ที่พึงจะได้แก่ตัวผู้บวชนั้น โดยส่วนใหญ่ย่อมหมายถึงการพ้นไปจากการเผาผลาญของไฟกิเลสและไฟทุกข์ ซึ่งเรียกว่า “นิพพาน” นี้เป็นที่ตั้ง. หากไม่ได้ถึงนั้น ก็ย่อมได้รองลงมา คือ มีไฟกิเลสและไฟทุกข์เพียงเบาบาง แล้วแต่ว่าจะสามารถประพฤติปฏิบัติธรรมวินัยได้ดีเพียงไร

สำหรับอานิสงส์ที่จะพึงได้แก่ผู้อื่น มีมารดาบิดาเป็นต้นนั้น ข้อนี้มุ่งการตอบแทนคุณของผู้มีบุญคุณทั้งหลาย มีมารดาบิดาเป็นประธาน สำหรับมารดาบิดา ไม่ต้องกล่าว เพราะว่ามีบุญคุณเหนือเศียรเกล้าของบุตรเพียงไรนั้น ย่อมเป็นที่ประจักษ์กันดีอยู่แล้ว ส่วนในการตอบแทนบุญคุณนั้น บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้กล่าวไว้ว่าไม่มีอะไรที่จะตอบแทนดียิ่งไปกว่าการทำให้ผู้มีบุญคุณนั้นๆ ได้รับความดี ความงามอันสูงสุด สำหรับความดีงามอันสูงสุดนั้น ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า การได้พ้นไปจากความทุกข์ เพราะเหตุฉะนั้นแหละ ท่านผู้รู้ได้กล่าวเปรียบเทียบความข้อนี้ไว้ว่า แม้หากจะทำได้ถึงกับว่า ให้มารดาบิดาอยู่บนบ่าของบุตรโดยไม่ต้องลงสู่พื้นเลยเป็นเวลาตลอดกาลปี ก็ยังหาจัดว่าเป็นการตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาได้เพียงพอหรือเหมาะสมกันไม่. แต่ถ้าหากว่าบุตรคนใด ได้ทำมารดาบิดาที่เป็นมิชฌาทิภุชฺสีให้กลายเป็นสัมมาทิภุชฺสี หรือทำมารดาบิดาที่เป็นสัมมาทิภุชฺสี ให้เป็นสัมมาทิภุชฺสียิ่งขึ้น จนถึงกับออกจากทุกข์ได้หมดจนสิ้นเชิง นี้แหละคือ การตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาได้อย่างสมกันเราจึงเห็นได้ว่า โอกาสแห่งการตอบแทนคุณมารดาบิดานั้น นับว่ามีมากที่สุดในการบวช

สำหรับอานิสงส์ที่จะพึงได้แก่พระศาสนานั้น หมายความว่า แม้พระศาสนาก็เป็นสิ่งที่มิบังอาจปรุ้งแต่งอาจจะเสื่อมสูญไปได้ ถ้าหากไม่มีการปรุ้งแต่งสืบต่ออายุไว้ เพราะฉะนั้น การบวชของพวกเรา จึงมีความมุ่งหมายให้เป็นการสืบอายุพระศาสนา เพื่อจะให้เป็นการสืบอายุพระศาสนาได้สมจริงนั้น ย่อมมีอยู่แต่ทางเดียวเท่านั้น คือ เราจะต้องบวชจริง ศึกษาเล่าเรียนจริง ประพฤติปฏิบัติจริงให้ได้รับผลของพรหมจรรย์นี้จริง แล้วพยายามสั่งสอนผู้อื่นต่อกันไปจริง จึงจะเป็นการสืบอายุพระศาสนา”^{๑๐๒}

จากทัศนะของท่านพุทธภิกษุ ทำให้ทราบว่าการบวชนั้นสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างรอบด้านทั้งแก่ส่วนตนและส่วนรวม โดยเฉพาะเมื่อภิกษุได้ศึกษาอย่างจริงจัง ปฏิบัติธรรมอย่างจริงใจ และพยายามนำผลแห่งการปฏิบัตินั้นไปขยาย กระจาย และเผยแผ่เป็นความรู้แก่ชาวโลกนั้นก็เกิดเป็นผลที่ทรงคุณค่าทั้งแก่เพื่อนบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้มุ่งผลโดยตรงได้แก่มารดาบิดาตลอดจนสังคม ประเทศชาติ และพระศาสนาให้มีความมั่นคง เข้มแข็งอย่างกว้างขวาง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้แสดงอานิสงส์แห่งการบวชในพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้ว่า “การบวชช่วยทดแทนคุณมารดาบิดานั้น อธิบายว่า มารดาบิดาเป็นผู้มีพระคุณอันสูงสุดแก่บุตรธิดายากที่จะสรรหาคำใดๆ มาพรรณนาให้หมดสิ้น แม้พื้นพสุธาและอากาศอันกว้างใหญ่หรือมหาสมุทรอันลึกซึ้ง ยังเทียบได้ไม่ถึงพระคุณของมารดาบิดา เพราะท่านให้กำเนิด ให้

^{๑๐๑} พุทธทาสภิกษุ, โอวาทคำสอนสำหรับพระภิกษุผู้บวชใหม่, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

^{๑๐๒} สรุปรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๒๖.

ชีวิต ให้เลือดเนื้อ ให้ความอุปการะ ให้ความรู้ ให้คำแนะนำทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกวิถีทางโดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบากใดๆ และไม่หวังการตอบแทนเลย พระคุณของมารดาบิดาจึงมีมากที่สุด ยากที่บุตรธิดาจะทดแทนคุณได้

การทดแทนคุณมารดาบิดานั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า แม้จะทำกันด้วยความตั้งใจอันแรงกล้า หรือด้วยวิธีอันอุกฤษฏ์ เช่นบุตรธิดาจะให้ทรัพย์นับจำนวนไม่ถ้วน จะมอบความเป็นใหญ่ ความเป็นบรมจักรพรรดิครองราชย์เรื่องอำนาจทั่วพื้นปฐพีแก่มารดาบิดา หรือจะแบบกมารดาบิดาของตนไว้บนป่าช้าขวหา ปฏิบัติเลี้ยงดูตลอดถึงให้ถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ้านนั้นตลอดเวลา ๑๐๐ ปี ก็ยังไม่ชื่อว่าทดแทนคุณมารดาบิดาได้โดยสมบูรณ์ แต่ถ้าบุตรธิดาได้แนะนำชักชวนมารดาบิดาของตนซึ่งยังไม่มีศรัทธา คือ ความเชื่ออันมีเหตุผลให้มีศรัทธา ผู้ยังไม่มีศีลให้ดำรงอยู่ในศีล ผู้ยังไม่มีจาคะคือการเผื่อแผ่ และการสละกิเลสความชั่วให้มีจาคะ ผู้ยังไม่ปัญญา ให้มีปัญญา ผู้ยังไม่สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรมให้มีสัมมาทิฐิ ถ้าบุตรแนะนำชักชวนได้อย่างนี้ จึงชื่อว่าได้ทดแทนคุณมารดาบิดาได้โดยสมบูรณ์แล้ว เมื่อได้ทดแทนคุณของมารดาบิดาโดยสมบูรณ์ ก็ได้ชื่อว่าเปลื้องหนี้เก่าให้หมดสิ้นไป ผู้ที่จะแนะนำชักชวนมารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมมีศรัทธาเป็นต้นดังกล่าวแล้วนั้นได้ ต้องบวชเรียนจนมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยกว่าขวหา จึงจักอาจหาทางแนะนำชักชวนได้ ถ้าไม่ได้บวชเรียนแล้ว ย่อมไม่รู้ไม่เข้าใจ เมื่อไม่รู้ และไม่เข้าใจ ก็ไม่มีโอกาสที่จะชักชวนแนะนำท่านได้เลย ผู้บวชแล้ว ย่อมมีโอกาสทดแทนคุณมารดาบิดาได้ เพราะฉะนั้น การบวชจึงชื่อว่า เป็นเครื่องทดแทนคุณมารดาบิดา”^{๑๐๓}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการบวชทดแทนคุณที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะสามารถปลดเปลื้องหนี้เก่าคือการได้อัตภาพจากการอาศัยมารดาบิดาตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนเติบโตใหญ่มาได้ก็ด้วยอาศัยมารดาบิดา ดังนั้น มารดาบิดาจึงอยู่ในฐานะของผู้เป็นเจ้าของบุตร ที่บุตรจะต้องคิดหาวิธีเพื่อจะปลดหนี้บุญคุณเหล่านั้นไม่มากนักน้อย และการปลดเปลื้องหนี้ที่ดีที่สุดก็คือการทำให้ท่านเข้าถึงธรรมโดยชักชวน ชักจูงให้ท่านนิยมปฏิบัติในศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญาเป็นเบื้องต้น ตลอดจนพัฒนาคุณธรรมอื่นๆ ให้ท่านตามสมควร เมื่อทำได้อย่างนี้ก็เท่ากับว่าการบวชได้เป็นเครื่องช่วยทดแทนคุณมารดาบิดาได้อย่างดีเยี่ยม

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงคุณค่าของบุตรผู้บวชเป็นภิกษุที่มีคุณูปการต่อมารดาบิดาว่า “ตามที่ถือกันมาแต่โบราณ เป็นต้นวัฒนธรรมไทยคืออินเดียนั้นก็ถือว่า ลูกโดยเฉพาะลูกผู้ชาย จะช่วยยกพ่อแม่จากขุมนรก ถ้าไม่มีลูกแล้วพ่อแม่จะต้องตกนรกขุมหนึ่งชื่อว่า “ปุตตะ” นรกก็นี้คือความร้อนใจที่ไม่มีลูก พ่อได้มีลูกความร้อนใจนี้ก็หายไป นิมนต์ยกพ่อแม่จากขุมนรกแห่งความร้อนใจ ลูกคือผู้ยกพ่อแม่จากขุมนรกแห่งความร้อนใจ ลูกนี้จะเป็นที่พึ่งพาอาศัยของพ่อแม่เมื่อยามแก่ชรา จะมีอะไรเล่าที่จะเป็นที่พึ่งพาอาศัยของพ่อแม่เมื่อยามแก่ชรา ก็ลูกนี่แหละ”^{๑๐๔}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ภาวะความทุกข์และความสุขใจของมารดาบิดาขึ้นอยู่กับ การประพฤติ และการปฏิบัติดีหรือไม่ดีของบุตรนั้น เมื่อบุตรอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการเจริญกุศล จึงเป็นการง่ายที่จะพลาดพลั้งในการทำความชั่วจนเป็นให้มารดาบิดาเสียใจระทมทุกข์ได้ ในทาง

^{๑๐๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, การบวชในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๒-๑๐๔.

^{๑๐๔} พุทธทาสภิกขุ, แม่ที่ท่านยังไม่รู้จัก, หน้า ๑๗.

กลับกัน หากบุตรอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการเจริญกุศล เช่น บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ก็อาจจะเป็นอุปายในการช่วยยกระดับจิตใจของมารดาบิดาให้สูงขึ้น พร้อมพัฒนาคุณภาพจิตไปพร้อมๆ กับพระลูกชายของตนนั้นได้อย่างไม่ต้องสงสัย

สรุปว่า ประโยชน์ที่ภิกษุได้รับจากการบำรุงมารดาบิดาในกระบวนพุทธทัศน์และทัศนะของนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นแสดงมานี้ ทำให้เห็นคุณค่าของการบวชที่จะสามารถเป็นอุปายเครื่องช่วยยกระดับจิตใจของมารดาบิดาให้นิยมในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพจิตของตนให้สูงยิ่งขึ้นไป ทั้งผลแห่งการบวชนี้ยังสะท้อนให้เห็นเป็นภาพกว้าง กล่าวคือ ก่อเกิดเป็นประโยชน์อย่างน้อย ๓ ประการ คือ (๑) ประโยชน์ส่วนตน (๒) ประโยชน์แก่ผู้อื่น มีมารดาบิดาเป็นต้นเป็นประธาน และ (๓) ประโยชน์แก่พระศาสนา ทั้งยังเป็นการต่อยอดขยายผลแห่งการบวชนี้ไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม ตลอดจนประเทศชาติด้วยเหตุผลที่ว่าตนมุ่งบวชเพื่อศึกษา ประพฤติปฏิบัติ และเผยแผ่หลักพุทธธรรมให้ขยายกว้างขวางออกไปจนเกิดเป็นแนวทางในแบบอริยวิถีที่งดงามและควรค่าแก่การปฏิบัติตามด้วยมุ่งหมายจะดำเนินตามอย่างบัณฑิตชนซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบสำคัญ

๓.๖ สรุป

จากเนื้อหาในบทที่ ๓ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปนั้น ทำให้ทราบว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถบำรุงมารดาของตนภายใต้สถานภาพที่ตนถือครองได้ ทั้งนี้เพราะมีพระบรมพุทธานุญาตและเป็นอริยประเพณีที่เหล่าบัณฑิตชนได้ประพฤติปฏิบัติสืบกันมา ทั้งลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุนี้ก็สามารถแสดงได้อย่างสอดคล้องกับลักษณะการบำรุงมารดาของบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ด้วย กล่าวคือ ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้ครอบคลุมทั้ง ๒ ด้าน คือ (๑) ทางร่างกาย (๒) ทางจิตใจ ซึ่งในส่วนของการบำรุงร่างกาย ภิกษุสามารถนำปัจจัย ๔ ที่ตนได้มาอย่างสุจริตชอบธรรมตามหลักสัมมาอาชีวะมาจุนเจือเกื้อกูลมารดาบิดาของตนได้ หรือมารดาบิดาเมื่อได้รับปัจจัย ๔ ของพระลูกชายแล้วจะนำไปแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยเครื่องดำรงชีพสำคัญอย่างอื่นก็สามารถปฏิบัติได้โดยไม่เป็นการขัดหรือกระทบต่อศรัทธาไทยแต่อย่างใด พร้อมกันนั้นภิกษุยังสามารถนำมารดาบิดาไปเลี้ยงดูภายในวัดหรือที่พำนักของตนได้ด้วยการบริหารร่างกาย หรือกระทำกายภาพได้ทุกอย่าง เช่น บีบ นวด ฟั้น ดัด หรือดึงไปมา กระทั่งอาบน้ำให้ท่านได้ เพื่อให้ท่านได้รับความสบายทางกายเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ก็จะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตอย่างสมณะด้วย เช่น ในพระวินัยมีพุทธบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุจับต้องมาตุคามซึ่งรวมไปถึงมารดาด้วย แต่ถึงอย่างไร ก็ยังพอมิแนวทางและวิธีการที่กระทำได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความฉลาดสามารถของภิกษุผู้บำรุงว่าจะสามารถปรับประยุกต์การบำรุงดังกล่าวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในรูปแบบสมณะของตนอย่างไรโดยมิให้เสียหน้าที่ของลูกทางจริยธรรมและความเป็นพุทธบุตรทางพระธรรมวินัยเพื่อเป้าหมายสำคัญคือการทำหน้าที่ของลูกได้อย่างสมบูรณ์ภายใต้วิถีชีวิตพรหมจรรย์ที่บริสุทธิ์นั่นเอง ในส่วนของจิตใจ ภิกษุนับว่าเป็นอริยชาติบุตรที่สามารถสร้างแรงจูงใจให้มารดาบิดาเกิดความนิยมอยากจะทำดี พัฒนาตนไปในหนทางที่งดงามได้ภายใต้รูปแบบการพัฒนาคุณภาพจิตขั้นสูงอย่างตนด้วยหลักคุณธรรมสำคัญต่างๆ เช่น หลักสัมปทา ๔ ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพราะค่าที่ตนเป็นแบบอย่างปฏิบัติที่ดีให้แก่มารดาบิดา พร้อมกันนั้นก็ควรติดตามพัฒนาการด้านคุณภาพจิตของมารดาบิดาเพื่อต่อยอดให้ลูถึงคุณธรรมขั้นสูงๆ ตามสมควรแก่อัธยาศัยต่อไปด้วย ซึ่งการบำรุงมารดาบิดาทางด้านจิตใจในลักษณะเช่นนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสยกย่องว่าเป็นยอดของการ

บำรุงทั้งหลาย กล่าวคือ หากภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้เป็นบุตรสามารถชักพาให้มารดาบิดาของตนมีฉันทะในการฝึกหัดพัฒนาตนในคุณธรรมสำคัญต่างๆ ได้ ก็นับว่าเป็นการตอบแทนคุณข้าวป้อนของมารดาบิดาได้อย่างเหมาะสมคุ้มค่าที่สุด เพราะค่าที่ตนได้สร้างที่พึงอันประเสริฐให้แก่มารดาบิดาด้วยการปิดช่องป้องกันทางเสียหายนานัปการอันอาจเกิดขึ้นในปัจจุบันหรือในอนาคตได้

อนึ่ง เมื่อพิจารณาในแง่ของคุณค่าแห่งบทบัญญัติทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาตที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงมารดาของภิกษุแล้ว ทำให้เห็นพระอัจฉริยภาพและความเป็นผู้ทรงมีสายพระเนตรยาวไกลในการเข้าใจถึงสภาพปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบรอบด้านอย่างถ่องแท้ของพระพุทธเจ้าด้วยทรงมีท่าทีสนับสนุนให้ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้ เพื่อที่ว่าจะเป็นการป้องกันได้ช่องของภิกษุผู้คิดจะลาสิกขาไปเพื่อปรนนิบัติมารดาบิดาของตนอย่างเต็มศักยภาพในฐานะบุตรโดยอ้างว่าสถานภาพตนไม่เอื้อต่อการบำรุงมารดาบิดา ทั้งยังทรงเห็นประโยชน์ในการอนุเคราะห์มารดาบิดาโดยฐานะที่ท่านเป็นบุรพการีชนผู้กระทำอุปะการะอย่างสูงต่อบุตรอย่างหาที่สุดมิได้ โดยให้บุตรได้แสดงความสำนึกในคุณูปการของมารดาบิดาแล้วเร่งทำปฏิการะตอบแทนคุณอย่างสมบูรณ์ภายใต้รูปแบบวิถีชีวิตของตนอย่างเหมาะสม ด้วยทรงวางหลักการ ระเบียบ แบบแผน และรูปแบบปฏิบัติไว้ได้อย่างครอบคลุมแก่บุตรทุกเพศสภาพ เพื่อหวังให้บุตรผู้อยู่ในฐานะลูกหนี้ ได้ปลดเปลื้องหนี้เก่าของมารดาบิดาได้อย่างสมทบบาทค่าควรกันด้วยจิตสำนึกที่ดี และเพื่อหวังให้หลักธรรมสำคัญต่างๆ โดยเฉพาะหลักธรรมข้อว่ากตัญญูกตเวทิตาธรรมยังคงขับเคลื่อนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพจนกระทั่งที่สุดเป็นหลักธรรมสำคัญนิยมที่ควรปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางทั้งในสังคมโลกและสังคมสงฆ์อีกด้วย

จากข้อสรุปดังกล่าว ทำให้เห็นภาพกว้าง มุมมอง และมีติในการแสดงบทบาทของภิกษุผู้เป็นบุตรโดยฐานะเป็นผู้บำรุงมารดาบิดาตามหลักการพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งยังทำให้ทราบถึงหลักพระธรรมวินัยทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาต ตลอดจนลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาที่ภิกษุในพระพุทธศาสนาจะพึงกระทำได้ ดังนั้น ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจึงได้มุ่งแสดงจุดยืนและหลักการในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็เพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติของภิกษุผู้มีความประสงค์จะบำรุงมารดาบิดาภายใต้วิถีชีวิตพรหมจรรย์โดยมุ่งรักษาพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม เมื่อกาลเวลาผ่านไป รูปแบบวิถีชีวิตก็เกิดขึ้นอย่างมากมายภายใต้วิวัฒนาการของโลกสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วด้วยเกิดเป็นยุคเทคโนโลยีที่มีการสื่อสารไร้พรมแดน และมีวิทยาการที่ล้ำสมัย ทำให้เกิดมีรูปแบบวิถีชีวิตมากมายภายใต้วัฒนธรรมที่หลากหลาย นับเป็นเรื่องท้าทายที่ภิกษุจะสามารถประยุกต์หลักการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาตามหลักการพระพุทธศาสนาเถรวาทในยุคปัจจุบันได้มากน้อยแค่ไหน จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยต้องศึกษาปัญหาและสถานภาพความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในปัจจุบัน รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัย ๔ ในฐานะเป็นเครื่องมือสำคัญในการบำรุงมารดาบิดา ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและปรากฏการณ์การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทยผ่านระบบพระพุทธศาสนาเถรวาทในบทที่ ๔ ต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดา ของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทย

ในบทที่ผ่านมา ทำให้ทราบถึงลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ครอบคลุมทั้งทางร่างกายและทางจิตใจที่ภิกษุผู้เป็นบุตรพึงนำมาประพฤติและปฏิบัติให้สอดคล้องกับสภาพของตนโดยคำนึงถึงกรอบของพระธรรมวินัยและหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานเป็นสำคัญ เพื่อรักษาสภาพทั้ง ๒ กล่าวคือ สภาพภาพความเป็นภิกษุและสภาพความเป็นบุตรไปพร้อมๆ กันให้ได้บวชชีวิตพรหมจรรย์ และเพื่อธำรงรักษารธรรมอันเป็นอริยประเพณีที่เหล่าบัณฑิตชนมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นได้ประพฤติและยึดถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติแล้วนั้นไม่ให้ขาดหายเจือจางไป

จากการศึกษาหลักการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้เห็นถึงปฏิบัติของภิกษุในการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลในรูปลักษณะต่างๆ ซึ่งมักจะปรากฏภาพลักษณ์เชิงเกื้อกูล สร้างสรรค์ และพัฒนามารดาบิดาของตนเชิงนามธรรมและรูปธรรมโดยสัมพันธ์กับจริยวัตรแห่งความเป็นภิกษุตามหลักพระธรรมวินัยและความเป็นบุตรตามหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานได้อย่างเหมาะสม จึงมีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถเกื้อกูลมารดาบิดาท่างร่างกายด้วยปัจจัย ๔ ตลอดจนต่อยอดพัฒนาจิตใจของมารดาบิดาให้มีคุณภาพด้วยคุณธรรมสำคัญต่างๆ เช่น หลักสัมปทา ๔ ทั้งนี้เพียงเพื่อมุ่งให้มารดาบิดาได้รับความสะดวกทางกายและความสุขทางใจ กระทั่งที่สุดสามารถพัฒนาศักยภาพภายในขั้นสูงได้โดยปลดเปลื้องจิตใจของท่านให้เป็นอิสระจากกองกิเลสทั้งหมดเป็นเป้าหมายสูงสุด

ด้วยเหตุนี้ การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลจึงมักบรรลូវัตถุประสงค์ที่แท้ด้วยภิกษุมีความฉลาด สามารถ และเข้าใจหลักการปฏิบัติตามพุทธประสงค์ กอปรกับรู้ทันจริตและอัธยาศัยของมารดาบิดาจึงทำให้การบำรุงสำเร็จตามเป้าหมายซึ่งก่อเกิดเป็นประโยชน์อย่างสูงและทรงคุณค่าอย่างมหาศาลแก่มารดาบิดานานัปการ

อนึ่ง หากพิจารณาถึงกรอบการปฏิบัติต่อมารดาบิดาของภิกษุในสมัยพุทธกาลกับยุคปัจจุบันนั้นเทียบกัน จะสังเกตว่ามีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้จากกาลเวลาที่ทำให้บริบททางสังคมในยุคพุทธกาลกับยุคปัจจุบันมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ทั้งในเรื่องเป้าหมายของการดำเนินชีวิต ระบบความเป็นอยู่ และปัจจัยเครื่องหล่อเลี้ยงชีพ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในชีวิตที่มีวิวัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจนสร้างทัศนคติใหม่ต่อผู้บริโภคเกิดเป็นวัตถุประสงค์ที่นิยมในอันเสพและใช้สอย ยิ่งโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างก้าวกระโดดด้วยเกิดเป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ สูงล้ำไปด้วยพัฒนาการด้านปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพมากมายจนเกิดเป็นยุคบริโภคนิยมที่คนส่วนใหญ่มักมีวิจรรณญาณในการเสพและการบริโภคลดน้อยลงตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก กอปรกับวิถีชีวิตของมารดาบิดายังอยู่ในลักษณะที่ขาดสัมพันธภาพทางครอบครัว บ้างเป็นครอบครัวแตกแยก

บ้างเป็นครอบครัวอึดอัดเครียดเคืองด้านปัจจัย ๔ และประสบกับปัญหาอีกหลายด้านในชีวิต จึงทำให้
 ภิกษุผู้เป็นบุตรต้องเข้าไปทำการช่วยเหลือและบำรุงมารดาบิดาของตนด้วยจิตสำนึกของความเป็นลูก
 โดยที่ปฏิบัติไม่ตรงตามพระพุทธรประสงค์เท่าที่ควร

จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงทำให้เกิดปัญหาและเกิดการวิพากษ์ วิจารณ์กันอย่าง
 แพร่หลายในสังคมไทยตามที่ปรากฏเป็นข่าวทางสื่อโทรทัศน์ สื่อสังคมออนไลน์ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ
 จนเป็นที่มาของความเห็นที่หลากหลายทำให้เกิดทัศนคติที่เห็นต่างจากคนอย่างน้อย ๒ กลุ่มใหญ่ คือ
 (๑) กลุ่มที่ถือตามคติทางโลก และ (๒) กลุ่มที่ถือตามคติทางธรรม อย่างสุดโต่งและแข่งขันโดยต่าง
 ถือเอาทริฐคือความเห็นของตนเป็นหลักตัดสินเป็นสำคัญ

เพื่อจะทำความเข้าใจกับปัญหาข้างต้นให้กระจ่างชัด ในเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงเห็นควรว่า
 จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมารดาบิดารวมถึง
 สถานการณ์ความเป็นอยู่ของมารดาบิดาที่ปรากฏในสังคมไทย เพื่อจะได้ทราบถึงเหตุผล มุมมอง
 ความจำเป็น และเจตคติของภิกษุผู้เป็นบุตรที่ตัดสินใจเข้าไปปฏิบัติ ดูแลมารดาบิดาของตนอย่าง
 บริสุทธิ์ใจนั้น โดยผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่มีความเข้ากันได้กับสถานการณ์ดังกล่าวขึ้นแสดงเพื่อทราบ
 วัตถุประสงค์ที่แท้จริงต่อไป

๔.๑ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคมไทย

๔.๑.๑ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

ประเทศไทยได้ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม
 ทำให้โครงสร้างการผลิตและการค้าของประเทศไทย จากที่พึ่งพาสินค้าภาคเกษตรไปสู่การพึ่งพาสินค้า
 ภาคอุตสาหกรรม ส่งผลให้คนในภาคสังคมเกษตรที่ถิ่นฐานมาใช้ในชีวิตในโรงงานอุตสาหกรรม มี
 รายได้ด้วยการขายแรงงานแทนผลผลิตทางการเกษตร จากการสำรวจภาวะทางเศรษฐกิจ พบว่า
 รายได้เฉลี่ยของครอบครัวคนไทยทั้งประเทศมีรายได้เฉลี่ยเดือนละ ๑๗,๗๘๗ บาท ส่วนใหญ่เป็น
 รายได้จากการทำงานด้วยค่าจ้างเงินเดือน และรายจ่ายส่วนใหญ่หมดไปกับค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภค
 บริโภคในครัวเรือนถึงร้อยละ ๘๘.๗ ครอบครัวไทยมีภาระหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ
 ๘๒,๔๘๕ บาท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนี้สินที่กู้ยืมมาเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน ขณะที่สังคมไทยยังมีความ
 เหลือ ล้าของการกระจายรายได้ จึงก่อให้เกิดปัญหาความยากจนขึ้น

ภาวะความจำเป็นด้วยค่าครองชีพที่สูงขึ้น ทำให้มีผลกระทบต่อบทบาท หน้าที่ และ
 ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว ผู้หญิงที่เคยมีบทบาทและหน้าที่ทำงานเป็นแม่บ้านดูแลบุตร
 และมารดาบิดาหรือญาติผู้ใหญ่ที่สูงอายุ ต้องออกมาขายแรงงาน ทำให้ไม่สามารถอุปการะบุคคล
 ดังกล่าวให้มีความสุขได้อย่างเต็มที่ และประกอบกับสังคมอุตสาหกรรมจะได้รับข้อมูลข่าวสารจาก
 สื่อสารมวลชน ทำให้เกิดการแข่งขันกันแสวงหาวัตถุบริโภคเพื่อให้ตัวเองมีความสุขจนลืมนึกถึงการ
 ดูแลเอาใจใส่สมาชิกในครอบครัว และทำให้เกิดความเห็นห่าง และห่วงใยในมารดาบิดา ทำให้มารดา
 บิดาต้องอยู่กับหลานในวัยเยาว์และต้องทำงานหนักเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดู

๔.๑.๒ ปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรม

โครงสร้างของสังคมไทยในอดีต ครอบครัวจะเป็นครอบครัวขยายที่มีปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ
 แม่ ลูก และหลาน ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีความอบอุ่น รักใคร่ปรองดองกัน สมาชิกผู้สูงอายุใน

ครอบครัวทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ทุกคนจะให้ความเคารพนับถือหัวหน้าครอบครัว^๑ ทำให้ลูกหลานมีอิสระเสรีน้อย ผู้หญิงจะทำหน้าที่หลักดูแลครอบครัว ดังนั้น ผู้สูงอายุอยู่กับครอบครัวและเป็นเสาหลักของชุมชน เป็นที่พึ่งพิงของลูกหลาน เป็นคลังปัญญาของชุมชน

การพัฒนาประเทศตามกระแสโลกาภิวัตน์ รับเอาค่านิยมตะวันตกเข้ามาเป็นแบบวิถีดำเนินชีวิต ทำให้ครอบครัวและสังคมมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น มีค่านิยมในการบริโภคและวัตถุนิยมมากขึ้น ส่งผลให้สังคมมีการแข่งขัน ทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมไทยและสถาบันครอบครัวพบว่า ครอบครัวไทยภาคการเกษตรถึงร้อยละ ๔๐^๒ ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องมุ่งทำงานหารายได้เลี้ยงครอบครัว ผู้หญิงที่เคยเป็นหลักในครอบครัวจำนวนมากเข้ามาขายแรงงานในเมือง การพัฒนาประเทศตามกระแสโลกาภิวัตน์ จึงส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรม และส่งผลกระทบต่อรูปแบบของครอบครัวเป็นอย่างมาก โดยพบว่าปัจจุบันครอบครัวขยายมีเพียงร้อยละ ๓๒.๑ และครอบครัวเดี่ยวร้อยละ ๕๕ บทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนลดความสำคัญลง กลายเป็นภาระที่สังคมต้องดูแล ต้องอยู่โดดเดี่ยวและแปลกแยกในสังคม

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้ครอบครัวประสบปัญหาดังต่อไปนี้

๑. โครงสร้างของครัวทั้งในเมืองและในชนบทที่เป็นครอบครัวเดี่ยวจะมีแนวโน้มที่ขนาดของครอบครัวเล็กลง และรูปแบบของครอบครัวจะมีหลากหลายมากขึ้น ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

๒. โครงสร้างของครอบครัวที่ประกอบด้วยบุคคลสองวัย คือ ผู้สูงอายุและเด็กจะมีมากขึ้น โดยเฉพาะในชนบท เนื่องจากการที่หนุ่มสาววัยแรงงานอพยพเข้าไปทำงานทำในเมืองใหญ่ เมื่อมีครอบครัวและมีบุตรโดยยังไม่มีความพร้อม ประกอบกับปัญหาค่าครองชีพสูง ก็จะส่งลูกหลานไปให้ปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยงดู จึงทำให้ครอบครัวในชนบทมีโครงสร้างเพียงบุคคลสองวัยคือ วัยสูงอายุและเด็กมากขึ้น

๓. ผู้สูงอายุในชนบทที่เคยมีบทบาทในการถ่ายทอดคุณธรรม วัฒนธรรมให้แก่ลูกหลาน และเป็นวัยที่ควรจะได้รับ การดูแลเอาใจใส่จากลูกหลาน จะถูกปรับเปลี่ยนบทบาทและรับภาระมากขึ้นในการทำหน้าที่แทนพ่อและแม่เด็ก โดยจะต้องรับภาระในการเลี้ยงดูเด็กทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะหนุ่มสาวที่อพยพมาจากชนบทและแสวงหางานทำในเมือง เมื่อมีบุตรก็จะส่งลูกให้ปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยงดูแทน สำหรับผู้ที่มีความรับผิดชอบก็จะมี การติดต่อ ส่งเสียเงินทองเป็นค่าเลี้ยงดู ผู้สูงอายุจะไม่ต้องรับภาระในการหารายได้เพื่อเลี้ยงดูลูกหลาน แต่ในกรณีที่พ่อแม่เด็กไม่รับผิดชอบและห่างเหินการติดต่อ ก็จะทำให้ผู้สูงอายุต้องรับภาระหนักขึ้น ทั้งในการหารายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว ในขณะที่เดียวกันก็ต้องให้การอบรมสั่งสอนเด็กด้วย ซึ่งภาระดังกล่าวส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งสุขภาพร่างกายและจิตใจ^๓

^๑ สุพัตร สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๗), หน้า ๖๗.

^๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ภาวะเศรษฐกิจและสังคมไทย พ.ศ. ๒๕๔๖**, (อัคราเนนา), หน้า ๓.

^๓ ดุรยาละเอียดใน พันโท สุนทร อ่อนนาค, “การศึกษาเรื่องการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนา-เถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕-๒๗.

๔.๑.๓ ปัญหาด้านสุขภาพ

มารดาบิดาเมื่อเข้าสู่ในวัยชราจะต้องเป็นวัยที่มีความเสื่อมถอยในการพัฒนาความเจริญเติบโตของร่างกาย ซึ่งส่งผลให้มารดาบิดาผู้สูงอายุจะต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ปัญหาสุขภาพของมารดาบิดาผู้สูงอายุแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) ปัญหาด้านสุขภาพจิต (๒) ปัญหาด้านสุขภาพร่างกาย

๑. ปัญหาด้านสุขภาพจิต การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและสังคมทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกสูญเสียในหลายประการ เช่น บทบาทที่เคยมีในบ้าน ในสังคม ความสามารถและคุณค่าของตนเอง ยิ่งถ้าผู้สูงอายุเหล่านี้สูญเสียคู่สมรสหรือบุคคลใกล้ชิดที่เป็นคู่คิดหรือเป็นเพื่อนก็ยิ่งจะได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจมากขึ้น เมื่อประกอบกับการขาดคนเอาใจใส่ดูแลในด้านสุขภาพทางกายด้วยแล้ว ยิ่งทำให้ผู้สูงอายุเกิดความหดหู่ ท้อแท้ในการที่จะมีชีวิตอยู่เพิ่มขึ้นไปด้วย ดังนั้นครอบครัวและคนใกล้ชิด จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดีได้ จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่ได้รับความนับถือและเชื่อฟังจากบุตรหลาน มีแนวโน้มที่จะมีความพอใจกับชีวิต ปัจจุบัน มีความสุขในชีวิต ไม่รู้สึกเหงา หรือว่าเหว่มากกว่าผู้สูงอายุกลุ่มที่ถูกหลานไม่ได้ให้การนับถือเชื่อฟัง

๒. ปัญหาด้านสุขภาพร่างกาย สิ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ คือ การมีโรคประจำตัว โดยโรคที่เป็นกันมาก คือ โรคระบบกล้ามเนื้อรวม โครงสร้างและเนื้อเยื่อเสริม รองลงมาคือ ระบบย่อยอาหาร โรคระบบหายใจ โรคระบบไหลเวียนโลหิต โรคระบบประสาท และอวัยวะสัมผัส และโรคเกี่ยวกับต่อมภายใน โภชนาการและเมตาบอลิซึม ด้านสมรรถนะของอวัยวะต่างๆ ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น การมองเห็น และการเคลื่อนไหวของร่างกายก็เสื่อมไปตามอายุ^๕

สรุปว่า ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคมไทยที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปนั้น ทำให้ทราบว่าความเป็นอยู่ของมารดาบิดามีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม อย่างมีอาจหลีกเลี่ยง โดยจะต้องเปลี่ยนบทบาทตัวเองในทิศทางที่เอื้อประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ เพื่อแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีพมาจุนเจือสมาชิกภายในครอบครัว ดังนั้น ในช่วงเริ่มต้นมารดาบิดาจึงต้องเป็นผู้นำในการเร่งสร้างเนื้อสร้างตัวและระบบครอบครัวใหม่ผ่านระบบสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างก้าวกระโดดตามยุคโลกาภิวัตน์ ยิ่งโดยเฉพาะมารดาบิดาอยู่ในวัยชราจะต้องประสบกับภาวะความเจ็บป่วยจึงทำให้การประกอบอาชีพลดประสิทธิภาพลงไปตามลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่จะค้ำจุนให้คุณภาพชีวิตของมารดาบิดามีความเข้มแข็งขึ้นมาได้ก็คือบุตร จะต้องเข้ามาจัดการอย่างสร้างสรรค์เพื่อให้ระบบครอบครัวยังคงสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้กระแสสังคมสมัยใหม่อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

^๕โกวิท ราชวงศ์, “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูทวดเทวีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนคติของชนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓-๕๔.

๔.๒ สถานการณ์ชีวิตความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคมไทย

สถานการณ์การเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคมไทยปัจจุบันนั้นปรากฏมีหลากหลายรูปแบบ ทั้งนี้สาเหตุอาจเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงทางระบบโครงสร้างของประเทศซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเจริญรุดหน้าของของสังคมโลกในทุกด้านจึงส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การปกครอง และสังคมภายในประเทศ กระทั่งที่สุดส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพภายในครอบครัว จึงทำให้สถานการณ์ความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในปัจจุบันขาดเสถียรภาพเนื่องด้วยสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวต่างมีภารกิจหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติกันอย่างเป็นปัจเจกภาพจนทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวขาดความสมดุลอย่างที่ไม่ควรจะเป็น ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคมไทยปรากฏมีในลักษณะที่จะต้องช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญกล่าวเฉพาะมารดาบิดาผู้เป็นดั่งหัวหน้าครอบครัวที่จะต้องจัดการทุกอย่างภายในครอบครัวให้ได้อย่างเป็นระบบเพื่อมุ่งความเป็นอยู่ที่ดีของคนในครอบครัวเป็นจุดหมาย จนไม่มีเวลาดูแลกัน ใส่ใจกัน หรือทำความเข้าใจกันอย่างที่ควรจะเป็น จนในที่สุดอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านสัมพันธภาพภายในครอบครัวก็เป็นได้ ในที่นี้ผู้วิจัยจะแสดงการเป็นอยู่ของมารดาบิดาที่เด่นชัดในสังคมไทยไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ครอบครัวเดี่ยว (๒) สังคมอุตสาหกรรม (๓) สังคมผู้สูงอายุ ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ครอบครัวเดี่ยว

การจำแนกประเภทของครอบครัว อาจจำแนกออกได้ต่างๆ กันไป ทั้งนี้แล้วแต่ว่าจะยึดหลักเกณฑ์ใดเป็นตัวจำแนกประเภท เช่น อาจถือเอาจำนวนเครือญาติ จำนวนคู่สมรสความเป็นใหญ่ของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะได้กล่าวถึงการจำแนกประเภทของครอบครัวโดยใช้เกณฑ์ต่างๆ โดยถือเอาจำนวนเครือญาติที่อยู่ในครอบครัวเป็นเกณฑ์ แบ่งออกเป็น

ก. ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) ได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบด้วยสามีภรรยา และลูกๆ อยู่กันตามลำพัง เป็นครอบครัวที่เกิดจากพันธะการแต่งงาน ครอบครัวเดี่ยวจึงมีสมาชิกไม่มาก และอาจมีคนรับใช้อยู่ด้วย

ข. ครอบครัวขยาย (Extended family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยญาติพี่น้องและผู้สืบสายโลหิต อาจมีปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า ฯลฯ อาศัยอยู่ด้วยเป็นบางคนหรือหลายๆ คน ซึ่งต่างก็มีความรัก ความรับผิดชอบต่อกัน

เกี่ยวกับการแบ่งประเภทของครอบครัวโดยจัดเป็นครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายนี้ ในแต่ละสังคมย่อมมีทั้งสองรูปแบบ แต่บางรูปแบบอาจมีจำนวนมากน้อยต่างกันไป นอกจากนั้นยังมีครอบครัวอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งคล้ายๆ กับครอบครัวขยาย คือ มีครอบครัวหลักซึ่งประกอบด้วยปู่ ย่า ญาติพี่น้อง หลานๆ แต่เมื่อลูกหลานแต่งงานแล้วก็แยกการกินอยู่ การใช้จ่าย เกิดมีหลายครัวเรือนในหนึ่งครอบครัว ครอบครัวลักษณะนี้อาจเรียกว่า ครอบครัวผสม^๕

สรุปได้ว่า ลักษณะของครอบครัวในสังคมสมัยก่อนมีความยึดโยงเกี่ยวพันกับเครือญาติแบบพึ่งพาอาศัยกันและกันโดยมี ปู่ย่าตายาย เป็นต้นเป็นผู้นำหลัก ต่างจากลักษณะของครอบครัวในสังคมปัจจุบันมีความนิยมในการสร้างครอบครัวเดี่ยวแบบพึ่งพาตนเองโดยไม่ยึดติดกับเครือญาติพี่น้อง

^๕ ณรงค์ เส็งประชา, รศ., มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๙๐-๙๑.

ทั้งนี้สาเหตุอาจเกิดมาจากความบีบรัดทางด้านเศรษฐกิจบ้าง สังคมบ้าง กอปรกับคู่ชีวิตในสมัยนี้มีทัศนคติใหม่ที่ยากจะสร้างรากฐานครอบครัวด้วยตนเอง จึงทำให้เห็นว่าผู้ที่เป็นจุดเริ่มในการพัฒนาระบบครอบครัวสมัยใหม่ได้แก่ มารดาบิดา จะต้องเร่งสร้างครอบครัวจากพื้นฐานและความสามารถของตนเองโดยมุ่งความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของตนและบุตรเป็นสำคัญ ดังนั้น จุดหมายของการสร้างครอบครัวเดียวในยุคปัจจุบันนี้จึงขึ้นอยู่กับการสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในทุกด้านผ่านบทบาทและหน้าที่ที่มารดาบิดาและบุตรจะพึงกระทำอย่างเหมาะสมนั่นเอง

๔.๒.๒ สังคมอุตสาหกรรม

ในสังคมเกษตรกรรมสมัยก่อน ผู้คนส่วนใหญ่อยู่ในชนบท ประกอบอาชีพการทำสิกรรมเพื่อเลี้ยงตัวเอง ทุกคนมีส่วนช่วยกันทำงาน แบ่งภาระหน้าที่ตามความเหมาะสม ในชีวิตสังคมแบบนี้ ผู้สูงอายุมีกิจกรรมทำได้ตลอดไม่ถูกทอดทิ้ง ไม่ต้องอยู่ตามลำพัง ลูกหลานเห็นคุณค่าและความสำคัญ เพราะอยู่ในฐานะผู้มีประสบการณ์มาก่อน เป็นผู้ถ่ายทอดและตัดสินใจในทางเศรษฐกิจของครอบครัว แม้แต่สังคมเมืองสมัยก่อนการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมแลพาณิชยกรรม บทบาทและความสำคัญของผู้สูงอายุก็คล้ายคลึงกับสังคมแบบเกษตรกรรม ผู้สูงอายุจึงไม่ค่อยมีปัญหาในการที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมแต่ประการใด

ในสังคมสมัยใหม่ โครงสร้างการผลิตขึ้นอยู่กับกิจกรรมภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม การประกอบอาชีพต่างๆ ต้องใช้ความสามารถและความถนัดเฉพาะทาง เยาวชนที่เป็นคนรุ่นใหม่ จึงต้องพัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง ต้องการมีการศึกษาที่สูงขึ้นเพื่อที่จะมีโอกาสในการที่จะหางานทำได้มากขึ้น เพราะการแข่งขันในด้านเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับความสามารถของบุคคล นอกจากนี้ การกระจายตัวของแหล่งงานออกไปจากท้องถิ่น ทำให้คนหนุ่มสาวต้องละทิ้งถิ่นฐานและครอบครัวของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ออกไปประกอบอาชีพยังต่างถิ่น ทำให้วิถีชีวิตของคนหนุ่มสาวแตกต่างไปจากวิถีชีวิตเดิมของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งไว้ในถิ่นฐานบ้านเดิมจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับการที่จะมีชีวิตอยู่โดยลำพังในชุมชนเดิมของตน ขณะที่ผู้สูงอายุที่ต้องติดตามบุตรหลานเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในเมือง ซึ่งเป็นสังคมใหม่ของผู้สูงอายุ เป็นสังคมที่ผู้สูงอายุไม่ได้อยู่มานานตั้งแต่ดั้งเดิม ผู้สูงอายุเหล่านี้ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมเมืองด้วย ปัญหาที่เกิดขึ้นและพบบ่อยมาก คือ การที่ผู้สูงอายุไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมแบบใหม่ได้นี้ บ่อยครั้งที่ทำให้ผู้สูงอายุเกิดปัญหาทางด้านสุขภาพจิตเพราะบุตรหลานส่วนใหญ่มักเห็นเป็นเรื่องสนุกขบขันที่ผู้สูงอายุไม่สามารถติดตามเทคโนโลยีของสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ได้ ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ ทำให้ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยเกิดความเครียด แต่สำหรับผู้สูงอายุที่มีความมั่นคงทางจิตใจหรือมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุตรหลานมาโดยตลอด อาจจะรู้สึกสนุกขบขันไปด้วย ซึ่งก็จะช่วยให้ผู้สูงอายุค่อยๆ ปรับตัวได้กับการใช้ชีวิตในสังคมสมัยใหม่^๖

ดังนั้น เมื่อในปัจจุบันเกิดเป็นยุคสังคมอุตสาหกรรมเป็นส่วนมาก มารดาบิดาและบุตรต่างก็มีภาระหน้าที่ ๆ จะต้องปฏิบัติ โดยมารดาบิดาผู้เป็นผู้นำหลักมีหน้าที่ออกไปทำงานเพื่อแสวงหาปัจจัย ๔ มาจุนเจือสมาชิกภายในครอบครัว ในขณะที่บุตรก็มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนในทุกด้าน จึงไม่ค่อยมีเวลาดูแลและใส่ใจกันเหมือนอย่างในยุคสังคมเกษตรกรรมรุ่นปู่ย่าตายายที่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพภายในครอบครัวของตนได้ จึงทำให้สัมพันธ์ภาพภายใน

^๖ โกวิทช์ ราชวงศ์, “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนคติของคนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”, หน้า ๕๔.

ครอบครัวในยุคปัจจุบันขาดความสมดุลหรือบกพร่องจนอาจเกิดเป็นปัญหาในระดับครอบครัว และสังคมได้ในที่สุด

๔.๒.๓ สังคมผู้สูงอายุ

เมื่อมารดาบิดาเข้าสู่วัยชรา ประสิทธิภาพในการครองชีพก็จะลดลงตามลำดับ ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยบุตรหลานเข้าช่วยเหลือหรือประกอบกิจกรรมต่างๆ แทนตนเป็นเบื้องต้น โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ตนมีสุขภาพร่างกายที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติการสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น คุณภาพชีวิตของมารดาบิดาในช่วงสูงวัยนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์เพื่อให้วิถีชีวิตดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ตนเกิดเจ็บป่วยไม่สบายขึ้นมา อย่างไรก็ตาม หากมารดาบิดาไม่มีบุตรหลานดูแล หรือมีบุตรหลานก็จริง แต่ไม่มีใครสะดวกดูแลตน ก็ยิ่งทำให้การเป็นอยู่มีความเสี่ยงต่อการเสียดุลยภาพทางครอบครัว สุขภาพ และสังคมตามลำดับ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัย จึงสรุปรูปแบบการเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคมผู้สูงอายุได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ (๑) มารดาบิดาที่อาศัยอยู่กับบุตรหลาน (๒) มารดาบิดาที่อาศัยอยู่ตามลำพัง (๓) มารดาบิดาที่เจ็บป่วย ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๑. มารดาบิดาที่อาศัยอยู่กับบุตรหลาน

ในกรณีที่มารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราอาศัยอยู่กับบุตรหลาน มารดาบิดายังคงได้รับความปลอดภัยและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เนื่องจากบุตรหรือหลานได้เอาใจใส่ดูแลตนทั้ง ๒ ทาง (๑) ทางร่างกาย และ (๒) ทางจิตใจ โดยผู้เป็นบุตรหลานจะต้องเป็นผู้บำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ ตลอดจนแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีพสำคัญต่างๆ ให้แก่มารดาบิดาเพื่อให้ท่านได้มีคุณภาพชีวิตทางกายที่ดีขึ้น โดยมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ปลอดภัยเป็นจุดหมาย และเพื่อให้ท่านได้คลายกังวลในเรื่องการแสวงหาปัจจัย ๔ มาเกื้อกูลชีวิตตน ทั้งผู้เป็นบุตรหลานก็ควรต่อยอดไปสู่การบำรุงเลี้ยงใจให้ท่านได้มีความสุขในชีวิตประจำวันจากบทบาทที่ตนได้แสดงต่อท่านอย่างชัดเจน เช่น เอาใจใส่ดูแลท่าน รักษาหัวใจของท่าน ชวนท่านปฏิบัติธรรมะ หรือนำท่านปฏิบัติในหนทางที่ถึงงาม เมื่อทำได้แบบนี้ มารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งยังทำให้สัมพันธ์ภาพภายในครอบครัวระหว่างมารดาบิดากับบุตรหลานมีความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนยิ่งขึ้นอีกด้วย ดังนั้น สถานการณ์ชีวิตของมารดาบิดาในรูปลักษณะนี้จึงมีความชัดเจนในเรื่องของความมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งทางร่างกายและทางจิตใจของมารดาบิดาที่สมบูรณ์โดยมีบุตรหลานเข้ามามีส่วนร่วมและขับเคลื่อนให้เป็นอย่างนั้นเอง

๒. มารดาบิดาที่อาศัยอยู่ตามลำพัง

ในกรณีที่มารดาบิดาอาศัยกันอยู่ตามลำพังโดยขาดบุตรหลานเป็นผู้ดูแลนี้ ทำให้มารดาบิดาจะต้องพึ่งพาตนเองเป็นอย่างมาก เช่น ต้องแสวงหาปัจจัย ๔ มาเกื้อกูลชีวิตของตนด้วยการประกอบสัมมาอาชีพตามความสามารถของตน ทั้งยังต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยมีอาจหลีกเลี่ยงได้แม้ตนจะมีสังขารโรยราหรือมีร่างกายที่ไม่เอื้อต่อการปฏิบัติการกิจดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างเท่าก่อนได้ก็ตาม ดังนั้น ในรูปแบบวิถีชีวิตของมารดาบิดาที่ขาดผู้ดูแล มารดาบิดาจึงจำต้องช่วยเหลือและรับผิดชอบตนเองในทุกด้านตราบเท่าที่ตนยังพอทำให้เป็นไปได้ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและเพื่อป้องกันปัญหาในระดับสังคมที่อาจจะเกิดขึ้นในภายหลัง

๓. มารดาบิดาที่เจ็บป่วย

เมื่อมารดาบิดาเจ็บป่วย หากมีบุตรหลานคอยดูแลเอาใจใส่ หรือเข้ามาจัดการช่วยเหลือก็พอที่จะทำให้มารดาบิดามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นปกติได้ แต่ในทางกลับกันหากมารดาบิดาเจ็บป่วยโดยขาดบุตรหลานเป็นผู้ดูแล เสถียรภาพในชีวิตของมารดาบิดาย่อมเสียสมดุล และมีความสับสนเสี่ยงต่อการเกิดอันตรายถึงชีวิตได้เหมือนกัน ดังนั้น เมื่อเกิดสถานการณ์เช่นนี้ จึงทำให้คิดต่อไปว่าคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาจะเป็นอย่างไรหากขาดบุตรหลานเป็นผู้คอยดูแล หรือมีบุตรหลานอยู่จริงแต่ไม่มีใครเหลียวดูรับผิดชอบ ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อสถานการณ์ปัญหาเช่นนี้เพื่อให้มารดาบิดาที่เจ็บป่วยนี้กลับมาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นปกติได้อย่างที่ควรจะเป็น หากไม่ใช่คนในสังคมช่วยกันจัดการดูแลด้วยคำนึงถึงหลักมนุษยธรรม

๔.๓ วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย

จากปัญหาและสถานการณ์การดำเนินชีวิตของมารดาบิดาที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปนั้น ทำให้ทราบถึงบริบทของสังคมไทยที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยโดยเฉพาะระบบโครงสร้างของครอบครัวมักปรากฏในรูปลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวชนิดแบบแยกตัวมาอยู่เป็นครอบครัวเล็กเพื่อประกอบสัมมาอาชีพตามลำพังโดยไม่อิงอาศัยกับครอบครัวใหญ่ ได้แก่ หมู่ญาติมิตร เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เหตุเกิดจากความบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจบ้าง ค่าของชีพสูงบ้าง กอปรกับเจตนาารมณ์ของคู่ครองสมัยใหม่ที่มีทัศนคตินิยมในการสร้างครอบครัวส่วนตัวตามศักยภาพของตน โดยตั้งใจปลีกตัวออกจากหมู่ญาติเพื่อไปสร้างรากฐานชีวิตและความมั่นคงของครอบครัวด้วยกำลังสติปัญญาของตนกับชีวิตคู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่สูงล้ำไปด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

เมื่อคู่ชีวิตตัดสินใจจะสร้างครอบครัวใหม่ด้วยตนเองแล้ว ก็เกิดมีสมาชิกภายในครอบครัวขึ้นมาอย่างน้อยคือ มารดา บิดา และบุตร ซึ่งแต่ละคนนั้นล้วนมีพันธกิจร่วมกันในการก่อร่างสร้างตัว โดยเบื้องต้นจะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างซื่อตรงและเกื้อกูลกันอย่างเป็นเอกภาพ ทั้งนี้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดมีแก่ครอบครัวได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์โลกปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างก้าวกระโดด มากไป ด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม กอปรกับบริบททางสังคม เช่น ระบบเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และการเป็นอยู่ในโลกยุคใหม่ บีบรัดให้สมาชิกภายในครอบครัว โดยเฉพาะมารดาบิดาต้องดิ้นรน ขวนขวายในการประกอบสัมมาอาชีพอย่างแข็งขันภายใต้ยุคกระแสโลกาภิวัตน์ กอปรกับลูกชายมีใจฝักใฝ่ในการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา จึงทำให้ตนต้องเผชิญชีวิตแบบพึ่งพาตนเองเป็นส่วนมาก เมื่ออย่างเข้าสู่วัยชรา สังขารร่างกายก็ไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบสัมมาอาชีพจึงทำให้ตนต้องอาศัยอาหารและการดูแลจากญาติพี่น้อง ลูกหลาน หรือเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงเพื่อประทังชีวิต ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีบุตรของตนคอยดูแลโดยตรงเพราะเหตุว่าบุตรของตนนั้นได้ถือเพศบรรพชิตบวชเป็นภิกษุเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนาแล้ว จนเป็นเหตุให้ชีวิตของตนดำเนินไปอย่างอัตคัดฝืดเคืองในทุกๆ ด้านในวัยชรา

สภาพปัญหาดังกล่าว จึงทำให้เกิดภาวะความจำเป็นที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องเข้ามาปฏิบัติดูแลมารดาบิดาผู้แก่ชราของตนด้วยหมายยึดหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่ผู้เป็นลูกจะพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาไม่ว่าจะดำรงอยู่ในสถานภาพใดก็ตาม ทำให้ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง และ

รับผิดชอบความเป็นอยู่ทางร่างกายของมารดาบิดาในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตนเป็นบุตรชายคน เดียวด้วยแล้ว หรือมีพี่น้องหลายคนก็ตาม จนเกิดเป็นประเพณีนิยมในยุคสมัยใหม่ที่ภิกษุจะพึงทำ หน้าที่ของลูกบนรูปแบบของการเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ทั้งบุคคลทั่วไปยังได้นิยมยกย่องปฏิบัติ ของภิกษุผู้ทำหน้าที่บุตรต่อมารดาบิดาดังกล่าวว่าเป็น “พระยอดกตัญญู” ในสังคมปัจจุบันขณะนี้

อนึ่ง ท่าทีที่ภิกษุในยุคปัจจุบันนิยมปรนนิบัติต่อมารดาบิดาของตนนั้น โดยมากก็มักดำเนิน ไปในรูปแบบเชิงกายภาพ เนื่องจากปัจจุบันพบว่า ภิกษุในยุคนี้แสดงบทบาทของความเป็นลูกต่อ มารดาบิดาได้เด่นชัดในเมื่อท่านก้าว่างเข้าสู่วัยชรา ตลอดจนได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีโรค ประจำตัวเบียดเบียน จนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ จึงทำให้ภิกษุผู้เป็นบุตรต้องเข้าไปช่วยเหลือ ด้วยจิตสำนึกของความเป็นลูกโดยการนำอาหารบิณฑบาตมาเลี้ยงดูท่านบ้าง ด้วยการป้อนวด อาบน้ำ ชักผ้าให้ท่านบ้าง ด้วยการนำท่านมาที่วัด หรือที่พักสงฆ์แล้วปรนนิบัติเลี้ยงดูท่านบ้าง ด้วยการ ประกอบยารักษาโรคให้ท่านบ้าง ทั้งคอยเป็นธุระในการนำท่านไปสถานพยาบาลเมื่อยามป่วยไข้ และ กระทบกายภาพเพื่อบรรเทาความเจ็บป่วยให้ทุเลาลง หรือเพื่อให้หายจากอาการอาพาธต่างๆ ตลอดจนแวะเวียนไปมาเพื่อถามไถ่อาการเจ็บป่วยของท่านบ้าง กระทั่งที่สุดรับผิดชอบและกระทำ กิจการทุกอย่างภายในครอบครัวแทนมารดาบิดาบ้าง

ดังนั้น ปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยนี้ เท่าที่ศึกษาและสืบค้น ข้อมูลดู จึงปรากฏภาพว่ามีหลากหลายรูปแบบมุมมองที่เป็นกรณีศึกษาควรค่าแก่การทำการวิจัยเพื่อ ค้นหาคำตอบและข้อยุติที่เหมาะสม ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า ปัญหาในการเลี้ยงดูมารดาบิดาของ ภิกษุในปัจจุบันล้วนมีเงื่อนไขที่ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและครอบครัวเป็นสำคัญ ด้วยมีความ แตกต่างกันในรูปลักษณะการดำเนินชีวิตหลากหลายด้าน เช่น ระบบของครอบครัว บทบาทของ สมาชิกภาพภายในครอบครัว และอื่นๆ ที่ทำให้เกิดภาวะความจำเป็นหลายด้านที่ภิกษุผู้เป็นบุตร จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยพันธกิจของความเป็นลูก ซึ่งในที่นี่ ผู้วิจัยจะขอยกกรณีปัญหาโดยเฉพาะ ประเด็นที่มีข้อถกเถียงโต้แย้งกันในแวดวงนักวิชาการและนักการศึกษา ตลอดจนบุคคลทั่วไป ท่ามกลางทัศนคติของกลุ่มเสรีนิยมและกลุ่มอนุรักษนิยมที่มีผลต่อ การวิพากษ์ และวิจารณ์จนเกิดเป็น ทัศนคติที่เห็นคล้อยและเห็นต่างอย่างแพร่หลายในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษา วิเคราะห์ปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทยโดยคัดสรรกรณีตัวอย่างที่เป็น ประโยชน์ต่อการวิจัยอยู่ ๔ ประเด็น พร้อมทั้งวิเคราะห์แนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุใน สังคมไทยโดยยึดโยงกับหลักพระธรรมวินัยและหลักจริยธรรมผ่านทัศนคติของคน ๒ กลุ่มเป็นหลัก ใหญ่ คือ (๑) กลุ่มผู้ถือคติทางโลก ที่มุ่งยึดถือหลักจริยธรรม โดยเฉพาะหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็น ใหญ่ และ (๒) กลุ่มผู้ถือคติทางธรรม ที่มุ่งยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ โดยผู้วิจัยจะมุ่งแสดงถึง เจตคติ และมุมมองของคนทั้ง ๒ กลุ่มว่ามีทัศนคติต่อปัญหาดังกล่าวอย่างไร เพื่อสร้างความเข้าใจ ระหว่างกัน ทั้งทราบถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จากแง่มุมของคนทั้ง ๒ กลุ่ม ตลอดจนหาข้อยุติและสร้าง ความเข้าใจอันดีระหว่างกันให้ได้ด้วยการเสนอทางออกและแนวทางการแก้ไข พร้อมพยายามเสนอ มุมมองคนละด้านต่างมุมมองโดยมุ่งผลสานทัศนคติของคนทั้ง ๒ กลุ่ม ให้เป็นไปได้ในทิศทางและเป้าหมาย เดียวกันจนก่อเกิดเป็นผลลัพธ์ที่ทรงคุณค่าและเป็นคุณูปการอย่างสูงต่อหลักจริยธรรมอันดีงามและ หลักพระธรรมวินัยโดยมีการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างกันให้ได้เป็นผลที่สุด ดังจะได้ชี้แจง ตามลำดับนี้ไป

๔.๓.๑ ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชรา

กรณีพระสง่า วิริโย พระอัครมเหสีที่ไปดูแล นางศรีนวล ให้ลาภ อายุ ๖๕ ผู้เป็นโยมมารดาป่วยหนักด้วยโรคชราช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ โดยพระสง่า ได้นำอาหารบิณฑบาตไปเลี้ยงโยมมารดา ป้อนข้าว ป้อนน้ำ ป้อนยา เช็ดตัว ซักผ้า และทำกิจกรรมทุกอย่างของโยมมารดาด้วยตนเอง จนมีญาติโยมทั้งในประเทศและต่างประเทศให้การช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก^๗

จากกรณีของพระสง่า วิริโย ทำให้เห็นถึงภาวะความจำเป็นที่ท่านจะต้องเข้าไปช่วยเหลือ นางศรีนวลผู้มารดา ด้วยเห็นว่าสภาพชีวิตปัจจุบันของมารดาอย่างเข้าสู่วัยชรา กอปรกับมีสังขารที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีพตามลำพัง เพื่อที่จะปลดปล่อยทุกข์ทางกายนันทนาการของมารดาเป็นเบื้องต้น พระสง่า จึงตัดสินใจเข้าไปช่วยเหลือด้วยการดูแลมารดาทางร่างกายทุกด้าน จนทำให้สังคมทั้งส่วนที่เป็นญาติมิตร และญาติธรรมทั้งในและต่างประเทศต่างพากันระดมทุนเข้าช่วยเหลือมารดาของพระสง่า เพราะเห็นคุณค่าและคุณงามความดีกล่าวคือกตัญญูกตเวทิตาธรรมในตัวของคุณพระสง่า ประการหนึ่ง และหวังว่าจะแบ่งเบาภาระในการเลี้ยงดูมารดาของพระสง่าเพื่อให้ท่านได้เจริญพุทธ-ธรรมภายใต้ร่มเงาพระศาสนาต่อไปได้ประการหนึ่ง

น่าสังเกตตรงที่ว่าปัญหาของ “มารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชรา” นอกเหนือจากภิกษุผู้เป็นบุตร จะต้องเป็นผู้กระทำหน้าที่และรับผิดชอบโดยตรงแล้ว ว่าโดยทางอ้อม บุคคลอื่นทั่วไป กล่าวคือ ญาติมิตรและสหายธรรมที่เห็นคุณค่าของการบำรุงมารดาบิดาก็สามารถเข้ามามีบทบาทได้โดยมีส่วนร่วมร่วมกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่มารดาบิดาของภิกษุผู้เป็นบุตรได้เช่นเดียวกัน

อนึ่ง แม้ว่าปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราของภิกษุเป็นที่นิยมยกย่องของสาธุชนทั่วไปโดยเฉพาะผู้ที่ถือหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นสำคัญในวงกว้างก็จริง แต่ถึงอย่างนั้น ยังปรากฏมีกลุ่มชนผู้ถือทัศนคติที่เห็นต่าง คือผู้ยึดถือข้างอริยวินัยประเพณีต่างก็พากันโจษจันติติงถึงพฤติกรรมของภิกษุรูปดังกล่าวโดยการตั้งข้อสังเกต วิพากษ์ และพิจารณาพฤติการณ์ของภิกษุที่มุ่งแสดงบทบาทความเป็นลูกต่อมารดาบิดาของตนว่ายังแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อสมณสาธูปเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งยังเห็นว่าภิกษุผู้เป็นบุตรนี้ควรประพฤติ อนุเคราะห์ และเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัยให้มากกว่าที่เป็นด้วยเห็นว่ายังมีช่องทาง และหลักการที่เอื้อต่อการปฏิบัติมารดาบิดาที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติและแสดงไว้เป็นแนวทางปฏิบัติแล้วนั้น

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการบำรุงมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราดังกล่าว ถือว่าเป็นปัญหาขั้นพื้นฐานที่ยังคงเป็นข้อถกเถียง และยังเป็นทีวิพากษ์ วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางในสังคมผ่านทัศนะของกลุ่มผู้ถือข้างหลักจริยธรรมของลูก และของกลุ่มผู้ถือข้างหลักพระวินัย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า จะต้องพิจารณาเป็นเฉพาะรายปัญหาและหาทางออกร่วมกันให้ได้เหมาะสมภายใต้การสร้าง ความเข้าใจอันดีระหว่างกันให้ได้ด้วยมุ่งประโยชน์ของภิกษุผู้ปฏิบัติมารดาบิดา และมุ่งรักษาศรัทธา ความเชื่อมั่น และความเข้าใจอันดีของกลุ่มชนทั้ง ๒ เป็นประการสำคัญ

^๗ คมชัดลึกลับออนไลน์, “ยอดกตัญญู พระดูแลแม่ป่วยหนัก”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/154472#> [๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

๔.๓.๑.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม

พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับมารดาบิดาว่าเป็นผู้มีอุปการคุณอย่างสูงต่อบุตรธิดา เพราะเป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตรธิดา^{๘๘} พร้อมทั้งอุปการะ เลี้ยงดู อบรมสั่งสอน และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนปิดกั้นช่องทางความเสียหาย และมุ่งส่งเสริมทางดีงามแก่บุตรธิดา เพื่อให้บุตรธิดาของตนเป็นคนดีมีคุณภาพของสังคม ตลอดจนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความพร้อมที่จะเผชิญกับอุปสรรคปัญหาต่างๆ ในโลกได้อย่างเข้มแข็งชนิดพึ่งพาตนเองตามสติปัญญาและศักยภาพที่มี

คุณูปการที่มารดาบิดาได้กระทำต่อบุตรนี้ จึงเป็นที่มาของคุณลักษณะพิเศษที่มีอยู่ในตัวของมารดาบิดาเพราะได้ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมสำคัญต่างๆ มากมายจนพระพุทธเจ้าทรงประกาศรับรองฐานะพิเศษไว้เป็นการเฉพาะสำหรับมารดาบิดาไว้ว่าเป็นตั้งพระพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และพระอรหันต์ของบุตรธิดา^{๘๙} ทั้งนี้เพื่อประกาศคุณค่าและความสำคัญของมารดาบิดาให้บุตรธิดาได้ตระหนักรู้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เล็งเห็นความสำคัญของมารดาบิดาในฐานะเป็นบุรพการีชน ที่บุตรธิดาจำต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อมารดาบิดาของตนในฐานะเป็นกตัญญูกตเวทิตนอย่างน้อย ๕ ประการ คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักช่วยทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๙๐}

หลักการทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นหลักการขั้นพื้นฐานที่บุตรธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตน ด้วยมุ่งการมีจิตสำนึกที่ดีและเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีภายในครอบครัวให้เกิดมีให้ได้ ถึงแม้ตนเองจะบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานภาพที่ไม่เอื้อต่อการปฏิบัติหลักการ ๕ ประการดังกล่าวได้ดี เทียบเท่ากับบุตรธิดาที่เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม แต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงพันธกิจที่เนื่องด้วยชีวิตนี้ไปได้ด้วย เหตุผลที่ว่าตนเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขโดยตรงของมารดาบิดา กอปรกับอาศัยมารดาบิดานี้เองจึงได้มีโอกาสทำสิ่งที่ดีมีคุณค่าให้แก่ชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งได้บวชเป็นภิกษุทำหน้าที่พุทธบุตรฝึกหัด พัฒนาอบรมสติปัญญาของตนได้อย่างเต็มศักยภาพภายใต้ร่มเงาพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การที่ภิกษุผู้เป็นบุตรเข้าไปเกี่ยวข้องข้องบารุง ช่วยเหลือ ดูแลจึงเป็นเรื่องที่ภิกษุสามารถกระทำได้ ทั้งยังสามารถปฏิบัติได้ครอบคลุมครบทุกด้าน กล่าวคือ ปฏิบัติได้ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในมังคลัตถปิฎกที่ว่า “บรรดาคฤหัสถ์และบรรพชิตเหล่านั้น คฤหัสถ์ พึงบำรุงมารดาบิดาแม้ด้วยการนมัสการ บรรพชิตพึงบำรุงด้วยสักการะอย่างเดียว, จริจอยู่ แม้ภิกษุ พึงบำรุงมารดาบิดาแท้, เพราะโทษในการบำรุงนี้ ไม่มี”^{๙๑}

^{๘๘} อง.ทูก. (บาลี) ๒๐/๓๔/๗๘.

^{๘๙} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๙๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๒.

^{๙๑} ตตถ คิหิณา นมกาเรณปิ มาตาปิโตร อุภูจาทพพา ปพพิเตน สกกาเรเนว, ภิกขุณาปิ ที มาตาปิโตร อุภูจาทพพา ว, น เหตุถ โทโส ฯ มงคฺล. (บาลี) ๑/๓๐๑/๒๗๖., มงคฺล. (ไทย) ๑/๓๐๑/๒๐๙.

เมื่อโทษในการบำรุงมารดาบิดาทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ไม่มี จึงเห็นว่าเป็นการสมควรที่ภิกษุผู้เป็นบุตรผู้เป็นบรรพชิตไม่ควรละเลยหน้าที่ของบุตรที่ดีไปเสีย และจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของลูกต่อมารดาบิดาโดยคำนึงถึงหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นหลักการสำคัญให้ชาวโลกนิยมปฏิบัติ ทั้งยังเป็นการปิดช่องป้องกันคำติฉินนินทาข้อครหาที่เตียนจากสังคมและกลุ่มผู้หนักในหลักจริยธรรม มนุษยธรรม และสิทธิมนุษยชนได้ว่า “ภิกษุนี้เห็นแก่ตัว หนีพ่อหนีแม่ไปบวชเอาตัวเองรอดอยู่ผู้เดียว จนปล่อยให้พ่อแม่อยู่ตามลำพัง กระทั่งเป็นปัญหาและภาระของสังคมในที่สุด” ทั้งยังเป็นปัจจัยเครื่องส่งเสริมให้บุตรธิดาผู้เป็นคฤหัสถ์ได้เห็นคุณค่าและมีจิตสำนึกในบุญคุณของมารดาบิดาว่าท่านเป็นผู้มีคุณูปการอย่างมหาศาลต่อชีวิตจนเกิดแรงบันดาลใจสำคัญอยากจะทำปฏิบัติและยึดถือภิกษุผู้เป็นบุตรเป็นแบบอย่างอันนับว่าเป็นการแสดงออกถึงหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมอย่างแท้จริงในวงกว้างอีกด้วย

ดังนั้น ปฏิปทาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุผู้เป็นบุตรนี้ จึงก่อเกิดเป็นประโยชน์อย่างสูงที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งทั้งเป็นผลสะท้อนแก่ผู้ปฏิบัติและผู้ยึดถือตามอย่างผู้ปฏิบัติทั้งโดยตรงและโดยอ้อม กล่าวคือ (๑) ว่าโดยตรง ประโยชน์เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เป็นบุตรที่มุ่งมั่นปลดปล่อยหนี้เก่าที่ตนได้อาศัยมารดาบิดาเกิดมาจนมีโอกาสพัฒนาตนเป็นคนมีคุณภาพในระดับหนึ่ง (๒) ว่าโดยทางอ้อม ประโยชน์เกิดขึ้นแก่บุตรธิดาผู้เป็นคฤหัสถ์ เพราะได้เห็นแนวทางประพฤติที่งดงามของภิกษุผู้เป็นต้นผู้นำทางจิตวิญญาณที่ได้มุ่งปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาอย่างสุจริตใจเป็นแบบอย่างไว้

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุโดยยึดหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นสำคัญนี้ จึงเป็นเรื่องที่น่าส่งเสริม และควรเร่งรัดให้เกิดการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของบุตรธิดาทั้งในส่วนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้ได้ ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมหลักจริยธรรมอันดีงามให้ยังคงอยู่และเป็นไปในโลกแม้ว่ารูปแบบในการบำรุงมารดาบิดาระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์จะมีความแตกต่างกันด้วยมีข้อจำกัดทางสภาพทั้งในเรื่องพันธกิจและหน้าที่ของตนกันคนละด้านก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาบูรณาการและประยุกต์ใช้ให้ได้อย่างเหมาะสมภายใต้บทบาทและสภาพที่ภิกษุถือครองด้วยมุ่งถึงพระพุทธ-ประสงค์และอนุวัตรตามกระแสโลกนิยมที่แสดงถึงคุณค่าของการบำรุงมารดาบิดาเป็นสำคัญ

๔.๓.๑.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย

ในกระบวนการพุทธทัศน์ตามหลักจริยธรรมว่าด้วยเรื่องการบำรุงมารดาบิดาก็ได้มีท่าที่ส่งเสริมให้ผู้เป็นบุตรนิยมปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนเพราะเป็นการแสดงออกถึงหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อผู้มีอุปการคุณได้อย่างเด่นชัด แม้ในแง่ของพระวินัย พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสนับสนุนให้ภิกษุได้แสดงบทบาทของความเป็นลูกต่อมารดาบิดาของตนด้วยเช่นกัน พร้อมกับทรงแสดงท่าทีต่อบทบาทของภิกษุเชิงปรากฏการณ์ทางสังคมอีกด้วย ดังปรากฏความในพระวินัยปิฎก จีวรขันธกะว่า

ก็ สมัยนั้นแล จีวรเป็นอันมากเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปหนึ่ง ก็ภิกษุนั้นใครจะให้จีวรนั้นแก่มารดาบิดา (ลำดับนั้นแล ภิกษุนั้นบอกความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย) ภิกษุทั้งหลายกราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ทรงอนุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุให้ (สิ่งของๆ ของตนแก่ท่าน) ด้วยถือว่ามารดาบิดา เราจะพึงว่าอะไร? ภิกษุ

ทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อให้(สิ่งของๆ ตน)แก่มารดาบิดา;ภิกษุทั้งหลาย แต่ภิกษุไม่พึงทำศรัทธาไทยให้ตกไป, ภิกษุใดขึ้นทำศรัทธาไทยให้ตกไป ภิกษุนั้นต้องทุกกฎ^{๑๒}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ภิกษุในสมัยพุทธกาลแม้มีพระบรมพุทธานุญาตให้สามารถปรนนิบัติมารดาบิดาได้ก็จริง แต่ก็มีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของตนอย่างเหมาะสมโดยต้องคำนึงถึงศรัทธาของสาธุชนเป็นสำคัญด้วย ทั้งนี้อาจกำหนดวัตถุประสงค์ได้เป็น ๓ กรณี คือ (๑) เพื่ออนุเคราะห์มารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ อย่างพอดีเหมาะสม (๒) เพื่อสนับสนุนให้ภิกษุดำเนินตามรอยพระบาทประเพณี (๓) เพื่อป้องกันผลกระทบด้านลบต่อศรัทธาของชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม หากภิกษุไม่สามารถปฏิบัติตามพระบรมพุทธานุญาตได้ก็ต้องถูกโทษทางพระวินัยเช่นกัน ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดานี้ภิกษุจึงควรให้เป็นไปอย่างถูกต้องทั้งจะต้องระมัดระวัง โดยเฉพาะกรณีนำปัจจัยมาบำรุงมารดาบิดาก็ต้องจัดให้อยู่ในเกณฑ์พอดีเหมาะสมไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินไป สรุปลักษณะภิกษุควรนำปัจจัย ๔ มาแก้กุลมารดาบิดาเท่าที่จำเป็นต่อการยังชีพแม้ท่านจะอยู่ในวัยชราไม่สามารถแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีพมาบำรุงเลี้ยงดูตนเองอย่างเต็มที่ได้อย่างเก่าก่อนได้ก็ตาม ดังนั้นเมื่อคำนึงถึงตัวแม่บทของพระวินัยภิกษุก็ต้องยึดเป็นหลักปฏิบัติให้ถูกต้องตั้งตามด้วย ทั้งนี้เพื่อรักษาจารีตประเพณีทางโลกและรักษาระเบียบทางธรรมไว้ได้อย่างลงตัวภายใต้รูปแบบวิถีชีวิตของสมณะ

อนึ่ง ในกรณีที่มีการบิดาบิดามีปัจจัยแก้กุลหนุนชีวิตมากมาย แต่ยังมีความต้องการให้ภิกษุปรนนิบัติตนอย่างกุลบุตรกุลธิดาที่พึงทำต่อมารดาบิดาของตนนั้น ท่านก็กล่าวว่าเป็นสิ่งสมควรที่ภิกษุควรกระทำยิ่ง ดังปรากฏความในอรรถกถาเสขชกรรมวัตถุตอนหนึ่งว่า “ถ้ามารดาบิดาเป็นใหญ่ ไม่หวังตอบแทน (ปฏิการะ), จะไม่ทำปฏิการะก็ควร, แต่ถ้าท่านทั้ง ๒ ดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ยังหวังตอบแทน (ปฏิการะ) อยู่, จะไม่ทำปฏิการะไม่ควร, อนามัญฐบิณฑบาต ภิกษุก็ควรให้แก่มารดาบิดา, แม้หากจะมีราคาตั้งหากปณะ ก็ไม่เป็นการทำศรัทธาไทยให้ตกไป”^{๑๓}

จากข้อความข้างต้น พิจารณาได้ว่า มารดาบิดาเป็นบุคคลสำคัญที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องรับธุระในการบำรุงเลี้ยงดูเพื่อกระทำปฏิการะกล่าวคือการตอบแทนคุณให้พอเหมาะสม แม้ว่ามารดาบิดาจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ มากมายในชีวิต แต่หากท่านจำนงหวังน้ำใจของบุตรผู้เป็นภิกษุให้บำรุงเลี้ยงตนภิกษุนั้นก็ไม่พึงปฏิเสธ และพึงกระทำกิจนั้นตามคำร้องขอของมารดาบิดาตามศักยภาพที่ตนมี เพราะการกระทำเช่นนี้ไม่เชื่อว่าเป็นการทำศรัทธาไทยให้ตกไปเพราะหลายคนต่างรู้ดีว่ามารดาบิดาเป็นผู้มีบุญคุณอย่างสูงต่อชีวิตของบุตรเหลือคณานับ

ดังนั้น บทบาทของความเป็นลูกที่ภิกษุได้กระทำต่อมารดาบิดานั้น นับเป็นการแสดงออกถึงคุณค่าที่ผู้เป็นบุตรทั่วไปควรยึดถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติ ทั้งยังเป็นการประกาศแนวทางของเหล่าบัณฑิตชนที่ได้ปรนนิบัติมารดาบิดาของตนมาตั้งแต่โบราณกาลสืบลำดับมา และยังเป็นผู้เชื่อว่าได้ทำหน้าที่ๆ ควรทำอย่างสมภาคภูมิตามฐานะบุตรที่ได้ตระหนักซึ่งในพระคุณของมารดาบิดา

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในมิติทางพระวินัยบัญญัติ พระพุทธานุญาตที่ทรงเห็นชอบและทรงมีท่าทีส่งเสริมสนับสนุนให้ภิกษุกระทำได้โดยการนำปัจจัย ๔ มาบำรุงจนเจือมารดาบิดาของตนเพื่อให้ท่านได้รับความสะดวกสบายทางกายพอประทังอัตภาพให้เป็นไปได้ แต่ทั้งนี้จะต้องระมัดระวังเรื่องการบำรุงมารดาบิดาไม่ให้ฟุ้งเฟ้อหรือหุรหาวจนเกินไปเพราะอาจจะส่งผลกระทบด้าน

^{๑๒} วิ. มหา. (ไทย) ๕/๕๖๑-๕๖๒/๓๒๓., มงคล (บาลี) ๑/๓๐๔/๒๗๘-๒๗๙.

^{๑๓} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๑/๒/๔๓๖.

ลบท่อศรัทธาของชาวบ้านในวงกว้างได้ ดังนั้น จึงทรงให้ภิกษุตระหนักและใส่ใจถึงสถานการณ์ดังกล่าวที่อาจจะเกิดขึ้นโดยมุ่งรักษาศรัทธาความเลื่อมใสของชาวบ้านให้มีความเข้มแข็ง แน่นหนัก เสพคุ่น และนิยมในการเจริญกุศลอยู่เสมอ เมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรทำได้อย่างนี้ก็เท่ากับว่าได้ประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้นอย่างน้อย ๓ ประการ คือ (๑) ประโยชน์โดยตรง เกิดแก่มารดาบิดาที่ได้รับการบำรุงด้วยปัจจัย ๔ จากพระลูกชายที่มุ่งกระทำอย่างผู้รู้คุณตามแนวทางอริยวิถี (๒) ประโยชน์โดยอ้อม เกิดแก่ผู้อื่น ที่ได้เห็นปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นบุตรแล้วทำให้เกิดแรงบันดาลใจอยากปฏิบัติตาม และ (๓) ประโยชน์ส่วนรวม เกิดแก่สังคมสงฆ์ กล่าวคือ ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถสร้างภาพลักษณ์เชิงเกื้อกูลสร้างสรรค์อย่างสงฆ์ตามหลักมนุษยธรรมได้กระทั่งสร้างความเชื่อมั่นด้านศรัทธาของชาวพุทธให้เกิดมีในสงฆ์ได้อย่างยั่งยืน

๔.๓.๑.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง

ในกรณีปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราตามที่ปรากฏในสื่อต่างๆ นับเป็นปัญหาขั้นพื้นฐานที่จะต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณาและตรวจสอบถึงสภาพปัญหาที่แท้โดยทั้งฝ่ายบรรพชิตซึ่งได้แก่ภิกษุผู้เป็นบุตรผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง และฝ่ายคฤหัสถ์ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและช่วยกันระดมความคิดเพื่อจัดการกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเบื้องต้นอย่างเหมาะสมเพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงว่าปัญหานี้เกิดมาจากอะไร? อะไรเป็นปัจจัยหรือตัวแปรสำคัญที่จะระงับปัญหานี้ได้? หรือพระพุทธศาสนามีทำที่ต่อปรากฏการณ์นี้อย่างไร?

ความจริง กรณีปัญหาการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยปัจจุบันมีเพียงปรากฏเป็นประเด็นถกเถียงกันในสังคมไทยเท่านั้น แม้ในสังคมตะวันตกต่างก็ได้แสดงทัศนคติต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวด้วยเช่นกัน และการแสดงทัศนคติข้างฝั่งตะวันตกนี้เป็นไปในรูปแบบเชิงวิพากษ์ผ่านระบบและมุมมองของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทด้วย ทำให้เห็นว่าสังคมตะวันตกให้ความสนใจต่อกรณีปัญหาดังกล่าวพร้อมแสดงทัศนคติของตนกระทั่งตั้งข้อสังเกตและคำถามต่อปรากฏการณ์เชิงพฤติกรรมของภิกษุผู้เป็นบุตรนั้นว่า “ความจริงแล้ว ภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาได้หรือไม่” โดยประเด็นปัญหาในลักษณะนี้ถูกตั้งเป็นกระทู้คำถามขึ้นโดยปรากฏเป็นบทสนทนาเชิงถาม-ตอบแนวจริยธรรมสังคมในเว็บไซต์ (website) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าทำที่ มุมมองและความคิดของชนจากฟากฝั่งสังคมตะวันตกจะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย จึงจะขอยกขึ้นแสดงเป็นตัวอย่างเพื่อจะได้ทราบความเห็นต่างมุมมองระหว่างกันต่อกรณีปัญหาดังกล่าว โดยรูปแบบการแสดงความคิดเห็นนั้นปรากฏเป็นบทสนทนาเชิงวิพากษ์ถึงกรณีปัญหาการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในปัจจุบันระหว่างพระภิกษุกับชนผู้นิยมในรูปแบบปฏิบัติอย่างพุทธเถรวาทต่างได้แสดงทัศนคติของตนและโต้ตอบกันผ่านกระทู้คำถามไว้อย่างน่าสนใจโดยเริ่มจากบทคำถามที่ว่า

“พระภิกษุไม่ควรจะรับผิดชอบต่อบิดามารดา และครอบครัวใช่ไหม?”^{๑๔}

ผู้ใช้นามแฝง ยุตตธมโม (yuttadhammo) ตอบข้อความกลับไปอย่างน่าสนใจว่า

“ถูกกล่าวกันว่า พระสงฆ์เองบางครั้งก็ต้องทำหน้าที่ในเชิงปฏิบัติต่อบิดามารดาของท่านด้วย ในยามที่พวกท่านเจ็บป่วย, หรืออึดอัดขัดสน เป็นต้น สรุปลงได้ว่ามีข้อยกเว้นในทางพระวินัยสงฆ์สำหรับการปรนนิบัติบิดามารดา เช่น การป้อนยาป้อนอาหาร, การไปเยี่ยมเยียนในช่วงเข้าพรรษานี้

^{๑๔} กระทู้คำถามใน “Buddhism beta” กระทู้ตั้งคำถามเมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗ โดยผู้ใช้ชื่อ รหัส 3743672, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://buddhism.stackexchange.com> [๗ มกราคม ๒๕๖๐].

เหมือนกับเป็นการส่งเสริมอย่างชัดเจนให้พระภิกษุสงฆ์ได้ดูแลบิดามารดาตามความเหมาะสมในยามจำเป็น”^{๑๕}

เจ้าของกระทู้ตั้งคำถามต่ออีกว่า

“แต่ถ้าหากว่าบิดามารดาไม่ได้เป็นคนธัมมะธัมโมหรือไม่ได้เป็นคนดีอะไรเลย บุตรธิดายังสมควรที่จะอยู่ร่วมกับพวกเขาไหม และยังจะต้องปรนนิบัติต่อพวกเขาไหม ? โยมไม่มั่นใจว่าอันไหนจะมีน้ำหนักกว่ากันระหว่างความต้องการมีชีวิตอิสระส่วนตัวหรือการตอบแทนหนี้บุญคุณบิดามารดาที่ให้กำเนิดชีวิตเรามาบนโลกใบนี้?”^{๑๖}

ผู้ใช้นามว่า สังขะ กุลถัน ตีเล (Sankha Kulathantille) ตอบกลับด้วยทัศนะตนว่า

“โยมสามารถตอบแทนพระคุณบิดามารดาได้ด้วยการทำให้พวกท่านได้รู้จักกับธรรมะ กล่าวในอีกทางหนึ่งก็คือ นำพาพวกท่านให้มีดวงตาเห็นธรรม การที่จะทำทำเช่นนี้ได้ โยมไม่จำเป็นต้องเป็นคฤหัสถ์นะ ยกตัวอย่าง เช่น พระสารีบุตร พระอัครสาวก ที่กลับไปโปรดมารดาของท่าน”^{๑๗}

จากชุดคำถามและคำตอบทั้ง ๒ ที่ผู้วิจัยได้เสนอเป็นตัวอย่างข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะ มิติ และมุมมองต่อปรากฏการณ์ผ่านระบบของพระพุทธศาสนาเถรวาทจากทัศนะของผู้สนใจ ทั้งฝ่ายของผู้ตั้งคำถามและฝ่ายของผู้ตอบคำถามในเว็บไซต์ที่ได้แสดงอ้างไว้แล้วนั้น ทำให้ทราบวาประเด็นปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุณั้ยังมีมุมมองที่น่าศึกษา และยังจะต้องทำความเข้าใจกันให้ชัดให้ตรงอย่างรอบคอบ ทั้งนี้เพราะมีเรื่องของหลักการพระพุทธศาสนาเถรวาทและสภาพการเป็นอยู่ของมารดาบิดาในปัจจุบันเข้ามาเกี่ยวข้องกับภิกษุผู้เป็นบุตรเป็นการเฉพาะ กล่าวคือ ในมุมมองของพระวินัย จาริต ประเพณีภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อรักษาสถานภาพของตนไว้ไม่ให้บกพร่องประการหนึ่ง ในขณะที่เรื่องคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาภิกษุผู้เป็นบุตรก็จะต้องคำนึงและใส่ใจด้วยการเข้ามารับผิดชอบเพื่อที่ว่าปัญหายังเป็นปัญหาที่ภิกษุสามารถควบคุมได้ และเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาในระดับสังคมในวงกว้างอีกด้วยประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การถกปัญหากันในเรื่องของความเหมาะสมว่าภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้หรือไม่นั้น นับว่ายังเป็นปัญหาที่หาข้อยุติได้ด้วยหลักการของพระธรรมวินัยแล้วโยงอธิบายไปถึงความเหมาะสมทางหลักจริยธรรม พร้อมกันนั้นประเด็นปัญหานี้ยังก่อให้เกิดผลสะท้อนเชิงสังคมที่เหล่าพุทธบริษัทภาครัฐและเอกชน ตลอดจนภาคประชาชน หรือรัฐวิสาหกิจ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อปรากฏการณ์ครั้งนี้ร่วมกันด้วยการระดมความคิดช่วยกันสนับสนุน และส่งเสริมพฤติกรรมของภิกษุผู้เป็นบุตรที่มุ่งแสดงต่อมารดาบิดาอย่างสุจริตใจ ทั้งนี้เพื่อคำนึงถึงหลักพระธรรมวินัยและหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมอันเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างพระอรียะที่ภิกษุยึดถือและปฏิบัติ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้คนในสังคมได้นิยมปฏิบัติตามอย่างภิกษุอย่างเป็นรูปธรรมอีกด้วย

^{๑๕}ตอบกระทู้คำถามใน “Buddhism beta”, ของผู้ใช้ชื่อรหัส 3743672, วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗. โดยใช้ชื่อว่า yuttadhammo (ยุตตธมโม), อ้างในแหล่งที่มาและวันเข้าถึงเดียวกัน.

^{๑๖}กระทู้คำถามใน “Buddhism beta”, เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.โดยผู้ใช้ชื่อรหัส 3743672, อ้างในแหล่งที่มาและวันเข้าถึงเดียวกัน.

^{๑๗}ตอบกระทู้คำถามใน “Buddhism beta”, ของผู้ใช้ชื่อรหัส 3743672, วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗. โดยใช้ชื่อว่า Sankha Kulathantille (สังขะ กุลถัน ตีเล), อ้างในแหล่งที่มาและวันเข้าถึงเดียวกัน.

ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ หากพิจารณาในมิติทางจริยธรรมและทางพระธรรมวินัยแล้ว จะเห็นว่าทั้ง ๒ หลักการ ได้แสดงท่าทีเชิงส่งเสริมต่อพฤติกรรมของภิกษุว่าสามารถบำรุงมารดาบิดาของตนได้ตามฐานะหน้าที่บุตรอย่างเห็นได้เด่นชัด โดยเบื้องต้น ภิกษุสามารถบำรุงเลี้ยงกายของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราด้วยการนำท่านไปที่วัดหรือที่พำนักของตนได้ พร้อมกับเอื้อเฟื้อท่านด้วยปัจจัย ๔ ที่หามาได้โดยชอบธรรม และสามารถทำกายภาพเพื่อให้มารดาบิดาได้รับความสบายทางกายอันจักก่อให้เกิดสุขภาวะทางกายที่ดี รวมทั้งควรต่อยอดไปสู่การพัฒนาจิตใจโดยทำให้มารดาบิดานิยมปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างสุขภาวะที่ดีทางใจ สรุปก็คือ การบำรุงมารดาบิดานี้ภิกษุควรกระทำให้เป็นไปเพื่อรักษาคุณภาพชีวิตของมารดาบิดา พร้อมกับรักษาสมณสัญญาให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ยังมีประเด็นปัญหาที่ต้องทำความเข้าใจกันอีก คือ ในกรณีที่มีมารดาบิดาเจ็บป่วย กอปรกับมีบุตรหลานที่มีภาวะช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ภิกษุผู้เป็นบุตรมีความต้องการที่จะนำพามารดาและบุตรหลานที่เจ็บป่วยนั้นไปเลี้ยงดูที่วัดเพื่อปรนนิบัติ ดูแลอย่างใกล้ชิด ซึ่งรูปลักษณะการบำรุงเช่นนี้ก็มีปรากฏพบอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน ดังมีเนื้อหาข่าวต่อไปนี้

๔.๓.๒ ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในคราวเจ็บป่วย

กรณีของพระศิริ รัตนชัย อายุ ๕๖ พรรษา ๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๑ รัตนชัย อายุ ๗๗ ผู้เป็นโยมมารดา ซึ่งป่วยเป็นอัมพาตเดินไม่ได้ อีกทั้งยังมีน้องชายที่มีสติไม่สมประกอบ จึงเป็นเหตุให้การกิจในการดูแลโยมแม่ตกเป็นของพระศิริแต่เพียงรูปเดียว โดยพระศิริ ได้พาโยมแม่มาดูแลที่พักรักษาแล้วปรนนิบัติดูแลโยมแม่เหมือนบุตรธิดาปรนนิบัติดูแลพ่อแม่^{๑๕๕}

จากกรณีปัญหาดังกล่าว ทำให้สถานการณ์ชีวิตของมารดาบิดาผู้เข้าสู่วัยชราที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ทั้งบุตรหลานก็เจ็บป่วยไม่สามารถเป็นกำลังสำคัญในการอุดหนุน ช่วยเหลือ หรือดูแลตนได้อีก จึงจำต้องอาศัยกำลังของพระลูกชายเข้าช่วยบำรุงตนตามอรรถภาพ และด้วยภาวะที่พระลูกชายหมายมุ่งจะตอบแทนคุณมารดาบิดาในฐานะผู้ให้กำเนิดไปพร้อมกับการรักษาหน้าที่ของภิกษุให้ผืนสานกันไปได้ จึงตัดสินใจนำมารดาบิดาของตนไปที่วัดเพื่อปฏิบัติดูแลอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ เพื่อมุ่งรักษาสุขภาพทั้งสอง กล่าวคือ (๑) สถานภาพความเป็นบุตร และ (๒) สถานภาพความเป็นภิกษุ ไว้ได้อย่างสะดวกกายและสบายใจภายใต้กรอบการดำเนินชีวิตบนวิถีพรหมจรรย์ที่จะต้องรักษาพระธรรมวินัยเป็นอาจิล

สถานการณ์ชีวิตของมารดาบิดาที่เจ็บป่วยด้วยโรคชราจนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ กอปรกับตนมีบุตรชายคนเดียวที่ถือเพศบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดภาวะจำยอมที่มารดาบิดาจะต้องอาศัยลูกพระเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และความปลอดภัยในการดำรงชีพในสังคมที่เต็มไปด้วยความแข่งขันที่นิยมกันแสวงหาและบริโภคนิยมด้านวัตถุวิจรรณญาณอย่างเท่าเทียมตามความหมายมุ่งต้องการของตนเป็นหลักอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ดังนั้น เมื่อมารดาบิดาของภิกษุเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย ยิ่งโดยเฉพาะภิกษุเป็นลูกคนเดียวของมารดาบิดาด้วยแล้ว จึงเป็นการง่ายในการตัดสินใจที่จะนำมารดาบิดาของตนไปปฏิบัติดูแลอยู่ที่วัดซึ่ง

^{๑๕๕} ผู้จัดการออนไลน์ ภาคใต้, “พระยอดกตัญญูเลี้ยงแม่อัมพาต-น้องชายไม่สมประกอบ”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=953000_0140699 [๑๒ มกราคม ๒๕๖๐].

เป็นที่พำนักอยู่ของตนด้วยหมายมุ่งจะรักษาความเป็นลูกทั้งของมารดาบิดาและของพระศาสนาไปได้
อย่างสอดคล้องบนสถานภาพที่ตนถือครอง บทสรุปของปัญหานี้จะเป็นอย่างไร ? หลักจริยธรรมและ
หลักพระวินัยมีท่าทีต่อกรณีปัญหาดังกล่าวอย่างไร ? ผู้วิจัยจะชี้แจงดังนี้

๔.๓.๒.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม

นอกจากภาวะความเป็นมารดาบิดาที่แสดงออกได้อย่างเด่นชัดจากบทบาทโดยตรง เช่น
ว่าเป็นผู้ให้กำเนิด เป็นผู้เลี้ยงดู ตลอดจนอบรม สั่งสอน ส่งเสริมความดีงามแก่บุตรด้วยความรักและ
ความปรารถนาดีอย่างบริสุทธิ์ใจแล้ว สิ่งหนึ่งที่มารดาบิดาได้ตั้งมั่นอยู่หรือแอบคาดหวังอยู่ในใจนั่นก็
คือ หวังพึ่งพาอาศัยศักยภาพของบุตรเพื่อบำรุงเลี้ยงดูตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงเวลาที่ตนเริ่มก้าว
เข้าสู่วัยชราเกิดมีสังขารโรยรา กอปรกับมีโรครุมเร้าจนไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองอย่างเก่าก่อนได้ ก็
หวังให้บุตรที่ตนปลูกปั้นพุ่มพักเลี้ยงดูมาอย่างดีได้เป็นที่พึ่งยามยากลำบากด้วยการคอยบำรุง เลี้ยงดู
ตนในยามแก่ชรา ดำรงเผ่าพันธุ์วงศ์ ตลอดจนบริหารกิจการต่างๆ ภายในครอบครัวในทุกๆ ด้านแทน
ตนให้สืบต่อไปได้อย่างยาวนาน กระทั่งที่สุดเมื่อถึงคราวที่ตนดับชีพชีวิาก็หวังให้บุตรช่วยจัดพิธีศพ
ตลอดจนทำบุญอุทิศถึงตนในสัมปรายภพภายภาคหน้าด้วย กล่าวโดยสรุปก็คือ มารดาบิดาหวังตั้งใจ
ให้บุตรเลี้ยงดูตอบแทนตน หวังตั้งใจจะให้บุตรช่วยทำกิจการงานให้ หวังจะให้บุตรรักษาทรัพย์สมบัติ
ที่มีอยู่รักษามรดกเอาไว้ หวังจะให้บุตรรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของตนเอาไว้ และหวังจะให้บุตร
ทำบุญอุทิศให้เมื่อล่วงลับดับชีพไปแล้ว^{๑๙} สอดคล้องกับพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงความคาดหวัง
และความปรารถนาของมารดาบิดาที่จะได้รับจากบุตรในปุตตสูตรว่า

มารดาบิดา เมื่อเห็นฐานะ ๕ ประการ จึงปรารถนาบุตรด้วยหวังว่า บุตรที่เราเลี้ยงแล้วจัก
เลี้ยงเรา จักช่วยทำกิจของเรา วงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นาน จักปฏิบัติตนให้สมควรแก่การรับ
ทรัพย์มรดก และเมื่อเราทั้งสองตายแล้วจักทำบุญอุทิศให้ มารดาบิดาผู้ฉลาด เมื่อเห็นฐานะ
เหล่านี้ จึงปรารถนาบุตร^{๒๐}

ดังนั้น บุตร ผู้เป็นความหวังสูงสุดของมารดาบิดาพึงตระหนักรู้ในบุญคุณของท่านที่ท่านได้
เสียสละกำลังกายใจด้วยการทุ่มอุทิศชีวิตเพื่อชุบเลี้ยงตนมาอย่างดีด้วยความบริสุทธิ์ใจอย่าง
ยากลำบาก และพึงตั้งตนอยู่ในหนทางที่ชอบ มุ่งตอบแทนคุณมารดาบิดาทั้งทางร่างกายและจิตใจ
อย่างมีจิตสำนึก พร้อมทั้งรักษาเผ่าพันธุ์วงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมสูญอันตรธานไป ตลอดจนบริหารกิจการ
ทุกอย่างภายในครอบครัวให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ กอปรกับเมื่อมารดาบิดาสิ้นชีพวายชีวาตม
ก็จัดทำพิธีศพให้พร้อมสรรพ พร้อมทั้งทำบุญอุทิศส่งถึงท่านในสัมปรายภพตามกาลสมัย เพียงเท่านั้นก็
นับว่าเป็นบุตรยอดกตัญญู ทั้งยังเป็นบุตรต้นแบบอย่างถูกแท้ตามหลักการพระพุทธศาสนา

อนึ่ง พระธรรมวิสุทธิกวี ได้กล่าวถึงความคาดหวังของมารดาบิดาในการเลี้ยงบุตรธิดาไว้ว่า

๑. บุตรที่เราเลี้ยงแล้ว จักเลี้ยงเราตอบ
๒. บุตรที่เราเลี้ยงแล้ว จักทำกิจของเรา
๓. บุตรจักได้ช่วยรักษาประเทศชาติ ศาสนา และสิ่งที่ตนหวงแหนเอาไว้
๔. บุตรจักได้ดำรงวงศ์ตระกูลของตนไว้

^{๑๙} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), **ธรรมสารเทศนา เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บจก.ปัญญามิตรการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓๓.

^{๒๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๙/๖๐-๖๑.

๕. บุตรจักปกครองมรดกแทนเรา

๖. บุตรจักได้สร้างชื่อเสียงแก่ตนเองและวงศ์ตระกูล

๗. เมื่อตนล่วงลับไปแล้ว บุตรจักได้บำเพ็ญทักษิณาทานไปให้^{๒๑}

จากข้อความดังกล่าว ทำให้เห็นถึงศักยภาพของบุตรที่มารดาบิดาต่างคาดหวังจะให้ไป ด้วยปรารถนาว่าจะให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างน้อย ๒ ประการ คือ (๑) โดยตรง เกิดแก่ตนเอง กล่าวคือ มารดาบิดา และบุตร (๒) โดยอ้อม เกิดแก่สังคมส่วนรวม เมื่อพูดถึงประโยชน์โดยตรงนั้น บุตรก็จะได้เจริญหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อมารดาบิดาที่มีอุปการคุณอย่างสูงต่อตนจนทำให้ชีวิตของตนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการฝึกหัด พัฒนา ศักยภาพภายในและภายนอกได้อย่างดีเยี่ยมจนทำให้คุณภาพชีวิตของบุตรเองนั้นมีความมั่นคง เข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ ในขณะที่พูดถึงประโยชน์โดยอ้อมที่เกิดแก่สังคมส่วนรวมนั้น หมายถึง เมื่อบุตรมีจิตสำนึกที่ดีโดยเริ่มต้นจากการปรณิบัติบูรพการีชนได้แก่ มารดาบิดาของตนอย่างดีแล้ว ในเวลาที่ตนมีวัยวุฒิที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติกิจการพัฒนาประเทศอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะมุ่งทำอย่างผู้เสียสละ ไม่ระย่อท้อถอยด้วยยึดมั่นในหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่ตนได้ประพฤติต่อมารดาบิดาเป็นนิจธรรมจนในที่สุดก็สามารถพัฒนาตนเป็นบุคคลชั้นนำระดับคุณภาพของสังคมและประเทศชาติได้ตามลำดับ แม้จะอยู่ในเพศสมณะก็นับว่าได้บำเพ็ญจริยาตามอย่างพระอรียะในอดีตนับว่าเป็นการสืบต่อปณิธานให้หลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมยังคงเป็นคุณธรรมสำคัญที่บุคคลทั่วไปทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ควรยึดถือและปฏิบัติ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ภิกษุผู้เป็นบุตร จึงควรปฏิบัติ ดูแลมารดาบิดาของตนตามอัตภาพให้พอเหมาะพอดีอย่างสมณะโดยเฉพาะในเวลาที่ท่านอยู่ในวัยชรา ได้รับความเจ็บป่วย หรือช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เพราะค่าที่ท่านเป็นความหวังเดียวที่มารดาบิดาจะได้พึ่งพาอาศัยเป็นหลักชัยทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ โดยคอยทำกายภาพเพื่อให้ท่านมีสุขภาพกายที่ดี ตลอดจนคอยบำรุงเลี้ยงดูใจเพื่อให้ท่านได้รับความสุขทางใจอยู่เสมอ

ดังนั้น ในสถานการณ์ที่มารดาบิดาของภิกษุผู้เป็นบุตรได้รับความเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย หรือได้รับความเจ็บป่วยบางประการทางกาย ภิกษุผู้เป็นบุตรจำต้องเข้ามาอุปฐากบำรุงท่านด้วยการเยียวยารักษาอาการเจ็บป่วยเป็นเบื้องต้น และคอยพยาบาลอาการบาดเจ็บบางประการที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของท่านนั้นให้ทุเลาลงอย่างใกล้ชิด เพื่อบำรุงสุขภาพทางกายของท่านให้กลับมาเป็นปกติหรือให้ทรงตัวยังชีพอยู่ได้ จากนั้นก็ควรต่อยอดไปสู่การบำรุงเลี้ยงใจโดยเฉพาะในยามที่ท่านประสบกับทุกขเวทนาความเจ็บป่วยทางกายซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพจิตใจให้กลับมา มีความสดชื่น เบิกบาน ร่าเริง แจ่มใส ปราโมทย์ และยินดีอยู่เสมอ กระทั่งมีสุขภาพจิตที่ดีเป็นผลที่สุด ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นควรว่าภิกษุพึงเข้ามาบำรุงมารดาบิดาผู้เข้าสู่วัยชราที่ถูกโรคต่างๆ รุมเร้า เบียดเบียนตามหน้าที่ของลูกที่ดีที่จะพึงกระทำได้ตามสมควรแก่ความเป็นสมณะ

^{๒๑} พ.สถิตวารณ (พิจิตร จิตตโน), *อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

๔.๓.๒.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย

จากพฤติกรรมที่ภิกษุเข้าไปทำการบำรุงมารดาบิดาในยามเจ็บป่วยตามที่ปรากฏเป็นข่าวในโลกออนไลน์ สื่อสิ่งพิมพ์ หรือโทรทัศน์ต่างๆ ก็มักปรากฏภาพลักษณะเชิงกายภาพสัมพันธ์ที่ภิกษุพยายามก้มกอด บำรุงมารดาบิดาของตนด้วยมุ้งจะถาดถอน หรือปลดเปลื้องความยากลำบากในการดำเนินชีวิตของมารดาบิดาให้ได้รับความสุขตามอัตภาพบนสถานภาพของตน ด้วยความพยายามจะนำมารดาบิดาที่เจ็บป่วยไปปรนนิบัติ รักษา พยาบาลอยู่ที่ฟ้านักของตนเพื่อบรรเทาความเจ็บป่วยจากโรคที่รุมเร้าต่างๆ จึงปฏิบัติการบำรุงมารดาบิดาด้วยวิธีการต่างๆ เช่น คอยจัดหาอาหารบิณฑบาต เครื่องอุปโภค บริโภค เครื่องสุขภัณฑ์ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมารดาบิดาตามที่ตนได้มาอย่างชอบธรรม (ยถาลาภสันโดษ) ตลอดจนคอยทำกายภาพทางกายให้ เช่น บีบ นวด ฟั้น ดัด ประคอง อาบน้ำ กระทบชักผ้าให้ รวมทั้งประกอบเวชกรรม พยาบาลอาการป่วยไข้ให้ทุเลา กระทบทำกิจการอื่นๆ แทนมารดาบิดา โดยมุ่งเพียงเพื่อรักษาและตามเพิ่มกำลังให้ท่านได้มีสุขภาวะที่ดีเป็นสำคัญ การกระทำเช่นนี้ สอดคล้องกับข้อความในอรรถกถา เกสัชชกรณวัตถุว่า “ถ้าภิกษุนำมารดาไปเลี้ยงดูที่วัด ก็สามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่างทั้งควรให้ของขบเคี้ยวและของใช้สอยด้วยมือตน แต่ไม่ควรแตะต้องตัวมารดา ส่วนบิดาภิกษุสามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่าง เช่น นวด ฟั้น ให้อาบน้ำ เป็นต้น ดุจบำรุงสามเณร”^{๒๒}

อนึ่ง การบำรุงมารดาบิดาโดยเฉพาะในเวลาที่ท่านได้รับความเจ็บป่วยไข้ พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ทั้งนี้สังเกตได้จากมีหลักปฏิบัติให้ภิกษุสามารถทำสัตตาคารณียะในช่วงเข้าพรรษาได้ไม่เกิด ๗ วัน เพื่อไปเยี่ยมเยียน ถามเฝ้าอาการเจ็บป่วยไข้ของมารดาบิดา รวมไปถึงไปเพื่อรักษา เยียวยาโรคของมารดาบิดาให้ทุเลาลงได้ ดังพระพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย แม้เมื่อบุคคล ๗ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร สามเณรี มารดาและบิดา จะไม่ส่งทูตมา เราอนุญาตให้ไปด้วยสัตตาคารณียะได้ ไม่จำต้องกล่าวถึงเมื่อบุคคล ๗ จำพวกนั้นส่งทูตมา แต่พึงกลับภายใน ๗ วัน พึงไปด้วยตั้งใจว่า เราจักแสวงหาคิลาน- ภัต คิลานุปัฏฐากภัต หรือคิลานเภสัช จักถามอาการ หรือจักพยาบาล^{๒๓}

การกระทำดังกล่าวของภิกษุในรูปลักษณะนี้ หากพิจารณาตามกรอบของหลักจริยธรรมของผู้เป็นลูกก็นับเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติและควรกระทำยิ่งเพราะถือเป็นหน้าที่เบื้องต้นที่บุตรจะพึงกระทำต่อมารดาบิดาของตน โดยเฉพาะในเวลาที่ท่านเจ็บป่วยไข้ ตลอดจนประสพกับสภาวะการณ์ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ แต่หากพิจารณาตามกรอบของพระวินัย อาจพิจารณาได้ในบางแง่ที่ว่า ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาในคราวเจ็บป่วยได้ก็จริง แต่ก็ยังมีกฎข้อบังคับบางอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้ภิกษุระมัดระวังด้วยเช่นกัน เช่น ทรงห้ามมิให้ภิกษุจับต้อง สัมผัสร่างกายของมารดา (มารดา) ด้วยความกำหนัดยินดี หรือด้วยความรักฉันทสัญญาตีสายโลหิตด้วยเข้าใจว่า “ผู้นี้เป็นแม่ เป็นพี่ เป็นน้อง หรือเป็นญาติของเรา” เพราะหากภิกษุรูปใดละเมิด ท่านสามารถให้ปรับโทษทางพระวินัยกับภิกษุรูปนั้นได้^{๒๔}

^{๒๒} วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๘๕-๑๘๗/๕๑๐, มงคล. (บาลี) ๑/๒๗๖-๒๗๗.

^{๒๓} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๙๘/๓๑๐-๓๑๑.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๑/๓๐๙-๓๑๑.

ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระวินัยบางประการที่อาจกล่าวว่าเป็นอุปสรรคหรือไม่เอื้อเต็มที่ต่อการปรนนิบัติมารดาด้วยเหตุผลที่ว่ามารดาถูกจำกัดเพศสภาพเป็นวัตถุอนามาสที่ภิกษุไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสได้โดยตรง ดังนั้น มารดาจึงถูกจำกัดหรือตีกรอบอย่างคับแคบโดยเฉพาะในเรื่องของทางร่างกายอย่างไม่มีเงื่อนไข จึงทำให้การบำรุงมารดาเป็นไปอย่างยากลำบากและค้ำถ่วง ทั้งฝืนความรู้สึกของภิกษุผู้เป็นบุตรอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะค่าที่ตนจะต้องรักษาหน้าที่ของพุทธบุตรอันมีพระธรรมวินัยเป็นกรอบกำหนดวิถีชีวิต และจะต้องรักษาหน้าที่ของลูกที่ดีของมารดาบิดาไว้ให้ได้ อย่างสมบูรณ์ภายใต้สถานภาพที่ตนถือครอง

อย่างไรก็ตาม หากภิกษุบำรุงมารดาบิดาของตนไว้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตรงตามหลักการพระธรรมวินัย ก็ย่อมจะส่งผลดีทั้งแก่ตนและแก่ส่วนรวมอย่างน้อย ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ (๒) เพื่อปิดช่องป้องกันการเกิดขึ้นแห่งอาบัติที่ไม่พึงประสงค์ (๓) เพื่อป้องกันการเกิดสังฆกรรมปฏิรูป และ (๔) เพื่อรักษาและเพิ่มพูนศรัทธาของสาธุชนให้มั่นคงสืบไป

พระอาจารย์จันทา ถาวโร ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับกายสังสัคคสิกขาบทในกรณีที่มีภิกษุมิมีความจำเป็นที่จะต้องสัมผัสร่างกายมารดาไว้ก่อนว่า “สิกขาบทนี้ ถ้าแม่เอาของมาถวายไปจับของต่อมือแม่ ปรับอาบัติทุกกฏนะแม่ไม่อนุญาตให้ เรานั้นไม่กำหนดหรอก แต่ว่ามันผิดระเบียบวินัยของพระพุทธเจ้า กุลบุตรไม่รู้ระเบียบศาสนา เขาจะเอาเราเป็นตัวอย่าง อยากทำอะไรก็ทำไปตามชอบใจ ผลสุดท้าย จะล่วงถึงสังฆาติเสสหนักเข้าจนถึงปาราชิกได้ ฉะนั้น พระองค์จึงทรงห้ามไม่ให้เรากระทำ ไม่ให้เราล่วงเกิน”^{๒๕}

จากข้อความข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาถึงแม้จะมีพันธกิจสำคัญอันเนื่องด้วยชีวิตระหว่างตนกับมารดาบิดาก็จริง แต่ก็ต้องยึดถือหลักพระวินัยเป็นสำคัญด้วย ทั้งนี้เพราะว่าวิถีชีวิตของภิกษุจะดำเนินไปอย่างถูกต้อง ดีงาม นำเลื่อมใสและเป็นที่ยศรัทธาได้ก็ด้วยมีพระวินัยเป็นตัวกำกับทั้งสิ้น ทั้งความเจริญรุดหน้าหรือความเสื่อมถอยของพระศาสนาก็อาจพิจารณาได้จากการที่ภิกษุมีความประพฤติตรงต่อพระวินัยอย่างเหมาะสมหรือไม่ สรุปก็คือ พระวินัยเป็นเหมือนดัชนีชี้วัดความมีอยู่และความเป็นอยู่ ความเสื่อมถอยและความอันตรายหายสูญไปแห่งพระพุทธศาสนาได้อย่างตีแย้ม หรืออาจกล่าวอีกแง่หนึ่งว่า “พระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา”^{๒๖} ก็ว่าได้

ดังนั้น การปฏิบัติบำรุงมารดาบิดา จำเป็นอย่างยิ่งที่ภิกษุจะต้องยึดหลักพระวินัยไปพร้อมกันกับหลักจริยธรรม ทั้งนี้ เพื่อตระหนักซึ่งในการรับผิดชอบหน้าที่ของความเป็นพุทธบุตรโดยมีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสำคัญ และเพื่อรักษาหน้าที่ลูกของมารดาบิดาไว้ได้อย่างถูกต้อง ดีงาม และสมบูรณ์ด้วยการมุ่งพยายามไม่ให้ตนประพฤติหรือปฏิบัติผิดไปจากหลักการพระธรรมวินัยอันเป็นการแสดงออกถึงความเคารพ เอื้อเฟื้อ อนุเคราะห์ และรักษาพระธรรมวินัยไว้อย่างสูงได้โดยมีจิตสำนึกอย่างรู้ซึ้งว่าพระวินัยเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งที่จะสามารถช่วยสร้างความเป็นบุคคลชั้นเลิศ (อริยบุคคล) ให้คงอยู่ได้อย่างบริบูรณ์ ทั้งยังเป็นรากฐานสำคัญต่อการดำรงมั่นแห่งพระศาสนา

^{๒๕} พระอาจารย์จันทา ถาวโร, **พระวินัย ๒๒๗ เทศน์ภาคปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๓๙.

^{๒๖} วินโย นาม พุทธศาสนสุต อายุ. วิมหา.อ. (บาลี) ๑/๑๕.

เมื่อภิกษุปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็เท่ากับว่าสามารถรักษาประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ กล่าวคือ (๑) ประโยชน์ส่วนตน ที่พึงมีแก่ภิกษุเองโดยตรง และแก่มารดาบิดาโดยอ้อม (๒) ประโยชน์ส่วนรวม ที่พึงมีแก่พระพุทธศาสนาโดยตรง และแก่สาธุชนผู้มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาโดยอ้อมด้วย

จากเหตุผลดังกล่าว ภิกษุผู้เป็นบุตรจึงจำต้องรักษาประโยชน์ทั้งสองให้ดำเนินไปได้อย่าง สอดคล้องกับรูปแบบวิถีชีวิตพรหมจรรย์ ทั้งนี้เพื่อรักษาหลักการพระวินัยให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ต่อไป และเพื่อป้องกันการเกิดสังฆกรรมปฏิรูปอันส่งผลกระทบต่อความมั่นคงแห่งพระศาสนา กระทั่งที่สุด เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีงามของกุลบุตรรุ่นหลังให้ได้ใฝ่ใจยึดถือรูปแบบการบำรุงมารดาบิดาของตนได้ อย่างถูกต้อง ดีงามต่อไป

๔.๓.๒.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง

ในประเด็นปัญหาว่าด้วยเรื่องพฤติกรรมของภิกษุที่เข้าไปบำรุงมารดาบิดาผู้อยู่ในคราว เจ็บป่วยนั้น เมื่อพิจารณาตามกรอบของหลักจริยธรรมกล่าวคือหน้าที่ของบุตรมีเกณฑ์ปฏิบัติที่เข้ากันได้กับสถานภาพของภิกษุ เพราะเหตุที่ภิกษุนั้นเป็นบุตรโดยกำเนิดของมารดาบิดา เพียงแต่ตนมี สถานภาพแตกต่างจากมารดาบิดาจึงมีกฎข้อบังคับทางพระวินัยบางอย่างทำให้ไม่เอื้อต่อการปฏิบัติ เท่านั้น ทั้งนี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้จากพฤติกรรมที่ภิกษุแสดงในเวลาที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้องบำรุงดูแล โดยเฉพาะมารดาซึ่งถูกจำกัดเพศสภาพว่าเป็นวัตถุอนามาสที่ภิกษุไม่ควรแตะต้องหรือสัมผัสได้เพราะมี โทษทางพระวินัยแม้ตนจะกระทำกร่างอย่างมีเจตนาบริสุทธิ์ก็ตาม

ประเด็นปัญหาที่อ่อนไหวเช่นนี้ นับว่าเป็นเรื่องท้าทายสติปัญญาที่กลุ่มนักการศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่เรียกตัวเองว่ากลุ่มกรณีธรรมผู้มุ่งรักษาหลักการเป็นสำคัญ และกลุ่ม เสรีนิยมโดยเฉพาะกลุ่มผู้ที่มองเอาประโยชน์ ความสุขและข้อเท็จจริงเป็นสำคัญ ต่างตั้งข้อสังเกตต่อ พฤติกรรมของภิกษุอย่างหลากหลายแง่มุมโดยวัตถุประสงค์เพียงเพื่อค้นหาคำตอบที่เหมาะสมต่อ ข้อเท็จจริง สถานการณ์จริง อุดมคติ และความน่าจะเป็นดังกล่าวว่าจะมีทิศทางหรือวิธีการไหนบ้างที่ จะทำให้ภิกษุสามารถประพฤติด้อมมารดาบิดาของตนได้อย่างเหมาะสมตรงตามหลักพระธรรมวินัยและ หลักพุทธจริยศาสตร์

ดังนั้น จึงเป็นความลักลั่นในเรื่องของการปฏิบัติมารดาบิดาว่าความจริงแล้วเกณฑ์ตัดสิน ในแต่ละบทบัญญัติเหล่านี้ มีความยืดหยุ่นหรือไม่? มีนัยเชิงสัมพัทธ์หรือสมบูรณ์? ยอมรับกันโดยสากล หรือไม่? พวกกรณีธรรมไม่ได้ให้ความสนใจต่อความยืดหยุ่นของกฎใดๆ คำว่า “ข้อยกเว้น” ไม่ควร ปรากฏในข้อกฎหมายหรือในระบบจริยธรรม ส่วนพวกสุขนิยมและประโยชน์นิยมอาจมองว่า เป้าหมายพุทธจริยศาสตร์ผูกติดอยู่กับเรื่องอุดมคติมากเกินไป แทนที่จะยึดโยงอยู่กับธรรมชาติที่ แท้จริงของมนุษย์ สังคมประกอบด้วยบุคคลหลายระดับมีทั้งนักบุญและคนบาปรวมกันอยู่ ทุกคนมีทั้ง ความพอใจและไม่พอใจ สุขและทุกข์ตามฐานะและโอกาส ดังนั้น บทบัญญัติใดๆ ควรมีลักษณะ ยืดหยุ่นเหมาะกับฐานะและสภาวะของแต่ละบุคคล สุขนิยมและประโยชน์นิยมเห็นว่า “จริยธรรมกับ ความสุขดูเหมือนจะมีทิศทางตรงกันข้ามเสมอ”

บทบัญญัติว่า “ภิกษุจับต้องกายหญิง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส”^{๒๗} เมื่อเกิดกรณีภิกษุรูปหนึ่ง จับต้องกายมารดาด้วยความรักฉันแม่ลูก พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เธอไม่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส แต่ต้อง

^{๒๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๗๐/๒๙๓.

อาบัติทุกกฏ”^{๒๘} ภิกษุจำเป็นต้องกายหญิงมีโทษสูงสุดคือต้องอาบัติสังฆาทิเสส ภิกษุจำเป็นต้องกายมารดา และธิดาของตนเองมีโทษเหมือนกันแต่เป็นโทษต่ำสุดคือต้องอาบัติทุกกฏ สุขนิยมและประโยชน์นิยม อาจไม่เห็นด้วยที่มีข้อกำหนดว่า “แม้ถ้าเห็นโยมมารดาถูกกระแสน้ำพัดพาไป ภิกษุไม่พึงจับมือ แต่ฯ พึงนำเรือ แผ่นกระดาน ท่อนกล้วย หรือท่อนไม้เข้าไป เมื่อไม่มีเรือเป็นต้น พึงนำแม่ผ้ากาสาพัสตร์ (ผ้าจีวร) เข้าไปวางข้างหน้ามารดาโดยไม่ต้องพูดอะไร เมื่อมารดาจับแล้ว จึงดึงมาโดยคิดเพียงว่า “ตั้งบริหาร (สิ่งของเครื่องใช้)”^{๒๙} สุขนิยมและประโยชน์นิยมไม่เห็นด้วยกับวิธีการช่วยเหลือมารดาใน สถานการณ์ฉุกเฉินเช่นนั้น เพราะคนกำลังจะจมน้ำตาย วิธีการช่วยเหลือที่รวดเร็วที่สุดคือลงไปอุ้ม ขึ้นมา ภิกษุที่จำเป็นต้องกายมารดาและธิดา หรือแม้กระทั่งหญิงทั่วไปในสถานการณ์ฉุกเฉินไม่ควรถูกปรับ โทษ แม้จะเป็นเพียงอาบัติทุกกฏซึ่งถือว่าเป็นโทษต่ำสุด ควรประนีประนอมระหว่างศีลกับธรรมเพื่อให้ เหมาะกับสถานการณ์^{๓๐}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยขอเสนอทางออกเป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) ประเด็นผู้ที่ถือข้างหลัก จริยธรรม และ (๒) ประเด็นผู้ที่ถือข้างหลักพระวินัยตามข้อเท็จจริง

โดยประเด็นที่ ๑ นั้น ผู้วิจัยขอเสนอว่า ภิกษุพึงอุปัฏฐากบำรุงมารดาบิดาผู้อยู่ในคราว เจ็บป่วยเต็มศักยภาพโดยคำนึงถึงบทบาทของความเป็นลูก และทำการเอื้อเพื่ออนุเคราะห์มารดาบิดา ด้วยปัจจัย ๔ พร้อมกับบริบาลรักษาอาการเจ็บป่วยใช้ของท่านด้วยมือตนเองอย่างเต็มกำลังโดยคำนึงถึง คุณภาพชีวิตของท่านเป็นสำคัญก่อน เช่น คอยเช็ดเนื้อตัว อาบน้ำ ซักผ้า ป้อนข้าว ป้อนน้ำ ป้อนยาให้ กระทั่งที่สุดกระทำกิจทุกอย่างทางร่างกายที่เอื้อต่อการมีสุขภาพะที่ดีแก่มารดาบิดาอันจะเป็นการช่วย ให้โรคาพาธต่างๆ ของท่านลดลงยิ่งขึ้นจนหายฉับพลันไปในที่สุดด้วยมีกำลังใจที่ดีและเกิดความสุข ทางกายจากการอุปัฏฐากของพระลูกชายเป็นผล ทั้งๆ ที่พฤติกรรมดังกล่าวเสี่ยงต่อการละเมิดพระ วินัยบางข้อบางประการก็ตาม

แม้ว่าการบำรุงมารดาบิดาที่พระพุทธศาสนาเถรวาทกระแสนี้มีทำที่ส่งเสริมให้ภิกษุ บำรุงได้อย่างเต็มศักยภาพก็จริง แต่ก็มีข้อยกเว้นเฉพาะมารดาที่ภิกษุไม่สามารถจับต้องสัมผัสถูกตัวได้ กรณีอย่างนี้ อาจเป็นจุดอ่อนไหวและอาจเป็นอุปสรรคจนเสี่ยงต่อการเกิดอันตรายร้ายแรงแก่มารดา ได้โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ท่านเจ็บป่วยหนักถึงขั้นลุกขึ้นยืนหรือรับประทานอาหารเองได้อย่าง ยากลำบาก กอปรกับไม่มีใครเป็นผู้ดูแลคุณภาพชีวิตของท่าน พร้อมทั้งภิกษุผู้เป็นบุตรเองก็ไม่มีบริวาร หรือญาติมิตรผู้มักคุ้นผู้พอจะคอยเป็นธุระหรือมีความเต็มใจในการช่วยจัดการบำรุงมารดาบิดาของตน ในยามสถานการณ์ฉุกเฉินเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้ ภิกษุผู้บุตรจึงมีอาจหลีกเลี่ยงพันธกิจสำคัญนี้ไปได้เพราะ อาจจะถูกกล่าวหาจากสังคมได้ว่าไม่ใส่ใจดูแลมารดาบิดาของตนจนปล่อยให้ท่านได้รับความเจ็บป่วย ทรมาณจนอาจเสียชีวิตได้ในที่สุด เมื่อเกิดภาวะคับขันเช่นนี้ ภิกษุจึงจำต้องรับภาระเลี้ยงดูมารดาบิดา และคอยบำรุง พยาบาลรักษาท่านให้หายจากอาการเจ็บป่วยจนกลับมาเป็นปกติได้ในที่สุดเท่าที่จะทำ ได้ แม้ว่าการกระทำดังกล่าวนี้อาจมีความเสี่ยงต่อความผิดหรือเป็นฐานละเมิดพระวินัยบางข้อ บางประการก็ตาม แต่หากมองในแง่ของหลักจริยธรรมแล้วย่อมสมควรยิ่งที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้อง

^{๒๘} ฎรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๑/๓๐๙-๓๑๑.

^{๒๙} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๓/๑/๓/๑๗๓.

^{๓๐} พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร., จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๔๐๗-๔๐๘.

เลือกคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีของโยมมารดาบิดาเป็นสำคัญก่อนเพื่อให้สภาพปัญหายังคงเป็นสถานการณ์ที่ภิกษุสามารถควบคุมได้ และเพื่อป้องกันไม่ให้อาการเจ็บป่วยของมารดาบิดาเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นจนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตไปมากกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม ทางออกของประเด็นที่ ๑ นี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แม้จะมีข้ออนุญาตให้ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้เต็มศักยภาพเพียงแต่กำหนดไว้ว่าจะถูกเนื้อต้องตัวมารดาไม่ได้เท่านั้นก็จริง แต่หากภิกษุเพียงพาล่าละเมิดพระวินัยในกรณีอย่างนี้ซึ่งถือว่าเป็นลหุกาบัติเพียงเพื่อบำรุงมารดาบิดาของตนให้มีสุขภาวะทางกายที่ดี ก็สามารถปลงอาบัตินั้นตกได้ในท่ามกลางระหว่างสงฆ์ตามพระบรมพุทธานุญาต ทั้งนี้เพื่อเอื้อเพื่อต่อพระวินัยอันถือว่าเป็นหลักการสูงสุดที่ภิกษุจะต้องยึดเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และจะต้องมีความตระหนักรู้ในความผิดของตนเสมอแม้จะเป็นเพียงอาบัติเล็กน้อยก็ตาม และเพื่อรักษาหลักจริยธรรมโดยเฉพาะด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่พระอรหันต์เจ้าได้ปฏิบัติสืบมา จากนั้นก็พึงคิดค้นหาหนทางออกที่ดีในอันเอื้อประโยชน์ต่อการบำรุงมารดาบิดาให้ได้ อย่างถูกต้องเหมาะสมตามหลักพระธรรมวินัยและหลักจริยธรรมต่อไป

ส่วน ในประเด็นที่ ๒ ข้อที่ว่าผู้ที่ถือช้างหลักพระวินัยนี้ หากภิกษุจะปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาโดยไม่ให้ผิดระเบียบทางพระวินัยจริงๆ ก็พึงคำนึงถึงญาติมิตร ญาติธรรมให้เข้ามามีส่วนร่วมกับประเด็นปัญหาดังกล่าวได้ด้วยการเข้าช่วยเหลือบำรุงมารดาบิดาแทนตนโดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีความจำเป็นและมีความเสี่ยงต่อการละเมิดพระวินัย โดยผู้ที่จะมีบทบาทช่วยเหลือภิกษุผู้เป็นบุตรในการบำรุงมารดาบิดาจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักการของพระวินัย พร้อมทั้งเหตุผลและวัตถุประสงค์ของการรักษาพระวินัยของภิกษุเองด้วย จึงจะสามารถปฏิบัติกรอย่างมีประสิทธิภาพได้ ทั้งนี้เพราะเข้าใจและเข้าถึงสภาพปัญหาดังกล่าวอย่างถ่องแท้ พร้อมกับทราบถึงเจตคติที่ภิกษุผู้เป็นบุตรร้องขอให้ปรนนิบัติมารดาบิดาของตนแทนบ้างบางสถานการณ์เพื่อเป็นอุปการะต่อการปฏิบัติตรงต่อพระวินัยอย่างบริสุทธิ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่เป็นญาติมิตร สหายธรรม หรือผู้ใดก็ตามที่ภิกษุร้องขอนั้น นับว่ามีส่วนสำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติพันธกิจนี้ให้ลุล่วงด้วยดีได้

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเข้าใจถึงเจตนารมณ์ของภิกษุผู้บำรุงมารดาบิดายามเจ็บป่วยอย่างนี้แล้ว เพื่อให้เป็นการง่ายต่อการปฏิบัติภารกิจ ผู้ที่เข้ามาช่วยบำรุงมารดาบิดาแทนภิกษุก็พึงประกาศปวารณาตนต่อภิกษุให้ถูกหลักพระวินัยด้วยมุ่งปิดช่องป้องกันการเกิดแห่งอาบัติของภิกษุโดยอ้อมจนก่อเกิดเป็นผลลัพธ์เชิงบวกทางพระวินัยภายใต้วัตถุประสงค์หลักคือ (๑) เพื่อมุ่งรักษาความบริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ของภิกษุเป็นสำคัญ (๒) เพื่อแบ่งเบาภาระหน้าที่บุตรของภิกษุโดยคำนึงถึงหลักมนุษยธรรม และ (๓) เพื่อให้ภิกษุมีเวลาในการบำเพ็ญกิจธุระทางสงฆ์ของตนได้อย่างเต็มศักยภาพ

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาในสถานการณ์ที่เจ็บป่วยของภิกษุตามกรอบจริยธรรมและพระธรรมวินัยมีจุดประสงค์แตกต่างกันคนละด้าน กล่าวคือ การบำรุงมารดาบิดาตามกรอบจริยธรรมย่อมมุ่งผลคือคุณภาพชีวิตที่ดีของมารดาบิดาเป็นสำคัญ แม้ว่าภิกษุผู้เป็นบุตรจะมีท่าทีละเมิดต่อหลักการพระวินัยแต่ก็สามารถปลงอาบัตินั้นตกได้ตามพระบรมพุทธานุญาต ในขณะที่การบำรุงมารดาบิดาตามกรอบพระธรรมวินัยนั้น มุ่งเน้นผลสำริดคือความบริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ของภิกษุเป็นสำคัญ โดยกรณีนี้ภิกษุผู้เป็นบุตรจำต้องอาศัยญาติมิตร ญาติธรรม หรือลูกศิษย์ที่มีความนับถือในตนปรนนิบัติมารดาบิดาแทนโดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงต่อการล่วงละเมิดทบัญญัติทาง

พระวินัย กระทั่งที่สุดก่อเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ให้ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถปฏิบัติกิจของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง

จากการนำเสนอประเด็นปัญหา ๒ ข้อข้างต้น พร้อมทั้งแสดงแนวทางการแก้ไข ทำให้ทราบว่าปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราและผู้เจ็บป่วยไข่มุ่สบายจนช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ นั้น ยังมีความซับซ้อนและลึกซึ้งอยู่มากซึ่งวิเคราะห์ได้จากบริบททางสังคมที่ทำให้การปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของภิกษุโดยยึดหลักพระธรรมวินัยอย่างบริสุทธิ์นั้นอาจเป็นไปอย่างไม่ต้องตรงวัตถุประสงค์เท่าที่จะเป็น เพราะเหตุว่าสถานการณ์ความเป็นอยู่และรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาบิดายังไม่เป็นอิสระจากระบบทางสังคมที่มีการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม และอื่นๆ ที่เป็นตัวบีบบังคับให้มารดาบิดาจะต้องดิ้นรน ขวนขวาย ปฏิบัติการอย่างแข่งขัน ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นหลายด้านที่ทำให้ภิกษุต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับมารดาบิดาโดยฐานะเป็นบุตรชายโดยคอยทำการช่วยเหลือ หรือ ทำกิจการบางอย่างของครอบครัวแทนมารดาบิดา ทั้งนี้ เพื่อให้ระบบ กลไกของกิจการทุกประเภทภายในครอบครัวดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมุ่งประโยชน์สูงสุดคือการประทั้งชีวิตของมารดาบิดาให้มีความเป็นไปได้อย่างสบายกายและให้ได้รับความสุขทางใจอย่างยั่งยืน ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาข่าวดังต่อไปนี้

๔.๓.๓ ปัญหาของภิกษุทำกสิกรรมช่วยมารดาบิดา

กรณีของพระสมชาย ฉันทมโม อายุ ๓๒ ปี พระลูกวัดโพธิ์งาม จ.พิจิตร ได้ทำกสิกรรมช่วยพ่อแม่ ด้วยสาเหตุที่โยมแม่ป่วยด้วยโรคเส้นเลือดในสมองแตก ช่วยเหลือตัวเองได้ ส่วนโยมพ่อก็ล้มป่วยตามไปด้วยอีกคน ดังนั้น พระสมชาย จึงต้องรับผิดชอบหน้าที่ภายในบ้านทั้งหมดแทนโยมพ่อโยมแม่^{๓๑}

จากกรณีปัญหาข้างต้น ทำให้เห็นสภาพการเป็นอยู่ของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราในปัจจุบันโดยเฉพาะเป็นครอบครัวเดี่ยวที่แยกตัวออกมาทำธุรกิจหรืออาชีพส่วนตัวตามลำพัง โดยขาดหัวแรงหลักคือลูกชายที่ถือเพศบรรพชิตบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาช่วยกิจการหรือส่วนสำคัญต่างๆ ภายในครอบครัวให้เป็นไปได้ในเวลาทีตนก้าวเข้าสู่วัยชราและเกิดภาวะเจ็บป่วยแทรกซ้อนจนอ่อนกำลังภายในการประกอบสัมมาอาชีพ จึงทำให้พระลูกชายต้องเข้ามาช่วยเหลือและมีส่วนร่วมกับการโดยอัตโนมัติซึ่งจะต้องสละกำลังกายทำกิจการภายในครอบครัว ทั้งนี้ เพื่อแบ่งเบาภาระของมารดาบิดาเมื่อยามที่ท่านไม่มีเรี่ยวแรงสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องรับผิดชอบหน้าที่ทุกอย่างภายในครอบครัวแทนโยมมารดาบิดาเพื่อเลี้ยงกายและใจของท่านให้ได้รับความสุขภายใต้วิถีชีวิตของสมณะ

การกระทำดังกล่าวของภิกษุผู้เป็นบุตร ส่งผลให้เกิดการนิยมชมชอบในกลุ่มชนผู้ยึดถือหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมว่าเป็น “พระยอดกตัญญูของพ่อแม่” เพราะเหตุว่าท่านมีใจในการทำกิจการทุกอย่างแทนมารดาบิดาโดยเฉพาะในเวลาที่ท่านอาพาธ เจ็บป่วยไม่สบาย หรือช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ในขณะที่เดียวกัน ก็ยังถูกตั้งข้อสังเกตจากกลุ่มชนโดยเฉพาะผู้ยึดถือในรูปแบบประเพณีหรือกลุ่มอนุรักษ์นิยมจนเป็นที่มาของคำถามว่า “พระภิกษุสามารถทำกิจการภายในครอบครัวแทนโยมมารดาบิดาได้หรือไม่อย่างไร?” ซึ่งประเด็นปัญหานี้ นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและท้าทายต่อการ

^{๓๑} คมชัดลึกออนไลน์, “พระยอดกตัญญูวางแผนสีกหวันสังคมาครหาทำนา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/detail/123829> [๑๖ มกราคม ๒๕๖๐].

ค้นหาคำตอบเป็นอย่างยิ่งว่า “ความจริงแล้วภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถบำรุงมารดาบิดาของตน ด้วยการทำกิจการแทนได้มากน้อยแค่ไหน ?” หรือเมื่อเกิดภาวะความจำเป็นจริงๆ ที่จะต้องทำกิจการภายในครอบครัวแทนโยมมารดาบิดา พระธรรมวินัยจะเปิดช่องให้ภิกษุสามารถกระทำได้หรือไม่ หรือมีความอ่อนอ่อน เครื่องตรึงต่อเรื่องราวดังกล่าวมาน้อยเพียงใด

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่กล่าวมานี้ ล้วนเกิดจากภาวะที่มารดาบิดาของภิกษูก้าวเข้าสู่วัยชรา เกิดมีสังขารร่างกายที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพ กอปรกับมีโรคภัยเบียดเบียนสารพัด ทั้งยังไม่มีบุตรหลาน หรือญาติมิตรอุปการะเลี้ยงดู จึงเกิดภาวะความจำเป็นที่ภิกษุผู้เป็นบุตรเข้ามาบริหารจัดการกิจการต่างๆ ภายในครอบครัวแทนโยมมารดาบิดาด้วยจิตสำนึกความเป็นลูกที่ดีอย่างมีอาจ หลีกเลี้ยงได้

ดังนั้น ปัญหาที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงเห็นควรที่จะต้องค้นหาคำตอบ และแสดงความเข้าใจ ให้ได้ถึงสถานการณ์ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรตัดสินใจเข้าไปช่วยเหลือมารดาบิดาเพื่อให้ได้รับความกระจ่ายทั้งในด้านหลักจริยธรรมและพระธรรมวินัยเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างภิกษุผู้เป็นบุตร มารดาบิดา และญาติมิตร ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปัญหาต่างๆ ที่ได้แสดงขึ้นไว้ข้างต้นแล้วนั้นต่อไป และเพื่อมุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ภิกษุผู้เป็นบุตรในฐานะเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงด้วย แก่มารดาบิดาด้วย และแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามลำดับ

๔.๓.๓.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม

ประเด็นเรื่องบุตรทำกิจการหรือธุรกิจแทนมารดาบิดานั้น หากพิจารณาตามกรอบจริยธรรมย่อมมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกันกับหลักทศ ๖ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางเป็นหลักการสำหรับบุตรเพื่อให้ปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนตามหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักช่วยทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๓๒}

กล่าวโดยเฉพาะข้อที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องการทำกิจของมารดาบิดานี้ เป็นสิ่งที่บุตรควรให้ความสำคัญและพึงปฏิบัติอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อแบ่งเบาภาระทางกายและสืบสานเจตนาของมารดาบิดา เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า หน้าที่เป็นเครื่องบ่งบอกศักยภาพ ความสามารถ และสำคัญของบุคคล การที่มารดาบิดามีความสามารถและมีหน้าที่ทำกิจต่างๆ ทั้งกิจเกี่ยวกับครอบครัว กิจเกี่ยวกับสังคม กิจเกี่ยวกับศาสนา หรือกิจที่เป็นประโยชน์อื่นๆ หากบุตรระลึกถึงอุปการคุณท่านแล้วอาสาเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระของท่านทั้งทางกำลังกายและกำลังทรัพย์ ย่อมเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของมารดาบิดาที่ควรแก่การสรรเสริญยิ่ง โดยที่สุดเมื่อมารดาบิดาถึงวัยชราหรือเสียชีวิตไปแล้ว หากบุตรเข้ามาอาสารับภาระต่อ ยิ่งจะเป็นการสืบทอดเจตนาของมารดาบิดาที่สำคัญยิ่ง เพราะการทำเช่นนี้จะทำให้มารดาบิดายังจะมีบทบาทและความสำคัญต่อสังคมต่อไปอีกยาวนาน^{๓๓}

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๒.

^{๓๓} พระราชาปัญญาสุธี (อุทัย ญาโณทโย), พระเลี้ยงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, หน้าที่ ๔๘-๔๙.

แม้ประเด็นเรื่องภิกษุผู้เป็นบุตรกระทำกรรมช่วยมารดาบิดานั้นจะสามารถเป็นประเด็น ถกเถียงตามหลักการพระวินัยได้ก็จริง แต่ถึงอย่างนั้นก็เป็นเรื่องที่สามารถอนุโลมเข้ากันกับหลักทศ ๖ ได้ ทั้งนี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าภิกษุมุ่งปฏิบัติภารกิจดังกล่าวเพื่อหวังจะลดทอนกำลังและแบ่งเบาภาระโดยเฉพาะด้านร่างกายของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราโดยมิให้ไม่บอบซ้ำจากการประกอบอาชีพ ในชีวิตประจำวันมากจนเกินไปตามหน้าที่ของลูกที่ดีเป็นประการสำคัญ

ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของภิกษุผู้เป็นบุตรในลักษณะเช่นนี้ หากมองในแง่ของสังคมโลก ฝ่ายคฤหัสถ์โดยมากต่างก็นิยมยกย่องสรรเสริญภิกษุที่แสดงพฤติกรรมของลูกที่ดีต่อมารดาบิดาว่าเป็น “พระยอดกตัญญู” แม้จะมีเสียงค้านแย้งจากฝั่งสังฆมณฑลที่อาจตั้งข้อสังเกตว่าพฤติกรรมที่ภิกษุแสดง ด้วยการเข้าไปช่วยทำกรรมของมารดาบิดานั้นมีความสัมพันธ์ต่อการละเมิดพระวินัยเล็กน้อย เพียงใดก็ตาม

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงเจตนาของภิกษุที่มุ่งกระทำต่อมารดาบิดาโดยยึดหลัก กตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นสำคัญแล้ว ก็น่าอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าวิถีชีวิตของภิกษุจะมีความแตกต่างกันกับคฤหัสถ์ชนิดที่สวนทางเนื่องด้วยถูกจำกัดเพศสภาพ แต่ภิกษุก็ไม่สามารถทิ้งพันธกิจเนื่องด้วยชีวิตระหว่างตนกับมารดาบิดาไปได้ เพราะค่าที่ตนเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของมารดาบิดาโดยตรง ทั้งยังเป็นความหวังเดียวของมารดาบิดาในการปฏิบัติภารกิจด้านอาชีพแทนตน โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ตนไม่มีกำลังเพียงพอต่อการปฏิบัติหน้าที่ได้ด้วยดีจากภาวะโรคชราและความเจ็บป่วยใช้ที่ตนต้องเผชิญ หรือไม่มีลูกหลานญาติมิตรทำแทน

สรุปว่า ประเด็นข่าวเรื่องภิกษุกระทำกรรมช่วยมารดาบิดานั้นนับว่าเป็นพันธกิจที่ผู้เป็นลูกควรกระทำเนื่องด้วยมีหลักจริยธรรมเรื่องทศ ๖ เป็นหลักประกันบังคับ แต่ภิกษุก็อาจจะปฏิบัติได้ไม่เต็มที่เท่ากับบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์เนื่องจากถูกจำกัดบทบาทด้วยเพศสภาพ รวมถึงมีหลักพระวินัยที่ตนต้องยึดถือและปฏิบัติตาม แต่ถึงอย่างไร การปฏิบัติกิจของภิกษุตามกระแสข่าวนี้ก็ยังคงนับว่าได้เจริญตามหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่ผู้เป็นลูกควรปฏิบัติต่อมารดาบิดาตราบเท่าที่ยังมีลมหายใจอยู่กระทั่งสิ้นชีพไป เพราะพระพุทธศาสนาสอนว่า ภารกิจเนื่องด้วยชีวิตระหว่างมารดาบิดากับบุตรนี้ย่อมผูกติดเนื่องกันไปจนวาระสุดท้ายกระทั่งข้ามภพชาติ ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดานี้ บุตรพึงให้ความสำคัญ แม้ว่าตนจะอยู่ในสถานภาพที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติก็ตาม

๔.๓.๓.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย

เนื่องจากว่าภิกษุมีเพศสภาพเป็น“อนาคาริก”แปลว่า “ผู้ไม่มีเรือน” หรือ “ผู้ไม่เกี่ยวข้องกับเรือน” อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ทั้งยังมีพันธกิจที่ต้องรับผิดชอบและยึดถือทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอันเป็นหลักการของพระพุทธศาสนาโดยตรง ได้แก่ ฐะ ๒ ประการ คือ คันถฐะ^{๓๔} และวิปัสสนาฐะ^{๓๕} ซึ่งในเบื้องต้นจะต้องศึกษาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง จากนั้นก็นำมาปฏิบัติให้เกิดผลประจักษ์ชัดแก่ตน กระทั่งนำผลแห่งการศึกษาและปฏิบัตินั้นมาเผยแผ่สั่งสอนประชาชนให้ได้รับประโยชน์อย่างตนไม่มากก็น้อยตามอุปนิสัยที่สั่งสมมา

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๗.

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๗. .

ด้วยเหตุนี้ รูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุจึงผูกติดกับพันธกิจที่เน้นหนักไปในทางด้านศาสนา และกิจการคณะสงฆ์เป็นหลัก กอปรกับยังมีกรอบพระวินัยเป็นตัวกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าทุกช่วงชีวิตที่ภิกษุถือประพฤดิพรหมจรรย์อยู่ในพระพุทธศาสนานี้ แทบจะต้องตัดภาระกิจกรรมทางโลกเสียสิ้น เพื่อมุ่งดำเนินชีวิตอย่างอริยวิถีตามแบบอย่างจริยาของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวกอันนับว่าเป็นกระแสที่สวนทางกับโลกียวิถีอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เพื่อมุ่งประโยชน์อันเป็นสาระที่ตนจะเป็นผู้ได้รับโดยตรงจากพระพุทธศาสนาภายใต้สภาพที่ตนถือครอง

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากกรอบปฏิบัติอย่างนี้ ก็เป็นอันเข้าใจได้ว่ากิจกรรมทางโลกที่ชาวบ้านดำเนินหรือปฏิบัติกันอย่างคึกคักเพื่อจะต้องประดังชีวิตของตนให้อยู่รอดปลอดภัยท่ามกลางกระแสสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์นั้น ภิกษุไม่ควรที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือปฏิบัติกิจการใดๆ ทั้งสิ้นที่เอนหนักไปในข้างกิจการเชิงฆราวาสวิสัย เพราะสถานการณ์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์ต่อการผิตจาริตทางวินัยสงฆ์หลากประการ โดยเฉพาะในกรณีที่เป็นชาวเมือง ภิกษุทำกิจกรรมช่วยมารดาบิดานี้อาจเป็นช่องทางการเกิดอาบัติแก่ภิกษุได้ เช่นว่า “ถ้าภิกษุปรากฏของเขี้ยวต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๓๖} หรืออาจเข้าข่ายมิฉฉาอาชีวะที่ภิกษุในพระพุทธศาสนาไม่สามารถกระทำได้ด้วยตั้งข้อสังเกตว่าพฤติกรรมของภิกษุมีความคล้ายคลึงกันกับพฤติกรรมของคฤหัสถ์^{๓๗} มากเกินไปจนอาจทำให้เสียอัตลักษณ์ซึ่งเรียกว่าสมณสารูปที่ดีของความเป็นภิกษุก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ดังกล่าวของภิกษุอาจส่งผลกระทบต่อสังคมสงฆ์โดยตรงอย่างน้อย ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านหลักการพระวินัย (๒) ด้านอัตลักษณ์ความเป็นภิกษุ กระแสหลักพุทธเถรวาท และ (๓) ด้านคุณภาพทางสังคมสงฆ์ พร้อมกันนั้นยังอาจส่งผลกระทบต่อลบลโดยอ้อมต่อศรัทธาของสาธุชนบางกลุ่มโดยเฉพาะผู้ถือข้างพระวินัยที่อาจเล็งเห็นต้องกันว่ากิจกรรมที่ภิกษุได้กระทำนี้ไม่ใช่เป็นกิจของสงฆ์ และไม่ควรถูกภิกษุจะพึงทำและแสดงออกได้อย่างอิสระหรือตามความนึกคิดอย่างที่เป็นอยู่^{๓๘} โดยทั้งหลักการพระวินัยไปเสีย

ดังนั้น การที่ภิกษุเข้าไปช่วยเหลือมารดาบิดาด้วยการทำกิจกรรมตามที่เป็นกระแสชาวนั้น แม้อาจจะมีความเข้ากันได้กับทัศนะของกลุ่มนักสังคมสงเคราะห์ที่มองว่าสมควรแล้วที่ภิกษุควรเข้าไปช่วยเหลือมารดาบิดาของตนยามสถานการณ์คับขันเช่นนั้นตามฐานะบุตร แต่ทว่าตามหลักการพระวินัยแล้วย่อมไม่สามารถเข้ากันได้เลยเพราะพฤติกรรมของภิกษุบางประการยังเข้าข่ายผิดธรรมเนียมและจาริตทางพระวินัยและทางสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ การดำเนินชีวิตของมารดาบิดาก็จะเป็นไปอย่างยากลำบากด้วยไม่มีผู้คอยช่วยดูแลกิจการของตนยามชราและเจ็บป่วย มิหนำซ้ำภิกษุผู้เป็นบุตรของตนผู้เป็นต้นความหวังสุดท้ายก็ยังถูกกำหนดตีกรอบด้วยพระวินัยอีกจนในที่สุดอาจได้รับผลกระทบจากการปฏิบัติศาสนกิจของตนก็เป็นได้ ด้วยเหตุนี้ จึงต้องฝากความหวังหรือเบนเข็มไปที่กลุ่มคนภายนอกอย่างน้อย ๒ กลุ่ม กล่าวคือ (๑) กลุ่มญาติทางสายโลหิต ได้แก่ ญาติมิตร ลุง ป้า น้า อา พี่น้อง และ (๒) กลุ่มญาติทางสายธรรม เช่น ลูกศิษย์ผู้มีความนับถือในพระลูกชาย นักสังคมสงเคราะห์และผู้คนในสังคม ตลอดจนภาคหลักวิสาหกิจจะต้องเข้ามาจัดการกับสภาพปัญหาดังกล่าวให้เหมาะสมโดยคำนึงถึงหลักมนุษยธรรม พระธรรมวินัย และอัตลักษณ์เด่นของชาวพุทธที่มีอหยาศัยเกื้อกูลกันตามรูปแบบพุทธวิถีตามสมควรต่อไป

^{๓๖} คุรยละเอียดใน วิมาหา. (ไทย) ๒/๘๙-๙๓/๒๗๗-๒๘๐.

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๔/๕๖.

๔.๓.๓.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง

แม้ประเด็นข่าวเรื่องภิกษุกระทำสิกรรมช่วยมารดาบิดาจะเป็นกิจกรรมที่ภิกษุไม่สามารถกระทำได้โดยตรงเนื่องจากถูกจำกัดบทบาทและสถานภาพตามหลักพระวินัย ทั้งยังถูกกำหนดให้มีความเป็นอยู่แตกต่างกันกับคฤหัสถ์อย่างชัดเจนในเรื่องสำคัญๆ ๓ ด้าน คือ

๑. สถานภาพทางสังคม พระพุทธศาสนากล่าวว่า บรรพชิตมีสถานะสูงกว่าฆราวาส นักบวชจัดเป็นอุดมเพศ (เพศสูง) ต่างกับฆราวาสที่เป็นหินเพศ (เพศต่ำ) บรรพชิตจึงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะของฆราวาส บรรพชิตจึงมีพันธะทางศีลธรรมที่จะต้องตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรม เพื่อให้สมกับการเป็นปูชนียบุคคล มีชีวิตที่สงบ สันโดษ และตั้งมั่นในศีลธรรมตามลัทธิศาสนาของตน

๒. รูปแบบการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตของฆราวาสนั้น กำหนดให้ดำเนินชีวิตตามวิสัยของชาวโลก คือ ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่งงานมีครอบครัว อบรมสมาชิกในครอบครัว รับผิดชอบสังคม ข้อนี้จะแตกต่างจากบรรพชิตที่จะมีชีวิตที่อิสระจากเครื่องผูกพันทางครอบครัว นักบวชจึงเป็นผู้ที่เสียสละชีวิตทางโลกออกไปใช้ชีวิตอย่างอิสระ ไม่มีคู่ครอง ไม่ทำมาหาเลี้ยงชีพ อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือการดำรงชีพของนักบวชนั้นกำหนดให้ต้องพึ่งพาอาศัยฆราวาสตามความหมายนี้ ฆราวาสจึงมีบทบาทเป็นอุปถัมภ์ หรือทายาทที่คอยถวายความอุปถัมภ์บำรุงนักบวช ส่วนบรรพชิตก็มีชีวิตที่ต้องอาศัยปัจจัยจากชาวบ้านในฐานะเป็นปฏิคาหก และคอยให้คำสั่งสอนเป็นการตอบแทน

๓. หลักการปฏิบัติ ฆราวาสมีเป้าหมายการดำเนินชีวิตแตกต่างกันไปตามแต่ฐานะของตน ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ทุกคนที่มีสถานภาพต่างๆ ในสังคมก็จะมีบทบาทหรือหลักการปฏิบัติตามเหมาะสมแก่ฐานะของตน ข้อนี้จะแตกต่างจากบรรพชิตที่มีหลักการปฏิบัติที่ชัดเจนตามลัทธิศาสนาของตน บรรพชิตจึงมีหลักการปฏิบัติที่มุ่งเพื่อความหลุดพ้น จึงมักจะทุ่มเทเวลาให้กับการศึกษาปฏิบัติธรรมเพื่อความรู้แจ้งตามลัทธิศาสนาของตน^{๓๘}

เมื่อภิกษุถูกจำกัดบทบาทและสถานภาพเช่นนี้ คนในสังคมพุทธจึงควรจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมต่อการจัดการกับสภาพปัญหาที่ถือว่าภิกษุทำธุรกิจของมารดาบิดาเพื่อช่วยระงับ รองรับและให้ระบบกลไกของหลักพระธรรมวินัยและหลักจริยธรรมยังคงเป็นไปต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้บทบาทหน้าที่ของตนและภิกษุที่จะสามารถประพุดกันได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสภาพปัญหาดังกล่าวทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อาจพิจารณาได้จากกลุ่มชน ๒ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มชนที่เป็นญาติทางสายโลหิต และ (๒) กลุ่มชนที่เป็นญาติทางธรรม ซึ่งแต่ละกลุ่มนั้นล้วนมีความสำคัญต่อการจัดการกับสภาพปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ซึ่งล้วนส่งผลดีต่อหลักการทางจริยธรรมและพระธรรมวินัยเป็นอย่างดีเยี่ยม

โดย (๑) กลุ่มชนที่เป็นญาติทางสายโลหิตที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบนั้น อาจแบ่งได้ตามลำดับญาติข้างฝ่ายมารดาบิดาหรือข้างฝ่ายภิกษุผู้เป็นบุตรที่อาจกล่าวได้ว่าจะต้องเป็นผู้รับบทบาทสำคัญโดยตรง เช่นเป็น ลุง ป้า น้า อา ตลอดจนพี่น้องร่วมสายโลหิตของภิกษุเอง ต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาในทุกด้านแทนภิกษุด้วยการเข้าไปช่วยเหลือ จุนเจือ และจัดการภารกิจภายในครอบครัวของภิกษุเป็นเบื้องต้นอย่างเหมาะสม

^{๓๘} พระราชบัญญัติสุสี (อุทัย ญาโณทโย ป.ธ.๙), พระเลี่ยมแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๖๐-๖๒.

และ (๒) กลุ่มคนที่เป็ญญาติทางธรรม เช่น ญาติมิตร สหายธรรม และลูกศิษย์ที่มีความเคารพนับถือในตัวพระลูกชาย ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐวิสาหกิจด้านสังคมสงเคราะห์ควรจะมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสภาพปัญหาดังกล่าวด้วยเช่นกันด้วยการสละกำลังกาย กำลังใจ ตลอดจนช่วยกันระดมทุนทรัพย์เข้าช่วยเหลือมารดาบิดาของภิกษุตามสมควรแก่กำลังของตนตามลำดับ

สรุปว่า หากภิกษุมุ่งปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาในยุคปัจจุบันชนิดที่จะไม่ให้เกิดความเสียหายทางพระวินัยบัญญัติและขัดต่อหลักจริยธรรม ชาวพุทธบริษัทผู้มุ่งหวังความหมดจดแห่งพระธรรมวินัยจะต้องช่วยกันเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติหน้าที่บำรุงมารดาบิดาของภิกษุอย่างรู้เท่าทันถึงสภาพปัญหาอย่างน้อย ๒ เรื่อง คือ (๑) เรื่องหลักการพระธรรมวินัย โดยมีความรู้เข้าใจจริงในเรื่องของพระพุทธรูปบัญญัติทั้งที่เป็นข้อห้ามและขออนุญาตเป็นเบื้องต้นก่อนว่า สิ่งไหนภิกษุปฏิบัติต่อมารดาบิดาได้ สิ่งไหนภิกษุปฏิบัติต่อมารดาบิดาไม่ได้ ก็พึงเข้าไปจัดการกิจการต่างๆ ของมารดาบิดาแทนภิกษุอย่างเหมาะสมด้วยหวังใจว่าจะช่วยปิดช่องป้องกันทางเสียหายและป้องกันการเกิดแห่งอาบัติทั้งหลายประการหนึ่ง และด้วยหวังให้เกิดความบริสุทธิ์ทางพระธรรมวินัยประการหนึ่ง (๒) เรื่องสถานการณ์ชีวิตของมารดาบิดา พึงศึกษาบริบทและสภาพความเป็นอยู่ของมารดาบิดาของภิกษุอย่างถ่องแท้ว่ามีปัจจัยอะไรที่เป็นตัวแปรสำคัญในการทำให้มารดาบิดาของภิกษุประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิต เช่น มารดาบิดาของภิกษุอยู่ในช่วงวัยชรา เจ็บป่วย ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ มีภาวะทางร่างกายบกพร่อง หรือมีความอึดอัดผิดเคืองในเรื่องของปัจจัย ๔ ตลอดจนกระทั่งไม่มีญาติพี่น้อง หรือลูกหลานบำรุงเลี้ยงดูแล ก็พึงสละกำลังกาย กำลังใจ ตลอดจนจัดหาทุนทรัพย์เพื่อระดมทุนเข้าช่วยเหลือมารดาบิดาของภิกษุเพียงพอแก่การประทังชีวิตไปได้อย่างสะดวกกายและสบายใจ ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างหลักฐานและคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่มารดาบิดา และเพื่อให้ภิกษุคลายความกังวลปลงใจได้ว่ามารดาบิดาของตนได้รับการช่วยเหลืออย่างดีจากญาติธรรมแล้ว ก็พร้อมทุ่มอุทิศเวลาให้กับพันธกิจสำคัญของพุทธบุตรอย่างมีเป้าหมายโดยมุ่งประกอบกิจการพระศาสนาทั้งที่เป็นประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวมได้อย่างเต็มศักยภาพ

และหากหลักการข้างต้นดังกล่าว ชาวพุทธบริษัทไม่สามารถจัดการ หรือดำเนินให้เป็นไปได้โดยมีประสิทธิภาพเพราะเหตุว่าตนต่างก็มีภาระหน้าที่รับผิดชอบทางครอบครัว ทั้งในชีวิตประจำวันยังต้องประกอบกิจการต่างๆ เพื่อแสวงหาปัจจัย ๔ มาดำรงเลี้ยงชีพตนพร้อมกับคนในครอบครัวด้วยเช่นกัน ก็อาจกล่าวได้ว่า การปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในยุคปัจจุบันนี้ก็คงมีแนวโน้มและมีความสุ่มเสี่ยงว่าจะดำเนินไปอย่างค้ำถ่วงกับหลักพระธรรมวินัยบางข้อบางประการ เช่น มีพระพุทธรูปบัญญัติห้ามว่ามีให้ภิกษุถูกเนื้อต้องตัวมาตุคาม (ซึ่งรวมไปถึงมารดาด้วย) แต่หากภิกษุผู้เป็นบุตรอยู่ในช่วงสถานการณ์คับขัน เช่นในเวลาที่มาตราเจ็บป่วยหนักช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ กอปรกับไม่มีญาติมิตรหรือบุตรหลานฝ่ายคฤหัสถ์ดูแล ถ้ามว่า ในสถานการณ์คับขันเช่นนี้ ภิกษุผู้เป็นบุตรจะคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาเป็นจุดหมาย หรือความหมดจดแห่งศีลพรตของตนเป็นที่ตั้ง หากภิกษุผู้เป็นบุตรเลือกคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาที่จะต้องวางจิตพักใจในเรื่องของพระวินัย เพื่อไปตามดูแลและพยาบาลไข้มารดาบิดาผู้ได้รับความเจ็บป่วยเพื่อเป็นการเสริมกำลังใจให้ท่าน รวมไปถึงการคอยป้อนข้าว ป้อนน้ำ เช็ดเนื้อ เช็ดตัว ซักผ้าให้ ตลอดจนทำกายภาพให้แก่มารดาบิดาเพื่อเพิ่มสุขภาวะที่ดีทางร่างกายโดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ท่านช่วยเหลือตนเองไม่ได้ แม้กระทั่งธุรกิจบางประการภิกษุผู้เป็นบุตรก็อาจจะต้องเข้าไปจัดการแทนโยมมารดาบิดาอีกใส่ตหนึ่ง จากกรณีคำถามที่ตั้งขึ้น ทำให้เห็น

ความซับซ้อนถึงเรื่องของการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของภิกษุอย่างชอบด้วยพระธรรมวินัย แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้การประพฤติของภิกษุรูปดังกล่าวอาจจะมีช่องก้ำวล่วงละเมิดพระวินัยอยู่ก็จริง แต่ก็ยังเป็นเพียงลหุกาบัติที่ท่านสามารถปลงตกในท่ามกลางสงฆ์ได้ ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในยามสถานการณ์คับขันเช่นนี้ จึงอาจส่งผลให้ภิกษุถูกเพ่งโทษทางพระวินัย แต่ถึงอย่างไร พฤติกรรมที่ภิกษุแสดงต่อมารดาบิดานี้ก็ยังไม่นับว่าเป็นโลกวัชชะ จะสังเกตได้จากเวลาที่ชาวพุทธส่วนใหญ่ทราบข่าวว่าภิกษุบำรุงมารดาบิดา ต่างก็พากันระดมทุนเข้าช่วยเหลือ พร้อมกับประกาศยกย่องภิกษุรูปดังกล่าวว่าเป็น “พระยอดกตัญญู” กันถ้วนหน้า

ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในยุคปัจจุบันนี้ หากพิจารณาในมุมมองของผู้ที่ยึดถือข้างหลักจริยธรรมจึงมีความเห็นพร้อมต้องกันว่าพฤติกรรมของลูกที่ดีภิกษุผู้เป็นบุตรก็ควรแสดงต่อมารดาบิดาของตนได้ครอบคลุมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ แต่ในทางกลับกันหากพิจารณาจากมุมมองของผู้ยึดถือข้างหลักพระวินัยก็อาจมีความค้านแย้ง หรือไม่ลงรอยกันกับพฤติกรรมของภิกษุผู้เป็นบุตรก็เป็นได้ แต่ทั้งนี้ก็พึงพยายามทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ดังกล่าวให้ได้ว่าเป็นความจำเป็นจริงๆ ที่ภิกษุมุ่งทำการบำรุง เลี้ยงดูมารดาบิดาของตนเพียงเพื่อคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาเป็นสำคัญ จึงอาจทำให้การรักษาวินัยค่อนข้างอ่อนแอและเป็นไปอย่างบกพร่องไม่สมบูรณ์เท่าที่จะเป็น เพราะค่าที่พระธรรมวินัยอาจยอมตามได้ในบางแง่แต่ไม่ยอมตามในบางกรณี แต่ถึงอย่างไรภิกษุก็สามารถทำหน้าที่ของพุทธบุตรผู้รักษาพระธรรมวินัยได้โดยพยายามทำตามเงื่อนไขของพระวินัยตามข้อบัญญัติต่างๆ เพื่อรักษาความเป็นสมณะไว้ ในขณะที่ตนก็ต้องยึดถือหลักจริยธรรม กล่าวคือ หน้าที่ของลูกที่ดีที่พึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนอย่างรู้เท่าทันโดยเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ตามสมควรแก่สถานภาพของตนด้วย

อีกกรณีปัญหาหนึ่งที่น่าสนใจและกำลังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันในวงกว้างของเหล่านักวิชาการทางโลกและทางธรรมว่า “พระภิกษุสามารถกราบไหว้มารดาบิดาของตนได้หรือไม่” ซึ่งประเด็นปัญหานี้ ได้สร้างความสับสนและความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากหลักการพระพุทธศาสนาโดยฐานะที่ภิกษุเกิดเป็นบุตร ๒ ครั้ง คือ (๑) เกิดเป็นลูกของชาวบ้าน และ (๒) เกิดเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า ไว้อย่างกว้างขวาง ทั้งอัดแน่นด้วยเหตุผลมากมาย โดยได้มีผู้รู้ต่างๆ แสดงทัศนะของตนผ่านสื่อโทรทัศน์ สื่อออนไลน์ และอื่นๆ อย่างแพร่หลายจนเป็นที่มาของความเห็นต่างหลากหลายแง่มุมที่น่าศึกษาและพิจารณา ดังมีเนื้อหาข่าวต่อไปนี้

๔.๓.๔ ปัญหาของภิกษุกราบไหว้มารดาบิดา

เมื่อช่วงวันแม่ที่ผ่านมา ได้มีการแชร์ภาพพระภิกษุรูปหนึ่งก้มลงกราบเท้าแม่ จนเป็นที่ถกเถียงเป็นวงกว้างของคนในสังคมว่า เมื่อบวชเป็นพระแล้ว สามารถก้มลงไปกราบเท้าแม่ได้หรือไม่ บ้างก็บอกว่า ไม่เหมาะสม เพราะต้องดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัย บ้างก็บอกว่าเป็นความกตัญญูของลูกที่กราบเท้าผู้ให้กำเนิด

นายพนม ศรศิลป์^{๓๙} ตอบคำถามในเรื่องนี้ว่า ในฐานะที่เพศบรรพชิตหรือเพศนักบวช สละอะไรหลายอย่างมากกว่าคฤหัสถ์ โดยที่เพศคฤหัสถ์ เป็นเพศที่ยังครองเรือนและเต็มไปด้วยกิเลสทั้งปวง เพราะฉะนั้น เพศบรรพชิตจึงไม่ควรกราบไหว้ แม้เพศคฤหัสถ์จะเป็นบิดามารดาก็ตาม

^{๓๙} ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นผู้ตรวจราชการพิเศษประจำสำนักนายกรัฐมนตรี.

พระมหาไพรวัลย์ วรวณโณ^{๔๐} แสดงทัศนะว่า การถกเถียงกันนั้นจะถกเถียงในบริบทของ ลูก หรือบริบทของพระภิกษุ ซึ่งการมีความกตัญญูนั้นไม่ผิด แต่พระภิกษุถือเป็นบุตรของพระสมณะโคดม เป็นคนของสังฆะแล้ว ต้องอยู่ในเกณฑ์ยึดถือพระวินัย ซึ่งพระพุทธเจ้า ได้บัญญัติเอาไว้ว่า ไม่ให้พระภิกษุกราบไหว้มาตุคาม (ผู้หญิง) รวมถึงมารดาด้วย เนื่องจากก่อนบวช เมื่อครั้งยังเป็นนาค ได้มีการทำพิธีกรรม ขอขมาลาโทษแล้ว ล้างเท้าให้พ่อแม่เสร็จแล้ว เมื่อบวชจะทำเช่นนี้ไม่ได้ การอ้างความเป็นลูกมากราบเท้าพ่อแม่ทั้งที่อยู่ในสมณเพศไม่ได้

พระราชวิจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทร)^{๔๑} อธิบายต่างมุมว่า ปกติแล้วการกราบบูชา พระคุณพ่อแม่เป็นกิจของลูกทุกคน สำหรับแม่ผู้เป็นคฤหัสถ์ ถ้ากราบบูชาพระคุณถือว่าทำได้ แต่ถ้ากราบที่ตัว กราบไม่ได้ การบูชาพระคุณแม่ถือเป็นความสำคัญที่ลึกซึ้ง ในการบวชก็บวชเพื่อทดแทนพระคุณพ่อแม่ ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถเข้าไปกอดแม่ได้ พระท่านก็นำเครื่องดอกไม้ไปกราบพระคุณแม่ ส่วนกรณีที่พระสามารถกราบได้อย่างที่สอง คือ เมื่อแม่จากไปแล้ว การตั้งศพแม่พระสามารถกราบศพแม่ได้ เพราะแม่ไม่มีวิญญาณ เป็นธาตุเจติย และกรณีที่สาม เมื่อเก็บกระดูกแม่ พระท่านสามารถนำดอกไม้ไปกราบกระดูกแม่ได้ ฉะนั้น การกราบพระคุณในตัวของผู้มีพระคุณนั้นไม่ผิด เป็นการกราบที่พระคุณของแม่ ไม่ใช่รูปร่างของแม่^{๔๒}

จากข้อพิพาทและกระแสวิจารณ์ดังกล่าว ทำให้ทราบทัศนะที่หลากหลายของท่านผู้รู้ซึ่งได้แสดงไว้ต่างมุมกันโดยสรุปได้เป็น ๒ ความเห็นต่าง คือ (๑) ถ้อยตามคติทางโลก (๒) ถ้อยตามคติทางธรรม ซึ่งแต่ละความคิดเห็นของนักวิชาการในกรณีเกี่ยวกับพระภิกษุกราบมารดาบิดานี้ ถ้อยได้ว่าเป็นการเปิดทัศนะทางปัญญาที่ทำให้เราท่านทั้งหลายได้ทราบเจตนาที่บริสุทธิ์ของภิกษุผู้ได้ทำอภิวาท วันทาต่อมารดาบิดาของตนว่าแท้จริงแล้วท่านมุ่งเจตนาอย่างไรในการแสดงนั้น โดยที่เรากันทั้งหลายต่างแสดงความเห็นต่างอย่างเสรีบนพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของตน แต่ถึงอย่างไร ประเด็นปัญหาดังกล่าวนั้น จะสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์อย่างสูงค่าได้ ต่อเมื่อนักวิชาการทางศาสนาหรือนักปราชญ์ราชบัณฑิต ได้ทำความเข้าใจระหว่างกัน เพื่อจะได้ทราบถึงเจตนาเดิมแท้ที่ตนต้องการสื่อและเพื่อป้องกันความเข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงดังที่ตนได้แสดงออกไปนั้น ทั้งนี้เพื่อให้ประโยชน์ประสานประโยชน์ไปในทิศทางแห่งการดำเนินชีวิตของกันและกันอันจักก่อเกิดเป็นประโยชน์อย่างมหาศาลในที่สุด อีกทั้งยังได้สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันภายใต้วิถีชีวิตที่มีรูปแบบที่เหมือนกันและแตกต่างกัน

๔.๓.๔.๑ ข้อกำหนดทางจริยธรรม

เป็นที่เข้าใจทั่วไปในสังคมชาวพุทธว่า พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อมารดาบิดาโดยฐานะเป็นบุรพการีผู้ทรงพระคุณอย่างสูงต่อบุตรธิดาเพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและทรงคุณธรรมสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสมต่อบุตรธิดาจนถึงขนาดถูกยกย่องเปรียบเทียบว่าเป็นดังพระ

^{๔๐} เปรียญธรรม ๙ ประโยค (นาคหลวง), พ.ม., ปัจจุบันเป็นครูสอนนักธรรม-บาลี และจริยธรรม วัดสร้อยทอง พระอารามหลวง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร.

^{๔๑} ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ “พระเทพปฏิภาณวาที” เป็นเจ้าคณะเขตดุสิต และเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร.

^{๔๒} ไทยรัฐออนไลน์, “ตีโจทย์ “พระกราบแม่ผิดไหม?” วิเคราะห์คำต่อคำ กราบพระคุณ หรือกราบร่างกาย?”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/518498> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

พรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และพระอรหันต์ของบุตรธิดา^{๔๓} เพราะค่าที่ตนทรงคุณธรรมอย่างสูงและบทบาทสำคัญไว้ได้ครบถ้วนบริบูรณ์อย่างสมฐานะตามที่ยกอ้างแสดงเปรียบเทียบไว้แล้วนั้น

เมื่อมารดาบิดาเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงเช่นนี้ บุตรธิดาก็พึงตระหนักรู้และกระทำตอบแทนคุณต่อมารดาบิดาของตนโดยฐานะกตัญญูกตเวทีบุคคลด้วยการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์โดยพยายามบำรุงเลี้ยงดูร่างกายและจิตใจของท่านให้ได้รับความสุข ตลอดจนคอยประภาคยกย่อง เชิดชู คุณความดีของมารดาบิดาด้วยการแสดงออกทางกายบ้าง เช่น แสดงความเคารพ ค้อมคารวะ กราบ ไหว้ บูชา มารดาบิดาด้วยเครื่องสักการะต่างๆ และด้วยการแสดงออกทางวาจาบ้าง เช่น ใช้วาจาที่สุภาพอ่อนหวาน ว่าง่ายเชื่อฟัง ตลอดจนพรรณนา ประภาค ยกย่อง เชิดชูบุญคุณ เกียรติคุณของมารดาบิดาอย่างเปิดเผยด้วยจิตสำนึกและตระหนักรู้อยู่เสมอว่ามารดาบิดาเป็นผู้อุปการคุณอย่างสูง ยิ่งต่อตนด้วยความบริสุทธิ์ใจ

ดังนั้น การแสดงความเคารพต่อมารดาบิดาด้วยการแสดงออกทางกายและวาจาตามลักษณะดังกล่าวจึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่บุตรธิดาโดยเฉพาะในประเทศไทยนิยมยึดถือปฏิบัติอย่างกว้างขวาง จนก่อเกิดเป็นพฤติกรรมนิยมที่แสดงถึงอัตลักษณ์พิเศษของการเป็นลูกที่ดีเชิงสัมพันธ์กับวัฒนธรรมประจำชาติไทยเพราะค่าที่ตนได้แสดงความประพฤติด่อนน้อมต่อผู้ใหญ่กล่าวคือมารดาบิดาของตนอย่างซื่อตรงจริงใจ

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้กล่าวลักษณะของการปฏิบัติบูชาที่บุตรจะพึงกระทำต่อมารดาบิดาไว้ ๔ ประการ คือ

๑. สักการะเคารพ สักการะนี้ ในความหมายของกิริยา คือ การทำดี การแสดงกิริยาสุภาพ เช่น ไม่แสดงอาการเดินกระเท็บเท้าใส่ กล่าววาจาสุภาพ ไพเราะ นุ่มนวล แฝงด้วยความเคารพและใจสุภาพ คือ ไม่แสดงอาการบ่นบึ้งใส่ หรืออารมณ์ไม่ดีกับท่าน มีความรู้สึกที่ตึงามเคารพมารดาบิดา

๒. ครุการะ หมายถึง ความรัก ความห่วงใย บุตรที่มีความรักความห่วงใยในมารดาบิดา พยายามรักษาน้ำใจ กระทำตนให้เป็นที่เบาใจของมารดาบิดาประพฤติดีให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่ายอยู่ในโอวาทของมารดาบิดา

๓. มานนา แปลว่า ความนับถือ ยกย่อง เชิดชู มีกิริยาวาจาที่ตึงาม ประพฤติตน ยกย่อง เชิดชู รักใคร่ ยำเกรงมารดาบิดา ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่นินทา ไม่ทะเลาะ โต้เถียงมารดาบิดา หรือต้องกล้าที่จะบอกกับบุคคลอื่นว่าบุคคลนี้เป็นมารดาบิดาของตน

๔. วันทนา การเคารพ กราบไหว้และชมเชย คุณความดีของมารดาบิดา คือ กล้าที่จะกล่าวหรือพรรณนาคุณงามความดีของมารดาบิดา^{๔๔}

จากหลักการข้างต้น ก็เป็นอันเข้าใจได้ว่าบุตรพึงแสดงความเคารพต่อมารดาบิดา แม้บุตรที่เป็นภิกษุในปัจจุบันก็อาจจะยึดหลักปฏิบัตินี้จนเป็นที่มาของกระแสข่าวเชิงว่าพฤติกรรมที่ภิกษุแสดง การกราบไหว้มารดาบิดาภายใต้การถือครองอุคตมเพศไม่เป็นการผิดวินัยสงฆ์หรือ?

ความเข้าใจในเรื่องการแสดงความเคารพต่อมารดาบิดาสำหรับภิกษุผู้เป็นบุตรจึงยังคงเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันในวงกว้างภายใต้กระแสการวิพากษ์ วิจัยอย่างหลากหลายมิติจากผู้ทรงคุณวุฒิ

^{๔๓} อก.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๔๔} คุรยละเอียดใน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๖๒-๖๖.

และภูมิความรู้ต่างๆ เช่น นักวิชาการ นักการศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปถึงพฤติกรรมดังกล่าวที่ภิกษุได้แสดงออกไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง อย่างตระหนักรู้ซึ่งในพระคุณของมารดาบิดาบ้าง จนเป็นที่มาของปัญหาว่าความจริงแล้วภิกษุสามารถกราบไหว้มารดาบิดาได้จริงหรือไม่ หรือมีหลักคิดและหลักปฏิบัติอย่างไรสำหรับภิกษุในการกราบไหว้มารดาบิดา โดยประเด็นนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้จากบทบาทที่ภิกษุแสดงความเคารพเป็น ๒ กรณี คือ (๑) มุ่งกราบมารดาบิดาที่ร่างกาย หรือ (๒) มุ่งกราบมารดาบิดาที่คุณธรรม

อย่างไรก็ตาม หากมองในมุมมองของหลักจริยธรรมยังนับว่าเป็นการดีที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะแสดงความเคารพเอื้อเฟื้อต่างๆ ต่อมารดาบิดาของตนด้วยคำนึ่งถึงหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรม โดยเฉพาะด้านความอ่อนน้อมเป็นสาระสำคัญ เนื่องจากว่ายังมีความเข้ากันได้ในการประกาศความสำคัญของมารดาบิดาอย่างเปิดเผย แต่ทว่าการกระทำดังกล่าวยังเป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจกันต่อไปอีก ด้วยเหตุผลว่า ภิกษุเป็นผู้ถืออุดมเพศชั้นสูงและประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในพระพุทธศาสนา จะต้องยึดหลักจารีตประเพณีนิยมโดยเฉพาะด้านวินัยที่เปรียบเสมือนเครื่องหมายดำรงรักษาอัตลักษณ์และสถานภาพของภิกษุไว้ ดังนั้น ประเด็นปัญหานี้ ว่ากันตามจริงแล้ว ภิกษุจะสามารถปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมดังกล่าวต่อมารดาบิดาเหมือนอย่างบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ได้หรือไม่ หรือมีหลักการพระวินัยข้อไหนบ้างที่เมื่อภิกษุปฏิบัติแล้วจึงจะเหมาะสมต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัย จะพยายามทำความเข้าใจในมุมมองปัญหาผ่านระบบและระเบียบของพระวินัยสืบไป

๔.๓.๔.๒ ข้อจำกัดทางพระวินัย

ในมังคลัตถปิฎก ได้แสดงคุณค่าของการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุและคฤหัสถ์ไว้ดังนี้ว่า “บรรดาคฤหัสถ์และบรรพชิตเหล่านั้น คฤหัสถ์ พึงบำรุงมารดาบิดาแม้ด้วยการนมัสการ บรรพชิตพึงบำรุงด้วยสักการะอย่างเดียว, จริงอยู่ แม้ภิกษุ พึงบำรุงมารดาบิดาแท้, เพราะโทษในการบำรุงนี้ ไม่มี”^{๕๕}

จากข้อความที่กล่าวมา จะเห็นว่า วิธีการบำรุงมารดาบิดาของบุตรนั้น ท่านแสดงไว้อยู่ ๒ ลักษณะ คือ (๑) การบำรุงด้วยการนมัสการ ได้แก่ การแสดงความเคารพ นอบน้อม กราบไหว้ และ (๒) การบำรุงด้วยสักการะ ได้แก่ การบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งผู้ที่ถือการบำรุงมารดาบิดาในลักษณะนี้ปรากฏมี ๒ สถานภาพเช่นเดียวกัน ได้แก่ (๑) บุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ กับ (๒) บุตรผู้เป็นบรรพชิต โดยบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์นั้นสามารถบำรุงมารดาบิดาได้ทั้ง ๒ วิธี คือบำรุงด้วยการนมัสการและสักการะไปพร้อมกันได้ ส่วนบุตรผู้เป็นบรรพชิตท่านอนุญาตให้ทำการบำรุงมารดาบิดาได้เพียงวิธีเดียว คือ การบำรุงด้วยสักการะ หมายถึง การบำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) และยารักษาโรค (คิลานเภสัช) ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมารดาบิดาตามที่ได้มาเท่านั้น ไม่มีระเบียบปฏิบัติหรือธรรมเนียมในอริยวินัยที่ภิกษุจะสามารถทำการบำรุงมารดาบิดาด้วยการนมัสการ กล่าวคือ การกระทำอัญชลี ค้อมการวะ หรือการกราบไหว้ ตลอดจนการแสดงความรักต่างๆ ทั้งนี้ด้วยถือว่าภิกษุเป็นผู้ทรงคุณธรรมชั้นสูงและมีเพศสภาพที่สูง (อุดมเพศ) กว่าเพศของคฤหัสถ์ จึงเป็นเหตุให้ภิกษุไม่สามารถ

^{๕๕} ตตถ คิหิณา นมกาเรณปิ มาตาปิโตร อุปลุจาทพพา ปพพชิตเณ สกกาเรเนว, ภิกขุญาปิ ทิ มาตาปิโตร อุปลุจาทพพา ว, น เหตุถ โทโส ฯ มงคค. (บาลี) ๑/๓๐๑/๒๗๖., มงคค. (ไทย) ๑/๓๐๑/๒๐๙.

ทำการเคารพหรือการอภิวาทใดๆ ต่อบุคคลผู้ไม่ทรงเพศสภาพเช่นเดียวกันกับตนได้ แม้ว่าผู้นั้นจะเป็นมารดาบิดาของตนก็ตาม

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ในแง่ของพระวินัยจึงไม่มีธรรมเนียมปฏิบัติในการกระทำความเคารพต่อบุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์สำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา แม้ว่าคฤหัสถ์นั้นจะเป็นผู้มีสถานะชั้นสูงทางสังคม เช่น เป็นมารดาบิดา ญาติผู้ใหญ่ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือเป็นพระราชามหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน แม้กระทั่งเป็นผู้ทรงคุณธรรมชั้นสูงแห่งพระอริยบุคคลตามลำดับชั้นต่างๆ ก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากว่าเพศสภาพของคฤหัสถ์นั้นไม่เอื้อเต็มที่ต่อการปฏิบัติธรรมชั้นสูงได้อย่างสมบูรณ์เท่ากับเพศสภาพของภิกษุจึงมีความเข้าใจกันในแวดวงของผู้ถือชั่งวินัยว่าไม่ปรากฏมีภิกษุกระทำอภิวาทนาการใดๆ ต่อคฤหัสถ์ สอดคล้องกับพระพุทธรูปที่พระพุทธรเจ้าได้ตรัสถึงบุคคลผู้ที่ภิกษุไม่ควรกราบไหว้ไว้ ๑๐ ประการ ต่อไปนี้ คือ

๑. ภิกษุผู้อุปสมบทก่อนไม่ควรไหว้ภิกษุผู้อุปสมบทภายหลัง
๒. ไม่ควรไหว้อุปสัมบัน
๓. ไม่ควรไหว้ภิกษุนานาสังวาส ผู้แก่กว่าแต่ไม่ใช่ธรรมวาที
๔. ไม่ควรไหว้มาตุคาม
๕. ไม่ควรไหว้บัณฑิต
๖. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังอยู่ปริวาส
๗. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอบัติเดิม
๘. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่มานัต
๙. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังประพฤตินานัต
๑๐. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่อัพทาน^{๔๖}

จากพระพุทธรูปที่ตรัสดังกล่าว เป็นอันเข้าใจได้ว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาไม่ควรแสดงความเคารพหรืออภิวาทใดๆ อันเป็นไปหรือเข้าข่ายการกระทำความเคารพ เช่น การประนมมือ การสักการะ การนบถ การไหว้ หรือการอภิวาทนาการใดๆ ทั้งสิ้นต่อคฤหัสถ์ในทุกๆ รูปแบบ ไม่ว่าจะคฤหัสถ์นั้นจะดำรงอยู่ในสถานะทางสังคมสูงขนาดไหน หรือทรงภูมิธรรมชั้นใดก็ตาม เนื่องด้วยคฤหัสถ์เหล่านั้นทรงเพศสภาพคือหินเพศที่มีรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่ไม่ปลอดโปร่งเท่ากับภิกษุผู้ดำรงเพศสภาพคืออูถมเพศซึ่งมีรูปแบบวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อการประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ซึ่งมีจุดหมายคือการกลางทางเป็นเครื่องไปสู่พระนิพพานได้ยอดเยี่ยมกว่ารูปแบบชีวิตของเพศฆราวาส

ดังนั้น หลักการปฏิบัติดังกล่าวนี้จึงกำหนดวัตถุประสงค์ได้เป็น ๓ กรณี คือ (๑) เพื่อเอื้อเพื่อต่อหลักการพระวินัย (๒) เพื่อยกย่อง เชิดชูรูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุ และ (๓) เพื่อรักษาจารีตและธรรมเนียมปฏิบัติเฉพาะของสังฆมณฑล

สรุปว่า ปัญหาของพระภิกษุกราบไหว้มารดาบิดานี้ หากพิจารณาในกรอบของพระวินัยแล้ว ภิกษุไม่สามารถปฏิบัติได้เพราะอาจเข้าข่ายฐานล่วงละเมิดพระวินัย ทั้งยังไม่มีธรรมเนียมปฏิบัติในการแสดงความเคารพต่อคฤหัสถ์โดยเฉพาะมารดาบิดาในรูปแบบวิถีชีวิตอย่างสมณะ ดังนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ควรทำความเข้าใจใหม่ต่อประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้อย่างรอบคอบ ถ้วนถี่ เพื่อปิดช่อง

^{๔๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๒/๑๒๖.

ป้องกันทางเกิดแห่งอาบัติ และป้องกันการติฉินนินทาจากเหล่าวิญญูชนผู้ถือข้างพระวินัยอันเป็นปัจจัย สำคัญที่จะทำให้สามารถรักษาระบบนิยมปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ภายใต้ระบบ ระเบียบ กรอบกำหนด ข้อบังคับตามบทบัญญัติของพระวินัยบนมาตรฐานเดียวกันได้

๔.๓.๔.๓ แนวทางการแก้ไขและแนวทางการบำรุง

ผู้วิจัยพยายามทำความเข้าใจกับประเด็นปัญหาดังกล่าวภายใต้ทัศนะของคน ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ถือข้างหลักจริยธรรม และกลุ่มผู้ถือข้างหลักพระวินัย จากการศึกษาพบว่าแต่ละกลุ่มนั้นได้มอง มุมปัญหาคนละด้าน โดยผู้ถือข้างหลักจริยธรรมเห็นสมว่าภิกษุสามารถแสดงความเคารพต่อมารดา บิดาอย่างรูปธรรมได้ เพราะถือคติที่ท่านได้เปรียบฐานะมารดาบิดาไว้ว่าเป็นดังพระพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลผู้ทรงคุณธรรมอย่างสูงของลูก^{๔๗} โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ท่านได้เปรียบ เทียบไว้ว่าเป็นดังอาหุไนยบุคคล ได้แก่ เป็นดังพระอรหันต์ของบุตรด้วยแล้ว จึงทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่า มารดาบิดามีสถานภาพสูงกว่าโดยเฉพาะด้านคุณธรรมกว่าภิกษุผู้เป็นบุตร ด้วยเหตุนี้เองจึงเห็นควรว่า เป็นการเหมาะสมแล้วที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะพึงทำอภิวันทนาการ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นปัญหานี้ควรทำความเข้าใจให้ชัดผ่านมุมมองเถรวาทกระแสหลัก เพื่อจะได้เห็นท่าทีต่อปัญหาดังกล่าวโดยเฉพาะการเปรียบเทียบเชิงสมมุติฐานะเช่นนี้ เพราะเหตุว่า ท่านไม่ได้เปรียบเทียบโดยการนำเอาสถานภาพภายนอกมาเป็นเครื่องชี้วัดว่าท่านเป็นพระพรหม เป็น บุรพเทพ เป็นบุรพาจารย์ หรือเป็นพระอรหันต์ของบุตรจริงๆ หากแต่เปรียบเทียบโดยวัดจาก คุณสมบัติพิเศษภายในที่สะท้อนออกมาเป็นบทบาทภายนอกของมารดาบิดาที่มุ่งปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตร ของตนอย่างซื่อตรงสมคุณธรรมของพระพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และพระอรหันต์นั้น เมื่อเป็น เช่นนี้ มารดาบิดาก็ยังมีสถานภาพเป็นคฤหัสถ์ผู้ทรงหินเพศ ในขณะที่ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ยังทรงอุดมเพศ อยู่ตามเดิม

ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของมารดาบิดาที่แสดงออกมาอย่างบริสุทธิ์ใจนั้น จึงจำกัดอยู่ที่ คุณสมบัติภายในที่มารดาบิดาได้แสดงออกต่อบุตรของตนด้วยดี เช่น มีความรัก มีความเมตตา ปรารถนาดี ไม่คิดร้าย อาฆาตพยาบาทเมื่อยามที่ถูกกระทำผิดต่อตน ตลอดจนส่งเสริมความดีงามทุก ด้านแก่บุตรอย่างซื่อตรงโดยไม่มีอะไรเคลือบแฝง เมื่อมารดาบิดามีคุณมากอย่างนี้ พวกที่ถือข้างหลัก จริยธรรมจึงเห็นควรว่าบุตรไม่ว่าจะดำรงอยู่ในสถานภาพใดก็ตามก็ควรแสดงความเคารพ ความนับถือ ต่อมารดาบิดาของตนอย่างสุจริตใจด้วยรูปแบบต่างๆ ที่สมควร ที่กล่าวมานี่คือทัศนะ และมุมมองของ กลุ่มผู้ถือข้างหลักจริยธรรมเป็นสำคัญตามที่ผู้วิจัยได้เสนอมา

แต่ในทางกลับกัน หากพิจารณาถึงพฤติกรรมของภิกษุผู้เป็นบุตรผ่านบทบัญญัติทางพระ วินัย ย่อมเป็นอะไรที่ค้านแย้งต่อหลักการ เนื่องจากปรากฏพบว่า ไม่มีธรรมเนียมหรือหลักการอะไรที่ ภิกษุในพระพุทธศาสนาจะสามารถแสดงความเคารพต่อคฤหัสถ์ได้ไม่ว่าคฤหัสถ์นั้นจะเป็นมารดาบิดา ผู้มีอุปการคุณอย่างสูงต่อตนก็ตาม

ดังนั้น การที่ภิกษุจะแสดงความเคารพต่อมารดาบิดาด้วยการแสดงออกทางร่างกาย เช่น กระทำอัญชลี ประนมมือไหว้ หรือกระทำอภิวันทนาการใดๆ ที่เข้าช่วยต่อการแสดงความเคารพที่ แสดงออกทางกาย ย่อมจะมีโทษทางพระวินัยและอาจเป็นการกระทำที่ถูกติเตียนจากสังคมโดยเฉพาะ

^{๔๗} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

กลุ่มบัณฑิตชนผู้ชำนาญการด้านพระวินัยก็เป็นได้ สรุปลก็คือภิกษุไม่พึงทำความเคารพต่อคฤหัสถ์ทั้งสิ้น แม้ว่าจะเป็นมารดาบิดาของตนก็ตาม

อีกอย่างหนึ่ง มิเพียงตั้งข้อสังเกตเรื่องการจำกัดเพศสภาพของมารดาบิดาที่ภิกษุไม่ควรกราบไหว้เท่านั้น แม้คฤหัสถ์ชนผู้ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมชั้นสูงจนได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ ก็ไม่ปรากฏมีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุแสดงความเคารพเช่นเดียวกันแม้ตนจะไม่ได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงตามอย่างคฤหัสถ์นั้นหรือกระทั่งตนเป็นภิกษุผู้บวชใหม่ในวันนั้นก็ตามที^{๔๔}

จากเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มขึ้นว่า เหตุใดภิกษุจึงไม่สามารถทำการกราบไหว้มารดาบิดาของตนผู้เป็นคฤหัสถ์ได้ทั้งๆ ที่ท่านดำรงอยู่ในคุณธรรมชั้นสูงมีฐานะพิเศษเป็นดังพระพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และพระอรหันต์ของลูก ก็คงเป็นเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับธรรมและเพื่อการเชิดชูและเคารพธรรม ซึ่งพอจะหาข้อสรุปได้ ดังนี้

๑. พระภิกษุสละวิถีชีวิตอย่างชาวบ้าน ซึ่งแสวงหาความสุขสำราญปรนเปรอด้วยกามสุขต่างๆ ยอมสมัครใจออกมามีความเป็นอยู่ที่ขาดความพรังพร้อมสะดวกสบาย ถือข้อปฏิบัติ ผีกัดขัดเกลตาตนเองต่างๆ และรักษาวินัยซึ่งเป็นของยากที่ปุถุชนจะประพฤติตามได้ แม้แต่ตนซึ่งเป็นอริยบุคคลก็ยังไม่ต้องปฏิบัติดังเว้นช่วงถึงอย่างนั้น นับว่าเป็นผู้ทำสิ่งที่ทำได้ยาก

๒. พระภิกษุเป็นผู้ดำรงฐานะและภาวะของท่าน ที่ชาวพุทธตกลงหรือยอมรับกันไว้ว่า เป็นผู้มุ่งหน้าไปแล้วในมรรคาแห่งการปฏิบัติฝึกอบรมตน และประพฤติเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก นับเป็นภาวะและฐานะที่ควรเคารพยกย่อง

๓. พระภิกษุเป็นผู้ร่วมอยู่ในสงฆ์ คือ เป็นสมาชิกแห่งชุมชนซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับธรรมโดยตรง เป็นที่ขุมนุมผู้มีคุณธรรมหรือประพฤติปฏิบัติความดีไว้ได้มากที่สุด เป็นสมาคมของคนที่ดีโดยมากมีคุณธรรม เป็นสัญลักษณ์ของธรรมหรือการดำรงอยู่แห่งธรรม ภิกษุแต่ละรูปย่อมเป็นตัวแทนแห่งสงฆ์นั้น เมื่อกราบไหว้ภิกษุนั้นๆ ในฐานะที่เป็นภิกษุรูปหนึ่ง ก็คือเคารพกราบไหว้ให้เกียรติแก่สงฆ์และเป็นการเคารพเชิดชูธรรมด้วย

๔. พระภิกษุเป็นตัวแทนของสงฆ์ดังกล่าวแล้ว และภิกษุสงฆ์นั้นย่อมเป็นพุทธบริษัทส่วนที่ทำการแห่งการศึกษา ปฏิบัติ และสั่งสอนเผยแผ่ธรรมได้ดีที่สุด เหมาะที่สุด จึงเป็นชุมชนที่ดำรงรักษาธรรมวินัย คือหลักธรรมคำสอนและระเบียบแบบแผนของพุทธศาสนาไว้ได้ อย่างที่เรียกว่า สืบต่อศาสนา และอย่างที่ว่าที่เรียกภิกษุว่าเป็นศาสนทายาท การเคารพกราบไหว้ให้เกียรติแก่พระภิกษุในฐานะตัวแทนของสงฆ์ มีความหมายเท่ากับเป็นการเชิดชูสงฆ์ไว้ให้ดำรงอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก

๕. อย่างน้อยที่สุด คฤหัสถ์ย่อมเคารพกราบไหว้พระภิกษุด้วยเมตตาจิตต่อพระภิกษุนั้น คือ ปรรณนาดี หวังประโยชน์สุข ความเจริญงอกงามในธรรมแก่ท่าน โดยฐานเป็นเครื่องช่วยให้ท่านหมั่นระลึก และคอยสำนึกอยู่เสมอ ถึงฐานะ ภาวะ หน้าที่ของตน ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามให้สมควร

ดังนั้น พระภิกษุสามเณร ถึงจะเป็นปุถุชน แต่เมื่อเป็นผู้เพียรพยายามฝึกตน ก็สมควรแก่อัญชลีของคฤหัสถ์แม้ที่เป็นอริยบุคคล พุทธอีกนัยหนึ่งว่า ภิกษุสามเณรรูปใด เมื่อชาวบ้านกราบไหว้ ยัง

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๒/๑๖๖.

คอยเกิดสำนึกที่จะสำรวจตนว่าเป็นผู้มีคุณความดีสมควรแก่อัญชลีกรรมของเขาหรือไม่ ภิกษุสามเณรรูปนั้นก็ยิ่งน่าไหว^{๔๙}

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากภิกษุผู้เป็นบุตรมีความประสงค์จะแสดงความเคารพต่อมารดาบิดา ก็สามารถกระทำได้ในรูปแบบที่เป็นนามธรรม โดยการน้อมระลึกถึงอุปการคุณที่มารดาบิดาได้กระทำต่อตนในฐานะเป็นบุรพการีผู้ทำสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งแล้วน้อมกราบอภิวันทนาการนับถือ และบูชาคุณความดีของมารดาบิดาด้วยความบริสุทธิ์ใจ และยึดถือท่านเป็นแบบอย่างปฏิบัติในฐานะผู้เสียสละกำลังกายกำลังใจทุ่มอุทิศชีวิตเพื่อลูกจนสามารถนำความดีงามเหล่านั้นมาปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ต่อไป และเมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรปฏิบัติได้อย่างนี้อยู่เป็นประจำจนสามารถมองเห็นคุณค่าที่แท้ของความเป็นมารดาบิดาแล้ว ก็พึงประกาศ ยกย่อง เชิดชู และสรรเสริญคุณอนเณกประการของมารดาบิดาให้เป็นที่แจ้งประจักษ์แก่ชนทั้งหลายในวงกว้าง ทั้งนี้เพื่อแสดงถึงคุณค่าและความสำคัญของมารดาบิดาว่าท่านมีคุณอนันต์ต่อบุตรธิดามากมายนักเกินที่จะมีผู้ใดเสมอเหมือน และเพื่อเป็นการปลุกกระตุ้นจิตสำนึกภายในเรื่องหลักกตัญญูกตเวทีตาธรรมให้เกิดมีแก่บุตรธิดาทั้งหลายเพื่อน้อมนำไปปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนได้จริงอย่างเป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวันตามโอกาสที่จะอำนวย

สรุปว่า ปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันทั้ง ๔ ประเด็นที่ผู้วิจัยได้ยกขึ้นแสดงข้างต้นนั้น จากการศึกษาพบว่า เกิดจากภาวะที่มารดาบิดาอยู่ในวัยชราช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ กอปรกับไม่มีบุตรหลานหรือญาติมิตรคอยดูแล หรือทำกิจการต่างๆ ภายในครอบครัวแทนตนได้โดยเฉพาะในกรณีที่ตนเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย หรืออยู่ในสภาวะการณที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ จนเป็นเหตุให้ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องพัววงธุระกิจกรรมทางสงฆ์ เพื่อปลีกตัวมาบำรุงอุปถัมภ์ เลี้ยงดูมารดาบิดาที่ประสบความยากลำบากให้ได้รับความสบายทางกาย และความสุขทางใจตามอัธยาศัย ตลอดจนช่วยแบ่งเบาภาระต่างๆ ภายในครอบครัวเพราะเหตุว่ามารดาบิดาอยู่ในวัยชราที่มีสังขารโรยราจนไม่สามารถปฏิบัติหรือช่วยเหลือตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพอย่างเก่าก่อนได้

เมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อช่วยเหลือมารดาบิดาของตนโดยยึดหลักกตัญญูกตเวทีตาธรรมเป็นสำคัญ เป้าหมายหรือทำที่ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรคิดก็มีเพียงแต่ว่าจะทำอย่างไรถึงจะสามารถช่วยแบ่งเบาภาระกิจการต่างๆ ของมารดาบิดาได้ จึงมุ่งปฏิบัติพันธกิจต่างๆ อันเนื่องด้วยชีวิตภายในครอบครัวแทนโยมมารดาบิดาเพื่อให้ท่านมีความสบายทางกายและมีความโล่งใจโดยมุ่งกระทำการณอย่างผู้มีจิตปรารถนาดีและมีจิตสำนึกของความเป็นลูกภายใต้รูปแบบชีวิตของสมณะที่ตนปรารถนาจะยึดครองด้วยยังมีจิตใฝ่มนคงและยึดมั่นในพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม การเข้าไปปฏิบัติหน้าที่บำรุงมารดาบิดาของภิกษุดังกล่าวนั้นก็ยังเข้าข่ายที่เป็นฐานล่วงละเมิดพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เช่นว่า ภิกษุเข้าไปช่วยเหลือมารดาโดยการถูกเนื้อต้องตัว หรือประกอบธุรกิจที่เป็นเรื่องของทางโลกแทนโยมมารดาบิดา ตลอดจนอุทหนุณส่งเสริมปัจจัย ๔ แก่มารดาบิดาอย่างผู้พหูพราเสินความจำเป็นจนกระทั่งที่สุดอาจส่งผลกระทบต่อศีลทาสชาวบ้านทำให้มีจิตคิดอกุศลต่อภิกษุผู้เป็นบุตรนั้น ในกรณีอย่างนี้ ภิกษุผู้มุ่งบำรุงมารดาบิดาของตนจะต้องระมัดระวังและปฏิบัติกรอย่างรู้เท่าทันและเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อเอื้อเพื่อต่อพระ

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๗), หน้า ๙๒๔.

ธรรมวินัย และเพื่อรักษาศรัทธาของสาธุชนให้มีความมั่นคง เข้มแข็ง ตลอดจนป้องกันความเข้าใจ สับสน คลาดเคลื่อนในการปฏิบัติคุณงามความดีของภิกษุจากข้างฝั่งของผู้ยึดถือในหลักอริยวินัยที่ อาจมีทัศนคติด้านลบต่อพระพุทธศาสนา

แม้ภิกษุผู้บวชเข้ามาในพระธรรมวินัยก็ต้องยึดถือจารีตและหลักปฏิบัติต่างๆ อันเป็นไป เพื่ออนุเคราะห์และส่งเสริมต่อการประพฤติพรหมจรรย์ก็จริง แต่ถึงอย่างนั้น การปฏิบัติหน้าที่บำรุง ฆราวาสของภิกษุในยุคปัจจุบันนั้นยังมีความซับซ้อนและลึกซึ้งจนยากต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์และบริบูรณ์ได้ เนื่องจากว่าบริบททางสังคม ตลอดจนระบบเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และ อื่นๆ ในขณะนั้นสร้างความบีบรัดในการประกอบสัมมาอาชีพของคนทุกระดับชั้น โดยเฉพาะสมาชิก ภายใต้อุปการะ ซึ่งมีการดาบิตาเป็นหลักใหญ่ จะต้องดิ้นรนชวนขายประกอบอาชีพเพื่อให้ชีวิต ของตนอยู่รอดอย่างไม่อึดคังคืดเคืองพอประทังชีวิตให้เป็นไปได้ตามปกติ แต่เมื่อมีการดาบิตาเข้าสู่วัย ฆราวาสมีสังขารที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพ เจ็บป่วยไข้ ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ กอปรกับไม่มี ผู้อื่นดูแล จึงเกิดเป็นปัญหาในระดับสังคมโดยหาผู้รับผิดชอบไม่ได้ ทั้งทำให้ภิกษุผู้เป็นบุตรจำต้องเข้า มาเกี่ยวข้อง และทำกิจการแทนโยมมารดาบิดาทุกอย่างชนิดที่ปฏิเสธได้ยากโดยเฉพาะในสถานการณ์ ที่ท่านไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เช่น เจ็บป่วยหนักด้วยโรคต่างๆ ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ต้องเข้าไป ช่วยแบ่งเบาภาระกิจการต่างๆ ภายในบ้าน ตลอดจนคอยทำกายภาพต่างๆ เช่น บีบ นวด ฟั้น เช็ด เนื้อ เช็ดตัด ตลอดจนอาบน้ำให้ ทั้งต้องคอยดูแลและให้กำลังใจแก่มารดาบิดาอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ เพื่อให้ท่านได้รับความสบายทางกายและได้รับความสุขทางใจ บางทีเกิดสถานการณ์คับขันที่มารดา บิดาต้องการหรือร้องขอให้ภิกษุผู้เป็นบุตรเข้ามาช่วยเหลือด้วยความจำเป็นต่างๆ ภิกษุผู้เป็นบุตรก็เข้า มาปฏิบัติภารกิจทุกอย่างตามความร้องขอนั้น และมุ่งกระทำอย่างเต็มที่ที่บุตรที่ดีจะพึงกระทำต่อมารดาบิดา ของตนด้วยความบริสุทธิ์ใจ

ด้วยเหตุที่ภิกษุผู้เป็นบุตรเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยการบำรุงมารดาบิดาของตนตามความรู้สึก นึกคิดแห่งจิตสำนึกของความเป็นลูกนี้ จึงเป็นที่มาแห่งการวิพากษ์ วิจารณ์ที่แตกต่างอย่างน้อยจาก กลุ่มชน ๒ กลุ่ม คือ (๑) ผู้ที่ถือคติทางโลก ต่างก็โหมทาสรรเสริญ ชื่นชมในปฏิปทาของภิกษุผู้เป็นบุตร ด้วยเรียกขานต้องกันว่าเป็น “พระยอดกตัญญู” และ (๒) ผู้ที่ถือคติทางธรรม ต่างก็พิจารณา พฤติกรรมของภิกษุผู้เป็นบุตรพร้อมกับตั้งข้อสังเกตว่าภิกษุนี้มีความเอื้อเฟื้อและอนุเคราะห์ต่อพระ ธรรมวินัยมากน้อยแค่ไหน

หากชนทั้ง ๒ กลุ่มนี้ เข้าใจถึงหลักการและวิธีการในการบำรุงมารดาบิดาตามหลักการ พระพุทธศาสนา กอปรกับเปิดใจกว้างยอมรับและเห็นใจในความจำเป็นที่ภิกษุผู้เป็นบุตรต้องเข้าไป เกี่ยวข้องกับมารดาบิดาของตนที่อาจพลัดพลั้งก้าวล่วงพระวินัยบางข้อบางประการเพื่อบำรุงมารดา บิดาของตนโดยมุ่งความสบายทางกายและความสุขทางใจของท่านเป็นเป้าหมายสำคัญ ก็ควรเปิด โอกาสให้ภิกษุได้ทำหน้าที่ของลูกที่ดีได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่ภิกษุผู้เป็นบุตรเมื่อได้รับโอกาสในการ ปฏิบัติหน้าที่ของลูกที่ดีต่อมารดาบิดาของตนแล้ว ก็ควรระมัด ระวัง และมีจิตสำนึก ตลอดจนรักษา สมณสัญญาของตนไว้ให้ได้ สรุปลก็คือ ต้องคำนึงถึงภิกษุภาวะคือความเป็นพุทธบุตรที่ดีและรักษาหน้าที่ ของลูกที่ดีให้ดำเนินไปในครรลองเดียวกันให้ได้อย่างเหมาะสม ไม่มัวหมอง หรือเสียหายจนเป็นที่มา ของปัญหาต่างๆ ที่นำมาซึ่งความเห็นต่างและทัศนคติที่หลากหลายของข้างฝ่ายคฤหัสถ์และบรรพชิตอัน จะส่งผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์ในวงกว้างจนอาจเกิดเป็นสัทธิธรรมปฏิรูปกล่าวคืออาจสร้างความเข้าใจ

ที่สับสน คลาดเคลื่อน ผิดทางไปจากหลักการของพระธรรมวินัยก็เป็นได้ ทั้งนี้ยังต่อยอดไปสู่การปิดช่องป้องกันความเข้าใจผิดของบุคคลทั่วไปที่ยังไม่รู้เข้าใจจริงถึงวัตถุประสงค์หรือหลักปฏิบัติที่ถูกแท้ในหลักการของพระพุทธศาสนา จึงถือเอาความคิดหรือทัศนคติของตนเป็นหลักใหญ่ในการตัดสินความถูกผิดของภิกษุผู้เป็นบุตรว่ากระทำการอย่างเหมาะสมหรือไม่นั้น

อย่างไรก็ตาม การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในยุคปัจจุบันนี้ นอกจากภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงแล้ว ว่าโดยทางอ้อม ญาติมิตรหรือญาติธรรมผู้หวังความบริสุทธิ์ทางพระธรรมวินัยต่อภิกษุ ก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วมต่อการปฏิบัติพันธกิจที่สำคัญนี้ได้ โดยเบื้องต้นสามารถเข้าไปช่วยเหลือจนเจือมารดาบิดาของภิกษุด้วยค่านึงถึงหลักมนุษยธรรม และค่านึงถึงศาสนกิจที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องรับผิดชอบเพื่อให้วิถีชีวิตพรหมจรรย์ขับเคลื่อนไปได้อย่างราบรื่นตรงเป้าหมายด้วยการแบ่งเบาภาระ เช่น ช่วยทำกิจการบางอย่างในตระกูลแทนภิกษุผู้เป็นบุตร หรือช่วยกันระดมทุนเข้าช่วยเหลือด้านปัจจัย ๔ ทั้งนี้ ด้วยเข้าใจว่าหากภิกษุประพฤตินั้นจะมีหรือไม่มีโทษทางพระธรรมวินัย เพียงเท่านี้ก็นับว่าท่านสาธุชนเหล่านั้นได้ดำรงอยู่ในฐานะกัลยาณมิตรเพราะได้ชื่อว่าเป็นผู้เห็นประโยชน์ของโลกและพระพุทธศาสนาโดยตนเองเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริมหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐาน คือ หลักกตัญญูกตเวทิตาธรรมให้ยังคงหมุนอยู่ในโลก และช่วยอนุรักษ์ธำรงหลักพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์เป็นประโยชน์แก่อุทิศแก่ชาวโลกต่อไป ด้วยมุ่งหวังให้ภิกษุกระทำหน้าที่ของความดีที่ทำได้ ทั้งยังปฏิบัติศาสนกิจในพระพุทธศาสนาได้บนสถานภาพของตนอย่างไม่ตะขิดตะขวงกังวลใจด้วยความเบาใจที่สาธุชนได้เข้ามาช่วยเหลือในพันธกิจต่างๆ ภายในครอบครัว แทนตน จนทำให้สามารถปลดเปลื้องปลงภาระต่างๆ ภายในครอบครัวได้เพื่อพร้อมทุ่มอุทิศเวลาในการปฏิบัติกิจสงฆ์และถือประพฤติพรหมจรรย์อย่างเต็มศักยภาพได้ในที่สุด

๔.๔ เป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย

ผู้วิจัย ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์และลักษณะการดำเนินชีวิตของมารดาบิดาที่ปรากฏในสังคมไทย พร้อมกับยกประเด็นปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุโดยเฉพาะประเด็นที่เป็นที่วิพากษ์ วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางในแวดวงนักวิชาการ นักการศึกษา และบุคคลผู้สนใจทั่วไป จนได้ข้อสรุปร่วมกันในมิติเชิงบวกอย่างมีคุณภาพทั้งในด้านคุณธรรม จริยธรรม และหลักพระธรรมวินัย ทำให้เห็นช่องทางที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะสามารถปฏิบัติต่อมารดาบิดาได้อย่างถูกต้องตามวัตถุประสงค์โดยมีหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน ประชาชน หรือสังคมเข้าช่วยเหลือ ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้ประมวลข้อมูลพร้อมทั้งกำหนดกรอบ ทิศทาง และเป้าหมายแห่งการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยเป็นภาพกว้างไว้ ๒ ประการ คือ (๑) เป้าหมายทางด้านร่างกาย และ (๒) เป้าหมายทางด้านจิตใจ อันจะนำไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันภายใต้รูปแบบวิถีชีวิตของสมณะอย่างเหมาะสมในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งจะได้อธิบายไปตามลำดับดังนี้

๔.๔.๑ เป้าหมายทางด้านร่างกาย

นอกจากการบำรุงมารดาบิดาจะเป็นหน้าที่โดยตรงของภิกษุผู้เป็นบุตรแล้ว เพื่อจะให้การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงเป้าหมาย ทั้งเพื่อเป็นการส่งเสริมด้านคุณธรรม จริยธรรม และพระธรรมวินัย ผู้วิจัยจะขอกำหนดและแสดงบทบาทของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยไว้ ๓ กลุ่มหลัก คือ (๑) บทบาทของภิกษุผู้เป็นบุตร (๒)

บทบาทของกัลยาณมิตร และ (๓) บทบาทของภาครัฐและสังคม ซึ่งผู้วิจัยจะได้แสดงแนวโน้มในการปฏิบัติหน้าที่บำรุงมารดาบิดาของภิกษุผ่านบทบาทของแต่ละกลุ่ม ดังต่อไปนี้

๔.๔.๑.๑ บทบาทของภิกษุผู้เป็นบุตร

การบำรุงมารดาบิดาสำหรับภิกษุ แม้จะไม่มีบทบัญญัติบังคับโดยตรงทางพระวินัยก็จริง แต่เป็นพระบรมพุทธานุญาตที่พระพุทธเจ้าตรัสให้ภิกษุสามารถอนุเคราะห์มารดาบิดาของตนได้ตามอย่างวิธีของสมณะ ทั้งยังตรัสรับรองการประพฤติของภิกษุผู้บำรุงมารดาบิดาโดยเปรียบเทียบกับจริยาของพระองค์เองว่า “เธอ ได้ดำรงอยู่ในหนทางที่เราดำเนินไปแล้ว แม้เราก็เคยประพฤติ เลี้ยงดูมารดาบิดาเช่นกัน”^{๕๐} พร้อมกับทรงสรรเสริญภิกษุผู้บำรุงมารดาบิดานั้นแล้วประกาศคุณค่าของการบำรุงมารดาบิดาท่ามกลางสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นวงศ์ของหมู่บัณฑิต”^{๕๑} เมื่อเป็นอย่างนี้ก็เป็นอันเข้าใจได้ว่า ภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถอนุเคราะห์บำรุงมารดาบิดาของตนได้ ทั้งยังเป็นผู้ซึ่งว่าได้เจริญรอยตามอย่างปฏิบัติของพระพุทธองค์และชื่อว่ารักษาวงศ์แห่งเหล่าบัณฑิตไม่ให้สูญหายไป แต่ทั้งนี้ก็ต้องคำนึงถึงกรอบของพระธรรมวินัยเป็นสำคัญด้วย

ดังนั้น เป้าหมายของการบำรุงมารดาบิดาทางด้านร่างกายในพระธรรมวินัย ภิกษุจึงสามารถทำการบำรุงได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) การบำรุงด้วยปัจจัย ๔ และ (๒) การบำรุงด้วยการทำกายภาพ^{๕๒}

โดย (๑) การบำรุงด้วยปัจจัย ๔ หมายถึง การบำรุงมารดาบิดาด้วยจีวร อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรได้มาอย่างถูกต้องตามหลักสัมมาอาชีวะแล้ว นำมาแก้อกุลมารดาบิดาในชีวิตประจำวันซึ่งวัตถุประสงค์ของการบำรุงนี้ก็มุ่งไปที่การทำให้มารดาบิดาได้รับความสะดวกสบายทางกาย แต่ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงแรงกระทบต่อศรัทธาของสาธุชนด้วย ยกกรณีตัวอย่างเรื่องจีวร เมื่อสมัยที่ภิกษุมีจีวรมากประสงค์จะให้จีวรแก่มารดาบิดา พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตและทรงมีทำที่สนับสนุน พร้อมกับตรัสให้ภิกษุระมัดระวังในการปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนอย่างเหมาะสมตามฐานะอย่างสมณะโดยให้คำนึงถึงศรัทธาของสาธุชนด้วย ดังปรากฏความในจีวรขันธกะว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษुरुบั่นให้ผ้าจีวรด้วยเข้าใจว่า เป็นโยมมารดาบิดา เราจะพูดอะไรได้ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่ออันให้จีวรแก่มารดาบิดา แต่ไม่ควรทำศรัทธาให้แตกไป ภิกษุใด ทำศรัทธาให้แตกไป ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ”^{๕๓} จากข้อความข้างต้นทำให้ทราบว่า แม้จะมีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ ได้ก็จริง แต่ทั้งนี้ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ควรคำนึงถึงผลกระทบต่อศรัทธาของสาธุชนที่อาจมีสาเหตุมาจากการปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของตนอย่างไม่เหมาะสมด้วย เพื่อจะให้การบำรุงบรรลุวัตถุประสงค์ที่ถูกต้องและป้องกันไม่ให้ภิกษุผู้เป็นบุตรเกิดโทษทางพระธรรมวินัย หรือถูกติเตียนจากท่านผู้ถือหลักข้างอริยวินัย

อย่างไรก็ตาม การบำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ นี้ เป็นมาตรการขั้นพื้นฐานที่ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถคัดสรรมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่มารดาบิดาในชีวิตประจำวันได้อย่างสมบูรณ์

^{๕๐} ตวั มยา คตมคเค จิต อหมิปิ ปุพฺพจริยํ จรฺนโต มาตาปิตโร โปเสสี. ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๓๖/๔๘๑/๑๓๒.

^{๕๑} ภิกขเว มาตาปิตุโปสนํ นาม ปณฺฑิตานํ วิโส. มงฺคล. (บาลี) ๑/๓๐๙/๒๘๓.

^{๕๒} วิ. มหา. (ไทย) ๕/๕๖๑-๕๖๒/๓๒๓.

^{๕๓} วิ. มหา. (ไทย) ๕/๓๖๑/๒๓๒.

หากแม้มารดาบิดาเมื่อได้รับปัจจัย ๔ จากภิกษุมาแล้ว ก็สามารถแปรสภาพปัจจัยเหล่านั้น เป็นปัจจัยสำคัญต่างๆเพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของตนได้ด้วยเช่นกัน

ส่วน (๒) การบำรุงด้วยการทำกายภาพ หมายถึง การบำรุงมารดาบิดาด้วยการตามเพิ่มให้ซึ่งกำลังทางกาย เช่น การบีบ นวด เฝ็น ดัด ขยำ อบ หรืออาบน้ำให้ กระทั่งทำกายภาพ หรือการบริหารร่างกายต่างๆ ได้ โดยวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งคลายความเหนื่อยล้า ความเจ็บปวด และเสริมสร้างสภาวะที่ดีแก่มารดาบิดา ภิกษุก็สามารถกระทำได้ แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องไม่ทำการจับต้องสัมผัสมารดาของตนแม้จะปฏิบัติด้วยคิดว่าท่านเป็นมารดาของตนก็ตาม เพราะจะต้องโทษทางพระวินัย^{๕๔} เนื่องจากเพศสภาพของมารดาถูกจำกัดด้วยเป็นวัตถุอนามาสที่ภิกษุในพระธรรมวินัยไม่ควรถูกต้องหรือสัมผัส ส่วนบิดานั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงท่าทีว่าภิกษุสามารถปฏิบัติได้คล้ายกับวิธีที่อาจารย์จะพึงปฏิบัติต่อศิษย์ได้เหมือนบำรุงสามเณร สอดคล้องกับคำของพระอรชกถาจารย์ว่า “ถ้าภิกษุนำมารดาไปเลี้ยงดูที่วัด ก็สามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่าง และควรให้ของขบเคี้ยวและของใช้สอยด้วยมือตน แต่ไม่ควรแตะต้องตัวมารดา ส่วนบิดาภิกษุสามารถปรนนิบัติบำรุงได้ทุกอย่าง เช่น นวด เฝ็น ให้อาบน้ำ เป็นต้น ดุจบำรุงสามเณร”^{๕๕} รวมถึงการพยายามไปมาหาสู่ ถามไถ่ สารทุกข์ สุกดิบในเรื่องการดำเนินชีวิต ตลอดจนเจตคติในการดำรงชีพกับมารดาบิดาเพื่อจะได้จรรโลงจิตใจให้มารดาบิดาได้มีความสุขอีกระดับหนึ่งด้วย

ดังนั้น เมื่อว่าโดยสาระสำคัญแห่งการบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายทั้ง ๒ ทาง คือ การบำรุงด้วยปัจจัย ๔ และการบำรุงด้วยการทำกายภาพแล้ว ก็เพื่ออำนวยความสะดวกในเรื่องปัจจัยการดำรงชีพของมารดาบิดา และเพื่อเพิ่มเติมเสริมกำลังทางกายแก่มารดาบิดาให้เกิดสภาวะและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างมีประสิทธิภาพจากการปฏิบัติบำรุงของภิกษุผู้เป็นบุตรที่มุ่งกระทำอย่างมีจิตสำนึกของความเป็นลูกและหน้าที่ความเป็นพุทธบุตรอย่างผสานลงตัวภายใต้สถานภาพเดียวของตน ทั้งนี้เพื่อมุ่งรักษาโบราณประเพณีเยี่ยงบัณฑิตชนและทรงธรรมวินัยไว้ได้อย่างเข้มแข็งยั่งยืน

๔.๔.๑.๒ บทบาทของกัลยาณมิตร

แม้การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในบางครั้งอาจมีข้อผิดพลาดทางพระวินัยโดยเฉพาะในสถานการณ์บังคับให้ภิกษุต้องปรนนิบัติมารดาบิดาด้วยตนเองเหตุเพราะไม่มีใครคอยดูแลคุณภาพชีวิตของมารดาบิดา กอปรกับภิกษุยังมีความพอใจที่จะบวชต่อเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา เพื่อให้การปฏิบัติของภิกษุดำเนินไปอย่างถูกต้องตรงเป้าหมายของหลักจริยธรรม และพระธรรมวินัย จึงมีความจำเป็นที่ภิกษุจะต้องอาศัยกัลยาณมิตรเข้ามาช่วยเหลือและจัดการกับสภาพปัญหานี้อย่างเหมาะสม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอกำหนดบทบาทของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรที่ควรเข้ามาเกี่ยวข้องกับกรณีดังกล่าวเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ญาติสายโลหิต และ (๒) ญาติทางธรรม

โดย (๑) ญาติสายโลหิต นั้น หมายถึง ญาติทางฝ่ายของมารดาบิดา เช่น ลุง ป้า น้า อา ตลอดจนญาติพี่น้องของภิกษุผู้เป็นบุตร จะต้องร่วมกันระดมความคิดและจัดการกับสภาพปัญหาอย่างเหมาะสมโดยเบื้องต้นจะต้องเข้ามาจัดการและช่วยเหลือในเรื่องของการดำรงชีพของมารดาบิดาอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งจะต้องคอยจัดระเบียบ แบ่งหน้าที่รับผิดชอบแก่กันและกันอย่างเหมาะสมเพื่อมุ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของมารดาบิดาของภิกษุที่มุ่งกระทำอย่างผู้คำนึงถึงหลักพระธรรมวินัย

^{๕๔} คุรยละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๑/๓๐๙-๓๑๑.

^{๕๕} วิ.มหา.อ.(บาลี) ๑/๑๘๕-๑๘๗/๕๑๐, มงคล. (บาลี) ๑/๓๐๑/๒๗๖.

เพราะลำพังจะอาศัยภิกษุผู้เป็นบุตรดูแลมารดาบิดาของตนโดยตลอดสายนั้นก็จะเป็นการยากลำบาก กอปรกับจะปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาโดยไม่ให้ความผิดพลาดทางพระวินัยในปัจจุบันนี้ก็ยิ่งจะเป็นการยากอย่างยิ่ง เนื่องจากรูปแบบวิถีชีวิตของภิกษุมีลักษณะที่แยกขาดจากการกิจกรรมทางโลก หรืออาจกล่าวได้ว่าพันธกิจหน้าที่เรื่องวัตรปฏิบัติที่ภิกษุพึงกระทำเป็นอะไรที่สวนทางกับวิถีชีวิตทางโลกอย่างสิ้นเชิงด้วยมีพระธรรมวินัยเป็นกรอบกำหนดรูปแบบชีวิต ดังนั้น กัลยาณมิตรผู้เป็นญาติสายโลหิต จึงมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขสภาพปัญหาการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในยุคปัจจุบัน ด้วยการแบ่งเบาภาระทางร่างกายแทนภิกษุผู้เป็นบุตร เช่น ดูแลเรื่องปัจจัย ๔ และการทำกายภาพทางร่างกาย หรือเมื่อยามมารดาบิดาเจ็บป่วยก็คอยเป็นธุระพาไปโรงพยาบาล หรือพยาบาลรักษาเอง ตลอดจนสละกำลังกายใจเพื่อแบ่งเบาภาระด้านพันธกิจหรือธุรกิจทางครอบครัวของมารดาบิดาของภิกษุให้ยังคงดำเนินต่อไปได้ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงหลักมนุษยธรรม และหวังจะปิดช่องป้องกันทางเกิดแห่งอาบัติของภิกษุโดยตรงไม่มากนักน้อยตามกำลังสติปัญญาของตนที่จะพึงกระทำได้

(๒) ญาติทางธรรม ในที่นี้ผู้วิจัยหมายถึง อุบาสก อุบาสิกา ลูกศิษย์ที่มีความเคารพในภิกษุผู้เป็นบุตร ประชาชน ตลอดจนนักสังคมสงเคราะห์ หรือบุคคลทั่วไปที่อยู่นอกเหนือจากปฏิสัมพันธ์ทางฝ่ายญาติของมารดาบิดาและภิกษุผู้เป็นบุตร ที่มีความห่วงใยและให้ความสำคัญกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเบื้องต้น จะต้องมีความรู้เข้าใจจริงถึงสภาวะการณ์ของปัญหาที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงในการดำรงชีพของมารดาบิดา และมีผลกระทบต่อการประพฤติพรหมจรรย์ของภิกษุโดยเฉพาะสถานการณ์ที่มีความสุ่มเสี่ยงต่อการเกิดแห่งอาบัติ พร้อมกันนั้นก็ร่วมกันระดมความคิดเข้าช่วยเหลือด้วยการสละทุนทรัพย์บ้าง ประกอบกิจการครอบครัวแทนบ้าง หรือหมั่นแวะเวียนไปมาถามไถ่ และให้กำลังใจบ้าง ตลอดจนมอบปัจจัยเครื่องดำรงชีพที่มีความจำเป็นต่างๆ เพื่อมุ่งความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของมารดาบิดาเป็นสำคัญ พร้อมกับแบ่งเบาภาระหน้าที่บุตรของภิกษุด้วยหวังให้ท่านมีเวลาปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเต็มที่และสมบูรณ์

๔.๔.๑.๓ บทบาทของภาครัฐและสังคม

เนื่องจากสภาพปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบันเกิดขึ้นมากจากสภาวะการณ์ที่มารดาบิดาเข้าสู่วัยชรา ทูพพลภาพ และไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองในทุกๆ ด้านในชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพพออย่างเท่าก่อนเป็นสำคัญ กอปรกับไม่มีบุตรหลาน หรือญาติมิตรคอยดูแลคุณภาพชีวิตของตน จึงทำให้การเป็นอยู่ของมารดาบิดาในปัจจุบันที่ขาดสมรรถภาพอยู่แล้วมีความสุ่มเสี่ยงต่อการขาดดุลยภาพแห่งชีวิตจนอาจประสบปัญหาหลายประการในชีวิตได้ เช่น ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านการครองชีพ ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้านการประกอบอาชีพ ปัญหาด้านสังคม ตลอดจนปัญหาด้านความมั่นคงต่างๆ ในชีวิต

ด้วยเหตุนี้ ทางภาครัฐและสังคม รวมถึงภาคเอกชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเข้ามามีส่วนร่วม พร้อมกับแสดงบทบาทต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการออกนโยบายสำคัญต่างๆ อันเอื้อประโยชน์ต่อการบำรุงมารดาบิดา หรือระดมทุนทรัพย์เข้าช่วยเหลือ ตลอดจนสร้างหลักประกันคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชราให้มีความมั่นคง และเข้มแข็งสืบไป และเพื่ออนุเคราะห์ภิกษุผู้เป็นบุตร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพันธกิจนี้อย่างเป็นระบบ

โดย องค์การช่วยเหลือผู้สูงอายุระหว่างประเทศ ได้มีข้อเสนอในการแก้ปัญหา ดังนี้

๑) ในขณะที่ประเทศไทยมีนโยบายระดับชาติว่าด้วยผู้สูงอายุ แต่รัฐบาลยังไม่มีนโยบายในการเตรียมการให้ประชาชนเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ ทั้งๆ ที่การเตรียมการเรื่องนี้เป็นสิ่งจำเป็นและควรจะมีกระบวนการเตรียมการตลอดชีวิตตั้งแต่เป็นเยาวชนซึ่งครอบคลุมแง่มุมที่สำคัญๆ ในทุกด้านของชีวิตทั้งในด้านสุขภาพ การศึกษา ความมั่นคงด้านการเงิน ฯลฯ

๒) รัฐบาลควรให้สวัสดิการทุกรูปแบบแก่ผู้สูงอายุทุกคนโดยเฉพาะบำนาญการประกันสังคมและการส่งเสริมการประกันบำนาญของเอกชนเป็นยุทธศาสตร์ซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

๓) องค์กรภาครัฐและเอกชนควรพยายามเสริมสร้างความเข้มแข็งคุณค่าของครอบครัวและการให้ครอบครัวดูแลผู้สูงอายุ

๔) ควรมีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเด็นทางสังคม และการรักษาสุขภาพ

๕) รัฐบาลควรมีโครงการให้สวัสดิการและสนับสนุนบุคคลที่ดูแลผู้สูงอายุ และคนพิการ

๖) รัฐบาลควรดูแลชุมชนทั้งในด้านสุขภาพและสังคม โดยเฉพาะในเรื่องการสาธารณสุขมูลฐาน

๗) แม้ว่าการให้การดูแลรักษาโดยสถาบันยังไม่เป็นจริง แต่ควรจัดบริการนี้ให้กับผู้สูงอายุที่ต้องการ การประเมินผลเรื่องภาวะความสูงอายุเป็นสิ่งจำเป็นในการระบุว่า ผู้สูงอายุคนใดจำเป็นต้องได้รับการบริการดังกล่าว

๘) รัฐบาลและองค์กรเอกชนควรพยายามพัฒนาความสามารถในการดูแลตัวเองของผู้สูงอายุ ซึ่งไม่เพียงเรื่องส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันเท่านั้นหากควรรวมถึงการดูแลและการฟื้นฟูสมรรถภาพอย่างง่าย ๆ ด้วย

๙) รัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชนควรส่งเสริมการดูแลรักษาผู้สูงอายุอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญเช่นเดียวกันในการดูแลผู้สูงอายุไทย องค์กรศาสนา ชมรมผู้สูงอายุ และองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่จะให้การดูแลรักษาอย่างไม่เป็นทางการ

๑๐) รัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชนควรจัดโครงการการศึกษาทั้งที่เป็นระบบและนอกระบบให้กับผู้สูงอายุ

๑๑) รัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชนควรจัดโครงการการศึกษาและฝึกอบรมให้กับบุคลากรด้านสุขภาพและสังคม^{๕๖}

ในขณะที่สถาบันอนาคตศึกษา ก็ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไปนี้

๑) การตั้งกองทุนสะสมทรัพย์เพื่อยามชรา รัฐบาลควรผลักดันให้ประชาชนมีเงินสะสมสำหรับยามชรา โดยการจัดตั้งกองทุนร่วมระหว่างรัฐบาลและเอกชน โดยให้พนักงานทุกคนในองค์กรตัดเงินจำนวนหนึ่งเพื่อสะสมไว้สำหรับตนเองในยามเกษียณอายุ ทั้งนี้รัฐอาจสนับสนุนโดยการให้ผู้ที่ทำงานสามารถหักค่าลดหย่อนเงินสะสมเพื่อยามชราจากภาษีเงินได้ เมื่อยามชราจะมีรายได้จำนวนหนึ่งที่ได้ถูกรักษาไว้ทำให้ไม่ยากลำบากทางเศรษฐกิจ แม้คนที่ไม่ได้อยู่ในตลาดแรงงานอย่างเป็นทางการก็สามารถมีส่วนร่วมสะสมเงินเข้ากองทุนนี้ได้เมื่อยามชรา ก็สามารถนำเงินนี้ออกมาใช้จ่ายดูแลตนเอง

^{๕๖}บทความของ วิภาพันท์ ก่อเกียรติจิตร และบุษิตา สังข์แก้ว (บรรณาธิการ), **สรุปสถานการณ์สังคม-ไทย 2540 จากมุมมององค์กรพัฒนาเอกชน**, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) Thai Development Support Committee (TDSC)), หน้า ๓๓-๓๔.

๒) การใช้มาตรการทางภาษีเพื่อให้ครอบครัวดูแลผู้สูงอายุ เพื่อส่งเสริมให้ครอบครัวดูแลผู้สูงอายุ ควรใช้มาตรการทางภาษีจูงใจคนทำงานให้สามารถดูแลผู้สูงอายุในบ้านได้ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น ลดหย่อนภาษีรายได้สำหรับผู้เลี้ยงดูผู้สูงอายุในบ้านของตนเอง เช่นเดียวกับการลดหย่อนภาษีค่าใช้จ่ายในการดูแลบุตร เพื่อเป็นการลดภาระของครอบครัวที่ดูแลพ่อแม่ในบ้านของตนเอง เป็นต้น

๓) การส่งเสริมและกำกับดูแลธุรกิจเนิร์สซิงโฮมของเอกชน ในอนาคตธุรกิจดูแลผู้สูงอายุหรือเนิร์สซิงโฮมจะขยายตัวอย่างรวดเร็ว รัฐควรสนับสนุนให้เกิดขึ้นในเชิงธุรกิจ ขณะเดียวกันก็ควรสร้างมาตรฐานควบคุมกำกับดูแลให้มีคุณภาพ รมั้ดระวังไม่ให้เกิดการเอาเปรียบผู้สูงอายุในสังคมจนกลายเป็นการหลอกลวง มีการดูแลอย่างถูกสุขลักษณะ เช่น มีแพทย์ดูแลอย่างสม่ำเสมอและทางด้านจิตใจควรมีกิจกรรมที่ทำให้ผู้สูงอายุอยู่แล้วมีความสุข

๔) การส่งเสริมเอกชนในการมีส่วนดูแลผู้สูงอายุ รัฐอาจส่งเสริมเอกชนให้มีส่วนช่วยดูแลผู้สูงอายุ เช่น ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการ อาทิ องค์กรขนาดใหญ่จัดสถานที่สำหรับการดูแลญาติผู้ใหญ่หรือผู้สูงอายุของพนักงานไว้ด้วย เช่น เมื่อลูกสาวหรือลูกชายไปทำงานที่ใด แทนที่จะทิ้งพ่อแม่ที่ชราไว้ที่บ้าน ก็นำไปอยู่ในสถานดูแลชั่วคราวระหว่างวันของสถานที่ทำงานด้วย หรือจัดสวัสดิการแก่พนักงานเพื่อให้สามารถดูแลพ่อแม่อย่างใกล้ชิดขึ้น โดยภาครัฐเข้ามาสนับสนุนเอกชนในวิธีการต่างๆ เช่น ลดหย่อนภาษีให้กับผู้ประกอบการ เป็นต้น

๕) เน้นการจัดสวัสดิการดูแลคนยากจนและไร้ที่พึ่ง นโยบายรัฐควรส่งเสริมให้เอกชนดูแลผู้สูงอายุสำหรับครอบครัวที่มีความสามารถทางเศรษฐกิจที่จะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในสถานดูแลคนชราเอกชน ส่วนรัฐควรหันมาเน้นการจัดการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวยากจนและที่ไม่มีใครดูแลจริงๆ โดยไม่ได้ดูแลแบบอนาถาแต่ดูแลอย่างดีที่สุด เพื่อไม่ปล่อยให้คนยากไร้ที่พึ่งต้องรอนแรม และรัฐควรวางแผนจัดการอย่างทั่วถึงในสัดส่วนตัวเลขที่เหมาะสมกับปริมาณผู้สูงอายุที่ยากไร้ที่คาดการณ์ไว้ในอนาคตด้วย^{๕๗}

จะเห็นว่า บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้ง ๓ ประเภท นั้น มุ่งเน้นไปที่การทำให้มารดาบิดาของภิกษุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งแต่ละประเภทยุ่่นล้วนแสดงบทบาทของตนตามขอบเขตหน้าที่ที่เหมาะสม โดยบทบาทของภิกษุผู้เป็นบุตรนั้นมุ่งบำรุงมารดาบิดาของตนทางร่างกายด้วยการให้ปัจจัย ๔ ตลอดจนทำกายภาพทางกายให้ตามกรอบพระธรรมวินัย ในขณะที่บทบาทของภิกษุผู้เป็นศิษย์นั้นมิเพียงแสดงเป็นผลเชิงสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของหลักมนุษยธรรมที่มนุษย์ในสังคมควรถือปฏิบัติกันเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางพระธรรมวินัยที่ภิกษุผู้เป็นชาวพุทธต่างให้ความสำคัญเพื่อมุ่งป้องกันมิให้ภิกษุต้องอาบัติบางประการ กอปรกับให้ภิกษุมีเวลาเต็มที่ในการศึกษาและปฏิบัติธรรม ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าบทบาทของภิกษุผู้เป็นศิษย์เป็นตัวเชื่อมประสานให้หลักจริยธรรมและหลักพระธรรมวินัยดำเนินไปได้อย่างบริสุทธิ์ บริสุทธิ์นั่นเอง ส่วนบทบาทของภาครัฐและสังคม ก็ควรเข้าใจปัญหาให้ถ่องแท้ และเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือในกิจกรรมของมารดาบิดาของภิกษุ ด้วยการออกนโยบายรับรองคุณภาพชีวิตต่างๆ ของมารดาบิดายามวัยชราให้มีประสิทธิภาพ หรือควรมีมาตรการทางภาษีสนับสนุนให้ผู้เลี้ยงดูมารดาบิดาของภิกษุได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ ซึ่งการกระทำ

^{๕๗}โกวิท ราชวงศ์, “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนคติของคนชราว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๖๕-๖๖.

ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการคุ้มครอง ป้องกัน ดูแลคุณภาพชีวิตทั้งของมารดาบิดาและผู้ดูแล เพื่อสนับสนุนให้ภิกษุผู้เป็นบุตรทำหน้าที่พุทธบุตรได้อย่างสมบูรณ์อันจะสามารถสร้างความเป็นเอกภาพทางสังคม และเป็นการป้องกันปัญหาในระดับครอบครัวในระยะยาวอีกด้วย

๔.๔.๒ เป้าหมายทางด้านจิตใจ

เมื่อภิกษุผู้เป็นบุตรบำรุงสุขภาพทางกายที่ดีแก่มารดาบิดาแล้ว ก็ควรต่อยอดไปสู่การบำรุงทางด้านจิตใจเพื่อพัฒนาคุณภาพภายในให้มารดาบิดาเกิดความปิติสุขในการดำเนินชีวิตเพื่อสร้างความพร้อมในการพัฒนาคุณธรรมขั้นสูงต่อไปซึ่งนับว่าเป็นการสร้างรากฐานสำคัญแก่มารดาบิดาในระยะยาวตามหลักการพระพุทธศาสนา และถือว่เป็นยอดแห่งการบำรุงที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญไว้ด้วย^{๕๘}

ดังนั้น เป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาทางด้านจิตใจนี้ สามารถกำหนดได้เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับโลกียะ และ (๒) ระดับโลกุตระ ซึ่งทั้ง ๒ ระดับนี้ ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของภิกษุและมารดาบิดาโดยตรงอย่างมีอากแยกขาด ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๔.๔.๒.๑ ระดับโลกียะ

ตามความหมายนี้ หมายถึง การพยายามบำรุงเลี้ยงดูใจให้มารดาบิดามีความสุขอยู่เสมอจากการปฏิบัติทั้ง ๓ ทาง คือ (๑) ทางกาย (๒) ทางวาจา และ (๓) ทางใจ ของภิกษุผู้เป็นบุตรเพื่อบ่มงูจตุรกายคือการทำให้ท่านได้ตั้งตนอยู่ในหลักธรรมสำคัญ เช่น หลักสัมปทา ๔ ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เพื่อมีคุณสมบัติที่พร้อมต่อการสร้างที่พึงให้เกิดแก่มารดาบิดาได้ในระยะยาว โดยเบื้องต้นภิกษุพึงสร้างคุณภาพจิตที่ดีและเห็นคุณค่าแห่งการบำรุงมารดาบิดา จากนั้น พึงนำปัจจัย ๔ ไปช่วยอุดหนุนบำรุงเลี้ยงดูให้ท่านมีความสุขสบาย หากท่านมีปัจจัยเครื่องดำรงชีพมากพอ ก็ควรหมั่นไปพบปะพูดคุยปราศรัยถามไถ่ถึงเรื่องการเดินทางชีวิตบ้าง การประกอบกิจการบ้าง เพื่อให้ท่านได้เกิดความสบายใจและคลายความความคิดถึงโดยเฉพาะในเวลาทีภิกษุอยู่ไกลจากท่านเป็นเวลานานทั้งหมดนี้ก็เพื่อจะได้ทราบถึงที่ศนะและเจตคติในการดำเนินชีวิตของท่านอันจะเป็นเครื่องช่วยให้ทราบถึงอภัยและจริตที่แท้เพื่อที่ว่าจะได้หาช่องโอกาสในการฝึกหัดพัฒนาศักยภาพภายในของท่านให้ตรงกับจริตอภัยต่อไป ซึ่งหลักปฏิบัติดังกล่าวนี้ เป็นการบอกวัดถึงคุณสมบัติ ความสามารถ และสติปัญญาของภิกษุผู้เป็นบุตรอย่างดียิ่งเพราะจะต้องอาศัยปัจจัย ๔ และการช่วยเหลือกิจการบางอย่างของมารดาบิดา ตลอดจนการสนทนาปราศรัยต่างกรรมต่างวาระเป็นเครื่องช่วยเสริมในการต่อยอดพัฒนาศักยภาพภายในของมารดาบิดาโดยมีความสุขทางใจเป็นเบื้องต้นและมีคุณภาพจิตที่ดีเป็นที่สุด ดังนั้น การปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาเพื่อให้ได้รับผลในระดับโลกียะนี้ จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องปฏิบัติให้ได้อย่างเหมาะสมเพื่อให้การบำรุงนี้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและทรงประสิทธิผลทั้งแก่ตนและแก่มารดาบิดาอย่างยั่งยืน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงวิธีบำรุงมารดาบิดาทางจิตใจด้วยรูปแบบวิธีสมณะไว้ว่า “การตอบแทนด้วยวัตถุสิ่งของ เป็นของภายนอก ไม่ใช่เนื้อหาสาระแท้จริง ไม่เข้าไปถึงเนื้อแท้ของจิตใจ และไม่ทำให้ชีวิตดิ่งามประเสริฐ แต่ถ้าเราชักจูงให้พ่อแม่เข้าสู่ธรรมะได้ ให้ท่านเป็นคนดีงามมีปัญญาได้ นั่นก็ถือทำให้ท่านได้สิ่งที่มีค่าเป็นสาระของชีวิต จึงถือว่เป็นการตอบแทน

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๗๗-๗๘.

พระองค์อย่างสูงสุด อย่างนี้เองเมื่อเราบวช เราตั้งใจประพฤติให้ดีที่สุด ให้คุณพ่อคุณแม่ระลึกถึงเราแล้ว ก็เกิดความอึดใจมีความสุข พอนึกถึงลูกบวชเป็นพระอยู่ที่วัด รู้ว่าลูกตั้งใจศึกษาธรรมวินัย อยู่ในศีล ประพฤติดีงาม พอระลึกถึงลูก ระลึกถึงพระศาสนา จิตใจก็เอิบอ้อมมีความสุข พอเห็นลูกห่มผ้าเหลือง สำรวมเรียบร้อย มาบิณฑบาต จิตใจพ่อแม่ก็ได้ปิติ มีความอึดใจ เห็นลูกเมื่อไร ระลึกถึงลูกเมื่อไร ก็มี ความสุขเมื่อนั้น นี่แหละถือว่าตอบแทนคุณของพ่อแม่อย่างดีที่สุด”^{๕๔}

จะเห็นว่า สาระสำคัญแห่งการบำรุงมารดาบิดานี้ มิเพียงหยุดอยู่ที่การบำรุงเลี้ยงกายให้ ท่านมีความสุขสะดวกสบายจนเกิดสุขภาวะทางกายที่ดีเท่านั้น แต่ยังคงต่อยอดไปสู่การพัฒนาจิตใจของ มารดาบิดาด้วย ซึ่งการพัฒนาทางจิตใจให้ได้ผลนี้ บุตรผู้บวชเป็นภิกษุย่อมมีความได้เปรียบกว่าบุตรผู้ เป็นคฤหัสถ์ เพราะทรงเพศสภาพที่สูงกว่ามารดาบิดา จึงสามารถสร้างแรงจูงใจหรือแรงศรัทธาในกุศล ให้เกิดได้ง่ายกว่าบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ สังเกตได้จากเวลาที่ภิกษุผู้เป็นบุตรอยู่ที่วัด ฝึกหัด พัฒนาตนด้วย การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย พร้อมกับประพฤติสำรวมอยู่ในไตรสิกขา มีกิริยามารยาทเรียบร้อย กอปรกับทำกิจวัตรประจำวันอยู่เสมอ เมื่อมารดาบิดาคิดถึงลูกพระ ก็มีมีความสุข เกิดปิติปราโมทย์และ ภาควุฒิใจในตัวพระลูกชายที่ได้ปฏิบัติดีโดยการตั้งตนอยู่ในหนทางที่ตรง จึงเกิดฉันทะอยากจะไป ถวายไทยธรรมและพบปะสนทนากับพระลูกชายเพื่อเจริญกุศลในพระพุทธศาสนา โอกาสนี้ถือได้ว่า มารดาบิดามีสภาพจิตใจที่พร้อมต่อการพัฒนาศักยภาพภายใน ภิกษุผู้เป็นบุตรผู้ฉลาดหากรู้อุบายใน การสอนกอปรกับจริตของมารดาบิดาก็ควรใช้โอกาสนี้ปรับทัศนคติของท่านให้ถูกต้อง ตลอดจนพา เจริญกุศลให้เพิ่มพูน เพื่อสร้างสุขภาวะทางใจที่ดีแก่มารดาบิดาอย่างสมบูรณ์

หรือแม้มารดาบิดาเป็นผู้ชรา มีชีวิตอยู่อย่างลำบาก ขาดปัจจัยเครื่องอุดหนุนในการดำเนิน ชีวิต ในกรณีอย่างนี้ ภิกษุผู้เป็นบุตรก็ควรแก้ไขไปตามลำดับปัญหาโดยเบื้องต้นพึงคำนึงถึงคุณภาพ ชีวิตของมารดาบิดาเป็นสำคัญก่อน ทั้งพยายามช่วยเหลือดูแลบำรุงให้มารดาบิดาได้หายกังวลจากการ ขาดปัจจัยเครื่องดำเนินชีวิตตามสมควรแก่สมณวิสัย พร้อมกันนั้นก็ควรหาโอกาสพัฒนาคุณภาพจิต ของท่านอย่างเหมาะสมต่อไป

สรุปว่า การบำรุงมารดาบิดาทางด้านจิตใจในระดับโลกียะนี้ ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้อง ระมัดระวังและรอบคอบ พร้อมทั้งเป็นผู้ฉลาดรอบรู้และเข้าใจถึงสภาพปัญหา เช่น ในเรื่องของการ ดำเนินชีวิต ปัญหาสุขภาพ ปัญหาสภาพจิตใจของมารดาบิดาอย่างรอบด้าน รวมทั้งสามารถจัดการกับ สภาพปัญหาดังกล่าวได้อย่างดีเยี่ยมจนทำให้ท่านได้หายความกังวลใจและมีความพร้อมทางด้านสภาพ จิตใจเป็นผลที่สุด พร้อมกันนั้นต้องรู้เท่าทันอัธยาศัยของมารดาบิดาเพื่อที่จะได้คัดสรรหลักธรรมะที่ เหมาะต่อการฝึกหัดพัฒนาคุณภาพจิตของท่านจนได้รับผลเป็นความสุขใจ กระทั่งที่สุดภิกษุผู้เป็น บุตรสามารถทำให้มารดาบิดามีทัศนคติที่ถูกต้องตรงต่อการดำเนินชีวิตอันเป็นเหตุปัจจัยให้ท่าน สามารถพึ่งพาตนเองและสร้างความสุขที่แท้จริงในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นอิสระ

๔.๔.๒.๒ ระดับโลกุตระ

การบำรุงมารดาบิดาในระดับโลกุตระนี้ มีความสำคัญอย่างสูงสุดต่อคุณภาพชีวิตโดยตรง ทั้งแก่ภิกษุผู้เป็นบุตรและแก่มารดาบิดา ซึ่งสืบเนื่องมาจากการรักษาผลของการบำรุงระดับโลกียะไว้ ได้อย่างสมบูรณ์ซึ่งมีภิกษุผู้เป็นบุตรเป็นจุดศูนย์รวมเบื้องต้นและส่งต่อมายังมารดาบิดาตามลำดับ

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สอนนาค-สอนทิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, หน้า ๑๔-๑๕.

หากภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถทำให้เกิดผลจริงในปัจจุบันภพนี้ได้ ก็เท่ากับว่าได้ปลดเปลื้องค่านับบุญคุณชั่วว้อบของมารดาบิดาได้หมดสิ้นเหตุเพราะสามารถสร้างที่พึ่งระดับสูงสุดอย่างถาวรให้เกิดแก่มารดาบิดาของตนได้นั่นเอง

อนึ่ง การบำรุงมารดาบิดาในระดับโลกุตระนี้ มิใช่ทำได้ง่ายๆ เพราะภิกษุจะต้องฝึกหัดพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาอย่างยิ่งยวดจนในที่สุดสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเข้าถึงความเป็นอริยบุคคลชั้นต่างๆ ได้ มีชั้นพระโสดาบันบุคคลเป็นเบื้องต้น และมีชั้นพระอรหันตบุคคลเป็นที่สุด จากนั้นก็นำผลแห่งการปฏิบัตินี้ไปบอกกล่าวแสดงต่อมารดาบิดาของตนเพื่อพัฒนาภาวะปุถุชนของท่านให้เข้าถึงความเป็นกัลยาณชนจนเป็นอริยชนได้ในที่สุด ซึ่งการบำรุงมารดาบิดาในระดับโลกุตระนี้เป็นที่นิยมปฏิบัติและพบมากในสมัยพุทธกาล ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ เมื่อทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนามั่นคงแล้ว พระองค์ก็ได้เสด็จไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาจนได้บรรลุธรรม และในยามพระพุทธบิดาเจ็บป่วย พระพุทธองค์ก็เสด็จไปโปรดหลายครั้ง จนในที่สุดพุทธบิดาก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร

ในส่วนของพระมหาสาวกผู้เป็นพระอริยบุคคลนั้น พระสารีบุตรเถระเป็นผู้ที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่าง สืบเนื่องจากเมื่อตัวท่านออกบวชแล้ว ปรากฏว่ามีน้องๆ ตามท่านออกบวชอีกหลายคน ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่โยมมารดา ในวาระที่ท่านใกล้จะเสียชีวิต ท่านพระสารีบุตรจึงได้ถือโอกาสทำหน้าที่อันสำคัญ คือ กลับมาโปรดโยมมารดาให้ละทิ้งมิถิฆาธิฐิกกลายเป็นสัมมาทิฐิได้ทันเวลา จึงกล่าวได้ว่าพระสารีบุตรได้ทำหน้าที่ตอบแทนค่าน้ำนมข้าวบ้อบของโยมมารดาได้อย่างน่าอนุโมทนาอย่างยิ่ง

การที่พระพุทธองค์ปฏิบัติต่อพุทธมารดาและพุทธบิดาดังที่กล่าวมานี้ ตลอดทั้งการที่พระสารีบุตรได้ใช้เวลาช่วงสุดท้ายแห่งชีวิตของท่านมาแสดงธรรมโปรดโยมมารดานั้น ถือว่าเป็นปฏิปทาที่เหล่าภิกษุผู้บวชในภายหลังควรถือเป็นแบบอย่าง และควรปลูกฝังค่านิยมนี้ให้แพร่หลายในหมู่สงฆ์ เพราะการทำหน้าที่เช่นนี้จะส่งผลดีทั้งต่อตัวภิกษุ ต่อมารดาบิดา และต่อพระพุทธศาสนาโดยภาพรวม กล่าวคือ ตัวภิกษุเองก็จะได้อีกโอกาสนี้เข้ามาบวชเพื่อศึกษาฝึกหัดพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา โยมมารดาบิดาก็จะได้โอกาสศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม ทำตัวให้เป็นแม่พระพ่อพระให้สมกับที่มีลูกชายได้บวชเรียน^{๖๐} เมื่อภิกษุและมารดาบิดาได้รับผลโดยตรงจากการปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ยังถือว่าเป็นการประกาศความประเสริฐล้ำของพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งพระสัทธรรมให้แพร่หลายทั้งยังทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญมั่นคงในระยะยาวอีกด้วย

ดังนั้น ความหมายที่แท้ของการบำรุงมารดาบิดาในระดับโลกุตระนี้ ภิกษุผู้เป็นบุตรพึงเห็นว่าเป็นจุดหมายสูงสุดที่ตนควรพยายามเดินไปถึงโดยการพยายามสร้างบรรยากาศแห่งศึกษาเรียนรู้ธรรมให้เกิดมีทั้งแก่ตนและแก่มารดาบิดาอย่างสม่ำเสมอเพื่อรับผลที่แท้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ไม่สามารถจะได้รับผลในระดับโลกุตระในปัจจุบันชาตินี้ก็จริง แต่ก็ยังนับว่าได้สร้างเหตุและปัจจัยที่ดีในความเป็นผู้เข้าถึงความเป็นบุคคลชั้นยอดตามลักษณะของพระพุทธศาสนาในชาติต่อไปอย่างหล่อหลอมรวมกันทั่วมุมกันไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็นอริยาศีลพิเศษและเป็นพลังสั่งสมสามารถทำให้ตนและมารดาบิดาสามารถเข้าถึงสัจจะชั้นสูงได้ในที่สุด

^{๖๐} พระราชบัญญัติสุธี (อุทัย ญาณโทโย), พระเลี่ยมแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?, หน้า ๙๙-๑๐๐.

สรุปว่า เป้าหมายของการบำรุงมารดาบิดาทางด้านจิตใจทั้ง ๒ ระดับนี้ เมื่อพิจารณาอย่างรอบด้านแล้วทำให้ทราบว่า เป็นปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญในการฝึกหัดและพัฒนาศักยภาพทั้งภายนอกและภายในทั้งของภิกษุผู้เป็นบุตรและมารดาบิดา เพราะเหตุว่าภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นแก่มารดาบิดาโดยมีเพียงแต่อาศัยเฉพาะสถานภาพของตนที่ถือครองเท่านั้น ทว่าจะต้องอาศัยคุณสมบัติภายในของตนที่ได้อบรมสั่งสมพัฒนาตนมาตลอดระยะเวลาการบวชมาเป็นเครื่องช่วยอุดหนุนด้วย ทั้งนี้เพื่อขบความสามารถและศักยภาพภายในที่แท้ของมารดาบิดาออกมา เช่น สามารถสร้างกุศลบายหรือแรงจูงใจให้มารดาบิดานิยมปฏิบัติในคุณธรรมสำคัญต่างได้ ๆ เช่น หลักสัมปทา ๔ ทั้งคอยติดตามพัฒนาการของมารดาบิดาให้ต่อยอดการปฏิบัติของตนให้สูงล้ำขึ้นไปเพื่อสร้างที่พึ่งที่ถาวรให้แก่ตนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งการกระทำลักษณะอย่างนี้ ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องเป็นหลักและคอยเร่งพัฒนาตนให้สูงล้ำด้วยคุณธรรมสำคัญต่างๆ ก่อน พร้อมกับมีอุบายวิธีในการสื่อสารให้มารดาบิดาได้เกิดจิตราเริงแก่ล้าวกล้า อาจหาญ พร้อมฝึกหัดพัฒนาตนไปในหนทางที่ตรงไปเพื่อรับผลแห่งความสุขใจทั้งในระดับที่เป็นโลกียะและโลกุตระที่เป็นยอดปรารถนาของเหล่าอารยชนโดยมีรูปแบบการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า และเหล่าพระสาวกในพระพุทธศาสนาเป็นกรณีศึกษาและถือเป็นต้นแบบสำคัญ

๔.๕ สรุป

จากปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และสถานการณ์การดำเนินชีวิตของมารดาบิดาในสังคมไทยปัจจุบันที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปนั้น ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในรูปแบบต่างๆ อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่นำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างแพร่หลายในสังคมออนไลน์ สื่อโทรทัศน์ ตลอดจนหนังสือสิ่งพิมพ์ต่างๆ ถึงพฤติกรรมของภิกษุว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ ทั้งยังยกพระธรรมวินัยมาเป็นกรอบพิจารณาถึงพฤติกรรมของภิกษุว่ามีความเอื้อเพื่อต่อหลักการดังกล่าวมาน้อยเพียงใด โดยกลุ่มผู้วิพากษ์และวิจารณ์นี้ สามารถสรุปได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ (๑) กลุ่มผู้ถือคติทางโลก และ (๒) กลุ่มผู้ถือคติทางธรรม โดยกลุ่มผู้ถือคติทางโลกนั้น มุ่งถือหลักจริยธรรมเรื่องกตัญญูตเวทิตาธรรมเป็นเครื่องกำหนดตัดสินพร้อมกับมีท่าทีสนับสนุนพฤติกรรมของภิกษุผู้บำรุงมารดาบิดาว่าเป็น “พระยอดกตัญญู” ในขณะที่กลุ่มผู้ถือคติทางธรรมนั้น มุ่งถือหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ โดยได้แสดงท่าทีพร้อมกับตั้งข้อสังเกตถึงพฤติกรรมของภิกษุในการบำรุงมารดาบิดาว่ายังมีความประพฤติบางประการที่ไม่เหมาะสม เช่น ภิกษุไม่สามารถจับต้องตัวมารดาได้ หรือไม่สามารถทำธุรกิจแทนมารดาบิดาได้เหตุมีสถานภาพและพระวินัยเป็นข้อจำกัด ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่มาของทัศนคติที่เห็นคล้อยและเห็นต่างต่อพฤติกรรมของภิกษุในการบำรุงมารดาบิดาในยุคปัจจุบัน ทำให้จำเป็นต้องหาบุคคลผู้ที่จะเข้ามาร่วมแสดงบทบาทต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวเพื่อช่วยสร้างความสมดุลทั้งทางด้านพระธรรมวินัยและจริยธรรม ซึ่งแบ่งได้ ๒ ประเภท ดังนี้ คือ (๑) กัลยาณมิตร ได้แก่ ญาติสายโลหิต และญาติทางธรรม โดยญาติสายโลหิตนั้น หมายถึง ญาติทางข้างฝ่ายมารดาบิดา ตลอดจนญาติพี่น้องของภิกษุผู้เป็นบุตร ส่วน ญาติทางธรรมนั้น มุ่งถึง อุบาสก อุบาสิกา ลูกศิษย์ที่มีความเคารพในภิกษุผู้เป็นบุตร และประชาชน ตลอดจนนักสังคมสงเคราะห์ หรือบุคคลทั่วไปที่อยู่นอกเหนือจากปฏิสัมพันธ์ทางฝ่ายญาติของมารดาบิดาและภิกษุ (๒) ภาครัฐและสังคม ต้องช่วยกันระดมความคิดเพื่อจัดการกับสภาพปัญหาดังกล่าวให้ได้อย่างเหมาะสมและเป็นเอกภาพ ซึ่งเบื้องต้นจะต้องรู้เข้าใจจริงอย่างน้อย ๒ เรื่อง คือ (๑) เรื่องสภาพปัญหาของมารดาบิดา ว่า มารดาบิดาของ

ภิกษุมีความบกพร่องทางด้านร่างกายหรือไม่ หรืออาจมีปัญหาด้านสุขภาพ ตลอดจนขาดปัจจัยเครื่องดำเนินชีวิตต่างๆ อย่างไร และ (๒) เรื่องพระธรรมวินัย ว่า ภิกษุจะพึงปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาอย่างไร โดยให้ถูกต้องและเสี่ยงต่อการละเมิดพระธรรมวินัยน้อยที่สุด ทั้งนี้เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของมารดาบิดา และเพื่อปิดช่องป้องกันทางเกิดอาบัติของภิกษุผู้เป็นบุตรจนทำให้ท่านได้หายกังวลและมีเวลาเพิ่มที่ในการศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรม

ดังนั้น การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในยุคปัจจุบันนี้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตรงตามเป้าหมายและขับเคลื่อนไปได้อย่างมีคุณภาพทั้งทางพระธรรมวินัยและจริยธรรม สรุปว่าจะต้องอาศัยกลุ่มบุคคล ๓ ประเภทดังกล่าวข้างต้น คือ (๑) ภิกษุผู้เป็นบุตร ทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายและจิตใจเพื่อให้ท่านได้รับความสะดวกทางกายและความสุขทางใจเป็นสิ่งสำคัญ (๒) กัลยาณมิตร ก็สามารถเข้ามาแสดงบทบาทได้โดยฐานะเป็นผู้ช่วยเหลือดูแลด้วยการสละทุนทรัพย์บ้าง กำลังกายใจบ้าง เพื่อช่วยสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของมารดาบิดา และเพื่อส่งเสริมให้ภิกษุผู้เป็นบุตรมีความเจริญก้าวหน้าในพระธรรมวินัยมากยิ่งขึ้น (๓) ภาครัฐและสังคม ก็ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับสภาพปัญหานี้ได้ด้วยการออกนโยบายคุ้มครองการเป็นอยู่ของมารดาบิดาเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งควรออกนโยบายสนับสนุนแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมต่อสภาพปัญหาดังกล่าวเพื่อส่งเสริมกำลังใจทั้งให้การบำรุงมารดาบิดาของภิกษುದำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ ก็เท่ากับว่าได้ร่วมกันประสานประโยชน์ทั้งฝ่ายคติโลกและฝ่ายคติธรรมในระดับที่เป็นโลกียะและโลกุตระให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั้งโดยตรงและโดยอ้อม พร้อมกันนั้นยังเป็นปัจจัยเครื่องส่งเสริมหลักจริยธรรมโดยเฉพาะเรื่องกตัญญูกตเวทิตาธรรมให้เป็นคุณธรรมสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมได้ รวมทั้งสามารถรักษาหลักการพระพุทธศาสนากล่าวคือหลักพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างยาวนานอันจะอำนวยประโยชน์สุขแก่ชาวโลกอย่างไม่มีประมาณอีกด้วย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ที่ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๓) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทย จากผลการวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ทราบภาพรวมของเนื้อหาการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุอย่างลึกซึ้งผ่านมิติและมุมมองเชิงระบบพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งยังนำไปสู่การวิเคราะห์ วิจัย ได้อย่างครอบคลุมรอบด้านโดยเฉพาะประเด็นปัญหาที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมไทย ซึ่งผู้วิจัยจะได้แสดงบทสรุปของเนื้อหาทั้งหมดโดยจะแยกข้อและสาระสำคัญเป็นประเด็นต่างๆ ไว้ เพื่อให้สะดวกต่อการกำหนดและทำความเข้าใจตามกรอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ หลักคำสอนเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในส่วนของเนื้อหาว่าด้วยหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับมารดาบิดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ความหมายและความสำคัญของมารดาบิดา (๒) บทบาท หน้าที่ และคุณค่าของมารดาบิดา และ (๓) พระธรรมวินัยที่เป็นข้อห้ามและขออนุญาตทางปฏิบัติต่อมารดาบิดา ซึ่งมีเนื้อหาสรุปดังนี้

๑. ความหมายและความสำคัญของมารดาบิดา ผู้วิจัยได้แสดงและอธิบายความหมายของมารดาบิดาตามรูปศัพท์โดยอาศัยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการวิเคราะห์ศัพท์พร้อมทั้งไวยากรณ์ของมารดาบิดา (มาตาปิตุ) เพื่อทราบถึงคุณสมบัติที่แท้ของความเป็นมารดาบิดาเป็นเบื้องต้น จากการศึกษาพบว่า คำว่า “มารดาบิดา” มีความหมายลึกซึ้งที่แตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่ โดยคำว่า “มารดา” มีความหมายว่า หญิงผู้บูชาบุตร หญิงผู้ชบชั่งในบุตร หญิงผู้รักบุตรโดยธรรมชาติ หรือหญิงผู้ยังบุตรให้ดีมี ส่วนคำว่า “บิดา” มีความหมายว่า ชายผู้รักบุตร หรือชายผู้คุ้มครองบุตร

ดังนั้น คำว่า “มารดาบิดา” ทั้ง ๒ นี้ จึงเป็นคำที่แสดงถึงคุณลักษณะที่แท้ของความเป็นมารดาบิดาทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ เพราะมีการแสดงบทบาทหรือหน้าที่โดยมีความเป็นเอกภาพและความเป็นปัจเจกภาพ พร้อมกันนั้นยังมีคำไวยากรณ์ของมารดาบิดาที่ทรงคุณค่าตามที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัย เช่นคำว่า “ชนกชนนี” มีความหมายว่า หญิงและชายผู้ให้กำเนิดบุตร ซึ่งเป็นคำที่แสดงถึงสถานะความเป็นมารดาบิดาได้ชัดเจนที่สุด เพราะได้แสดงถึงภาวะที่มารดาบิดาได้เป็นผู้ให้กำเนิดกล่าวได้ว่าเป็นผู้สร้างบุตรธิดาขึ้นมาจากความรัก ความผูกพัน และความสมัครใจของตน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงเป็นอันเข้าใจชัดถึงคุณลักษณะและคุณสมบัติที่แท้ของความเป็นมารดาบิดา ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา (๒) เป็นผู้เลี้ยงดูบุตรธิดา และ (๓) เป็นกัลยาณมิตรผู้คอยคุ้มครอง และรักษาบุตรธิดาให้มีความปลอดภัยในชีวิต

อนึ่ง ผู้วิจัยยังได้นำเสนอความหมายและบทบาทของมารดาบิดาบุญธรรมและมารดาบิดาโดยธรรมไว้อีกด้วย ซึ่งคำว่า “มารดาบิดาบุญธรรม” นั้น มีความหมายว่า หญิงชายที่รับอุปการะเลี้ยงดูลูกคนอื่นมาเป็นลูกของตน จากการศึกษาพบว่า มารดาบิดาบุญธรรมเป็นบุคคลต้นแบบที่สังคมได้ให้การยอมรับและยกย่อง เพราะมีความบริสุทธิ์ใจในการนำเด็กหรือลูกของผู้อื่นมาอุปการะเลี้ยงดูเป็นลูกของตน และมุ่งปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นมารดาบิดาอย่างจริงจัง โดยเฉพาะด้านที่เป็นรูปธรรมคือการเลี้ยงดู เอาใจใส่บุตรธิดาบุญธรรมด้วยปัจจัย ๔ อย่างเต็มที่ ตลอดจนแสดงความปรารถนาดีต่อบุตรธิดาบุญธรรมอย่างสม่ำเสมอโดยไม่มีนัยแอบแฝง จึงทำให้สังคมยกย่องว่าเป็น “มารดาบิดา” ของบุตรธิดาอย่างแท้จริง ด้วยมีคุณสมบัติของความเป็นมารดาบิดาพร้อมมูลทุกประการ แม้ตนมิได้เป็นผู้ให้กำเนิดโดยตรง แต่ก็สามารถทำให้เด็กหรือลูกของผู้อื่นกล่าวคือลูกบุญธรรมนั้นได้รับรู้ สัมผัส และเกิดความภาคภูมิใจได้ว่าตนเป็นเสมือนมารดาบิดาที่แท้จริงของเขาได้

ส่วน คำว่า “มารดาบิดาโดยธรรม” นั้น จากการศึกษาพบว่า เป็นคำใช้โดยมิได้มุ่งเจาะจงไปที่มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด หรือมารดาบิดาบุญธรรมอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่มุ่งถึงบุคคลทั่วไปที่สามารถทรงคุณสมบัติของมารดาบิดาไว้ได้ เช่น มีเมตตากรุณา มีใจมุ่งประโยชน์เกื้อกูล หรือมีจิตเป็นกุศลที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขด้วยการปลดปล่อยความเห็นผิดของผู้อื่นให้มีความเห็นที่ถูกต้องดีงามตามหลักการพระพุทธศาสนา จนในที่สุดสามารถทำให้เขาได้รับประโยชน์ที่แท้จริงได้ ดังนั้น การกำหนดหรือชี้วัดความเป็นมารดาบิดาโดยธรรม จึงมุ่งไปที่คุณธรรมและการปฏิบัติหน้าที่ของคุณคนนั้นๆ ว่ามีความเป็นมารดาบิดาภายในจิตใจมากน้อยเพียงใด ยิ่งผู้ที่สามารถพัฒนาตนจนมีภูมิรู้ภูมิธรรมขั้นสูงแล้วสามารถสร้างเกราะคุ้มภัยและสร้างที่พึ่งให้แก่ผู้อื่นในระยะยาวได้ ผู้นั้น ก็ถือว่า ได้ดำรงอยู่ในฐานะของมารดาบิดาโดยธรรมซึ่งเรียกว่าเป็นมารดาบิดาทางจิตวิญญาณของบุตรได้เหมือนกัน

๒. บทบาท หน้าที่ และคุณค่าของมารดาบิดา

พระพุทธศาสนาได้กำหนดกรอบการประพฤติและหลักปฏิบัติของมารดาบิดาไว้ โดยมุ่งสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดาให้ดำรงอย่างมั่นคง และยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า มารดาบิดา มีหลักปฏิบัติต่อบุตรธิดา ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) หากภรรยาสามี (คู่ครอง) ที่สมควรให้
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

ซึ่งหลักปฏิบัติ ๕ ประการข้างต้นนั้น นับว่าเป็นตัวอุดหนุน ส่งเสริม และแสดงถึงคุณค่าของความเป็นมารดาบิดาทั้งในแง่ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อีกทั้งแสดงถึงความห่วงใยปรารถนาดีและความรับผิดชอบทางสังคมโดยตรงที่มารดาบิดาจะพึงปฏิบัติต่อบุตรด้วย กล่าวคือ มารดาบิดามีเพียงแต่จะคอยอบรม สั่งสอนบุตรไม่ให้ประพฤติชั่ว ทำแต่ความดีเท่านั้น หากจะยังต้องคำนึงถึงหลักแห่งความเป็นจริงที่ว่าบุตรของตนจะต้องเผชิญชีวิตอยู่บนโลกโดยลำพังในอนาคต จึงต้องร่วมกันคิดวางแผนชีวิตให้กับบุตร โดยเริ่มต้นด้วยการฝึกหัดพัฒนาบุตรให้สามารถรับผิดชอบและปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ด้วยการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญก่อน ตลอดจนส่งเสริม และสนับสนุนให้บุตรได้ศึกษา

ศิลปวิทยาที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งคอยเป็นธุระในการจัดหาชีวิตที่ดีมี อัยยาศัยถูกต้องตรงตามลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อคอยเป็นเพื่อนรู้ใจและเป็นเพื่อนคู่คิดในการสร้าง ครอบครัวให้มั่นคงในอนาคต ในขณะที่บุตรเมื่อเติบโตสมวัยแล้วก็ต้องลงหลักปักฐาน หรือทำ กิจการบางอย่างที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตซึ่งจะต้องอาศัยทุนทรัพย์เป็นเครื่องอุดหนุนสำคัญ มารดาบิดาก็คอยช่วยเหลือจุนเจือเพื่อมิให้งานของบุตรดำเนินไปอย่างยากลำบากหรือฝืดเคืองตาม กำลังที่มีและเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่แท้ของธุรกิจหรืองานที่บุตรตั้งใจปฏิบัติขึ้น

ด้วยเหตุนี้ บทบาทและหน้าที่ๆ มารดาบิดามุ่งกระทำต่อบุตรอย่างเต็มศักยภาพเช่นนี้ จึง นับว่าเป็นพลังสร้างสรรค์และผลักดันให้เกิดมีสถาบันครอบครัวที่พึงประสงค์ได้ ทั้งการกระทำของมารดา บิดาดังกล่าวยังเป็นเครื่องประกาศชัดถึงความเป็นบุคคลต้นแบบสำคัญที่น่ายกย่อง เพราะท่านดำรง อยู่ในฐานะเป็นบูรพการีผู้ทำอุปการคุณต่อบุตรธิดาอย่างลึกซึ้ง และมีคุณธรรมเครื่องอยู่คือพรหม วิหารเป็นนิตยทำให้มารดาบิดายังคงดำรงฐานะสำคัญหลายประการอันเป็นฐานะที่พระพุทธศาสนาได้ ประกาศยกย่องไว้ว่ามารดาบิดาเปรียบเหมือนพระพรหม บูรพเทพ บูรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคล ของบุตรธิดา จึงเป็นอันเข้าใจชัดว่าบุตรธิดาไม่ว่าจะดำรงอยู่ในสถานภาพเช่นไรก็พึงมีจิตสำนึกอย่างผู้ รู้คุณโดยการตระหนักใส่ใจและเทิดทูนบูชาท่านอย่างสูงในชีวิตพร้อมกับทำตอบแทนคุณท่านด้วยการ บำรุงเลี้ยงดูทั้งทางร่างกายและจิตใจให้ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะปฏิบัติได้

๓. พระธรรมวินัยที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาตทางปฏิบัติต่อมารดาบิดา

พระพุทธศาสนาได้เปิดช่องให้ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้ด้วยหลักพระธรรมวินัย จากการศึกษาคพบว่า หลักธรรมที่ปรากฏว่าเอื้อต่อการบำรุงมารดาบิดามีปรากฏมากใน พระพุทธศาสนา แต่หลักธรรมที่โดดเด่นที่สุดและเห็นควรว่าจะต้องตั้งข้อสังเกตและพิจารณาเพื่อใช้ เป็นกรอบกำหนดทิศทางและบทบาทความเป็นบุตรบนสถานภาพของภิกษุนี้คือหลักทศ ๖ ได้แก่

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักช่วยทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ซึ่งแต่ละข้อนั้นล้วนมีข้อจำกัดที่ภิกษุสามารถปฏิบัติได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ที่กล่าวว่า “มีข้อจำกัด” นั้นอาจจะพิจารณาได้จากสถานภาพของภิกษุที่มีเพศสภาพเป็น “อนาคาริก” คือ “เป็น ผู้ออกจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับเรือน” จึงดูเหมือนว่าภาระหน้าที่ในการบำรุงมารดาบิดานี้เป็นเรื่องที่ ภิกษุไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างเต็มที่เทียบเท่ากับบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ได้ แต่ถึงอย่างไร ก็สามารถนำมา เป็นหลักพิจารณาและประยุกต์ใช้ปฏิบัติได้ตามแต่กรณีที่เหมาะสมด้วยมีหลักพระวินัยเป็นตัวผสม และรับรองการปฏิบัติของภิกษุนั้น

อนึ่ง แม้หลักทศ ๖ ที่ได้นำเสนอไปนั้นจะดูที่ทว่าเป็นกรอบการปฏิบัติเฉพาะของบุตรผู้ เป็นคฤหัสถ์ก็จริง แต่ภิกษุผู้เป็นบุตรก็สามารถนำหลักทศ ๖ มาปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนได้ เพราะ เหตุว่ามีพระบรมพุทธานุญาตรับรองให้ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้ทั้ง ๒ ทาง คือ (๑) ทาง ร่างกาย และ (๒) ทางจิตใจ โดยสามารถนำปัจจัย ๔ มาบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาของตนได้ ตลอดจน สามารถชักจูงให้มารดาบิดานิยมปฏิบัติในหลักธรรมสำคัญต่างๆ เช่น หลักสัมปทา ๔ ได้แก่ ศรัทธา

ศีล จาคะ และปัญญาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของมารดาบิดาให้สูงขึ้นตามลำดับ ดังนั้น การอบการปฏิบัติว่าด้วยเรื่องการบำรุงมารดาบิดาทางร่างกายและทางจิตใจนี้ จึงเป็นเรื่องที่ภิกษุผู้เป็น บุตรสามารถกระทำได้โดยไม่ผิดพระธรรมวินัยแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม หลักทศ ๖ แต่ละข้อนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรก็พึงพิจารณาและเลือกปฏิบัติตาม เห็นควรเพื่อไม่ให้เสียคุณภาพด้านอัตลักษณ์ความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ต้องมีปฏิภาณ ไหวพริบ ตลอดจนมีความฉลาด สามารถในการจัดการและประยุกต์หลักทศ ๖ มาเป็นเครื่องอุดหนุน จริยาของความเป็นบุตรบนสถานภาพความเป็นภิกษุให้ได้อย่างเหมาะสมด้วยยึดถือหลักพระธรรม วินัยเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า หลักทศ ๖ ที่เอื้อต่อการปฏิบัติโดยตรงของภิกษุปรากฏมี ๒ ข้อ คือ (๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราเลี้ยงท่านตอบ และ (๒) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ซึ่ง ทั้ง ๒ ข้อนี้ ภิกษุสามารถกระทำได้เต็มศักยภาพตามสมณวิสัยโดยไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัย

ส่วนอีก ๓ ข้อที่เหลือ คือ (๑) จักช่วยทำกิจของท่าน (๒) จักดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน และ (๓) จักประพฤตินให้เหมาะสมแก่ความเป็นแห่งทายาทนี้ ภิกษุสามารถปฏิบัติได้โดยอ้อม กล่าวคือ ภิกษุจะต้องมีความละเอียด รอบคอบ ตลอดจนมีปฏิภาณในการประยุกต์หลักการดังกล่าว ให้เอื้อต่อสถานภาพของตน ซึ่งบางข้อบางประการต้องยอมรับว่าเป็นข้อจำกัดที่ภิกษุผู้เป็นบุตรไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างเต็มศักยภาพของตนได้ เช่นว่า การจักช่วยทำกิจและจักดำรงวงศ์ตระกูลมิให้ขาดสูญไปนั้นไม่ใช่หน้าที่โดยตรงของภิกษุ เพียงแต่ภิกษุจะสามารถเป็นผู้แนะนำการกระทำกิจการ ต่างๆ ภายในตระกูล หรือแนะนำแสดงหลักการของความดำรงมั่นอยู่นานแห่งตระกูลให้ได้เท่านั้น ส่วนข้อที่ว่าจักประพฤตินให้เหมาะแก่การเป็นผู้รับทรัพย์มรดกนั้นในกรณีที่ภิกษุเป็นลูกคนเดียว อาจจะใช้สิทธิ์นี้ออกอุบายเชิญชวนให้มารดาบิดาฝังทรัพย์มรดกไว้ในพระพุทธศาสนาก็กระทำได้

ดังนั้น หลักทศ ๖ จึงเป็นเรื่องอ่อนไหวที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องปฏิบัติอย่างละเมียด ละไม และรอบคอบ เพื่อรักษาหน้าที่ทั้ง ๒ อย่าง คือ (๑) หน้าที่ความเป็นบุตร และ (๒) หน้าที่ความเป็น ภิกษุ ไว้ได้อย่างสมบูรณ์และต้องทำให้ผสมกลมกลืนกันให้ได้ภายใต้กรอบวิถีชีวิตพรหมจรรย์ด้วย

ส่วนในด้านของพระวินัย กล่าวโดยเฉพาะมารดา อาจมีเงื่อนไขข้อจำกัดบางประการที่เป็น อุปสรรคต่อภิกษุในการบำรุงด้วยมีเรื่องเพศสภาพเป็นข้อจำกัดเฉพาะ ทั้งนี้เพราะปรากฏมีพระพุทธ บัญญัติห้ามมิให้ภิกษุถูกเนื้อต้องตัวมารดา แม้ภิกษุเองจะถูกต้องตัวด้วยคิดว่าผู้นี้เป็นมารดาของตนก็ ตาม ทั้งนี้เพื่อให้ภิกษุแสดงความเอื้อเฟื้อต่อพระวินัย และเพื่อป้องกันทางเกิดแห่งอาบัติต่างๆ ตลอดจนเพื่อป้องกันการเกิดความเข้าใจผิดแก่บุคคลทั่วไปในกรณีพบเห็นภิกษุเข้าไปปฏิบัติบำรุง มารดาตามหน้าที่ของลูกในทุกสถานการณ์ แม้ในมติของพระอรธกถาจารย์ก็มีทำที่สนับสนุนบทพระ พุทธบัญญัตินี้พร้อมทั้งเสนอแนวทางการบำรุงมารดาโดยหลีกเลี่ยงการละเมิดพระวินัยไว้ด้วยเช่นกัน ส่วนบิดานั้น ภิกษุสามารถปฏิบัติบำรุงได้เต็มที่ครบทุกด้าน ทั้งนี้เพราะไม่ปรากฏมีบทพุทธบัญญัติห้าม แต่อย่างใด และเพราะสถานภาพของบิดาไม่ถูกจำกัดด้วยเพศสภาพทางพระวินัย แม้ในมติของพระ อรธกถาจารย์ก็มีทำที่สนับสนุนให้ภิกษุสามารถบำรุงบิดาได้ทุกด้านโดยการถูกเนื้อต้องตัวได้เหมือน บำรุงสามเณร สรุปว่า ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาได้ครบทุกด้านทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพียงแต่ จะถูกเนื้อต้องตัวมารดาไม่ได้เท่านั้น

๕.๑.๒ ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญไว้ ๒ ประการ คือ (๑) มารดาบิดาที่ภิกษุพึงบำรุง (๒) ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ ดังจะได้แสดงต่อไปนี้

๑. มารดาบิดาที่ภิกษุพึงบำรุง

พระธรรมวินัย ได้กำหนดสถานะของมารดาบิดาไว้ ๓ ประเภท คือ (๑) มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด (๒) มารดาบิดาบุญธรรม และ (๓) มารดาบิดาโดยธรรม จากการศึกษาพบว่า มารดาบิดาผู้ให้กำเนิด ได้แก่ หญิงชายผู้ให้กำเนิดชีวิตแก่บุตรและเลี้ยงดู ตลอดจนอบรมสั่งสอน ส่งเสริมเส้นทางที่ดีงามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุตรให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคง เข้มแข็ง ส่วนมารดาบิดาบุญธรรมนั้น ได้แก่ หญิงชายผู้มิได้ให้กำเนิดบุตร แต่สมัครใจรับเลี้ยงลูกของคนอื่นมาเป็นลูกของตนโดยคอยอดหนุนด้านปัจจัย ๔ ตลอดจนอบรมเลี้ยงดูและส่งเสริมบุตรในทางที่ดีงามเพื่อให้เป็นคนคุณภาพในอนาคต ในขณะที่มารดาบิดาโดยธรรมนั้น ได้แก่ บุคคลทั่วไปที่มีเจตนาอันบริสุทธิ์ในการปลดเปลื้องความทุกข์ของผู้อื่นโดยพัฒนาและปฏิบัติตนบนอริยะวิถีแล้ว แนะนำผู้อื่นให้หลุดพ้นจากความทุกข์จนมีจิตเป็นอิสระปราศจากกิเลสตามได้ในที่สุด

ดังนั้น บรรดามารดาบิดาทั้ง ๓ ประเภทนี้ มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดและมารดาบิดาบุญธรรม ภิกษุผู้ดำรงอยู่ในฐานะบุตรพึงบำรุง วัตถุภา กุศล และกระทำตอบแทนคุณทั้งทางร่างกายและทางจิตใจอย่างเหมาะสม ไม่ควรละเลยหรือเพิกเฉย เพราะเหตุว่าท่านเหล่านั้นเป็นผู้มีอุปการคุณโดยตรงต่อภิกษุผู้เป็นบุตร ทั้งคอยเป็นผู้ให้ชีวิตและเลี้ยงดูจนมาตั้งแต่แรกเริ่มปฏิสนธิกระทั่งปัจจุบัน รวมทั้งคอยอบรมเลี้ยงดูสั่งสอนส่งเสริมและพัฒนาตนในทุกด้าน แม้ว่าตนจะดำรงอยู่ในความเป็นภิกษุที่มีเพศสภาพไม่เอื้อต่อการปรนนิบัติมารดาบิดาเทียบกับบุตรผู้เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม แต่ก็ควรทำหน้าที่ของบุตรเพื่อรักษาคุณภาพทางจริยธรรมและอริยะประเพณีที่เหล่าบัณฑิตชนทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้ยึดถือปฏิบัติสืบมาอย่างยาวนาน ส่วน ในประเภทของมารดาบิดาโดยธรรม ภิกษุผู้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นธรรมโอรสก็พึงเคารพ เชื้อฟัง และปฏิบัติตามอย่างท่านเพื่อให้ได้เข้าถึงสัจจะจวบจนมีสภาพจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายอย่างท่านได้ในที่สุด

๒. ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ

ลักษณะและวิธีการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุ สามารถสรุปแยกข้อได้ ๒ ประการ คือ

๑) การบำรุงทางร่างกาย อธิบายว่า ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถนำปัจจัย ๔ กล่าวคือ จีวร อาหาร เสนาสนะ และยารักษาโรคมารบำรุงมารดาบิดาตามพระบรมพุทธานุญาตได้ โดยวัตถุประสงค์ของการบำรุงนี้มุ่งไปที่การทำให้มารดาบิดาได้รับความสะดวกทางกายตามสมควรแก่อัตภาพ ถึงแม้ว่ามารดาบิดาจะดำรงอยู่ในตำแหน่งชั้นสูงทางสังคม แต่หากหวังการบำรุงจากภิกษุผู้เป็นบุตร พระพุทธองค์ก็ทรงมีพระบัญชาให้ภิกษุสามารถปฏิบัติตามความร้องขอของมารดาบิดานั้น อีกกรณีหนึ่ง แม้เมื่อภิกษุมิปัจจัย ๔ เกิดขึ้นมากมายก็สามารถให้ปัจจัย ๔ ที่ควรให้ แก่มารดาบิดาได้เพื่อให้ท่านใช้สอยเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือท่านอาจแปรสภาพปัจจัย ๔ ที่ตนได้รับมาจากพระลูกชายให้เป็นปัจจัยเครื่องดำรงชีพสำคัญอย่างอื่นก็สามารถกระทำได้เช่นเดียวกัน

อนึ่ง เมื่อคราวปรนนิบัติมารดาบิดา ระบบพระพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลักก็มีท่าทีสนับสนุนให้ภิกษุสามารถทำกายภาพต่อมารดาบิดาของตนได้ เช่น ปีบ นวด เพ้น หรือบริหารร่างกาย

ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดสุขภาวะทางกายที่ดีแก่มารดาบิดา เพียงแต่ว่าภิกษุจะไม่สามารถสัมผัสผู้สูกต้องมารดาได้เท่านั้น หรือแม้เมื่อมารดาบิดาเจ็บป่วยไข้ไม่สบาย ภิกษุก็สามารถปรุญยาเพื่อบำบัดโรคต่างๆให้ท่านได้ แม้ในช่วงเข้าพรรษา ก็มีพระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุสามารถทำสัตตาทะเพื่อไปเยี่ยมเยียนถามไถ่อาการเจ็บป่วยของมารดาบิดาได้อันเป็นการเสริมสร้างกำลังใจพิเศษให้ท่าน จนอาจเกิดเป็นผลลัพธ์เชิงบวกที่ทำให้ท่านหายเจ็บป่วยไข้ได้โดยเร็วกว่าปกติก็เป็นได้

๒) การบำรุงทางจิตใจ สามารถแสดงได้เป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับโลกียะ และ (๒) ระดับโลกุตระ ซึ่งการบำรุงในระดับโลกียะนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องมีกุสโลบายสร้างความสุขให้เกิดขึ้นแก่มารดาบิดาเสมอ จากนั้น พึงเป็นหลักในการนำพามารดาบิดาให้นิยมปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพจิตภายในให้สูงด้วยคุณธรรมสำคัญ เช่น หลักสัมปทา ๔ ได้แก่ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นเบื้องต้น จนก่อเกิดผลลัพธ์เป็นความสุขแก่มารดาบิดาอย่างมั่นคง ทั้งนี้เพื่อพัฒนามารดาบิดาจากภาวะปฏุนขึ้นสู่ภาวะกัลยาณชน ส่วนการบำรุงในระดับโลกุตระนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรนอกจากจะเป็นหลักในการนำพามารดาบิดาให้นิยมปฏิบัติธรรมแล้ว จะต้องคอยพัฒนาคุณภาพจิตของตนให้สูงล้ำจนได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงต่างๆ บ้าง หรือเข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลขั้นต่างๆ บ้าง พร้อมกันนั้นยังสามารถพัฒนาต่อ ยอดพื้นฐานทางคุณธรรมของมารดาบิดาให้สูงล้ำอย่างตนได้อีกด้วย กล่าวคือสามารถทำให้มารดาบิดาของตนเข้าถึงคุณธรรมและสัจจะขั้นสูงจนทำให้ท่านได้รับผลอันเป็นโลกุตระ ด้วยการปิดประตูอบายอันเป็นช่องทางแห่งความเสื่อมทรามนานัปการได้อย่างถาวร เพราะค่าที่ภิกษุผู้เป็นบุตรสามารถยกมารดาบิดาขึ้นจากภาวะกัลยาณชนเข้าสู่ภาวะอริยชนได้ในที่สุดนั่นเอง

๕.๑.๓ วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคัมไทย

ในเนื้อหาส่วนนี้ถือเป็นบทวิเคราะห์ที่จะต้องนำข้อมูลจากบทที่ ๒ และบทที่ ๓ มาสังเคราะห์เพื่อตีกรอบกำหนดขอบเขตให้ชัดเจนถึงประเด็นปัญหาที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคัม ทั้งนี้เพื่อค้นหาคำตอบทางจริยธรรมและพระธรรมวินัยที่เหมาะสม โดยผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ปัญหาและสถานการณ์การดำเนินชีวิตของมารดาบิดาในปัจจุบัน (๒) บทวิเคราะห์ปัญหาเชิงวิพากษ์ทางจริยธรรมและพระธรรมวินัย (๓) เป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคัมไทย ดังจะได้กล่าวโดยสรุปต่อไปนี้

๑. ปัญหาและสถานการณ์การดำเนินชีวิตของมารดาบิดาในปัจจุบัน

จากการนำเสนอข้อมูลปัญหาและสถานการณ์การดำเนินชีวิตของมารดาบิดาที่ปรากฏในสังคัมไทยปัจจุบัน ทำให้ทราบว่า ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมารดาบิดาในสังคัมไทยเกิดจากปัจจัยหลายด้านและมีความซับซ้อน ทั้งนี้อาจตั้งข้อสังเกตเป็นเบื้องต้นก่อนว่า ในปัจจุบันระบบโครงสร้างของครอบครัวไทยมีความยืดหยุ่นอยู่กับระบบเศรษฐกิจ ทั้งยังต้องปรับตัวให้เท่าทันต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคัมอยู่เสมอดังรัฐจะต้องเร่งพัฒนาประเทศตามแผนเศรษฐกิจชาติเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและเท่าทันต่อระบบเศรษฐกิจโลกภายใต้ยุคกระแสโลกาภิวัตน์อย่างมีอาจหลีกเลี่ยง จึงทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของครอบครัวไทยในปัจจุบันตามลำดับ ซึ่งจากเมื่อก่อนวิถีชีวิตของคนไทยจะอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกชนิดแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เรียกระบบการเป็นอยู่อย่างนี้ว่า “ระบบแบบครอบครัวขยาย (Extended family)” เป็นครอบครัวใหญ่ที่ประกอบด้วยญาติสายโลหิตมี ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ตลอดจนลูกหลาน ต่างคอย

ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาโดยตลอด แต่ในปัจจุบันกลับพบว่าลักษณะวิถีชีวิตของคนไทยต่างไปจากเดิม เพราะการดำเนินชีวิตของคนไทยมักปรากฏในรูปแบบลักษณะที่คนในครอบครัวต่างต้องพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งทางสังคมบัญญัติชื่อเรียกระบบครอบครัวนี้ว่า “ระบบครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family)” สาเหตุอาจเกิดมาจากการถูกบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจบ้าง ค่าของชีพสูงบ้าง กอปรกับเจตนาารมณ์ของคู่ครองสมัยใหม่ที่มีทัศนคตินิยมในการสร้างครอบครัวส่วนตัวตามศักยภาพของตน โดยตั้งใจปลีกตัวออกจากหมู่ญาติเพื่อไปสร้างรากฐานชีวิตและความมั่นคงของครอบครัวด้วยกำลังสติปัญญาของตนกับคู่ชีวิต จึงทำให้ต้องมาอยู่ตามลำพังเพื่อจัดระบบครอบครัวใหม่ด้วยตนเอง

ดังนั้น มารดาบิดาในสังคมไทยปัจจุบัน จึงอาจประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะช่วงเวลาที่ตนเข้าสู่วัยชรา หรือเกิดทุพพลภาพ ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ทั้งยังขาดปัจจัยเครื่องดำเนินชีวิตอื่นๆ กอปรกับไม่มีบุตรหลาน หรือญาติมิตรคอยดูแลช่วยเหลือ บางทีถึงขนาดต้องพักกิจการหรืออาชีพที่ทำอยู่เพื่อรักษาตัวให้หายจากโรคที่รุมเร้าต่างๆ อีก ทำให้คุณภาพชีวิตโดยภาพรวมนั้นเป็นไปค่อนข้างลำบากอย่างขาดสัมพันธภาพ จนในที่สุดอาจกลายเป็นปัญหาระดับสังคมก็เป็นได้

ด้วยเหตุนี้ ภาครัฐผู้เป็นบุตรจึงอาศัยสถานการณ์นี้เข้าไปช่วยเหลือบำรุงมารดาบิดาด้วยจิตสำนึกของความเป็นลูกอย่างมีอาชวลึกเลียง เพราะคำนึงถึงสุขภาวะทางกายและใจที่ดีของมารดาบิดาเป็นประการสำคัญ ทั้งพฤติกรรมของภิกษุที่แสดงนี้ยังถูกตั้งข้อสงสัยจากสังคมจนเป็นที่มาของความคิดเห็นที่หลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดมิติของปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยที่ปรากฏเป็นเชิงปรากฏการณ์ที่อ่อนไหวเป็นการเฉพาะไว้แล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อศึกษากรณีปัญหาอย่างลึกซึ้งและนำมาซึ่งความเข้าใจในทุกแง่มุมต่อไปในงานวิจัย

๒. บทวิเคราะห์ปัญหาเชิงวิพากษ์ทางจริยธรรมและพระธรรมวินัย

ผู้วิจัยได้กำหนดปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุที่ปรากฏในสังคมไทยไว้ ๔ ประเด็น คือ (๑) ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในวัยชรา (๒) ปัญหาของมารดาบิดาผู้อยู่ในคราวเจ็บป่วย (๓) ปัญหาของภิกษุทำกสิกรรมช่วยมารดาบิดา และ (๔) ปัญหาของภิกษุกราบไหว้มารดาบิดา จากการศึกษาพบว่า แต่ละประเด็นปัญหาที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงเชิงวิพากษ์และวิจารณ์กันอย่างกว้างขวางในแวดวงนักวิชาการ นักการศึกษา ตลอดจนบุคคลผู้สนใจทั่วไป ดังที่ปรากฏตามสื่อออนไลน์ สื่อโทรทัศน์ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ จนเป็นที่มาของทัศนคติที่หลากหลาย จึงจำเป็นต้องหาข้อยุติด้วยหลักพิจารณาที่เหมาะสมตรงตามจริงโดยยึดสถานการณ์การดำเนินชีวิตของมารดาบิดาเป็นหลักใหญ่ และทำที่ที่ภิกษุจะพึงเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมารดาบิดาของตนในรูปแบบลักษณะบำรุงอย่างผู้เป็นลูก ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มวิพากษ์เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มผู้ถือคติทางโลก ได้แก่ กลุ่มผู้ยึดหลักจริยธรรมโดยเฉพาะเรื่องกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นสำคัญ และ (๒) กลุ่มผู้ถือคติทางธรรม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษนิยมที่มุ่งรักษาหลักการพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ซึ่งทั้ง ๒ กลุ่มนี้ ล้วนแสดงทัศนะ เหตุผล มุมมอง และทำที่ต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวที่แตกต่างกันไป ซึ่งเมื่อพิจารณาจากทัศนะที่แต่ละกลุ่มแสดงแล้ว ทำให้ทราบว่า กลุ่มผู้ถือข้างหลักจริยธรรมนั้น มีทำที่สนับสนุนภิกษุให้บำรุงมารดาบิดาได้เต็มที่โดยคำนึงถึงคุณภาพชีวิตทางร่างกายและจิตใจของมารดาบิดาเป็นสำคัญที่สุด ในขณะที่กลุ่มผู้ถือหลักพระธรรมวินัยนั้น ล้วนแสดงทำที่สนับสนุนบ้าง ค้านแย้งบ้างโดยมุ่งให้ภิกษุยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการบำรุงมารดาบิดา

เมื่อเป็นอย่างนี้ จึงทำให้การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุขาดความความเป็นเอกภาพทั้งยังเสียสุขภาพทางด้านความมั่นคงในชีวิตของมารดาบิดาและในทางปฏิบัติพระธรรมวินัยของตนอีกด้วย เพราะหากภิกษุอยู่ในสถานการณ์ฉุกเฉินโดยเฉพาะช่วงเวลาที่มารดาบิดาของตนเจ็บป่วยทรุดหนักจนไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ก็จะต้องเลือกระหว่างความถูกต้องทางพระธรรมวินัยหรือความถูกต้องทางจริยธรรม กล่าวโดยสรุปคือ จะปฏิบัติต่อสถานการณ์คับขันเช่นนั้นอย่างไรโดยที่จะทำให้ไม่เสียหายที่ทั้งทางโลกและทางธรรม

บทสรุปของประเด็นปัญหานี้ สามารถยุติลงได้หากชนทั้ง ๒ กลุ่มนี้ เข้าใจถึงหลักการและวิธีการในการบำรุงมารดาบิดาตามหลักพระพุทธศาสนา กอปรกับเปิดใจกว้างยอมรับและเห็นใจในความจำเป็นที่ภิกษุผู้เป็นบุตรจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับมารดาบิดาของตนตามสถานการณ์ต่างๆ ที่บางครั้งอาจพลาดพลั้งก้าวล่วงพระวินัยบางข้อเพื่อบำรุงมารดาบิดาของตนโดยมุ่งหวังความสบายทางกายและความสุขทางใจของท่านเป็นเป้าหมายสำคัญเท่านั้น ก็ควรเปิดโอกาสให้ภิกษุได้ทำหน้าที่ของลูกที่ดีได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่เดียวกันภิกษุผู้เป็นบุตรเมื่อได้รับโอกาสเช่นนี้แล้ว ก็ควรระมัด ระวัง และมีจิตสำนึก ตลอดจนรักษาสมณสัญญาของตนไว้ให้ได้ สรุปก็คือ ต้องคำนึงถึงภิกษุภาวะคือความเป็นพุทธบุตรที่ดีและรักษาหน้าที่ของลูกที่ดีให้ดำเนินไปในครรลองเดียวกันภายใต้สถานภาพของตนให้ได้ อย่างเหมาะสม ไม่มัวหมอง หรือเสียหายจนเสียภาพลักษณ์ทางสังคมสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อปิดช่องป้องกันที่มาของปัญหาต่างๆ อันอาจนำมาซึ่งความเห็นต่างและทัศนคติที่หลากหลายทั้งทางข้างฝ่ายคฤหัสถ์ และข้างฝ่ายบรรพชิตซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์ในวงกว้าง และอาจเกิดเป็นสัทธรรมปฏิรูป กล่าวคือ อาจสร้างความเข้าใจที่สับสน คลาดเคลื่อน ผิดทางไปจากหลักการของพระธรรมวินัยก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้ตั้งข้อวิพากษ์ทั้ง ๒ นี้ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ ทั้งนี้เพื่อรักษาคุ้มครองมารดาบิดาของภิกษุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามหลักมนุษยธรรม และเพื่อปิดช่องป้องกันทางเกิดแห่งอาบัติต่างๆ ของภิกษุและการติเตียนจากบัณฑิตชนทั้งหลาย กระทั่งที่สุดส่งผลเป็นเชิงบวกต่อภาพหลักในสังคมสงฆ์จนสามารถรักษาหลักการพระธรรมวินัยให้มีความบริสุทธิ์บริบูรณ์เพียงตนจนอำนวยผลเป็นประโยชน์ต่อผู้ประพฤติปฏิบัติต่อไปได้โดยตรง ทั้งยังเป็นการส่งเสริมหลักจริยธรรมโดยเฉพาะเรื่องกตัญญูกตเวทิตาธรรมให้เป็นหลักธรรมเนียมที่คนในสังคมควรนำไปปฏิบัติได้โดยอ้อมอีกด้วย

๓. เป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย

ผู้วิจัยได้กำหนดเป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยไว้ ๒ ประการ คือ (๑) เป้าหมายทางด้านร่างกาย (๒) เป้าหมายทางด้านจิตใจ จากการศึกษาพบว่า ภิกษุสามารถบำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ ที่ได้มาโดยชอบธรรม พร้อมกันนั้นยังสามารถทำกายภาพให้แก่มารดาบิดาเพื่อสุขภาพที่ดีทางกายจนเกิดเป็นความสุขขั้นต้นได้สมบูรณ์ด้วยวิธีอย่างสมณะ ในขณะที่เดียวกันก็จะต้องคอยหาโอกาสพัฒนาคุณภาพทางจิตใจของมารดาบิดาให้สูงล้ำขึ้นไปด้วยการทำให้ท่านดำรงอยู่ในคุณธรรมสำคัญต่างๆ เช่นหลักสัมปทา ๔ ตลอดจนคุณธรรมอื่นๆ อันเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของมารดาบิดาอย่างรอบด้าน เพื่อท่านจะได้มีหลักในการพัฒนาตนเองให้มีความก้าวหน้าในชีวิตต่อไป

อนึ่ง เป้าหมายการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุนี้ ยังกำหนดวัตถุประสงค์ได้อีกเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับโลกิยะ และ (๒) ระดับโลกุตระ ซึ่งแต่ละระดับนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตรนับว่าเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาให้เกิดขึ้น แต่เนื่องจากมีข้อจำกัดทางเพศสภาพและมีหลักพระวินัยบางประการเป็นกฎบังคับมิให้ภิกษุสามารถปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาได้อย่างเต็มศักยภาพเท่าที่ควรโดยเฉพาะเรื่องทางร่างกาย จึงทำให้การบำรุงมารดาบิดาของภิกษุเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่จะเป็น ดังนั้น ภิกษุผู้เป็นบุตร จึงจำต้องอาศัยบุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมพร้อมช่วยทำหน้าที่แทนตนในบางสถานการณ์โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อการล่วงล้ำพระวินัย ซึ่งกลุ่มบุคคลภายนอกนี้ ผู้วิจัยกำหนดไว้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มกัลยาณมิตร หมายถึง ญาติสายโลหิต และญาติทางธรรม (๒) ภาครัฐและสังคม ต้องร่วมกันระดมความคิดเพื่อเข้าช่วยเหลือมารดาบิดาของภิกษุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเพื่อให้ภิกษุได้คลายกังวลและมีเวลาปฏิบัติเต็มที่ในการศึกษาเล่าเรียน ประพฤติธรรมจนได้รับผลอย่างยั่งยืนยวดตามเหตุปัจจัยที่เหมาะสม กระทั่งสามารถนำผลแห่งการศึกษา และประพฤตินั้นมาบูรณาการเป็นเคล็ดวิธีช่วยให้มารดาบิดาฝึกหัดพัฒนาไปในหนทางที่ตรงตามอย่างตนได้ โดยยึดรูปแบบการปฏิบัติของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกในสมัยพุทธกาลเป็นแบบอย่างสำคัญ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ก. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท” นี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ที่นำเสนอข้อมูลจากแหล่งต้นเดิมที่เป็นปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิเพื่อใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงถึงกรณีปัญหาในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทยผ่านปรากฏการณ์ทางสังคมเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เหมาะสม จากผลการวิจัยพบว่า ภิกษุในสังคมไทยนิยมปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาของตนโดยมุ่งเน้นทางร่างกายเป็นส่วนมาก เนื่องจากมารดาบิดาอยู่ในวัยชรา ทูพพลภาพ และมีสภาพการเป็นอยู่อย่างขัดสนและขาดแคลนปัจจัย ๔ และเครื่องดำรงชีพอื่นๆ กอปรกับไม่มีบุตรหลานหรือญาติมิตรคอยเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด ทำให้ภาพลักษณ์ของภิกษุมักปรากฏบทบาทเชิงสงเคราะห์เกื้อกูลมารดาบิดาด้วยอามิสสิ่งของ ดังนั้น หากเป็นไปได้ ภิกษุก็ควรหาโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมารดาบิดาด้วยหลักพุทธธรรมควบคู่ไปกับการบำรุงทางร่างกายด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อจะทำให้การบำรุงมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นจนเกิดเป็นแรงผลักดันสะท้อนให้ภาครัฐและสังคมหันมาใส่ใจและให้ความสำคัญด้วยการเข้ามาช่วยเหลือ ตลอดจนออกนโยบายสำคัญต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้การบำรุงมารดาบิดานี้เกิดเป็นการปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับบุตรธิดาผู้เป็นคฤหัสถ์อย่างจริงจัง กระทั่งที่สุดเกิดเป็นวัฒนธรรมกระแสใหม่ภายใต้ยุคโลกาภิวัตน์ที่ทางสังคมสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์ต่างนิยมประพฤติปฏิบัติกันอย่างแข็งขันจนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการบำรุงมารดาบิดาที่แท้ตามหลักการพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด

ข. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

๑. การศึกษาวิเคราะห์บทบาทในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

๒. การศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบบทบาทในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสมัยพุทธกาลกับพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

๓. การศึกษาวิเคราะห์วิวัฒนาการของปัจจัย ๔ ในฐานะเป็นเครื่องมือบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย

๔. การใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย

๕. การศึกษาเชิงวิพากษ์พฤติกรรมของภิกษุในการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในสังคมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. รมมปทฎฐกถา (ปรโม ภาค). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๕๖.

_____. รมมปทฎฐกถา (ทุตโย ภาค). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๕๖.

_____. รมมปทฎฐกถา (ฉนุโร ภาค). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๕๖.

_____. มงคลตถทีปนี (ปรโม ภาค). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘.

_____. มงคลตถทีปนี (ทุตโย ภาค). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘.

_____. มังคลตถทีปนีแปล (ปรโม ภาค). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘.

_____. มังคลตถทีปนีแปล (ทุตโย ภาค). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. ชินมหาทาน เล่ม ๑ ภาคภาษาบาลี. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๓๐.

_____. ชินมหาทาน เล่ม ๒ ภาคภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๓๐.

- เขมกะ (พระสุธรรมเมธี). **หน้าที่ของคน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๖.
- คณะศึกษานุปศิษย์. **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ**. ท่านเจ้าคุณพระราชศีลาจารย์, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒.
- ณรงค์ เส็งประชา, รศ. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โอเอสพรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **อัสติมหาสาวก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- ป. หลงสมบุญ. พันตรี. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- ปัญญา ใช้บางยาง. **นิทานกตัญญู ๑๐๐ เรื่อง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๗.
- พระเทพโสภณ (ประยูร มีฤกษ์). **โลกทัศน์ของชาวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓.
- _____. **พระในบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). **แม่ พระในบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **พ่อแม่สมบุรณ์แบบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.
- _____. **พระพรหมของลูก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒. .
- _____. **แม่ที่ท่านยังไม่รู้จัก**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี: บริษัท เอส.อาร์. พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐.
- พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙). **มงคล ๓๘ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, ๒๕๔๘.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ). **พระคุณแม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๗.
- _____. **ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้ สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.
- _____. **สอนนาค-สอนতিต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒.
- พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธรรมวฑฒโน). **พระคุณพ่อ พระคุณแม่**. กรุงเทพมหานคร: เลี้ยงเลี้ยง, ๒๕๕๔.

- พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี). **พุทธประวัติทัศนศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: กองทุนบุญ-
นิธิไฮไตร, ๒๕๔๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). **ธรรมสารเทศนา เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร:
บจก.ปัญญามิตร การพิมพ์, ๒๕๕๘.
- _____. **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๘.
- พระมหาสุพจน์ วรวิฑู. **สวตมนต์ ฉบับพุทธมนต์มงคล**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กภาพสินธุ์: ประสานการ-
พิมพ์, ๒๕๔๙.
- พระมหาสุรศักดิ์ ธนปาโล. **พระคุณพ่อ พระคุณแม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. นนทบุรี: สุสวัสดี printer, ๒๕๕๐.
- พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมมวฑฒโน). **พระคุณพ่อแม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียง,
๒๕๕๔.
- พระราชปัญญาสุธี (อุทัย ญาโณทโย ป.ธ.๙). **พระเลี้ยงแม่พ่อตอบแทนคุณได้ไหม?**. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์, ๒๕๕๘.
- พ.สถิตวรรณ (พิจิตร จิตวณโณ). **อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ. ศ.ดร. **จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.
- พระอาจารย์จันทา ถาวโร. **พระวินัย ๒๒๗ เทศน์ภาคปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- ปิ่น มุทุกันต์. พันเอก. **มงคลชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์,
๒๕๔๙.
- พิชัย นิลทองคำ. **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖ ประมวลกฎหมายอาญา**.
กรุงเทพมหานคร: อทตยา มิเลนเนียม, ๒๕๕๒.
- พุทธทาสภิกขุ. **พ่อแม่สมบูรณ์แบบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๐.
- _____. **โอวาทคำสอนสำหรับพระภิกษุผู้บวชใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบัน-
บันลือธรรม, ๒๕๕๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- โลกนิติ: ฉบับไตรพากย์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร). **บทสร้างนิสัยคนดี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรง-
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- _____. **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๘.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **การบวชในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- _____. **วินัยมุข เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒโน). **ความจริงที่ต้องเข้าใจ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมิทพิล เนตรนิมิต. ผศ.ดร. **ภาพชีวิตของพระสงฆ์ในอริยวินัย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นีโอ ดิจิตอล จำกัด, ๒๕๕๓.

สุภัทร สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๗.

(๒) หนังสือแปล :

พระโมคคัลลานะ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทีโต แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรพรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

(๓) บทความ :

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ภาวะเศรษฐกิจและสังคมไทย พ.ศ. ๒๕๔๖**.

วิภาพันท์ ก่อเกียรติขจร และบุษิตา สังข์แก้ว (บรรณาธิการ). **สรุปสถานการณ์สังคมไทย 2540 จากมุมมององค์กรพัฒนาเอกชน**. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา (ผสพ.) Thai Development Support Committee (TDSC).

(๔) วิทยานิพนธ์ :

โกวิทย์ ราชวงค์. “หลักคำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาทัศนะของคณาจารย์ว่าด้วยการทอดทิ้งบุพการีในสังคมไทยพุทธ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

พระณัฐพลชัย ฉันทธมโม (พิศแสนสุวรรณ). “ศึกษามารดา-บิดาต้นแบบในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาบุญเพ็ชร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาภูเนต จันทรจิต. “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหามานิช ศึกษา. “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม ศึกษาความคิดเห็นของพระสังฆาธิการต่อการพัฒนาสังคมของพระพยอม กัลยาโณ”. **วิทยานิพนธ์คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุญสุข). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาสุพจน์ คำน้อย. “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

สุนทร อ่อนนาค. พันโท. “การศึกษาเรื่อง “การบำรุงมารดาบิดา”ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

คมชัดลึกออนไลน์. “ยอดกตัญญู พระคุณแม่ป่วยหนัก”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/154472#> [๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๙].

_____. “พระยอดกตัญญูวางแผนสีกหวันสังคมากรหาทำนา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/detail/123829> [๑๖ มกราคม ๒๕๖๐].

ไทยรัฐออนไลน์. “ตีโจทย์ “พระกราบแม่ผิดไหม?” วิเคราะห์คำต่อคำ กราบพระคุณ หรือกราบร่างกาย?”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/518498> [๑๘ มกราคม ๒๕๖๐].

ผู้จัดการออนไลน์ ภาคใต้. “พระยอดกตัญญูเลี้ยงแม่อัมพาต-น้องชายไม่สมประกอบ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9530000140699> [๑๒ มกราคม ๒๕๖๐].

Blogspot ออนไลน์. ที่มาและความหมายของสำนวนไทย“เห็นกงจักรเป็นดอกบัว”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://สุภาชิต-คำพังเพย.blogspot.com/2015/06/blog-post_16.html [๘ กันยายน ๒๕๕๙].

Buddhism beta. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://buddhism.stackexchange.com> [๗ มกราคม ๒๕๖๐].

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระมหาทรงชัย วิชยเกรี (ศิริ)
เกิด : ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑
สถานที่เกิด : ๑๐๒/๗๘๙ หมู่ ๒ ตำบลบางเมืองใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ
การศึกษา : เปรียญธรรม ๙ ประโยค
อุปสมบท : วันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓
วัดไตรสามัคคี ตำบลสำโรงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ
สังกัด : วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี
จังหวัดสมุทรปราการ
หน้าที่ : ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี
เข้าศึกษา : วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๕
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ตำบลบางพลีใหญ่ อำเภอบางพลี
จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๕๔๐
เบอร์โทร. : ๐๘-๖๓๓๒-๕๕๗๓
Email. : tri3sri_33@hotmail.com